

Br. 27 *Biblioteka*

Helsinške SVESKE

**Multietnički identitet Vojvodine:
izazovi u 2007-08.**

**Beograd
2008.**

Biblioteka Helsinške SVESKE Br. 27

Multietnički identitet Vojvodine: izazovi u 2007-08.

IZDAVAČ:

Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji

ZA IZDAVAČA:

Sonja Biserko

* * *

PRIREDIO: Pavel Domonji

REDAKTOR: Seška Stanojlović

KORICE: Ivan Hrašovec

PRELOM: Nebojša Tasić

ŠTAMPA:

"Zagorac", Beograd 2008.

TIRAŽ: 1000

ISBN - 86-7208-150-3

Ova publikacija je urađena uz pomoć Evropske unije. Sadržaj publikacije je isključivo odgovornost Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji i ni u kom slučaju ne predstavlja stanovišta Evropske unije.

Multietnički identitet Vojvodine: izazovi u 2007-08.

Sadržaj

• Akvarel Vojvodina	9
OČUVANJE MULTIETNIČKOG IDENTITETA VOJVODINE	
- Bojan Kostreš: Stanje duha	15
- Sonja Biserko: Očuvati fundamentalne vrednosti	16
- Jovan Komšić: Između demokratske tolerancije i političkog radikalizma	18
- Dimitrije Boarov: Evropske integracije kao prirodni interes Vojvodine	23
- Aleksandar Popov: Uloga NVO u procesima regionalne saradnje	24
- Alpar Lošonc: Šta je to evropsko u identitetu Vojvodine	28
- Mirko Đorđević: Vojvođanski kulturni obrazac	34
- Gordana Perunović Fijat: Neočekivani odgovori	38
- Gojko Mišković: Karika koja nedostaje	41
- Marija Gajicki: Život u getu	42
- Aleksandra Vujić: Pasivnost Vojvođana	46
- Vladimir Valencik: Opasnost od samoprovincijalizacije	47
- Tomislav Žigmanov: U poziciji prvih kršćana	48
- Pavel Domonji: Kamenicom u mit	49
POLITIČKA REPREZENTACIJA MANJINA I OČUVANJE MULTIETNIČKOG IDENTITETA VOJVODINE	
- Sonja Biserko: Novi početak	52
- Slaven Bačić: Politička reprezentacija manjina	54
- Miroslav Samardžić: Lokalni izbori i zaštita manjina	63
- Marijana Pajvančić: Izborni sistem i pravo manjina na reprezentovanje	70
- Antal Bozoki: Srazmerno zastupanje nacionalnih manjina	84
- Jovan Komšić: Kako do konsenzualne demokratije	88
- Mirko Đorđević: Tri marginalije o vojvođanskom identitetu	92
- Duško Radosavljević: Politička reprezentacija manjina	95
- Tomislav Žigmanov: Još jednom o načelnoj problematici	96

- Pavel Domonji: Savet braće Marks	98	- Gordana Perunović Fijat: Terra Incognita – put ne vodi ovuda	199
- Gojko Mišković: Anegdotalno i tugaljivo	101	- Boris Varga: Vojvodina: multikulturalnost i građanskost	202
- Josip Ivanović: Diskrepancija između deklarativnih prava pripadnika manjina i kapaciteta za njihovo ostvarenje	101	- Gojko Mišković: „Titanik“ i „Karpacija“	205
- Vladimir Valenčík: Između rezignacije i simulacije	105	- Alpar Lošonc: Multikulturalnost i politička alhemija	207
- Miroslav Samardžić: Izborni sistem i zaštita nacionalnih manjina	107	- Snežana Ilić: Ka efikasnoj manjinskoj politici	211
INFORMATIVNI RESURSI MANJINA			
I OČUVANJE MULTIETNIČKOG IDENTITETA VOJVODINE			
- Sonja Biserko	113	- Duško Radosavljević: Nedostatak politike volje	214
- Tomislav Žigmanov: Informisanje na jezicima manjina u RS	114	- Antal Bozoki: Vojvođanski identitet kao političko pitanje	217
- Dubravka Valić Nedeljković: Multikulturalnost u programima Javnog servisa Vojvodine	120	- Danica Stefanović: O multikulturalnosti	220
- Aleksandra Vujić: Informisanje iz ugla pripadnika manjina	143	- Marija Gajicki: Multikulturalnost „zarobljena“ u kulisama Potemkinovog sela	223
- Dubravka Valić Nedeljković: Tri informacije	146	- Mirko Đorđević: Crkva u miljeu multikulturalnosti	225
- Jovan Komšić: Propusnice za strah	148	- Nedim Sejdinović: Mediji i multikulturalnost	227
- Pavel Domonji: Strah i hendikep	148	- Tomislav Žigmanov: Multikulturalnost vs. Interkulturalnost	228
- Antal Bozoki: Zaustaviti razgradnju manjinskog informativnog sistema	150	● Lista učesnika debata	231
- Aleksandra Vujić: Razjašnjenje nesporazuma	154		
- Antal Bozoki: Apel za saradnjom	155		
- Mirko Đorđević: Verska štampa na jezicima manjina	156		
- Pavel Domonji: Neautonomne uređivačke politike	159		
- Gordana Perunović Fijat: Blagodeti i izazovi	161		
- Jovan Komšić: Srbija – nedovršena država	164		
- Dubravka Valić Nedeljković: Vojvodina bez moćnika	167		
- Boris Varga: Manjinski mediji su prilično zatvoreni	167		
- Gojko Mišković: Ravnogradski medijski noćturno	169		
- Alpar Lošonc: Manjinski mediji u okvirima koji su određeni deficitarnostima manjinske politike	170		
- Nedim Sejdinović: Nema strategije	174		
- Vladimir Valenčík: Primenjivost našeg modela	176		
VOJVODINA I POLITIKA MULTIKULTURALNOSTI			
- Pavel Domonji: Uvodne napomene	179		
- Tamaš Korhec: Država, javna vlast i politika multikulturalizma	183		
- Dragan Prole: Lokalna baština – oslonac politike multikulturalnosti	187		
- Niku Čobanu: Vojvodina i politika multikulturalnosti	191		
- Svenka Savić: Doprinos žena multikulturalnoj Vojvodini	194		
- Mirko Đorđević: Vojvođanski identitet – nekoliko marginalija	197		

AKVAREL VOJVODINA

Isticanje etničkog pluralizma Vojvodine predstavlja opšte mesto u retorici pokrajinskih političara, medija i predstavnika civilnog društva. Činjenica da na području Vojvodine žive pripadnici velikog broja nacionalnih manjina u toj se retorici uzdiže kao prednost i vojvođanska vrednost. Ovo naglašavanje višeetničkosti nije slučajno.

Tokom raspada bivše Jugoslavije, multietnički karakter vojvođanskog društva često je bio na udaru. U sudaru sa heterogenom prirodom društva, novi politički ideal - nacionalna država - vrlo brzo je oslobodio svoje destruktivne potencijale. Nacionalistička histerija, nasilje, reduciranje prava i omalovažavanje vodile su marginalizaciji i izolaciji manjina, njihovom zatvaranju u uske granice vlastite etničke grupe, povlačenju iz sfere javnosti, iseljavanju u matične, odnosno treće države.

Nakon 5. oktobra 2000. godine učinjeni su stanoviti pomaci u saniranju posledica Miloševićevog režima. Ti su pomaci, međutim, bili i ostali polovični. Donet je, recimo, zakon o Zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, ali ne i zakon o načinu izbora i nadležnostima nacionalnih saveta. Na nivou republike i pokrajine formirani su, nakon zaoštavanja međuetničkih odnosa u Vojvodini, saveti za nacionalne manjine, ali oni, lišeni bilo kakvog realnog uticaja, vegetiraju pretvoreni u fasadne institucije. Spremnost države da se obračuna sa govorom mržnje i etnički motivisanim napadima je, najčešće, izostajala, što je kod manjina stvorilo utisak o selektivnoj primeni krivičnih paragrafa. Kampanja koju je, u cilju protežiranja tolerancije, svojevremeno vodilo Ministarstvo za ljudska i manjinska prava završila je neuspehom. Ni sadašnji projekat koji sprovodi Pokrajinski sekretarijat za upravu, propise i nacionalne manjine, neće uspeti ako njegovi napori na afirmisanju tolerancije i multikulturalizma ne budu snažno podržani od strane važnih društvenih podsistema.

Dramatična zbivanja na prostoru bivše Jugoslavije nisu samo ojačala stare, nego su stvorila i nove predrasude i stereotipe. Formalno proklamovana jednakost građana nije, u suštini, promenila podozrivi odnos prema pripadnicima manjinama. Čak ni tako krucijalan događaj, kao što je donošenje novog ustava,

nije iskorišćen da se i predstavnici manjina uključe u njegovo kreiranje, čime je propuštena prilika da se ojača osećanje manjina da zajednica počiva na njihovom pristanku i saglasnosti. Doduše, treba reći da u ovom slučaju nije reč samo o nepoverenju prema manjinama, nego i o nipodaštavanju demokratske javnosti i demokratske procedure.

Poslednjih godina pitanje Kosova je odvlačilo pažnju gotovo celokupnog srbijanskog političkog društva. U takvom, po manjine krajnje nepovoljnom političkom ambijentu, njihovi predstavnici su nastojali da manjinsko pitanje drže otvorenim, te da i međunarodne institucije zainteresuju za njegovo rešavanje. Takva su nastojanja nailazila na nervozne reakcije vlasti koja je pokušaje da se i međunarodna zajednica uključi u rešavanje problema ocenjivala kao nepotrebne, neprimerene, štetne i opasne. Kritika pripadnika srbijanskog establišmenta nije bila uperena samo prema političkim predstavnicima manjina i akterima civilnog društva, nego i aktima nekih međunarodnih institucija. Tako je, recimo, Rezolucija o zaštiti multietničnosti u Vojvodini, koju je krajem septembra 2005. godine usvojio Evropski parlament, u političkoj javnosti ocenjivana kao preoštra, nekorektna, zlonamerna, napisana na osnovu delovanja lobija, tendencioznih izveštaja nevladinih organizacija, itd. Dodatni razlog za nervoznu reakciju predstavljao je i deo Rezolucije u kome se vlasti pozivaju da uspostave autonomiju kakvu je Vojvodina nekada uživala.

Ustavom iz 1990. godine Srbija pretvorena u rigidnu centralističku državu, autonomija Vojvodine je svedena na fasadu, a prava manjina redukovana. Bez obzira na to, a snažnom nacionalizmu uprkos¹, zahtevi za očuvanjem vojvođanske autonomije nisu nestali. Na adrese pojedinaca, nevladinih organizacija i političkih partija koje se stajale iza tih zahteva često su izricane optužbe za secesiju i pokušaj otcepljenja Vojvodine od Srbije. Po mišljenju nacionalista, autonomija je imala smisla samo onda dok se Vojvodina nalazila u okviru tuđe države; kada je postala deo Srbije, svaki zahtev za većim stepenom (pravne, političke, sudske ili ekonomske) autonomije postao je besmislen i lišen opravdanja.

¹ U Vojvodini postoji niz desničarskih i ultranacionalističkih organizacija koje se, u svom zalaganju za jedinstvenu srpsku državu, ne ustežu od nasilja i brutalne diskvalifikacije autonomaša. Nakon incidenta na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, gde su, povodom 9. novembra – Međunarodnog dana borbe protiv fašizma, antisemitizma i rasizma, napadnuti učesnici tribine, Skupština Vojvodine je uputila zahtev republičkoj vladi da se neonacističkim organizacijama onemogućí rad. Međutim, tadašnja vlada Vojislava Koštunice je ostala nema pred ovim zahtevima. Posle napada pripadnika Nacionalnog stroja na učesnike antifašističkog protesta u oktobru 2007. godine, pojedini poslanici u republičkom parlamentu su izjednačavali i u isti koš trpali Ligu socijaldemokrata Vojvodine i pripadnike ekstremističkih organizacija.

Ne samo zahtevi za većim stepenom autonomije, nego i naponi da se Vojvodina i identitetski uobličí kao osobena regija, ne samo u Srbiji, nego i u širim, evropskim okvirima, takođe, nije prošao bez optužbi. Ovog puta za stvaranje nove - vojvođanske nacije.

Iz ugla onih koji u govoru o vojvođanskom identitetu prepoznaju pokušaje stvaranja nove nacije, identitet očitó može postojati samo ako je nacionalno definisan. U odnosu na nacionalni svaki drugi oblik identiteta je ili nevažan, ili je izraz loše prikrivenih namera. U ovom slučaju namera je, argumentiraju nacionalisti, da se preko vojvođanskog identiteta dodatno fragmentira etnička većina, jer će samo Srbi biti Vojvođani, dok će Hrvati, Slovaci i Mađari i dalje ostati to što jesu – Hrvati, Slovaci i Mađari.

Jedan od ključnih razloga zašto je vojvođanski identitet učinjen predmetom nacionalističkih napada krije se i u činjenici da se upravo preko njega može (ili bi se mogla) uspešno mobilizirati politička podrška autonomiji pokrajine, što nacionalisti nastoje da obesmisle i relativizuju. U prvom slučaju tako što ističu da autonomija Vojvodine u Srbiji nema nikakvog smisla a, u drugom, tako što, prisvajajući Vojvodinu kao ekskluzivno srpsku provinciju, provociraju nacionaliste i među manjinama naglasak stave, ne na automoniju Vojvodine, nego na (teritorijalnu) autonomiju vlastite etničke zajednice.²

Polazeći od toga da se preko vojvođanskog identiteta mogu, s jedne, u velikoj meri oslabiti i usporiti procesi etnizacije³ a, s druge, širiti prostori etničke

² U tom smislu je pokušaj da se izdvoje pripadnici mađarske manjine, kao najbrojnije, ali i jedine vojvođanske manjine koja je istakla zahtev za ovom vrstom autonomije, interesantan, jer ide za tim da se, s jedne strane, oslabi autonomaški blok a, s druge strane, podstakne proces asimilacije manjina. Kada je, pak, o samoj mađarskoj manjini reč, treba, pored njene brojnosti, imati u vidu i činjenicu da je ona najorganizovanija vojvođanska manjina, da poseduje snažnu političku i kulturnu elitu, da se, više nego ijedna druga manjina u pokrajini, razumeva kao autonomni interesni i politički subjekt sposoban da utiče, kako na međuetničke odnose, tako i na kreiranje instrumenata kojima se uređuju manjinska prava.

³ Danas se uobičajeno Vojvodina prisvaja kao srpska, mađarska, slovačka... Interesantno je, na primer, da niko ne pominje da je Vojvodina, recimo, i romska. Posebno je pitanje, imaju li pravo na Vojvodinu i oni koji su se, prilikom poslednjeg popisa stanovništva, deklarirali kao Vojvođani. A da Jugoslovene, koji su peta vojvođanska zajednica po brojnosti, i ne pominjemo. Pitanje je da li u pokrajini postoji još neko, sem etničkih kolektiva, ko ima pravo na Vojvodinu? I šta je to, napokon, ono jedno zbog čega su, između ostalih, i pripadnici različitih etniciteta – zajedno? Šta je to što je zajedničko svim posebnostima i (etničkim) različitostima? Insistiranje samo na razlikama svojstveno je primitivnim političkim kulturama. Stiče se utisak da autonomija Vojvodine postoji samo

tolerancije, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji je, zahvaljujući razumevanju i podršci EU – programa EIDHR, organizavao četiri okrugla stola na kojima su ugledni pojedinci, različitog egzistencijalnog, političkog i profesionalnog iskustva, razgovarali na temu očuvanja multietničkog identiteta Vojvodine.

Izražavajući zahvalnost svima koji su učestvovali u pomenutim raspravama i predajući javnosti, u vidu zasebne publikacije, na uvid njihov sadržaj, Helsinški odbor još jednom snažno naglašava svoje uverenje da su Vojvodini, kao etnički najpluralnijem delu Srbije, potrebne institucije koje će držati zajedno ono što teži etnokulturalnom udaljavanju. U tom smislu Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji preporučuje:

- nadležnim institucijama, pre svega Skupštini Vojvodine, Pokrajinskom izvršnom veću i drugima, kako političkim, tako i civilnim akterima, da posvećeno rade na daljem unapređenju vojvođanskog identiteta.

Političkim akterima u pokrajini i Republici Srbiji Helsinški odbor preporučuje da pristupe ustavnopravnoj reformi i u okviru nje:

- redefinišu ustavni identitet Srbije i da, umesto sadašnjeg određenja Srbije kao države srpskog naroda i svih građana koji u njoj žive, Republiku Srbiju definišu kao državu ravnopravnih građana i građanki

- sadržaj vojvođanske autonomije uobliče u skladu sa recentnim evropskim iskustvima. U tom pogledu pravo Vojvodine na sopstveno zakonodavstvo u sferi izvornih nadležnosti mora biti, po mišljenju Helsinškog odbora, ustavom zajemčeno

- u proces ustavne reforme uključe i pripadnike manjina i pristupe izradi celovite i koherentne manjinske politike, te kontinuiranim naporima menjaju opšti diskurs prema manjinama. Umesto zahtevane lojalnosti, potrebno je ukazivati na to da su pripadnici manjina ravnopravni građani Srbije koji, radi očuvanja svog identiteta, imaju potrebu i za posebnim merama zaštite, počev od obrazovanja pa do izbora za predstavnička tela političke zajednice.

Uvažavajući činjenicu da je, za pripadnike manjina, pitanje reprezentacije dvostruko interesantno, jer se ne odnosi samo na konstituisanje predstavničkih organa na lokalnom, pokrajinskom i republičkom nivou, nego i unutar same manjinske zajednice, Helsinški odbor ukazuje da se u oblasti reprezentacije manjina snažno uočava izostanak sistematskih i promišljenih napora. Podsećajući da se o političkoj reprezentaciji manjina najčešće raspravlja pod pritiskom ključnih političkih događaja kakvi su izbori, da se ona vrlo često pojednostavljuje i svodi na dogovore i nagodbe stranačkih aktera, Helsinški odbor sugeriše da se u cilju

zbog etničkih zajednica, pa i ona postaje izlišna kada pojedine od njih istaknu zahtev za posebnom, teritorijalnom autonomijom.

pronalažanja najoptimalnijeg modela i primeni instrumenata pozitivne diskriminacije imaju u vidu velike razlike, pre svega u pogledu brojnosti i (političko-stranačke) organizovanosti između manjina u pokrajini.⁴ Kada je, pak, reč o reprezentaciji putem nacionalnih saveta, Helsinški odbor predlaže:

- neposredan izbor nacionalnih saveta, precizno definisanje nadležnosti, te način njihovog finansiranja.

Uveren da će se dosledno sprovođenje odluke o privatizaciji lokalnih elektronskih medija odraziti na očuvanje multietničkog identiteta Vojvodine, jer će, s jedne strane, istanjiti njegovu institucionalnu osnovu a, s druge strane, frustrirati manjine, Helsinški odbor predlaže da se:

- u stvaranju pravnih propisa poštuju stečena prava pripadnika manjina,
- u kreiranje informativne manjinske politike, pored državnih institucija i agencija, uključe i nevladine organizacije, te stručna i zainteresovana javnost,

- manjinski mediji kadrovski ojačaju, obezbede stabilni izvori finansiranja i tehnički unaprede uslovi rada, poštuju profesionalni standardi i kodeksi.

Više nego do sada, potrebno je raditi na:

- promociji međuetničke tolerancije i multikulturalnih sadržaja u programima na većinskom i jezicima manjina,

- titlovanju emisija/programa na manjinskim jezicima, kako bi bili dostupni i pripadnicima, kako većine, tako i drugih manjina,

- programskoj razmeni i zajedničkim emisijama. Umesto sadašnje etnokulturne segmentacije, potrebno je ponuditi koherentnu sliku koja različite segmente dovodi u vezu i obezbeđuje koheziju pluralne vojvođanske zajednice.

Za heterogenu zajednicu, kakva je vojvođanska, nije nevažno kakav će se tip politike multikulturalnosti provoditi. Polazeći od jednostavnog uvida da je kultura otvorena, hibridna i inkluzivna tvorevina, Helsinški odbor smatra oportunističkim da se u kreiranju politike multikulturalnosti naglasak stavi na čitav onaj splet međukulturnih veza i plodnih ukrštanja koji su uticali na formiranje svake od kultura u Vojvodini. Kultura nije statičan, u sebe zatvoren univerzum; ona se ne razvija povlačenjem oštih demarkacija, nego komunikacijom sa drugim kulturama. Utoliko je prisustvo elemenata druge kulture u okviru naše vlastite izraz njene receptivnosti, dinamičnosti, sposobnosti da se menja, razvija i unapređuje.

⁴ Pitanje je da li sistem garantovanih mandata treba primeniti na sve manjine u Vojvodini (odnosno Srbiji), ili samo na one manjine koje malobrojno biračko telo permanantno hendikepira i onemogućuje da budu predstavljene u parlamentu.

Uveren da se preko očuvanja i unapređenja vojvođanskog identiteta drže otvorene i evropske perspektive Srbije, Helsinški odbor insistira na progresu u pregovorima sa Evropskom unijom, čvrsto uveren da Vojvodina, aktivno sudelujući u procesima evropskih integracija, na produktivan način može iskoristiti svoj položaj, resurse, civilizacijsko nasleđe, svoju tradiciju i kulturu.

OČUVANJE MULTIETNIČKOG IDENTITETA VOJVODINE

Bojan KOSTREŠ
STANJE DUHA

Kada je reč o vojvodjanskom identitetu, mislim da je najvažnije da postavimo pitanje: Šta je to, zaista, vojvodjanski identitet? Da li vojvodjanski identitet postoji ili je to nešto što bi smo mi voleli da postoji i što bi smo voleli da Vojvodina bude i predstavlja?

Duboko verujem da vojvođanski identitet postoji i da Vojvođani postoje, ali ja Vojvođane ne smatram posebnom nacijom ili nacionalnim bićem, nego, pre svega, stanjem duha. Vojvođanin je, po mom mišljenju, svaki onaj ko prihvata multietičnost, multikonfesionalnost i višejezičnost kao vrednosti i kao bogatstvo, kao nešto sa čime se može živeti i što nas, sve skupa, čini ne samo bogatijim, nego i boljim. Zbog toga smatram da je veoma važno raditi na očuvanju Vojvodine, jer nije cela Vojvodina ni tolerantna, ni evropska, niti su svi Vojvođani, odnosno ljudi koji žive u Vojvodini, skloni ovakvim idejama. No, ja smatram da na teritoriji naše pokrajine postoji najveća koncentracija ljudi koji veruju u evropske vrednosti, najveća koncentracija ljudi koji podržavaju ovakav sistem vrednosti i smatram da je zadatak nas Vojvođana, dakle nas koji živimo u Vojvodini, da vrednosti u koje duboko verujemo prenesemo na čitavu Srbiju i na taj način pomognemo svim građanima Republike Srbije da što pre stignu tamo gde, po mom mišljenju, svi treba da se nalazimo, a to je Evropska unija.

Da bi smo očuvali vojvođanski identitet moramo, najpre, da ga izgradimo i predstavimo, da ga učinimo prepoznatljivim i prihvatljivim najvećem broju građana, kako bi se identifikovali sa sistemom vrednosti koje se podrazumevaju pod vojvođanskim identitetom i da, zatim, sve to prenesemo i na ostatak Srbije. Upravo zbog toga mi je veoma drago što je Helsinški odbor organizovao ovaj okrugli sto i što planira da organizuje još nekoliko okruglih stolova na temu očuvanja vojvođanskog identiteta. Ako mi koji živimo u Vojvodini i kojima je

stalo do vojvođanskog identiteta ne preuzmemo odgovornost i ako se mi ne počnemo baviti ovim pitanjima, niko drugi se njima neće baviti.

Sonja BISERKO

OČUVATI FUNDAMENTALNE VREDNOSTI

Vojvodina je najevropskiji region Srbije, ali i deo Srbije najbliži Evropi. Ulaskom Rumunije i Bugarske u Evropsku uniju Vojvodina je u suštini došla u središte dela Evropske unije, a da još formalno nije tamo. Iz toga možemo zaključiti da Srbija sve više zaostaje za svojim susedima i, drugo, da Vojvodini, ukoliko Srbija doista želi postati članicom Evropske unije, treba omogućiti da, u procesima približavanja Evropskoj uniji na što optimalniji način iskoristi svoje prednosti i odigra ulogu modernizujućeg faktora.

Mada se retorički zalaže za Evropu, evropske principe i vrednosti, politička klasa u Beogradu poslednjih meseci otvoreno zagovara neutralnost Srbije, znači protiv Evropske unije i NATO. Politički to znači veće oslanjanje na Rusiju, što se pokazalo i poslednjih nekoliko meseci tokom rešavanja statusa Kosova. Beograd od Rusije očekuje da odlaganjem rešavanja statusa Kosova, izdejstvuje podelu Kosova što je, u suštini, jedina prava strategija Beograda. To ne znači da je Beograd za tu strategiju dobio podršku u Subotici, Zrenjaninu, Senti, Bačkom Petrovcu, Pančevu, Vršcu. Ne postoji bolji i primereniji test za vladu koja hoće u Evropu od autonomije Vojvodine. Na tom pitanju se dokazuje ne samo želja da se ude u Evropu, nego i sposobnost i zrelost da se u vlastitom okviru bude Evropa, da se evropski misli i evropski deluje.

Rešavanje statusa Kosova utiče i na zbivanja u Vojvodini. Naime, preko neumitnog osamostavljanja Kosova, Beograd pokušava u to ime da „ubije“ autonomiju Vojvodine koja se i dalje tretira kao teritorija koja se želi totalno podrediti Beogradu. Zato se pitanje suštinske autonomije Vojvodine u Beogradu doživljava kao secesionistička težnja.

Vojvodina je suštinski zainteresovana za nastavak pregovora sa Evropskom unijom. To je dokazala i nizom akcija i mera koje najbolje pokazuju njenu opredeljenost i interes za evropsku opciju. Tu njenu spremnost prepoznala je i Evropa koja je već otvorila mnoge kanale za brže uključivanje Vojvodine u evropske procese. Međutim, novi ustav je, u suštini, najviše bio uperen protiv interesa Vojvodine i njene evropske orijentacije, jer je reafirmisao centralizam koji sprečava inicijativu i, pre svega vlastitu odgovornost. Odbijajući da na referendumu potvrde ustav, građani Vojvodine su političkoj klasi u Beogradu uputili jasnu poruku da ne pristaju na pasivnu ulogu podanika koji samoukida

svoj identitet i posebnost. Neuspeh referenduma u Vojvodini suočava političku zajednicu i sa problemom legitimnosti. Ipak, iza demonstrativnog odbijanja ustava krije se mogućnost revitalizacije autonomaškog pokreta. U datim okolnostima to je i jedna vrsta kapitala koji treba staviti u funkciju stvaranja evropskog modela autonomije.

Strah manjina od nacionalističkih izliva je opravdan, s obzirom na iskustvo koje su imale u protekle dve decenije. I kada zahteva određene ingerencije nad policijom, Vojvodina to ne čini zato što želi da postane država u državi, kako joj se spočitava, nego zato što želi da funkcioniše kao moderna regija koja štiti vrednosti na osnovu kojih može odigrati svoju ulogu modernizacijskog faktora – međuetnički mir, egzistenciju i bezbednost njezinih građana, te njihovo pravo na neometano uživanje ustavom zajemčenih prava i sloboda.

Vojvodina nije samo najevropskiji, već je u etničkom pogledu i najpluralniji deo Srbije. Vojvodina je oduvek bila posebna u pogledu multikulturalnosti, bez pandana na prostorima bivše Jugoslavije. Međutim, upravo njene najveće vrednosti su tokom poslednjih 20 godina bile na udaru etnonacionalizma. Cilj tih nasrtaja je bio da se poništi identitet Vojvodine na kome se, nažalost, i sada istrajava. Organizujući današnji okrugli sto mi želimo da pokrenemo raspravu o očuvanju multietničkog identiteta Vojvodine, ali i o tome kako da se nađe prava mera odnosa između manjina i većine koja bi očuvala evropsku perspektivu Vojvodine, a time i Srbije.

Na kraju, želim da kažem da je ova tema aktuelna i u širem okviru, naravno i u zemljama Evropske unije. Uzmimo primer Francuske ili, pak, Danske i Holandije, gde se u okviru javnih debata traži formula za uključivanje muslimanskih zajednica u širu političku i kulturnu zajednicu. Raspravlja se o modelu multikulturalnosti u čemu učestvuju njihovi prominentni mislioci i javni delatnici. Kao, na primer, Paskal Brukner, s jedne strane, Ian Buruma i Timoti Eš Gordon, s druge.

Možda i ovaj današnji panel može biti mali pomak u tom pravcu.

Jovan KOMŠIĆ
VOJVODINA IZMEĐU DEMOKRATSKE TOLERANCIJE
I POLITIČKOG RADIKALIZMA

- teze -

1) Da je slučajno nema, Vojvodinu bi, zarad evropske budućnosti Srbije, trebalo napraviti. Iako ne mali broj isključivih nacionalista kaže – nažalost – držim da možemo sa puno razloga reći kako se istorija, *srećom*, potrudila da ovom parčetu Panonske ravnice da identitet dragocenog jedinstva različitosti, koje treba sačuvati u dobroj volji i zarad dobro shvaćenog interesa svih njenih žitelja, države i čitavog okruženja srednje i jugoistočne Evrope. Bilo kako bilo, po svom biću, istorijskim ishodištima, aktuelnim potencijalima i potrebama, Vojvodina je, u pravom smislu reči, evropski projekat i evropska regija.

2) A, ako ćemo o evropskoj moderni, onda ćemo zapaziti da, na ovim prostorima, ona započinje prosvetljenim apsolutizmom Habsburgovaca, u maniru maksime cara Josifa II: *Sve za narod, ali ništa sa narodom!* S druge strane, u docnijim, kratkim i isprekidanim periodima demokratske “vladavine naroda, od naroda i za narod” (Linkoln), takođe nije bilo lako formirati obrazac politike i održivog institucionalnog jedinstva različitosti, koji će se temeljiti na konsenzusu građana i političkih reprezentanata svih nacionalnih zajednica. Naprotiv, moglo bi se generalno kazati, kako su tri stoleća njene moderne istorije karakteristična po tome što je Vojvodina bila permanentno čvorište suprotstavljenih državotvornih pretenzija koliko starih i velikih, toliko i zakasnelih, mladih i malih nacija. Oružje, reči i najrazličitiji simboli, bili su neizbežni arsenal takvog pripisivanja i svojatanja ovog parčeta Evrope.

3) Razume se, i ovde, kao i drugde, nasleđe je višeznačno. Nudi nam više različitih mogućnosti, uključujući i merila za ocenjivanje sadašnjosti i projektovanje budućnosti. Čak i u najružnijim epizodama istorije, kada su se, u vrtlozima velikih kriza, deregulacija i sukoba, dešavale etničke susedske paranoje i razgorevali masovni osećaji da nas “drugi osporavaju da smo ono za šta se predstavljamo i sprečavaju da budemo oni što jesmo” (Konrad), najbolji ljudi sa ovih prostora, iz redova svih nacionalnosti, i ne bez posledica na ličnom, egzistencijalnom planu, istrajno su promovisali ideje dobro uređenog poretka, u kome ima jednakopravnog mesta za sve ljude, bez obzira na veroispovest, nacionalnost, pol, poreklo i politička uverenja. U tom smislu, prvi veliki, moderni evropski Srbin i utemeljitelj srpskog prosvetiteljstva, Dositej Obradović, zagovarao je novo, “razumno i široko čovečansko rodoljublje”, osuđujući “nacionalnu nadutost, isključivost i mržnju na druge narode” (Skerlić). Njegovi

privrženici i sledbenici, iskazivali su svoj razumni patriotizam tako što su Vojvodinu zvali “Novom Švajcom (Švajcarskom) na Istoku Evrope” (Miletić), ili, “Evropom u malom” (Stajić).

4) Još važnije je što je to običan svet, u skladu sa pravilom: *Živi i pusti drugog da živi*, izgrađivao i potvrđivao običajnost, koja se ni u čemu nije razlikovala od najranije Volterove objave tolerancije, kao leka za nesavršenu ljudsku prirodu. *Nesloga je veliko zlo ljudskog roda, a trpeljivost joj je jedini lek*, poručio nam je francuski prosvetitelj. Takvu dobru i lekovitu poruku ostavili su nam i periodi mira i ekonomskog prosperiteta na ovdašnjim prostorima. Tada su stari i novi žitelji ove ravnice obnavljali dobre komšijske tradicije, učili nove civilizacijske lekcije i uverljivo pokazivali kako je *različitost - bogatstvo; suživot - inspiracija; međusobno priznavanje i uvažavanje – građanska vrlina*.

5) Nažalost, godine nacionalističkih homogenizacija, raspada bivše države i ratnacionalistička tranzicija, u dobroj meri su razorili pretpostavke održive multikulturalnosti i ravnopravnosti koje smo nasledili iz perioda tzv. socijalističke autonomije. A, da je reč o vrlo ranjivim pretpostavkama, svedoči i Varadijeva (Tibor Varadi) egzaktna ocena da je ovakvo, “za život sposobno usklađivanje etničkih identiteta”, bilo zasnovano na “mešavini kulture i partijske discipline (u nekim slučajevima više kulture, u drugim, više partijske strogosti)”. Umesto toga, danas imamo „izvesne demokratske procedure sa neizvesnim ishodima“, uključujući i znatno izmenjen kulturni kontekst.

Naime, kad je o kulturi reč, podsetiću na problem koji je davno formulisao antički istoričar Tukidid zaključkom da “rat ne valja zato što više ljudi pokvari nego što pokvarenih uništi”. Ne treba mnogo pameti da se primeti kako se minulih godina, paralelno sa osvajanjem slobode izbora i političkog organizovanja, u ratnom ambijentu i krizi velike promene, ovde oslobodilo i mnogo zla i međusobnih podozrenja, sa vrlo negativnim posledicama na međunacionalne odnose u Vojvodini.

6) Na *političkoj ravni*, zahvaljujući etničkim političkim preduzetnicima, koji olako posežu za razgorevanjem masovnih strasti i okorištavanjem razložnim i bezrazložnim strahovima i predrasudama brojnih gubitnika tranzicije, rodio se jedan novi problem i novo veliko iskušenje, koje možemo nazvati *paradoksom rane demokratije*. Kako god da se zove, posredi je hibridna smeša netrpeljivih liberalizama i etničke poludemokratije, s jedne strane, i delimično konsolidovane liberalne demokratije, po uzoru na evropske standarde, s druge strane.

7) Stoga, postavljajući pitanje: *kakvo je stanovište naroda*, možemo odgovoriti da ne čudi što su sociološka istraživanja, vršena u prošloj deceniji, registrovala porast, manje ili više isključivih nacionalizma u svim etničkim grupacijama, naročito među pripadnicima najvećih etničkih kolektiva, Srbima i Mađarima.

Segmentiranje i povećanje nacionalne distance postali su upečatljiva obeležja svesti Vojvođana. Stavovi populacije o strateškim pravcima razvoja države, institucionalnim modelima decentralizacije i rešavanju tzv. vojvođanskog pitanja u novom ustavu Srbije, takođe, svedoče o političkim rasepima, koji se poklapaju sa linijama etnonacionalnih i regionalnih grupisanja.

Srećom, postoje i empirijski uverljivi razlozi za umereni optimizam. Gotovo svi noviji sociološki nalazi potvrđuju i postojanje tzv. "alternativnog sindroma" u svesti Vojvođana (neautoritarnost, modernizam, liberalizam, uravnotežen odnos prema naciji i slično), pa sve to pruža nadu da Srbija - i u njoj Vojvodina - može savladati ne male teškoće izgradnje novog projekta autonomije i etnokulturne pravde i, tako, demantovati staru, opštepoznatu sumnju u mogućnosti stabilizacije demokratije u etnički heterogenim društvima.

8) U prilog toj nadi trebalo bi da ide i saznanje da je ogromna cena svih dosadašnjih nenaučenih lekcija, koje se mogu svesti na jedno, a to je da nam odlaganje onoga, što se izbeći ne može, nikad nije bilo dobar saveznik. A, ako ćemo o razumnom suočavanju sa nalogima vremena, naročito onog sutrašnjeg, onda je najrazumnije pretpostaviti da će na ovom putu biti više saglasnosti, a manje nevolja, ako se politički akteri u Vojvodini i u čitavoj Srbiji *delotvorno* opredele za integraciju u Evropsku uniju, kao prestižni savez nacija, udruženje regija, garant slobode manjina i okvir multikulturalnog građanstva.

9) Nažalost, racionalizam, prosvetiteljstvo i dobro shvaćeni interesi pojedinaca, društvenih grupa i većine populacije nisu bili dominantna konstanta ovih prostora, ni u daljoj, kao ni u bližoj prošlosti. Nisu ni danas najmoćniji pokretači i mehanizmi društvenih raspoloženja i delanja. Naročito je teško očekivati sigurnu pobedu racionalne nad iracionalnom komponentom politike u uslovima kakvi su u današnjoj Srbiji.

10) U atmosferi velikih deregulacija, konfuzija i strahova, zatim, u poplavi osećaja nemoći i masovnog gubitništva u tranziciji, u krizi izneverenih očekivanja i svekolikih nepoverenja u institucije i aktere javne vlasti i tzv. međunarodne zajednice, praćenoj nespremnošću za suočavanje sa šokovima stvarnosti, te uzrocima nevolja, nazadovanja, istorijskih ćorsokaka i zabluda, nameće se, gotovo, posve logičnim, takav obrazac ponašanja koji počiva na raznovrsnom bežanju od stvarnosti, bekstvu od slobode (From) i simulaciji života, odnosno simulaciji simulakruma (Bodrijar). Ljudima se tada čini da su područja iracionalizma i crno-bela slika sveta najbolji saveznik u davanju kakvog-takvog, podnošljivijeg smisla krajnje teške i komplikovane svakodnevice.

Materijalno siromaštvo, u paru sa raspoloženjima postratnog društva oskudice, sa pratećim istorijskim, kulturološkim, ideološkim i političkim rasepima i kontroverzama ključnih političkih aktera i ukupne javnosti, bez jasne

vizije i vere u prosperitetnu budućnost naroda i države, rađaju masovnu potrebu za jednostavnim i umirujućim odgovorima, za nekakvim političko-ideološkim „bensedinima“, ili surogatima tog najtraženijeg leka u našim apotekama. Poznato je da takvi odgovori u duboko kriznim društvima postaju „svojina“ ekstremnih političkih aktera, socijalnog i nacionalističkog profila. Najgore je ako se na političkoj sceni snažno etablira relativno konzistentno artikulisan projekat države i nacije, koji počiva na ekstremnoj kombinaciji borbe za ostvarenje „socijalnog“ i „nacionalnog“ pitanja.

11) *Ideološka* potka takvog radikalizma potpuno se poklapa sa individualnom i kolektivnom psihodinamikom *nacionalističkog sindroma* svesti, koji je Rudi Supek, svojevremeno, ilustrovao na sledećim dominantnim temama: 1) oštećenosti nacije; 2) zavere protiv nacije i države; 3) biološke ugroženosti naroda; 4) ideološkog alarma – kako bi se narod konačno „probudio“ iz letargije i pokrenuo ka „preporodu“; 5) etnocentrične superiornosti; 6) autoritarnosti i sadomazohizma masa koje „poštuju“ samo moć i snagu; 7) osvete i odmazde za tragedije i zločine prema pripadnicima naroda i slično. Neki drugi autori, pak, upozoravaju na sledeće karakteristike desnog ekstremizma: 1) rasizam, nacionalizam, klerikalizam; 2) antisemitizam; 3) antiislamizam; 4) antiliberalizam; 5) antisocijalizam, antianarhizam, antikomunizam; 6) homofobija; 7) seksizam i antifeminizam; 8) ksenofobija; 9) antiamerikanizam; 10) antimasonstvo; 11) antiglobalizam i evroskeptičizam; 12) rehabilitacija fašističkih ideja; 13) autoritarnost; 14) rasna, etnička i nacionalna „čistota“ (Bakić).

12) Sva je prilika da će se ranije pomenuti paradoks rane demokratije i nedovršene države u Srbiji očitovati jačanjem ekstremnih političkih, antievropskih opcija, kao nominalnim odgovorom na nametnuto rešavanje statusa Kosova i Metohije, van struktura Saveta bezbednosti UN, odnosno odgovorom na proces unilateralnog priznavanja nezavisnosti Kosova od strane SAD i zemalja EU. U slučaju realizacije takvog scenarija, uključujući i nagoveštaje čvrstog odgovora države u vidu prekida diplomatskih odnosa sa državama koje priznaju nezavisno Kosovo, inače ambivalentno društveno biće i raspoloženja građana Vojvodine, postali bi najranjivija tačka socijalno-političke mape Srbije. Nasleđeni rasepi bi se produblivali i po nacionalnim i po ideološkim i po stranačkim šavovima. Čini se da bi, ponovo, najprofitabilnija roba na domaćem političkom tržištu postala ona bajata „nacional-patriotska“ roba sa socijalističko-radikalnih „buvljaka“. Sada bi se samo promenio redosled, pa bi radikalni predznak definitivno zasenio ne samo socijalističkog partnera, već i neke druge javne i tajne saradnike na zadatku preusmeravanja Srbije ka Evroaziji.

13) Dakle, u krajnje nepovoljnijim uslovima za liberalnu demokratiju i toleranciju, građani Srbije i žitelji pokrajine, naročito najuticajnije političke elite,

našli su se, po ko zna koji put, iznova u situaciji da rešavaju jedno, epohalno veliko i državno i ustavno i političko pitanje. Nazvaćemo ga "sporazumom o svojstvu građanina" i temeljima države i demokratije, koji, kako bi to rekao jedan veliki teoretičar slobode (Dž. S. Mil), "od nužnosti trebalo da načini vrlinu" i omogući različitim nacionalnostima "da se pomire sa tim da žive zajedno pod jednakim pravima i zakonima".

Valja nam, stoga, umesto nepodnošljivo lake mitologizacije prošlosti i svadljive politizacije sadašnjosti, renovirati naše "korene" - sa pogledom u budućnost. Načelno rečeno, to ne znači ništa drugo - do odgovorno nalaženje rešenja koja nas sabiraju kao ljude, sigurne, autonomne i jednako slobodne da izaberu svoj plan života; sa institucionalno obezbeđenim, neotuđivim pravom i na različitost i na sličnost; na informaciju, kao i na komunikaciju; na svojinu, kao i na solidarnost; na mir, kao i na toleranciju; sa obavezom na netoleranciju prema netolerantnima i sa pravom na razumni, ustavni patriotizam i lojalnost domovini, koja je i tamo - gde smo se rodili, i tamo - gde nam je dobro.

14) Institucionalno gledano, u kontekstu novih ustavnih rešenja (2006), za odgovor na pitanje proevropskih kapaciteta Vojvodine i ustavno-političkih mogućnosti da se oni revitalizuju i uvećaju, najvažnija je činjenica da su *vojvođanskoj autonomiji uskraćene mogućnosti da, u skladu sa objektivnim potrebama pokrajine i čitave republike, kao i u skladu sa evropskim iskustvima i merilima regionalizacije, ima pravo na sopstveno zakonodavstvo u sferi ustavom garantovanih, izvornih nadležnosti.*

Na tragu takvog poimanja fasadne autonomije, kao neke vrste permanentno nadzirane administrativne samouprave, ne iznenađuje ni činjenica da stvarna priroda autonomije - a to znači, ne samo sadržaj prava da se ne bude pod svekolikom kontrolom "centra", već i relevantan radijus odgovornosti, potencijal samoinicijativnosti pokrajinskih političkih aktera i institucija, zatim, mogućnost uključivanja u proceduru donošenja republičkih zakona, kao i pretpostavku efektivne bliskosti u interakciji sa građanima - *zavisu pre svega od promenljive volje većine u državnom parlamentu.* Drugim rečima, *sadržaj autonomnosti predstavlja potpuno zavisnu varijablu svemoćnog republičkog zakonodavstva.*

15) A, na pitanje: koliko će sve navedeno omogućiti Vojvodini da očuva i unapredi najprestižniji deo svog društvenog bića - a reč je o Vojvodini kao evropskom projektu i vojvođanskim kapacitetima i iskustvima, kao valjanom "meri stvari" za evropske integracije Srbije - možda je najrealnije govoriti o izvesnim, još nepotrošenim šansama očuvanja kakvog-takvog subjektiviteta i evropskog identiteta Vojvodine.

Za primetnije unapređenje pomenutih kapaciteta, po meri evropskih standarda, biće neophodne nove ustavno-pravne reforme. S druge strane, da bi se

dospelo i do takve faze stabilizacije države i razvoja demokratije, biće potrebno i građanima i državi i pokrajini mnogo sreće u mesecima koji predstoje.

Dimitrije BOAROV

EVROPSKE INTEGRACIJE KAO PRIRODNI INTERES VOJVODINE

- Osnovne teze -

1. Glavni interes Vojvodine, kao autonomne pokrajine u Srbiji, jesu evropske integracije - bez kojih ona ne može potpuno valorizovati svoj geografski položaj, svoje prirodne resurse, svoju istorijsku i civilizacijsku tradiciju i materijalno nasleđe.

2. Vojvodina je praktično okružena državama koje su već u Evropskoj uniji (Mađarska i Rumunija) ili su kandidati za ulazak u Evropsku uniju (Hrvatska), pa je pitanje ulaska Srbije u EU u suštini pitanje normalne ekonomske komunikacije Vojvodine sa okolnim državama.

3. Kao pokrajina u geografskim okvirima Srednje Evrope i na Dunavu, Vojvodina se nalazi ne samo u društvu listom evropski integrisanih država, nego je presecaju i dva veoma važna evropska koridora E-10 i E-7, koji se ne mogu održati i iskoristiti ako Srbija ostane van evropskih integrativnih procesa.

4. Sa godišnjim bruto društvenim proizvodom od oko 3700 dolara *per capita* Vojvodina je značajno razvijenija od drugih delova Srbije i struktura njenih potreba je u tom smislu bliža evropskim standardima i navikama od drugih krajeva Srbije - pa bi bilo kakav oblik evropske izolacije Srbije naneo najviše štete Vojvodini;

5. Poljoprivredna proizvodnja sa više od 1,6 miliona hektara obradivog zemljišta (35 odsto obradivog zemljišta Srbije) daleko je veća od potreba stanovništva Vojvodine (2 miliona), a i celo srpsko tržište sa ukupno oko 7,5 miliona potrošača je preusko za ovaj potencijal - što znači da vojvođanska poljoprivreda mora dobiti normalan pristup širem evropskom tržištu.

6. Srbija nema ni dovoljno kapitala da vodi aktivnu agrarnu politiku, koja je potrebna vojvođanskim seljacima, dok je polovina budžeta Evropske unije i dalje namenjena za premije i regrese agraru u državama članicama (bez obzira što se poslednjih godina unutar EU traži da se smanje dotacije poljoprivredi).

7. Nakon snažnog procesa primarne privatizacije u Vojvodini, u kojoj su uzeli učešća i značajni investitori iz inostranstva (u finansijskom sektoru, u industriji građevinskih materijala, proizvodnji piva, mleka, biljnih ulja, hemijskoj industriji i drugim oblastima) pitanje evropske integracije postaje pitanje

povećanja profitabilnosti cele privrede u Pokrajini i pitanje povećanja cena zemljišta i nekretnina. Zašto Vojvodina u tom „drugom ciklusu“ privatizacije ne bi zaradila i više nego što je zaradila u „prvom ciklusu“?

8. Privredna infrastuktura Vojvodine, u celini gledano, prirodno se nastavlja na privrednu infrastrukturu Evropske unije, pa bi ona u slučaju evropske integracije Srbije bila na ogromnom dobitku i svakako bi dobila ogromna sredstva za unapređenje i razvoj.

9. Energetski potencijal Vojvodine je značajan, ali on može postati još unosniji samo u slučaju da pokrajina doista postane i tranzitno područje razmene energetskih sirovina i poluproizvoda. U tom smislu posebno su izgledni projekti za izgradnju velikog skladišta prirodnog gasa u Banatskom Dvoru i za izgradnju naftovoda Konstanca-Trst (PEOP) – a ti projekti u velikoj meri zavise od ulaska Srbije u Evropsku uniju.

10. Vojvodina je zasad veoma slabo razvijena kao turistička regija iako ima mnogo sličnosti sa jednom od evropskih turističkih velesila, Mađarskom – po potencijalima rečnog, lovnog, muzejskog i izletničkog turizma. U tom smislu, evropsko integrisanje bi dalo snažan podsticaj vojvođanskom turizmu.

11. Vojvođanska privreda ima razloga da veruje da će, izložena većoj konkurenciji unutar evropske integracije – opstati i modernizovati se, jer raspolaže svim pretpostavkama za uspeh na tom polju – s obzirom na staru „evropsku tradiciju“ i stepen prosvetljenosti koji je najviši u Srbiji.

Aleksandar POPOV

ULOGA NEVLADINIH ORGANIZACIJA U PROCESIMA REGIONALNE SARADNJE

Pošto je reč o Vojvodini, rekao bih, pre svega, da je pitanje regionalne saradnje Vojvodine, ustvari, pitanje decentralizacije Srbije i ostvarivanja njene pune autonomije. Da bi u punoj meri ostvarila regionalnu saradnju na način koji njoj najviše odgovara, Vojvodina bi morala imati veća ovlašćenja u procesu zaključivanja pojedinih aranžmana sa partnerima iz susednih regija. No, koliko se Vojvodina u svemu tome pita, vrlo rečito govori slučaj tendera za koridor autoputa o kome se već dugo govori i gde su pojedine stavke iz tendera tajna, što samo govori u kakvoj državi živimo i u kakvoj državi Vojvodina pokušava da ostvari autonomiju i međuregionalnu saradnju.

Sa vojvođanskog stanovišta, najinteresantnije su dve kategorije regija: regije iz nekadašnje SFRJ, Bosne i Hercegovine i Hrvatske i suseda - Rumunije i Mađarske. U posleratnom periodu abeceda bilo kakve normalizacije odnosa je

obnova komunikacija i veza i to, bar mi u nevladinom sektoru veoma dobro znamo. Bez komunikacije među ljudima nema pune normalizaciju između država u regionu. O značaju komunikacija najbolje govori i primer automobilskih tablica u Bosni i Hercegovini. Jer, kada su uvedene tablice po kojima se više nije moglo ustanoviti odakle ko dolazi, ljudi su počeli da se kreću između entiteta, da izlaze iz svojih začaranih krugova mržnje i da polako prevazilaze tu mučnu, ratnu zaostavštinu.

Kada je o međuregionalnoj saradnji reč, treba imati u vidu da nevladine organizacije (NVO) imaju, za razliku od država, daleko fleksibilniji pristup i veće mogućnosti za uspostavljanje i održavanje saradnje. Postoje, u slučaju država, dve vrste ograničenja. To je, najpre, nedostatak političke volje da se, zbog raznih interesa, krene u obnovu međuregionalne saradnje i, drugo, to su procedure koje usporavaju države, jer potrebno je jako puno vremena da bi se jedna ideja realizovala, a dotle je problem koji se želeo apsolvirati međuregionalnom saradnjom ili apsolviran, ili je postao još složeniji. Za razliku od država, NVO nemaju takve zahtevne procedure, imaju svoju misiju koju teže da realizuju, u skladu sa njom i uspostavljaju saradnju sa drugim akterima. To, takođe, spada u abecedu rada NVO koje su, prirodno, usmerene na saradnju, kako na domaćem terenu, tako i u međuregionalnim okvirima.

Na planu normalizacije i obnove ratom pokidanih veza, posebno je značajna međunarodna saradnja, jer je to značajan deo ukupne normalizacije odnosa i obnove razumevanja i poverenja između država i naroda koji su bili umešani u ratni sukob. Svedoci smo, evo 11,5 godina nakon Dejtonskog sporazuma, raznih turbulencija u našem regionu. Nedavno smo imali turbulencije vezane za presudu Međunarodnog suda pravde u Hagu, a povodom tužbe Bosne i Hercegovine protiv SRJ. Imali smo prošle godine izbore i u Bosni i Hercegovini i u Srbiji, veliku instrumentalizaciju s tim u vezi, kalkulacije sa raznim referendumima, pripajanjima, odvajanjima teritorija, itd., što narušava odnose u regionu. Budući da znamo gde živimo ne treba da imamo nikakvih iluzija da ćemo još dugo biti svedoci kreiranja prilika i situacija po sistemu “vruće-hladno”!

No, kada je reč o obnovi međuregionalne saradnje, kako na državnom nivou, tako i na nivou NVO, ali pre svega na ovom drugom, najvažnije je da se, nakon ratova, razaranja i zločina koji su se dešavali na ovim prostorima, prevazilaze psihološke barijere u glavama ljudi. Sve druge barijere će se jednog dana nekako savladavati, za nekim zelenim stolom, ili uz pritisak međunarodne zajednice, ali sa ovom psihološkom vrstom barijera stvari će ići znatno teže.

Nevladine organizacije su, na naki način, čistači minskih polja, jer čiste ono što su postavljali i iza sebe ostavljali političari, generali i novinari. Iza njih je ostao kontaminiran teren koji treba očistiti i nevladine organizacije su prve koje

započinju čišćenje terena, čime olakšavaju kasniji rad političara. Nevladine organizacije, čiji su predstavnici prisutni na ovom skupu, kao i oni koji nisu tu izlaze, u cilju prevazilaženja prošlosti, sa konkretnim inicijativama i predlozima. Veoma važan deo njihovih aktivnosti odnosi se i usmeren je na vlast, kako bi se što energičnije pristupilo suočavanju sa prošlošću. Jer, dokle god ne bude spremnosti da se taj proces otvori na drugačiji način od sadašnjeg, mi ćemo biti taoci prošlosti.

Prednost nevladinih organizacija je u tome što one, tokom rata, nisu prekidale saradnju, nego su zajednički delovale. Imamo mi još neke kategorije koje nikada nisu prekidale saradnju, kao što su kriminalci, ratni profiteri, itd. Ali, nevladine organizacije su ono što služi za ponos, jer su za vreme najžešćih ratnih dejstava, ratnog, nacionalističkog i šovinističkog ludila, bile glas razuma, i ovde u Vojvodini i Srbiji, i u Hrvatskoj, i u Bosni i Hercegovini, i po cenu velikih rizika, za vreme rata su se susretale i ohrabrivale jedna drugu. To je veliki moralni i politički kapital nevladinih organizacija, to je kredibilitet koji im stvara prostor da još otvorenije deluju, to je ono što im daje čvrstinu i što potire užasne posledice rata. Jedna od regionalnih mreža koja je nastala na toj osnovi je *Igmanska inicijativa*, čiji je suosnivač Centar za regionalizam.

Ova vrsta regionalne saradnje u kojoj učestvuju nevladine organizacije je i neka vrsta alternativne diplomatije, jer su nevladine organizacije, i u periodu Miloševićevog režima, kada nismo imali (intenzivne) veze na državnom nivou, održavale komunikaciju i upućivale razne inicijative državnim organima. Prostor za saradnju se daleko više otvorio početkom demokratskih promena u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Mogu reći da smo u *Igmanskoj inicijativi* imali ekspretske grupe u koje smo uključivali predstavnike nadležnih ministarstava, što je olakšavalo realizaciju naših inicijativa. Mi smo, na primer, u saradnji sa nadležnim ministarstvima plasirali set od šest bilateralnih sporazuma između zemalja Dejtonskog sporazuma, delovali smo u pravcu suspendovanja viznog režima između tadašnje SR Jugoslavije i Republike Hrvatske. Imali smo veoma konkretnu saradnju sa ministratsvom inostranim poslova kada je na njegovom čelu bio Goran Svilanović, itd.

Najbolji primer regionalne saradnje, kada je reč o ovim prostorima, je saradnja na relaciji Tuzla – Osijek - Novi Sad. Reč je o tri grada koji pripadaju istom geografskom, kulturnom i ekonomskom prostoru, dakle sredinama koje su imale izvanrednu saradnju dok su bili u istoj, zajedničkoj državi, koja se zvala SFR Jugoslavija, u kojoj je bilo primera izvanredne saradnje na planu tova junadi između Vojvodine i Slavonije; iz Vojvodine je u tuzlanski basen išla dobra hrana, građevinski materinjal, a odande smo dobijali dobru hemiju, ugalj, itd. Nažalost, ratom je došlo do potpunog prekida veza Novog Sada i sa Osijekom, i sa Tuzlom,

tamo je dugo odjekivao eho Novosadskog korpusa i nevladine organizacije su bile te koje su inicirale da se obnovi saradnje. Srećna okolnost za tri lokalne nevladine organizacije – Centar za regionalizam, Forum građana Tuzle i Centar za mir, nenasilje i ljudska prava iz Osijeka, je bila u tome što su tadašnji gradonačelnici pomenutih gradova imali senzibiliteta za naše inicijative i predloge, spremnost i volju da svoje gradske uprave usmere u pravcu obnavljanja saradnje. U januaru 2002. godine potpisan je Sporazum o međuetničkoj toleranciji između tri grada, gde su gradske uprave preuzele obavezu da, u okviru svoje nadležnosti, unapređuju saradnju na planu kulture, privrede, prosvete i sporta, kao i međuetničke odnose u svojoj sredini. Za pet godina ovaj sporazum je dao izvanredne rezultate, postao je, na neki način model saradnje. Povezale su se, na primer, i tri regionalne privredne komore koje su, takođe, potpisale svoje sporazume o saradnji, sa saradnjom su otpočele i kulturne institucije, kao i informativne kuće. Organizovan je i atletski maraton na relaciji Novi Sad – Osijek – Tuzla koji je simbolički povezao tri grada. Kada je došlo do promene vlasti u Novom Sadu i kada su radikali došli na vlast, došlo je do “kratkog spoja” i Jasmin Imamović, tadašnji i sadašnji gradonačelnik Tuzle, napisao je gđi Maji Gojković pismo - odgovorio je, ustvari, na njen dopis i želju da se uspostavi saradnja, kao da te saradnje nije bilo, da gradska vlast u liku radikala nije prihvatljiv partner za saradnju sa gradskom vlašću Tuzle, ali i istakao da će se saradnja nastaviti sa Centrom za regionalizam, kao partnerskom organizacijom. Na ovom primeru se vide dobre strane ovog modela koji počiva na partnerstvu nevladinih organizacija i gradske uprave. Gradske uprave su podložne izborima, dolazi do smena upravljačkih struktura i političkih opcija, a nevladine organizacije opstaju kao „čuvari vatre“, kako bi se reklo, kao relevantna adresa i važan akter, kako za očuvanje postojećih veza, tako i za uspostavljanje novih.

Pošto je ovaj model dao dobre rezultate, mi smo dve godine vodili kampanju u nastojanju da se stvore novi trouglovi saradnje u regionu jugoistočne Evrope, zahvaljujući čemu je i nastala *FILIA*, asocijacija multietničkih gradova jugoistočne Evrope koja obuhvata gradove koji su se nalazili u nekadašnjoj ratnoj zoni i koja, kroz saradnju, doprinosi da se prevlada balast prošlosti i obnove pokidane veze.

Naravno, govorim o akcijama u kojima je učestvovao Centar za regionalizam, ali moram reći da ima niz drugih primera takve ili slične saradnje. U Vojvodini *Zelena mreža* i *Otvoreni licej* mnogo rade na saradnji sa, pre svega, gradovima u Hrvatskoj i Mađarskoj, što, takođe, daje veoma dobre rezultate. Rekao bih da i organizacije poput *Vojvodanke* ili *Helsinškog odbora*, kao i većina drugih nevladinih organizacija, raspolažu primerima saradnje sa nevladinim organizacijama u regionu.

Zbog etničkog sastava stanovništva, zbog istorijskih i drugih veza, a o tome je govorio i Mita Boarov, za Vojvodinu je posebno značajna saradnja sa Mađarskom i Rumunijom. Ta saradnja se već odvija u okviru evroregije DKMT. Za vreme Miloševića Vojvodina je statirala u ovoj evroregiji da bi, kasnije, preuzela aktivniju ulogu i, koliko ja znam, učestvovala u realizaciji određenog broja projekata sa svojim partnerima iz Rumunije i Mađarske u oblasti prosvete, infrastrukture, itd.

Treba istaći da su aktivne i one nevladine organizacije koje su se, u početku, zalagale za to da se stvori civilna struktura evroregije, ali su u tome nailazile na otpor zvaničnih struktura. No, ono što moram ovom prilikom istaći jeste - Šengenski režim može biti glogov kolac evroregionalizmu na ovim prostorima! Umesto da se granice otvaraju, da se putuje samo uz pomoć ličnih karata, postoji tvrd vizni režim. Dobiti mađarsku vizu je pravi podvig. To je nešto sa čime se mi suočavamo i to je nešto sa čime treba da se pozabavi i Evropska unija, kada razmišlja o ovim prostorima.

Alpar LOŠONC

ŠTA JE TO EVROPSKO U IDENTITETU VOJVODINE

Pošto mi je nagovešteno da na ovom okruglom stolu treba govoriti i o evropskim aspektima identiteta Vojvodine, moram vam priznati da bih daleko mirnije spavao kada bih morao da govorim o institucionalnim aspektima uključenja Vojvodine u evropske integracije. Tada bih mogao govoriti školski, ali nije mi data takva mogućnost. Sugestija i naglašavanje onog - *evropski identitet* - zapravo je jako zakomplikovala moj posao. Naravno, nemam nikakvu ambiciju da iscrpim svu složenu problematiku oko evropskog identiteta. Moje su namere znatno skromnije, želim samo da naznačim neke stvari.

Moramo, po mom sudu, s jedne strane razlikovati evropski identitet, evropsku tradiciju, Evropu, ako hoćete, i Evropsku uniju, s druge strane. Evropska unija je, u prvom redu, jedna ekonomska velesila, jedna vrsta geoekonomske i geopolitičke entiteta. To je, ustvari, geoekonomske entitete koji, sasvim sigurno, može da parira drugim i sličnim geoekonomske jedinice na svetu, shodno tome i u odnosu na SAD, naročito ako se misli na ekonomske potencijale. Mada, tek usput da pomenem, ima mnogo evropske lamentacije o zaostatku i kašnjenju Evrope u odnosu na globalizacijske procese. No, kad se kaže "evropski identitet", stvar se komplikuje, ona postaje mnogo složenija. O tome se pišu brojne knjige, a i biblioteke se pune sa naslovima koji upućuju na evropski identitet, dakle, to možemo samo dotaknuti, a ne iscrpeti. Mada, problem ne

možemo izbegnuti. Jer, problem je u tome da svi mi osećamo da se problem traženja evropskog identiteta Vojvodine ne može iscrpeti sa pukim insistiranjem na evropskoj integraciji.

Izdvojiću samo nekoliko stvari koje su za mene bitne i koje predstavljaju neku vrstu normativnog kriterijuma za ono što bi se moglo prepoznati u Vojvodini. Ma šta je Evropa radila u istoriji, a njena istorija je, naravno, protivrečna, višeznačna, i kao što se zna, ima i mračne strane, Evropa, ipak, poseduje izvanrednu tradiciju kritike i samokritike. I ako bismo sada pomalo patetično postavili pitanje: "A šta znači biti dobar Evropljanin?", onda bi to u prvom redu značilo da prihvatamo i da smo spremni na ovo što nam izuzetno teško pada, da smo, dakle, spremni na kritiku i samokritiku. Šta je, dakle, ono eventualno, evropsko povodom Vojvodine? Naravno, lojalnost prema kritici i samokritici. Sledeći element koji je za mene jako bitan u promišljanju evropskog identiteta jeste dimenzija koju preuzimam od Umberta Eka. Italijanski teoretičar, naime, govori o "prevodu, prevođenju", ali ne u smislu prevođenja nekih pukih znakova iz jednog jezika u drugi, nije to prevod u kolokvijalnom smislu, odnosno, bolje reći, ne radi se samo o tome, nego je tu reč o prevodu u jačem smislu reči. Jednostavno, da biste razumeli nekog drugog, bilo kog drugog koji se pojavljuje u vašem životu, morate prevesti tog drugog na vaš teren, to se dešava i u okvirima svakodnevnog života, ali i na drugim nivoima. Eko čak kaže da je prevod u ovom smislu zajednički jezik Evrope. Reč je, znači, o prevodu u jednom krajnje praktičnom, ali nadasve značajnom smislu: to je stvarnost određenih društvenih praksi prevođenja, to je nivo od koga zavise svi drugi nivoi. Ako se ovo razume, tada se može tumačiti i jedna druga naznaka, naime, da je Evropa određena geopolitika prevođenja. Ne bismo ništa razumeli, ako bismo pomislili da je posredi neki poetski, mlaki, meki itd. slogan lepih duša. Ne, stvarno mislim da je reč o praktičnom načelu koje može poslužiti kao orijentacioni princip i za vođanski ambijent.

Možda bi neko mogao da mi prebaci, a po svoj prilici, biće delimično u pravu, da između Evropske unije i evropske tradicije ne zjapi neka provalija, nego da postoji ukrštanje između njih. Zaista, Evropska unija je danas najznačajniji tumač evropske tradicije. Ali, da budemo sasvim jasni, ni Evropska unija ne može da prisvoji evropski identitet, jer identiteti, pojedinačni, kolektivni, nacionalni, transnacionalni, pa i regionalni identiteti, nisu nešto što je, da tako kažem, metafizički stabilno. Oni nisu nešto supstancijalno, nešto što se ne menja, nisu nešto što je jednom nastalo pa neprestano postoji, nego identitet neprestano traži iznova realizovana tumačenja. Živimo dakle život koji je određen promenljivim identitetom, što ne znači da upadamo u kaos, ali maštati o nekom predodređenom obrascu stabilnog identiteta promašuje stvar. Ako bi se drugačije

govorilo o identitetu, to bi podrazumevalo da se identifikuju identitetski obrasci, ili ćemo skliznuti na teren političara, intelektualaca kojih imamo dosta i ovde u Vojvodini, i u Srbiji itd., a koji žele umrtviti identitet da bi ga pokušavali prisvojiti, kontrolisati, manipulirati. To je, inače, da kažem u zagradi, značajno i za identitet Vojvodine, jer se i on mora neprestano reinterpreterirati. Mora se neprestano tumačiti, jer se i stvarnost oko nas neprestano menja.

Sledeća stvar koju sam hteo da naznačim je sledeća - Srbija zaostaje u evropskom hodu, i to je svima nama dobro znano. Ono što se u svemu tome može pretvoriti u našu korist, a to je opet jedna stara stvar, jeste da oni koji dolaze kasnije mogu da uče na greškama drugih, na greškama svojih prethodnika. Naravno, to je tek mogućnost, jer da biste uočili koje su greške načinile druge zemlje prilikom priključenja Evropskoj uniji, morate napraviti jednu ozbiljnu i dalekosežnu komparativnu analizu. Ne vidim da se to radi kod nas. Evo, da skrenem pažnju na nešto važno. Mislim da nigde u postsocijalističkim zemljama nije vođena konsekvantna i relevantna diskusija o tome zašto treba da se priključimo Evropskoj uniji. To je manje-više svugde prihvaćeno kao fakat, kao nešto što se samo po sebi razume. Naravno, svi su to tumačili drugačije, i različite fantazmagorije su bile projektovane u Evropsku uniju. E, sada, kad na stvari gledamo ovako *post festum* i primera radi, sagledavamo, recimo, Mađarsku, a mogli bismo posmatrati i neke druge zemlje, tada se primećuje da nedostatak široke prethodne diskusije stvara određene probleme. Zašto? Kada ne znate zbog čega se priključujete nečemu, zbog čega se integrišete u jednu takvu velesilu kao što je Evropska unija, nego se to tretira kao evidentno uplovljavanje u unapred nacrtanu luku, to, kasnije stvara demokratske deficite. Kada bacimo pogled na određene zemlje, na Rumuniju, na Mađarsku, itd, tada se nedvosmisleno jasno prepoznaje da su one izvojevale značajan ekonomski progres. Mada se ne može reći da imaju dobro uređen ekonomski poredak u sveobuhvatnom smislu. I u pogledu realizacije demokratskih kvaliteta gde-gde postoje nesporazumi, nejasnoća, razočarenje zbog neispunjenih očekivanja, povratak starih nerešenih problema, ako tako hoćete, neka vrsta osvete prošlosti. Evropska unija je svojim potencijalima okvir drugačijeg života, ali ne na automatski način. Kada se ovde projektuje Evropska unija, ulazak u Evropsku uniju itd. tada se projektuje materijalni raj, što ona nije, u njoj se eventualno mogu prepoznati čvrsta pravila koja omogućavaju korekciju postojećeg stanja. Neispunjenje očekivanja standardno nastaju i u društvenom životu, ali neke nerealizacije mogu skupo da koštaju.

Evropski identitet i evropske vrednosti se ne mogu mehanički prenositi, to nije transmisija prethodno već postojećih principa itd. Neke stvari možete preneti, neka pravila možete, da tako kažem, imitirati, druga pravila možete automatski

ponavljati, što se, naravno, kod nas već i radi, barem tamo gde je neophodno u pogledu približavanja Evropskoj uniji. Međutim, postoji nešto, što sada i za ovu priliku možemo jednostavno zvati kulturom, obrascima kulture. Procesi mondijalizacije i prihvatanja evroatlantskih vrednosti postoje još od početka devedesetih godina XX veka i sve međunarodne institucije koje su radile na tome susrele su se sa pomenutim problemom. Recimo, Svetska banka je do 1996-1997. godine naprosto verovala, odnosno, imala je tu vrstu ideološke matrice, da se stvari jednostavno mogu preneti bez obzira na kontekst, na postojeće prilike. Dovoljno je da postoji uobličena politička volja i spremnost da se isti principi instaliraju. No, na osnovu mnogih istraživanja, došlo se do toga da stvari jednostavno ne funkcionišu na tako uprošćeni način. Jer, ako ne postoji određeni socijalni kapital, da koristim ovaj pojam, da se nešto prihvata, onda ne možete prilagoditi ili oblikovati stvarnost shodno nekoj projektovanoj volji. To je nešto što je, kako mi se čini, bitno i za našu praksu prihvatanja evropskih vrednosti. Prihvatanje nekih orijentira podrazumeva, naravno, odozgo instruisane mere od strane političara, birokratije, tehničara integracije, itd. Ali, bez samomenjanja, samotransformacije, ako hoćete transformacije odozdo ne vidim velike šanse. Ponekad, kao da imamo iluziju, a ovi naši političari itekako seju te iluzije, a možda i oni naivno veruju u to, da možemo prihvatiti pomenute orijentire, a da se u svemu tome ne izmenimo i ne transformišemo!

Nakon ovih evropskih stvari da pređem na Vojvodinu. U svojim tezama sam napisao jednu krajnje kritičku rečenicu, naime, da postoji tendencija da se Vojvodina redukuje na konsocijaciju etničkih elita, odnosno, da bude agregat etničkih dogovaranja.

Mislim da takva tendencija postoji i ja bih je povezo sa onim što se, jednostavno naziva partiokratizmom. Jer, smatram da u Srbiji veliki deo, rekao bih, natprosečni deo političke elite na ovaj ili onaj način, živi od države i to je ono što nazivam partiokratizmom. Ta činjenica, po mom sudu, i generiše ovo o čemu govorim i na što upozoravam, a to je da se Vojvodina, vojvođanski identitet redukuje na pragmatične dogovore između etničkih elita. Da ne bude zabune, nemam ništa protiv pragmatičnih dogovora, ali ako se cela stvar svodi na to, onda smo veoma blizu simulacije, onda govorimo o vojvođanskom identitetu tek kao o nekom virtuelnom identitetu u perspektivi simulacije. Možemo da izričemo hvalospeve, ode Vojvodini, ali ako imamo ovu vrstu prljave stvarnosti i prakse, onda ta stvar, jednostavno, neće funkcionisati.

Vojvodina bi se mogla izboriti za ofanzivnu poziciju u sklopu tumačenja modernizacije Srbije. Slažem se sa ovim što je do sada rečeno, naime, zaista je tačno da, Vojvodina, i to s obzirom na njene tradicionalne kapacitete, pa i na neke druge osobenosti, može da razvija ofanzivniju modernizaciju, a to je po svoj prilici

preduslov za priključivanje evropskim integracijama. No, uvek postoje opasnosti koje vas ne ostavljaju na miru. Ako previše brzo poverujete sebi da ste žrtva, onda jednostavno gubite onu mogućnost samokritike koja je, pokušavao sam to da kažem, stvarno evropska. To rade veoma često i manjine koje se brzo ukrute i zamrznu u poziciji žrtve. Naravno, u tome ima uvek istine, ali ako se ostaje u toj fiksaciji, onda se time zatvaraju putevi za ozbiljnu samorefleksiju. Sa ovom naznakom je povezana činjenica da postoji opasnost koju nazivam samoprovincijalizacijom Vojvodine. Nije tačno da samo drugi, centralisti itd., proizvode negativne tendencije, veoma često smo i mi sami sebi problem. Naravno, da postoje centralisti, pristalice centralističkih kodova, o tome je izlišno govoriti. No, radije bih govorio o tome da je potrebno na jedan drugi način, fleksibilnije i modernije, promisliti Vojvodinu, neopterećenu recidivima. Prateći neke ovdašnje diskurse (naravno, ne mislim na ovaj skup), stičem utisak da se, hteli-ne hteli, previše često vraćamo prošlosti kao idealizovanoj kategoriji. To je ono što se popularno kaže: "al' se nekad dobro jelo", a ne primećuje se da se jelo pokvarilo već nekoliko puta. Od toga treba odustati. Ukoliko želimo neki novi, simbolički početak, isto bi to trebalo uraditi i za Vojvodinu. Nikakve referencije na Ustav iz 1974. godine, kada je Vojvodina navodno bila konstitutivni element federacije, neće pomoći. Situacija je tada bila potpuno drugačija, teledirigovana na osnovu socijalističke ideologije. Razmetati se *ex*-socijalističkom distribucijom moći, ili nekim drugim periodima prošlosti, naprosto je nepotrebno i neefikasno. Ukoliko Vojvodina želi da iskaže posebnost, ona treba sasvim tačno i jasno da kaže u čemu se sadrži i ispoljava ta njena posebnost, njena *differentia specifica*. Jer, ukoliko se ne kaže, čisto, jasno i glasno, onda nećemo moći da razlikujemo identitet Vojvodine i njen regionalni obim. Ukoliko se ne kaže jasno, šta je identitet Vojvodine, onda ćemo imati isto ono što imamo na nivou cele Srbije, a to je distribucija moći, samo premeštana na Novi Sad. Treba pronaći obrazac kolektivnog identiteta koji sažima u sebi različitosti, a tu po meni počinje ona avantura koja se zove multikulturalnost...

Vojvodina će moći da iskaže svoj identitet, moći će da se uključi kreativno u evropske regione samo ako promeni obrasce ponašanja. Ne treba zaboraviti da je za postojanje odnosa između centra i provincije potrebno da postoji provincija koja sebe u odnosu na centar uvažava kao provinciju. Jedna vrsta duboke samotransformacije u Vojvodini apsolutni je preduslov da se nešto uradi. Bez toga, čini mi se, nećemo daleko otići.

Slažem se i sa onim što je ovde rečeno da, ako bismo uzeli u obzir samo neke ekonomske i političke dimenzije onda, ne bismo mogli da u punoj meri zahvatimo osobenost Vojvodine. Zaista, specifičnost Vojvodine je u njenoj multikulturalnoj sazdanosti. To je veoma lako dokazati, čak i empirijski, naime,

da je Vojvodina u tom pogledu unikatna evropski region ili barem jedan od unikatnih regiona na starom kontinentu. Želim da malo pojednostavim stvari. Postoji nešto što se zove multikulturalizam i nešto što se zove interkulturalizam, da tako, barem za ovu priliku, pojednostavim stvari. Kada se govori o multikulturalizmu to je pitanje kako se organizuje javni život, politička prava, vidljivost manjina u javnom životu. Interkulturalizam je nešto drugo, to je mikrokomunikacija svakodnevnog života, interesovanje članova jedne kulture za učinke članova druge kulture. U Vojvodini i Srbiji postoje problemi i u pogledu multikulturalizma, i u pogledu interkulturalizma. Kada je o multikulturalizmu reč, pomenuću samo jedan primer. Zakon o manjinama je više puta kritikovan, i ja sam među onima koji su taj zakon kritikovali, jer se njime, između ostalog, stvaraju demokratski deficiti među manjinama. Taj zakon, kako je sazdan, kako je organizovan, tekstualno, a i idejno, podgrejava ono što sam maločas označio kao svođenje Vojvodine na agregat pragmatičnih etničkih dogovora.

U pogledu interkulturalizma, mislim da ćete se svi složiti sa ovom sumornom ocenom, isto tako postoje problemi. Stavio bih to sada u širi kontekst – indiferentnost koja postoji kod nas, naime, indiferentnost prema drugim kulturama i to ne samo većine u odnosu na manjinu, nego i obratno, postoji i na Zapadu. Nedavno sam čitao članke i studije o Švajcarskoj koja se često idealizuje i ona, naravno, i ima elemente koji se mogu idealizovati. No, komentatori švajcarskih prilika (i ne samo švajcarske scene) se žale da ideja interkulturalnosti ima veoma slabe učinke. Ovom naznakom nisam želeo da dam alibi različitim ovdašnjim komentatorima koji u multikulturalizmu vide neku zapadnu ujdurmu i koji bi, možda, trijumfalno uskliknuli posle ovakve argumentacije. Ali, problem indiferentnosti prema učincima drugih kultura je jako kompleksan i ne može se zahvatiti samo s jednog aspekta. Primećujem, i to vrlo često, da su uzroci spominjane indiferentnosti ekonomske prirode, ili, bar, da tokovi ekonomije, ukotvljenost u traženje moći na ekonomskom polju stoji u pozadini. U svetu gde postoji intenzivirano ekonomsko takmičenje, ubrzana želja za prisvajanjem dobara, različite fantazmagorije o neslućenom bogatstvu materijalnih stvari, ta vrsta indiferentnosti je nešto što se može očekivati.

Kao čovek koji se mnogo puta bavio sa organizacijom prevoda sa različitih jezika, uočavam problem koji stvarno bode oči. U Novom Sadu i Vojvodini, nema, recimo, prevodilaca u odsudnim trenucima, tačnije, nema dovoljno prevodilaca koji bi mogli doprineti onoj praksi prevođenja *à la* Eko. I čovek se, jednostavno, zapita kako je moguće da u Vojvodini postoji taj problem i, najzad, šta država može sa time u vezi da uradi? U konstelaciji demokratskih pravila igre ne možete očekivati da se radi ono što je nekada Komunistička partija upriličavala, da, čak i po cenu nasilja zbližava različite etničke grupe prisustvovanjem u partijskim

ritualima. Pre izvesnog vremena, kada smo govorili o ovim stvarima predložio sam nešto što sada samo ponavljam, tačnije, ponavljam samo deo toga. Država može da daje stipendije onima koji uče i hoće da uče druge jezike, to jest, za one koji žele supstrat multikulturalne stvarnosti. Svima je bitno da nauče engleski, no, to nije neki veliki izazov, jer se to radi već u osnovnoj školi, ali, druga je priča ako razmišljamo o tome da se uči rumunski, slovački itd. jezik, što očigledno nije tako pragmatično kao što je učenje *lingua franca*. E, to je sada već nešto drugo, to je nešto što izlazi iz polja pragme i to je nešto što je mnogo teže, jer tu morate imati neku vrstu odvažnosti. Međutim, ako je državi, ili bar ovom delu državnog ansambla u Vojvodini, stalo do održanja multikulturalnosti/interkulturalnosti, onda je to nešto što se mora uraditi. Država može i treba da stvara uslove za prevazilaženje indiferentnosti, mada, još jednom kažem, ne može siliti nikoga.

Traženjem odgovora na ovakva pitanja odgovaramo na prethodno pitanje o evropskom identitetu Vojvodine. Ne možemo iscrpiti problematiku evropske dimenzije Vojvodine ako ponavljamo dobro poznate klišeje. Evropski identitet nije dat u smislu neke stvari, prema tome, pravo pitanje je, čime Vojvodina može doprineti uvek varijabilnom evropskom identitetu.

Mirko ĐORĐEVIĆ

VOJVOĐANSKI KULTURNI OBRAZAC

Ovo je, rekao bih, doista pravo vreme za razgovor na ovu temu i za to ima više razloga. Reč model – vojvođanski kulturni model nije upotrebljena kao kolokvijalni termin, jer se i danas u Evropi govori o tom održivom vojvođanskom modelu i brane se doktorske disertacije na tu temu – nekoliko među Nemcima i Francuzima – dakle, nije reč o tek pukom terminu. Uzgred budi rečeno, taj termin ima autentičnu evropsku tradiciju. Drugo, taj model nije uništen ni u ciklusu Miloševićevih balkanskih ratova, iako je bio dobarno narušen i ugrožen. Nastao u kulturnom miljeu onog što se naziva *mittel Europa*, taj model traje i danas i tek treba da se gradi i usavršava. On potvrđuje princip koju su formulisali stari marksisti, da vas podsetim, a koji kaže: “Kultura je po sadržini univerzalna, a po formi i jeziku nacionalna”! Treba precizirati da nije reč ni o kakvoj marksističkoj novini, to je, zapravo, princip kojim operiše J. V. Gete u svim svojim opservacijama o evropskoj kulturi i koji konkretno govori o evropskom identitetu. Kada bi bilo prilike da se šire pozabavimo time, ja bih to vrlo rado i uradio.

Vojvođanski multikulturalni model se ne prepoznaje kao neki dovršeni kulturni obrazac, kulturni obrazac koji bi bio monistički, jednosmeran, utemeljen na jednoj ideji ili pretpostavci. Ovde se, zapravo, dotičemo jednog pitanja koje je

kod nas raspravljano mnogo puta, ali koje nikad nije bilo raspravljeno do kraja, a to je pitanje kulturnog obrasca i ja bih pošao od toga, kako je ovaj problem postavio Slobodan Jovanović. Njegova su razmišljanja o kulturnom obrascu, to je jedan kratak esej, nešto gotovo najbolje što imamo na tu temu i što inicira ozbiljan razgovor. Za srpsku kulturu karakterističan je tzv. nedovršeni kulturni obrazac, i to je činjenica. Stoga je razumljivo, kaže S. Jovanović, što nam Njegoš nije ostavio u amanet “*kulturni, nego nacionalni obrazac*”. Kod nas nije bilo ni kulturnog obrasca, ni pokušaja da se on izgradi, a razloge S. Jovanović vidi u deficitu intelektualnih potencijala kod onog sloja koji se verovatno nekom greškom i zabunom jezičke prirode, sve do danas naziva - elitom. Slobodan Jovanović ima još jednu zanimljivu ideju: Mi, zapravo, tu elitu nismo imali i to je on pre Cobela rekao, nego smo imali poluintelektualce, on insistira na tome i navodi sjajne primere u tom kratkom osvrtu koji je vredan izuzetne pažnje, ali se malo ko dotiče tih problema, a oni koji se toga dotiču, a ja spadam u takve, nailaze na žestok otpor.

Da ne dužim i da izbegnem niz poznatih činjenica, u vojvođanski kulturni model se smeštaju Vuk i Dositej i doba prosvetiteljstva.

Dopustićete mi ovde jedan osvrt, pasaž, strogo lični, malo sentimentaln, a nije baš da nije vezan za ovu temu. Zatekao sam se u Francuskoj u momentu kada je doneta odluka da se prah Aleksandra Dime sahrani u Panteonu nacionalnog pamćenja kao dokaz veličine. On je ušao u Panteon posle puna dva veka, jer se kod njih ne ulazi tamo lako, niti se nazivi ulica i trgova rešavaju čekićima i pajserima. To je problem identiteta. Pozdravio ga je lično predsednik Francuske Republike koji je rekao – „ovo je srećan trenutak, prah se udostojio mira, jer je on graditelj našeg nacionalnog, republikanskog identiteta“.

Aleksandar Dima je, da vas potsetim, unuk jedne robinje i sin jedne mulatkinje, uopšte nije etnički Francuz, ali, u njemu su, tom amblemu veličine i umetničkog izraza, Francuzi prepoznali bitnu odrednicu kulturnog i nacionalnog identiteta. Na to pitanje je, doduše, odgovorio još pre mnogo godina Viktor Igo: “Ime Aleksandra Dime je više nego francusko, on je Evropljanin, on je više i od Evropljanina, jer je univerzalan kao pojava, njegovo ime, ime je pisca za koje možemo reći da su sejači civilizacije”.

Danas u širem prostoru srpske kulture je nemoguće govoriti o identitetu ovog tipa, republikanskom i univerzalnom, i to bukvalno, nemoguće. Postajete, ako ne smešni, žigosani, ako nacionalni identitet tražite u skali ovakvih vrednosti, ako ga ne tražite u poreklu etničkom, dakle, ako ga tražite izvan nacionalne matrice. Danas, mi to znamo, identitet se traži i nalazi samo u mapi etnocentrizma i banalnog nacionalizma, a sve to ide uz duh večne palanke, poseban fenomen koji Vojvodina ne poznaje, koji svet ne poznaje.

Navešću vam neke primere, a samo podsećanje na njih skupo nas je sve koštalo... Danas se osporava Dositej Obradović u svakojakim aktima i kulturnim programima, to su programski akti, nisu nečija mišljenja izrečena u nekom listu... Jedan od takvih akata zove se "Đurđevdanska deklaracija", drugi ima još dirljiviji naslov "Drugo srpsko pismo Haralampiju". Oba ova dokumenta su potpisala, između ostalih umnih snaga Srbije, dvojica vladika SPC. O čemu je ovde reč? Nudi se srednjevekovni, vizantijski, arhaični obrazac koji je tipično monistički, arhaičan i danas neupotrebljiv, a jedan moderan obrazac, koji je pluralan u biti, apsolutno se ne prihvata.

Dovoljno je samo baciti pogled na jedan termin koji svima bode oči, za neke se on ne sme ni pomenuti, a i oni koji su pozvaniji da o tome raspravljaju nemaju hrabrosti, zbog situacije u kojoj se nalazimo. Reč je, naime, o "svetosavlju".

Takvog termina, inače, nije bilo sve do 1935-36 godine, kada se prvi put sreće u našoj kulturi. U Vojvodini je započeo kulturološki kult svetog Save, u Vojvodini, a ne u Srbiji. U Vojvodini se rađa kulturološki put svetoga Save 1835. godine, kada se njegovo delo i lik uzimaju kao kulturna ideja koja treba da važi na širem, recimo tako, srpskom kulturnom prostoru. Tu je i nastala ona lepa himna „Uskliknimo s ljubavlju“, koja je od trenutka kada je nastala javno 46 puta falsifikovana, ne samo stihovi nego i strofe. U Miloševićevo vreme tu su ubacivani kakvi sve ne stihovi, u novije vreme ima toga još ... *Bosna i Hercegovina*... pevali su ratnici sa tenkova – *svetog Save dedovina* ...

Srbijansko svetosavlje je etastičko i prepoznaje se kao velika ideja koja ima mobilizacionu snagu, kao deo ratničko-patrijarhalne ideologije, i nikakve veze nema ni sa likom, ni sa delom svetog Save. Dakle, ono je svedeno na jedan nacionalistički obrazac.

Uzmimo jednostavan primer, ne znam zbog čega totalno zanemaren, reč je o ogromnom problemu koji izaziva pažnju u svetu, a tiče se Vojvodine, a baš nisam primetio da neko roni suze zbog toga. U svim svetskim enciklopedijama, u svim istorijama kulture postoji odrednica koja se zove *srpski pravoslavni barok*. Već dvadesetak godina, ako ne i više, taj se barok uništava i u Vojvodini se grade crkve u raško-vizantijskom stilu, što je neshvatljivo normalnoj ljudskoj pameti, kao kad bi se u Šumadiji gradile crkve u baroknom stilu. Barok je tekovina evropske kulture, jednog doba. To je ozbiljan problem i meni nije jasno zašto se do sada o tome nije raspravljalo. Hoću da kažem da izgradnju kulturnog obrasca ometa talas forsirane klerikalizacije za koju ne treba toliko optuživati crkve koliko režime, pa i sadašnji režim Koštunice, koji forsiraju klerikalizaciju kao zamenu za sve ideologije kojima su do sada služili, a koje su im neslavno propale.

I sada, umesto da ovaj model, evropski, vuče ono dole, vi ste sticajem fatalnih istorijskih okolnosti dobili da ono vizantijsko vuče ovo gore. Tako se,

ustvari, formira državna, tipično etastička ideja i to se nudi kao kulturni obrazac u situaciji kad države ima sve manje, dok sama ideja u nekim virtuelnim prostorima dobija monumentalne razmere.

Ima li razlike između vojvođanskog i srpskog pravoslavlja? Kada je moj prijatelj Pavel Domonji meni to formulisao kao zadatak, setio sam se koliko je to ozbiljno pitanje. Jedan je Nemačak čak napisao i odbranio doktorsku tezu o tome, ta teza je prevedena i na naš jezik, ali je to kod nas nedodirljiva tema.

Da budemo jasni: kada se kaže *pravoslavlje* srpsko, rusko, bugarsko, vojvođansko, treba biti precizan. Pravoslavlje stoji na dogmatskim načelima sedam prvih vaseljenskih sabora i nije ovde uopšte reč, ja uopšte ne govorim o dogmatskoj osnovi tog pojma, ali razlika unutar pravoslavlja ima. Vojvođansko pravoslavlje je kulturološka i kulturna ideja i, u tom smislu, treba insitirati na toj ideji, ali, kao što znate, svako insistiranje na takvoj ideji uvek dovodi do ekscesa. Tako imate primere da se male verske zajednice, hrišćanske verske zajednice, pogrdno označavaju kao "sekte" - iako reč sekta izvorno nema pežorativno značenje – mi u Srbiji nemamo dobru reč za to, Hrvati imaju i mi nikako da im je „ukrademo“ – to je reč *sledba*!

Ovde smo, gotovo iz dana u dan bili suočeni sa nečim što su mediji uporno nazivali incidenti. Ako se incidenti iz dana u dan pojavljuju, ako se pojavljuju iz meseca u mesec, onda više nije reč o incidentima, nego se radi o jednoj zabrinjavajućoj pojavi gde imamo ne samo netoleranciju, nego i nasilje na verskoj osnovi, gde pripadnici jedne zajednice fizički nasrću na pripadnike druge zajednice. Uzmite ove neobjašnjive primere nasilja nad adventistima. Reč je o maloj verskoj zajednici koja je objekat nasilja, a nikakvih razloga za to nasilje apsolutno nema, jer onaj ko iole nešto zna o religiji, ko zna osnovne stvari, taj zna da smo i mi pravoslavci po temeljnom ubeđenju adventisti, i mi čekamo drugi dolazak!

Pominjem sve ove stvari da bih vas podsetio na ovo što se radi sa preimenovanjem ulica i trgova a što nimalo nije bezazleno, jer je reč o ataku na temeljne odrednice identiteta. Idite u francuski grad Viši, gde je bila prestonica maršala Petena, videćete da nema ni traga bulevara ili ulice sa njegovim imenom. Mi imamo ulice ili trgove sa imenom Dimitrija Ljotića i ko zna šta još... Ali, znate šta, ove reakcionarne i mračne snage, uglavnom radikali, oni znaju šta rade. Osetili su da neki tamo Jovan Jovanović Zmaj nije baš tako nevin s njihove tačke gledišta i to mu ne opraštaju. Zmaj je napisao dve pesme antologijske vrednosti 1872. godine, reagujući na bestijalan teror koji su okupatori Prusi sproveli u Parizu, vukući polumrtve i žive ljude artiljerijskim vozilima kako bi ih strpali u velike jame, gde se danas nalazi Zid komunara. Dakle, identitet se potire svuda, i u akademiji, i na ulici, i u političkoj praksi i stoga mi je veoma važno i veoma

zanimljivo da slušam i učestvujem u ovom razgovoru. Vojvođanski identitet postoji, to hoću da kažem, ali ne kao gotov obrazac, postoji kao princip koji će se dograđivati i razvijati i koji počiva na nečemu oko čega se, bar na rečima i načelno, svi slažemo - na multikulturalnosti, multikonfesionalnosti, jer, na kraju, to je stanje fakata. Teško je naći zemlju koja je jednonacionalna, koja je potpuno etnički homogena. Evo, pomenuo sam nekoliko bitnih stvari o kojima, po mom sudu, treba razmišljati.

Gordana PERUNOVIĆ FIJAT
NEOČEKIVANI ODGOVORI

ili: Zašto Vojvođani plaćaju račune

“Ta Vojvodina ašova, britvi, molitvi i šamara,
zarasla u želje, u laž, u borbu, u izdajstvo, u ljubav.”
M. Antić: VOJVODINA

Kad se promišlja o vojvođanskom identitetu, a naročito kad se o tom identitetu sprovede kakvo istraživanje, odnekud iskoče neočekivani odgovori. Naročito se iznenade krugovi koji ovaj region tretiraju samo i jedino kao pitomu ravnici gde se jede paprikaš i pije ledeno hladan špricer, dok su stanovnici tako mirni i dobri, da se uopšte ne bune kad im se sve oduzima. Upravo zato nameće se neophodna potreba i pravi izazov identifikacije Vojvodine kao evropske regije, kroz istoriju i danas.

Među osnovnim, a možda i među prvim obeležjima vojvođanskog identiteta kao evropskog identiteta naročito treba obratiti pažnju na pojavu koja se uopšte ne vidi pri susretu s Vojvođanima, ali se zato itekako odražava na funkcionisanje cele države. To je ona neverovatna i stanovnicima krajeva južnih od Zemuna tako čudnovata navika Vojvođana da uredno plaćaju poreze i sve ostalo što je potrebno, a naročito račune. Još uvek je sramota ne platiti račune, ili biti dužan – državi za struju, gas i sve ostalo. Iako su cene odavno prestigle plate i penzije, ljudi, osobito stariji, sasvim iskreno pate kad ne mogu da plate. Primer: Katica Đorđević, 70 godina, penzija – “grdne pare”, čak celih 6.972 dinara, gde li i za šta nađoše tih 2 dinara, da mi je znati? U toku prošle zime - čak vrlo blage zime – dobijala je račun za gas od 4.000 do 5.000 dinara. Kad se saberu još i struja, voda, i ostalo, ispada da ona treba da plati samo račune više nego što joj je mesečni prihod. “Moram platiti”, kaže ona. I plaća. I danas mora da zarađuje, da obezbedi dodatni prihod svom jednočlanom domaćinstvu da bi platila obaveze. Ne žali se što penzija nedostaje za lekove, a kamoli za druge potrebne stvari; ona plaća

račune, vrlo uredno ih plaća. I takvi su u velikoj većini Vojvođani, naročito stariji; takvi su posle svih inflacija, ratova, nestašica, i kašnjenja penzija. Ništa ih ne može sprečiti da plate račun. Prema nekim procenama koje sam čitala davnih godina, Miloševićev režim je opstajao tokom devedesetih upravo zahvaljujući Vojvođanima, koji su uporno i dosledno plaćali račune i sve ostalo. Da su nekim čudom, nekim srećnim slučajem Vojvođani tada uskratili pare državi, ko zna kako bi se razvijala istorija. Ali, ne; Vojvođani su plaćali, onako kako su uvek plaćali. Navodno je takva finansijska disciplina ostala u nasledstvo od Austrougarske, koja je bila vrlo stroga i uredna država; ali, ostaje nerazjašnjeno kako je takva finansijska disciplina OPSTALA kad Austrougarska ne postoji bezmalo čitav vek, tokom koga su se ovde smenile tolike države sa vrlo različitim tretmanom plaćanja računa? Kako je, čime, u ljude ugrađen taj, uslovno rečeno, uslovni refleks da prvo plate ono što su dužni državi, pa tek onda, od onog što preostaje, da žive? Nema sumnje da nije uvek u pitanju samo i jedino prinuda niti strah od države i njenih institucija; naprotiv, ljudi žele da izmire svoje obaveze, da na taj način pokažu da su solventni, da imaju od čega da plate, i da su upravo ono što obeležava evropski identitet – čestiti, uredni građani, koji izmiruju svoje obaveze i nisu nikome ništa dužni. Kad u tome uspeju, izražavaju neku vrstu olakšanja i radosti, ponosni su i zadovoljni sobom, a naprotiv, vrlo tužni i brižni kad ne mogu da plate, iako ni na koji način nisu krivi za to.

Drugo obeležje evropskog identiteta Vojvodine je njena toliko pominjana a nikad do kraja istražena i definisana multietničnost i multikulturalnost. Sada ove vrednosti treba ponovo promovisati, za razliku od vremena kad su se one podrazumevale i bile nešto tako uobičajeno, da, izgleda, ljudi nisu previše vremena posvećivali diskusiji o njima. Podrazumevalo se da ljudi čestitaju verske praznike svojim saradnicima, poznanicima, prijateljima i susedima druge vere. Od Radinke Ninčić rođ. Pakaški, moje bake, čula sam priče o tome. “Da, družile smo se sa katolikinjama i Jevrejicama, i znale smo kad je čiji praznik, onda smo čestitale i posećivale ih, a i one su isto tako čestitale nama i dolazile nam u posete”, govorila je. U Vojvodini je i danas vrlo česta pojava da ljudi ipak ponešto i znaju o običajima i veri drugih naroda, jednostavno zato što su tako navikli, i posle svih ratova, pokolja, logora i nacionalizama, nešto od toga je nekako opstalo u ljudima. Tu se uklapa i jedna sasvim tradicionalna, a danas sve značajnija odlika, a to je bilingvalnost velike većine stanovnika Vojvodine, naime, pojava da ljudi znaju i govore bar dva jezika, maternji i zvanični. Hilda Banski, nekada moja vaspitačica, a sada predsednica Nemačkog udruženja Kikinda, na raznim skupovima i svečanostima održi govor na mađarskom, nemačkom i srpskom jeziku, sva tri govori, piše i prevodi bez oklevanja. Pre samo šezdesetak godina, ova ista pojava odnosila se i na srpsko stanovništvo, koje je oko 80 odsto znalo i

govorilo bar još jedan jezik osim svog, ne zato što su ljudi bili osobito učeni i svetski putnici, nego je svakidašnji život jednostavno nametao potrebu da se zna više jezika. Radivoj Rada Pakaški, moj pradeda, govorio je, čitao i pisao mađarski, nemački, a u ruskom zarobljeništvu naučio je ruski dovoljno dobro da je do kraja života mogao da prati program Radio Moskve. Sava Ninčić, moj deda, govorio je, čitao i pisao mađarski i nemački, a na službi u Kovačici naučio je i slovački. Kao što većina mladih uči (a većina ih i sasvim dobro nauči) engleski jezik, deca i mladi najpre uspeavaju da se sporazumeju i uče jedni od drugih jezike koji se govore u Vojvodini.

Veoma važan deo evropskog identiteta Vojvodine je pismenost njenih stanovnika. Selo Ostojićevo – Tisasentmikloš u opštini Čoka imalo je 1773. godine osnovne škole na srpskom, mađarskom, nemačkom, i poljskom jeziku, jer je u taj kraj tada bila doseljena jedna grupa Poljaka (kasnije su se asimilirali), a i za jevrejsku decu bila je organizovana nastava na njihovom jeziku. Iako je u to doba većina stanovništva bila nepismena, bila je jasna namera i vlasti i narodnih prvaka, entuzijasta onih vremena, da se stanovništvo prosvetuje. Dokaz su knjige štampane tokom celog XIX veka, preostale od predaka u ponekim porodicama. Ljudi su kupovali knjige, bez sumnje zato da bi ih čitali, inače, zašto bi se bacali u trošak, knjiga baš nije bila jeftina roba; dakle, ti ljudi. Vojvođani, umeli su da čitaju u doba kad je stanovništvo krajeva južno od Save i Dunava bilo potpuno nepismeno, jer još nije bilo ni škola. Danas, uprkos opštem uverenju da je nepismenost iskorenjena posle Drugog svetskog rata, istraživanja Filozofskog fakulteta u Novom Sadu pokazuje da je oko 30 odsto stanovništva Vojvodine funkcionalno nepismeno, to jest, ako i ume da pročita, ne razume ono što piše, a više od 80 odsto ljudi starijih od 30 godina ne ume da koristi kompjuter. Za ostale krajeve sadašnje države ovakvi podaci ne postoje, jer nije bilo sveobuhvatnog istraživanja. Kad bi se sprovedo, moguće je da podaci ne bi bili previše ohrabrujući.

Takođe, eklatantan pokazatelj evropskog identiteta Vojvodine su zemljišne knjige, ustrojene još u doba Marije Terezije. "Da, znamo šta je to: to je katastar", kažu moji prijatelji iz krajeva južno od Vojvodine. E, nije. Katastar je registar nepokretnosti, a zemljišna knjiga je javna isprava sa svim podacima o nepokretnosti, o vlasniku, o promeni vlasnika, o eventualnim teretima, hipoteci ili službenosti. Posle propasti Austrougarske, bilo je pokušaja da se zemljišne knjige ustroje i u onim krajevima Jugoslavije koji nisu bili u okviru Austrougarske. I ti pokušaji nisu uspeli, u sve tri bivše Jugoslavije. Nema sumnje da su ratovi tu mnogo odmogli; ali, bilo je i perioda bez ratova, a zemljišne knjige ni tada nisu ustrojene. I danas je obeležje Vojvodine ta potreba da imamo podatke na jednom

mestu i uredne evidencije, na koje smo onda ponosni, kao što su i drugi Evropljani ponosni na svoje dvorce, muzeje i urednu dokumentaciju.

Nema mogućnosti da se evropski identitet Vojvodine odredi samo kroz navedeno, jer obuhvata još mnogo podataka koje tek treba prikupiti i obraditi. Pitanja se otvaraju jedno za drugim, a odgovori će zahtevati angažman svih koji o ovim temama žele da progovore, ili da se njima pozabave. Sadašnja situacija u Vojvodini daleko je od bilo čega što su njeni stanovnici očekivali, u nekim prilikama pokazalo se da smo u poslednje vreme dalje od Evrope nego što smo to bili pre jednog, ili, čak, dva veka. To udaljšavanje mora prestati, i to hitno, da bi budućnosti u Evropi uopšte bilo za Vojvodinu i Vojvođane. Jednom u Evropi, biće i vremena i prilike da se evropski identitet Vojvodine prepozna, i dalje unapređuje.

Gojko MIŠKOVIC

KARIKA KOJA NEDOSTAJE

Kako nas vide i opisuju drugi? Jedno lično iskustvo

Uvaženi prijatelji, osećam potrebu da ovde i sada, bez unapred jasno ispisanog izlaganja, podelim sa svima sopstvena saznanja do kojih sam došao u poslednjih nekoliko godina. Našavši se na samom početku velike avanture koja se kasnije transformisala u sasvim osobeni međunarodni projekat o kontroverzama raspada SFRJ, dospao sam u privilegovanu poziciju da dobro upoznam desetine svetski relevantnih znalaca prošlosti naših prostora; neki od tih kontakata prerasli su u trajna prijateljstva. To je dovelo do stalnog priliva njihovih novoobjavljenih tekstova, detaljnih biografskih podataka i velikog broja autorskih primeraka knjiga koje i danas dobijam. Značajan deo je tematski fokusiran na sagledavanje i tumačenje događaja u centralnoj Evropi, odnosno Habzbuškoj monarhiji i njenom finalnom državno-pravnom obliku, Austro-Ugarskoj. U početku sam bio zaprepašćen koliko se suštinski razlikuju interpretacije istih događaja i njihovih uzroka u odnosu na „zvaničnu verziju“ koju zastupaju tvorci udžbenika i (veliko)državni dužnosnici u Srbiji. Čudjenje je bilo toliko da sam počeo da se pitam da li su naši interpretatori uopšte čuli za ta drugačija mišljenja i stavove i da li ove dragocene referentne knjige imaju naši nacionalni bibliotekski fondovi?

Kada sam spisak od nekoliko ovih *must-have-books* (medju njima je i epohalna studija o Mađarskoj revoluciji 1848-49 i Lajošu Košutu), poslao kompetentnom profesionalcu u Narodnoj biblioteci Srbije, dobio sam pismeni odgovor da tih naslova nema ni kod njih, ali ni u jednoj javnoj biblioteci u državi. Moja istraživanja imala su i istražiteljski, zamalo žunićevsko-čvorovićevski

karakter; u opštem kartičnom registru Biblioteke Matice srpske *nedostaje* čak i primerak doktorske teze o političkim prilikama među vojvodjanskim Srbima u završnim decenijama XIX veka koji je odbranjen na Bečkom univerzitetu još 1970. godine, a koga je tada mladi doktor istorijskih nauka poklonio, donevši je lično u Maticu godinu dana kasnije! U tom istom opštem registru naslova nalaze se *samo dva nezaobilazna dela o Habzburškoj monarhiji* iz obimnog opusa neporecivog autoriteta kao što je *Robert A. Kann*; da li knjige pod tom signaturom zaista i fizički postoje, nisam imao kuraži da proveravam! Nema nikakvog traga pretplati na referentni *Godišnjak austrijske istorije*, čije postojanje je omogućilo da se tokom nekoliko decenija engleski jezik potpuno emancipuje u odnosu na prirodno prisutni i, stoga dominantni nemački.

Ukoliko ovo *brižljivo negovano odsustvo činjenica* ekstrapoliramo apriornim političkim stavom o *antisrpskom sentimentu naroda i država srednje Evrope i monohromatskom slikom „tamnice naroda“ (Voelkerker)*, eto prostora za beskonačno zastrašivanje i sluđivanje Srbalja. Na tako stvorenom simulakrumu, sasvim je lako za spasitelje promovisati opskurante kao što su sveti Nikolaj iz Lelića, Vladiku Mitraljesca, Vladiku Decounesrećitelja, Nedića, Ljotića, Edičku Limonova, Karadžića, Mladića...

Post scriptum: Nekoliko dana posle naših novosadskih razgovora, saznao sam da Gradska biblioteka u Somboru ima skromni knjižni fond na engleskom. Dobivši priliku da ga detaljno pregledam, bio sam zapanjen kada sam ovde pronašao nedavno polujavno pomenutu monografiju o Mađarskoj revoluciji 1848-49 i Lajošu Košutu! Komedijant Slučaj ili nova potvrda teorije zavere?

Marija GAJICKI **ŽIVOT U GETU**

Identitet, - *eta lat. (usp. idem) istovetnost, potpuno podudaranje, potpuna jednakost; ustanoviti čiji identitet – ustanoviti, da li je neko zaista osoba o kojoj se radi; identičan, - čna, - čno – isti, istovetan, potpuno jednak; identičnost, - osti – isto što u identitet; identifikacija (usp.... fikacija) 1. poistovećivanje; 2. ustanovljenje identičnosti; identificirati, - ficiram – 1. poistovetiti; 2. ustanoviti identičnost*

Geto, *geta, mn. geti, 2. geta tal. (ghetto) u velikim gradovima različitih zemalja posebne jevrejske četvrti, izvan kojih Jevreji nisu imali pravo stanovati; prvi geti javili su se u XI veku; njihova likvidacija u Evropi počela je od epohe buržoaskih revolucija; geto se sačuvao u nekim gradovima Maroka i drugih islamskih zemalja; geto uspostavljen od*

nemačkih fašista u Nemačkoj, Poljskoj i drugim privremeno okupiranim zemljama, postojao je do poraza Nemačke u Drugom svetskom ratu; u današnje doba ovaj oblik rasne diskriminacije primenjuje se u nekim zemljama protiv crnaca, Indonežana i dr.

(Rečnik stranih reči izraza i kratica – Bratoljub Klaić)

Za Vojvodinu je karakteristično da predstavlja po nacionalnoj raznolikosti svog stanovništva svojevrstan etnički fenomen: ovde živi 29 nacija, ali nema nacionalnih enklava niti je stanovništvo izmešano samo u gradovima, 95 odsto naseljenih mesta su nacionalno mešovita. Istraživanja koja su sprovedena od 2000. godine do danas, uglavnom pokazuju visok stepen etničke distance, i ta tendencija se nastavlja. Sve manje je komunikacije između ljudi različitih nacionalnosti, sve slabije govore jezike jedni drugih, sve manje pokazuju interesovanja jedni za druge. Istraživanje strahova među Vojvođanima pokazuje da se polovina plaši proterivanja i da je taj strah raspoređen na sve etničke zajednice u Vojvodini. Proterivanja se plaše i Srbi, mada čine većinu stanovništva.

U 2004. godini Vojvodina se suočila sa neprijatnim pitanjem međuetničke (ne)tolerancije iza koje, mnogi analitičari javnog mnjenja zaključuju, stoji porast radikalnih nacionalnih osećanja ne samo pripadnika većinske etničke zajednice već i manjinskih. U 2006. godini broj incidenata na etničkoj osnovi u Vojvodini opada, ali međuljudski odnosi i dalje su opterećeni, uz visoku etničku distancu. Prethodnih godina, najveći broj prijavljenih napada bio je usmeren prema Mađarima, Hrvatima, Srbima, Albanicima i Romima. U 2005. godini smanjio se broj fizičkih napada, ali raste broj natpisa sa uvredljivim nacionalističkim sadržajem i oštećenjem nadgrobnih spomenika, kao i broj verbalnih napada, psovki i pretnji na pripadnike manjinskih etničkih zajednica.

Slična istraživanja koja su sprovedena u nacionalno mešovitim sredinama u zemljama Zapadnog Balkana takođe beleže visoku etničku distancu, povećan broj natpisa sa uvredljivim nacionalističkim sadržajem i oštećenja nadgrobnih spomenika. Ekspanzija nacionalističkih incidenata i grafita mržnje naročito je primetna u etnički mešovitim sredinama. Akteri tih nasilnih akcija uglavnom su mladi ljudi, koji su odrastali u izolaciji, ratnom okruženju i vremenu društvene nesigurnosti.

Ratovi koji su vođeni na teritoriji bivše Jugoslavije, svakako su jedan od ključnih razloga za pojave oblika mržnje i netrpeljivosti, među kojima su nacionalizam, ksenofobija i neonacizam. Danas se suočavamo sa činjenicom da je većina ljudi navikla na najraznovrsniji govor mržnje, na nacionalističke i fašističke ispade, na otvorene verbalne čak i fizičke sukobe.

Kao aktivistkinja u nevladinoj organizaciji "Vojvođanka – Regionalna ženska inicijativa" i kao jedna od inicijatorke Festivala o ljudskim pravima – VIVISECTfest, želim da prenesem deo iskustva koje imamo kada u različitim sredinama predstavljamo programe festivala koji su se posebno bavili temom "Rat u bivšoj Jugoslaviji – pogled iznutra i spolja" i "Moji neprijatelji: nacionalizam i ksenofobija". Ovi programi su realizovani u više gradova u Srbiji, kao i u zemljama bivše Jugoslavije i u Nemačkoj (Indija, Beograd, Kikinda, Sombor, Bačka Palanka, Novi Bečej, Novi Pazar, Ruma, Stara Pazova, Kula, Tuzla, Sarajevo, Mostar, Skoplje i Berlin).

Kada govorimo o Vojvodini moram ukazati na nešto što me je posebno iznenadilo. Mene Vojvodina sve više podseća na nešto što bih nazvala život u getu i sa čime smo se suočili kada smo pripremali publikaciju "Govor mržnje i nacionalizam – uzroci i posledice", pomoću koje smo želeli da objasnimo pojavu incidenata, ne samo u Vojvodini, nego i na Kosovu i u drugim delovima Srbije. Ono što smo mi uočili kao činjenicu jeste da se sve nacionalne zajednice, kako ona većinska, tako i one manjinske, u poslednjih desetak godina zatvaraju u uske granice svoje zajednice, da ne postoji komunikacija među njima. Kada govorimo o vojvođanskom identitetu mi ne možemo smetnuti upravo tu karakteristiku života u Vojvodini, taj život u getu, kako sam ga malopre nazvala, to paralelno postojanje zajednica bez komunikacije i prožimanja. Ovde je neko od uvodničara ukazao na jedan od problema – teško je pronaći prevodioca sa jednog jezika na drugi. Mi smo, takođe, bili suočeni sa tim problemom kada smo tražili prevodioce za mađarski i albanski jezik. Uspeli smo publikaciju da prevedemo na mađarski i albanski jezik, ali je to išlo strahovito teško. To je, dakle, jedna od činjenica, to je jedan od problema sa kojim se suočavamo.

Druga stvar koju bih želela da pomenem je sledeća: danas je uobičajeno da se govori iz perspektive brenda. Kada danas govorite o Novom Sadu i Vojvodini vi imate dva brenda - jedan je EXIT, muzički festival kada svi izađu iz geta u kojima žive, a drugi je festival folklor i etnokuhinje, festival koji se održava uz pomoć američke vlade i koji ima za cilj da promoviše multikulturalnost Vojvodine i Srbije. Bogatstvo različitosti koje postoje u Vojvodini se posreduje preko različitih nacionalnih kuhinja i folklor a to, po mom mišljenju, nije dovoljno.

Kada govorimo o Srbiji, ona kao svoj brend opet nudi jedan muzički festival, onaj u Guči. Na ovom festivalu se, takođe, okupljaju pripadnici različitih nacionalnih grupa, čak i sa prostora bivše Jugoslavije. Poražavajuća je činjenica, međutim, u tome da Srbija kao država ima samo dva velika masovna muzička događaja, od kojih je jedan folklorizovan, što znači da je preuzak da zahvati punoću identiteta.

Najveći problem, po mom mišljenju, je u tome što mi, pre svega, ne znamo o kakvom se identitetu države Srbije radi, gde su sličnosti i razlike, gde je tu Vojvodina, šta je njena prednost, a šta hendikep. Ono što mene brine i što, organizujući različite programe osećamo, jeste taj život u getima, gde se svaka zajednica zatvara u svoj sopstveni prostor bez želje da potpunije upozna onog drugog, onog koji govori drugačiji jezik, koji ispoveda drugačiju veru ili neguje drugačije običaje i kulturne obrasce.

Sve dok se država na ozbiljniji način ne uključi u "brendiranje" sopstvenog identiteta, ali i regionalnih identiteta, kao što je Vojvodina, i ne izdvoji značajna sredstva za, na primer, prevodenje koje je ovde pominjano, kao što to, uostalom, radi u slučaju Exita i Guče, mi nećemo moći da otklanjamo uzroke i saniramo posledice, da se nosimo sa indolencijom i provincijalizacijom.

U prilog tome koliko malo znamo jedni o drugima, govori i sledeća činjenica. U okviru programa VIVISECTfesta koji smo organizovali u decembru 2006. godine u Novom Pazaru, između ostalog, organizovali smo i izložbu fotografija sa grafitima koji su ispisivani u Vojvodini između 2000. i 2006. godine. Na najvećem broju tih fotografija reči mržnje i netrpeljivosti upućene su na adresu mađarske manjine. Jedno od prvih pitanja koje su posetioci izložbe postavili je glasilo: "Zašto ima toliko puno grafita protiv Mađara kada Mađari žive u Mađarskoj, a ne u Vojvodini?"

Kako vidim stvarnost u kojoj danas živimo u Vojvodini i Srbiji? Ako se istorija i naš život u Srbiji deli na pre i posle 5. oktobra 2000. godine, kada se dogodila tzv. demokratska revolucija, onda me interesuje šta se to drastično promenilo u našim životima, osim što su se promenile određene političke garniture, odnosno jedna politička opcija je otišla u opoziciju a druga je došla na vlast. Osim te političke promene ništa drugo se nije dogodilo, sve je ostalo isto. U ovoj zemlji i dalje je prisutan govor mržnje i svakog dana smo sve više svedoci verbalnog nasilja, a u vreme predizbornih kampanja i fizičkih napada na one, koji nisu istomišljenici. Nije se dogodilo ono što se očekivalo, i da će početak novog veka, na neki način prekinuti svu strahotu ratova na prostoru bivše Jugoslavije. Novi vek nam nije doneo ništa dobro, nego se ponavljaju strahote iz prošlosti, kao da svet nije naučio nijednu lekciju, jer svakoga dana se možemo naći na ivici novog rata, novog haosa i novih neprijateljstava.

U Srbiji ne postoji suživot, nego svi žive jedni pored drugih, tako da je ta bajka o multikulturalnosti Vojvodine ili Sandžaka i Kosova jedna floskula, koja ničemu ne vodi. Nema nikakvog kontakta, svako je u svom getu ograđen bodljikavom žicom, reži na onog drugog, povremeno poruši tu žicu i krene u napad. Onda se te tenzije malo smire, vrati se svako u svoj ograđeni prostor i gde smo – uvek na početku novog konflikta.

Aleksandra VUJIĆ PASIVNOST VOJVOĐANA

Mislim da je bilo izuzetno interesantno ovo što smo do sada čuli. Međutim, ukazala bih na jedan aspekt problema o kome do sada nije bilo reči, a koji bih nazvala "vojvođanskom pasivnošću". Pod ovim mislim na letargični karakter i tromost Vojvođana da adekvatno reaguju na različite situacije u interakciji sa građanima Srbije iz drugih regiona, van Vojvodine.

Ilustrovala bih to primerom Državnog izveštaja o primeni Povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima, koji je Srbija podnela Savetu Evrope u junu 2007. godine. Iako više od polovine podataka u izveštaju čine podaci dobijeni od pokrajinskih sekretarijata u APV, institucija, organizacija i pojedinaca iz Vojvodine, jer je razlika u praksi vođenja administracije po pitanju pripadnika nacionalnih manjina u Vojvodini i na prostoru centralne Srbije više nego očigledna, a u to smo se uverili više puta prilikom izrade alternativnih izveštaja⁵, državni izveštaj na zvaničnim skupovima predstavljaju predstavnici Službe za ljudska i manjinska prava iz Beograda, čak i kada su na istom skupu prisutni oni koji su ga pisali u ime Vojvodine⁶. Drugim rečima, iako bi bez podataka o položaju manjina u Vojvodini pomenuti državni izveštaj bio više nego štur, ne zato što u Srbiji nema manjina, nego zbog toga što o njima nema dovoljno zvaničnih podataka, Vojvođanima je "normalno" da ih predstavljaju i da o njima pričaju drugi.

Da se vratim na početak svog izlaganja. Iako su Vojvođani radni i marljivi, u njihovim manirima se kriju i svojevrсна pokornost autoritetu i pasivno reagovanje, naročito kada su u društvu osoba iz metropole. Na ovu svoju osobinu Vojvođani bi trebalo da gledaju samokritički.

⁵ Za razliku od obilja informacija o obrazovanju pripadnika nacionalnih manjina u Pokrajini, informacije o obrazovanju Bugara, Albanaca i Bošnjaka su više nego šture: broj odeljenja u kojima se nastava odvija na jeziku manjine, broj đaka u odeljenju, statistika broja đaka po godinama, broj nastavnika ...

⁶ "Uloga teritorijalnih jedinica, nacionalnih saveta i civilnih organizacija u cilju postizanja stabilnosti u naselju – zajednici», 12-13. juni 2007. godine, Palić

Vladimir VALEŃIK OPASNOST OD SAMOPROVINCIJALIZACIJE

Želeo bih da se, na osnovu izlaganja koja sam čuo, prosto nadovežem na neke kategorije koje je u svom izlaganju pomenuo gospodin Lošonc, jer smatram da su to bitne kategorije koje vode postizanju onoga o čemu je gospođa Biserko govorila. Kao pripadnik manjinske nacionalne zajednice, veoma sam dobro razumeo ono o čemu je gospodin Lošonc govorio kada je upotrebio kategoriju indiferentnosti, kao sinonim za kulturnu nezainteresovanost. Ako je ova kategorija indiferentnosti evidentna u kulturnom životu Vojvodine, onda se ona odnosi, u neku ruku, i na multietnički identitet Vojvodine, što opet znači, da tom identitetu pretili šizofreni karakter. Smatram da se multietnički identitet Vojvodine može uspostaviti pomoću građanskih vrednosti i nadam se da većina nas pomoću njih i gradi taj identitet.

Kao posledica kulturne nezainteresovanosti javlja se samoprovincijalizacija i ona je posebno pogubna za manje brojne nacionalne zajednice u Vojvodini, jer vodi opadanju i narušavanju civilizacijskih kriterija i kulturnih vrednosti što, onda, pogađa i sam nacionalni identitet koji se, s jedne strane, svodi na poznavanje jezika, a ono, s obzirom na književni jezik određene nacionalne zajednice, nije dovoljno i s druge strane, na folklor, na organizovanje festivala na kojima se igra, peva i pokazuje se narodna nošnja.

Prateći kulturna dešavanja u drugim nacionalnim zajednicama koje žive u Vojvodini mogu sa sigurnošću reći da se rezultatima njihovog kulturnog i umetničkog stvaralaštva Srbija može samo ponositi. Međutim, zahvaljujući upravo ovde pomenutoj indiferentnosti, te vrednosti ne dopiru do većine. Navešću vam, kao primer, sledeće: Slovaci su posle gotovo 140 godina izuzetno bogate pozorišne tradicije, 2003. godine uspeli da osnuju Slovačko vojvođansko pozorište i ono je, već u prvoj godini rada, sa drugom po redu predstavom, selektovano za BITEF, najpoznatiji međunarodni pozorišni festival u Srbiji. Iz Srbije smo, osim predstave Slovačkog vojvođanskog pozorišta, imali još samo, ako se ne varam, predstavu Jugoslovenskog dramskog pozorišta. Ta ista predstava je prošle godine osvojila „Gran pri“ u Iranu, na azijskom pozorišnom festivalu, drugom po veličini u Aziji. Ceo ovaj događaj je ispraćen sa relativnom nezainteresovanošću šire javnosti. Navodim ovo kao primer. Sigurno da kod mađarske nacionalne zajednice, s obzirom na njenu brojnost, ima više sličnih primera.

Mi u okviru naše, slovačke nacionalne zajednice pokušavamo da preko likovne umetnosti, umetnosti koja govori univerzalnim jezikom, komuniciramo sa širom okolinom. Sudaramo se, međutim, sa kulturnom nezainteresovanošću koja,

prožimajući i medije, vodi toj samoprovincijalizaciji. Energija nacionalnih zajednica nije beskrajna, ona se na određeni način može ispoljavati do određene mere a, onda, sticajem raznih okolnosti počinje da opada i da se gubi, zahtevi i standardi opadaju i sve se svodi samo na prezentaciju folkloru i narodnih nošnji. Čvrsto sam ubeđen da se multietnički identitet Vojvodine ne može svesti samo na bezbroj različitih narodnih nošnji i bezbroj različitih jela, koji spremaju različite nacionalne zajednice. Multietnički identitet Vojvodine je svakako više od toga.

Tomislav ŽIGMANOV U POZICIJI PRVIH KRŠĆANA

Dosta toga je rečeno do sada i s velikim se dijelom izrečenoga čovjek može složiti. Ne bih htio toliko govoriti o tome što je to vojvođanski identitet i koje su mu determinante, već bih želio tematizirati jedan problem koji ovdje nije dovoljno razmatran i elaboriran, a to je snaga, odnosno djelotvornost vojvođanskog identiteta. Mi možemo kazati: vojvođanski identitet – to su te i te značajke, to je taj i taj normativni okvir, svjetonazorske determinante su mu takve i takve. Identitet, međutim, osim toga sadržinskog dijela, ima unutar sebe i elemente vlastitog pulsiranja. Ako vi sada pogledate javnost, ako pogledate kulturne obrasce, sadržaje, ako pogledate, a pomenuo ga je profesor Komšić, obrazovni sustav, onda vidite da njega gotovo i nema! Ne samo da nemate vojvođanski identitet, već u tim sustavima nemate ni lokalnih identiteta. Vidite, za vrijeme smo socijalizma imali vrlo pluralno izgrađene identitete. Kao učenik tijekom sam svojega obrazovanja učio povijest industrije u Subotici, bila su organizirana natjecanja o tome, i mi smo imali duboke spoznaje o povijesti vlastitog kraja. No, ako pogledate današnje udžbenike, što znadete o zavičajnoj povijesti? Vi znate više o svim najvažnijim stvarima nacionalne povijesti, ali ne znate nijednu činjenicu iz lokalne povijesti.

A to je značajno, jer ako znate lokalnu povijest, onda nužno imate i druge sadržaje, barem u Vojvodini, onda nužno imate i kulturno pluralne komponente. Jedna od vjerojatno najtragičnijih posljedica Miloševićevog režima bila je suspenzija svega pluralnog i svodenje identiteta, mahom, na etničko i to ne etničko u nekom kulturnom smislu, nego na ratničko, vojno, s prevagom na nacionalnu povijest. Mi smo, zapravo, suočeni s jednom vrstom, da tako kažem, velikoga hendikepa, jer smo upravo tamo gdje identitet pulsira, dakle u području kulture i javnosti, obrazovnog sistema, izuzetno siromašni. Ne samo da smo siromašni, nego je sve ono što nije bilo dio maloprije naznačenog sadržaja, smatrano – ne baš neprijateljskim, nego sumnjivim: ne trebaš sada ništa znati o

lokalnoj povijesti, nemoj ništa znati o regionalnoj povijesti, ne trebaš se baviti time, itd.

Mi koji se zalažemo za Vojvodinu, njezinu autonomiju ili neku drugu njoj pripadnu stvar, obično stajemo za stol ove veličine ili, možda, malo veći, ali to je naš realni doseg. Pri tome, to su, mahom, isti ili slični ljudi za tim stolom u posljednjih desetak godina. Naravno, možemo postaviti pitanje – gdje su političke elite koje se zalažu za vojvođanski identitet? Na koji način oni ostvaruju svoje programe? Koliko su spremni na suspenziju ideje Vojvodine čim namire svoje sitne interese, itd? Ako pogledate odnos spram ideje Vojvodine od devedesetih godina naovamo, vidite da je upravo to na djelu, da nema dosljednosti u artikuliranju određene ideje kada je riječ o Vojvodini.

Javljujući se za riječ želio sam samo da naznačim neke stvari. Nije problem toliko što vojvođanski identitet jeste, nego se radi o pitanju njegove snage i o tome što trebamo, kako je to Sonja Biserko rekla, raditi da bi se on osnažio. Recimo, na našem skupu nemate predstavnike Vojvođanske akademije znanosti i umjetnosti, nemate predstavnika Radiotelevizije Vojvodine, i da ne nabrajam dalje. Dakle, ne postoje institucionalno uokvireni elementi za diseminaciju vojvođanskog identiteta s ovakvog skupa, a kamoli za nešto ozbiljnije. Stoga mi sve ovo slično da to da mi koji se bavimo ovakvim temama gotovo kao da smo u poziciji prvih kršćana koji su živjeli u katakombama i koji tek s nadom iščekuju dan kada će njihova miroljubiva i humana koncepcija pobjediti.

Još ću nešto predložiti na samome kraju – ideju Vojvodine treba dislocirati iz Novog Sada i otići s ovakvim skupovima u Kikindu, Vršac, Mitrovicu, Šid... i u tim sredinama otvarati ove priče i u njih uključivati mlade ljude.

Pavel DOMONJI KAMENICOM U MIT

Alpar Lošonc je uočio tendenciju da se Vojvodina svede na konsocijaciju etničkih elita. Mislim da to zapažanje zalužuje našu pažnju. Po mom sudu, reč je o tendenciji koja je u interesu etničkih elita koje preko etniziranja nastoje da očuvaju svoje pozicije i učestvuju u preraspodeli društvenih dobara.

U osiromašnoj zemlji, pritisnutoj iskustvom etničkih sukoba i primitivnom političkom kulturom, svaka je etnizacija, kako je to u više navrata istaknuto, rizičan poduhvat. Profite iz toga mogu da vuku pojedine frakcije, ali ne i obični pripadnici ove ili one zajednice. Poslednji primer, onaj vezan za izborna pravila u Vojvodini, dovoljno je rečit. U definisanje izbornih pravila krenulo se razgovorima sa nacionalnim savetima, iako oni u toj problematici, prvo, nemaju

nikakve nadležnosti i, drugo, nemaju legitimitet, jer je jednom broju predsednika istekao mandat.

Nema pitanja koje se ne može postaviti iz ugla etnokulturnih diferencijacija. I pitanje nezaposlenosti, socijalnih nejednakosti, obrazovnih deficita, pozicija u državnom aparatu ili procesima privatizacije, itd, sva se ova pitanja mogu tematizovati sa etnokulturalnog stanovišta i graditi retorika etničke uskraćenosti i diskriminacije. Ali, stvarnost je mnogo složenija od naših etnoligvističkih i etnokulturnih diferencijacija.

Interesantno je da se pripadnici nacionalnih elita, to je moj utisak, zalažu za pluralizam na nivou globalnog društva, ali ne i za pluralizam unutar vlastite zajednice. Mislim da je pluralizacija od ključne važnosti za pripadnike manjina i da su njihovi najveći korisnici obični pojedinci. Drugačije, najveći protivnici pluralizacije kriju se u redovima nacionalnih elita, koje u naglašavanju kulturnih razlika i posebnosti teže vertikalnoj komunikaciji etničkih vrhova, nasuprot širokoj horizontalnoj mreži odnosa koju stvaraju običan pojedinci.

Manjine su složene zajednice. Nasuprot nacionalističkim predrasudama, unutar manjina postoje različite perspektive, orijentacije, vrednosti i interesi. Verujem da u Vojvodini postoje snage koje su sposobne da te orijentacije politički artikuliraju i stanu na put reduciranju Vojvodine na etničke bantustane. Čini mi se da u ponašanju Demokratske stranke, na primer, nema jasne strategije, ali ima jeftinih političkih improvizacija i demagoškog podilaženja etničkim preduzetnicima, poput onog o manjinama kao konstitutivnim narodima Vojvodine.

Jedina, po mom sudu, učinkovita strategija jeste strategija koja insistira na umnožavanju identiteta, koja naglasak stavlja na pojedinca, a ne na grupu. Ona je, uveren sam u to, posve u duhu maksime na koju nas je podsetio Jovan Komšić, a koja glasi: "Živi i pusti druge da žive". No, etnonacionalistička mobilizacija i forsiranje etničkih identiteta je ostavilo traga i na samorazumevanje građana pokrajine. Regionalni vojvođanski identitet kao da je zamro, tako da je danas gotovo nemoguće ustanoviti broj onih koji se deklarišu, na primer, kao Vojvođani.

Na kraju, želim da vas podsetim na jedan slučaj koji se, povodom martovskog nasilja na Kosovu iz 2004. godine, dogodio u Vojvodini. Naime, 18. marta je na zgradi Skupštine opštine Pančevo ispisan grafit – *Živelo srpsko-albansko prijateljstvo*. Pisac pomenutog grafita se, kao što znate, u štampi je bilo informacija o tome, sakrio iza pseudonima *Vojvođani*.

U čemu je problem sa ovim grafitom? Problem nije u veri autora, u situaciji kada besna rulja na ulicama uzvikuje: „Ubij, zakolji, da Šiptar ne postoji“, da odnosi između Srba i Albanaca nisu nepovratno regresirali u mržnju. Problem je u iluziji autora grafita da bi se Vojvođani, koje je on potpisao ispod grafita, mogli

usprotiviti osvetničkom besu i ustati u zaštitu svojih malobrojnih sugrađana albanske nacionalnosti.

Kamenica kojom je, povodom tih martovskih događaja, razbijen izlog poslastičarnice u Futoškoj ulici razbila je, zapravo, mit koji su Vojvođani gradili o sebi, kao finim, uljuđenim i urbanim mitlevropejcima, kao osobama čiji identitet počiva na principima multikulturalizma, civilnog društva, ljudskih prava, nenasilja i tolerancije. Sve one negativne osobine koje su, kulturrasističkom konstrukcijom vlastitog identiteta, pripisane drugima, odjednom su se pokazale kao potisnuti, ali sastavni deo vojvođanskog identiteta. U vojvođanskom mnjenju postoji stereotip da su Vojvođani superiorniji ostatku Srbije - Beograd je, recimo, bahat, kolonijalno arogantan, centralistički, nasrtljiv, primitivno imperijalan, da je ostatak Srbije orijentalni mrak. Ove jalove fantazije o nama kao suptilnim srednjoevropskim samo su, po mom sudu, jadna kompenzacija kojom se prikriva neugodna činjenica da ovde nikada politički do kraja nije izborni građanski identitet.

POLITIČKA REPREZENTACIJA MANJINA I OČUVANJE MULTIETNIČKOG IDENTITETA VOJVODINE

Sonja BISERKO
NOVI POČETAK

Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji se kontinuirano, već više od deset godina, bavi pitanjem manjina i to je, verovatno, jedina organizacija u zemlji koja je dokumentovala situaciju sa manjinama od početka devedesetih godina i objavila niz knjiga koje su, verujem, važne ne samo za promišljanje onoga što se događalo u Srbiji, nego i za promišljanje budućih odnosa između većine i manjina. Danas je, nakon poraza srpskog nacionalnog projekta, očigledno da Srbija nema druge alternative sem evropske. Stoga je neophodno u ovakvim diskusijama promišljati taj novi *modus vivendi* između većine i manjina u Srbiji. Naravno, vojvođanski okvir je u tom pogledu neophodan kako bi se ovo pitanje promišljalo na adekvatniji način. Htela bih da kažem da je radikalni srpski nacionalizam u velikoj meri uništio društveno tkivo Srbije, poremetio međuetničke odnose, doveo do segregacije manjinskog stanovništva i njegovog isključenja iz šire političke, ekonomske i kulturne zajednice. U tom smislu mi, u neku ruku, počinjemo od početka i od nas zavisi kakvi će ti odnosi biti u budućnosti. Htela bih i da citiram jednog poljskog sociologa, Zigmunda Baumana, koji kaže da se društva u kojima nepostoji zajednička kultura i zajednička normativna osnova, dele na enklave, u pribežišta i partikularne kulture koje se jedino brinu za sebe, napuštajući socijalno, političko i kulturno zajedništvo. U čitavom društvu kao takvom, dolazi do nestajanja običnog zajedništva i nastajanja mnoštva mikro društava. Normativna osnova novog modela uređenja odnosa u društvu treba da budu ljudska prava koja, kao univerzalni princip, traže da svi u društvu imaju ista prava, bez obzira na etničku pripadnost, i da svi pravni akti koje donosi država moraju biti podređeni tom principu, kako bi čovek živeo dostojanstveno i slobodno, a ne zarobljen u svojoj enklavi. U stvaranju tog novog

modela, koji bi obuhvatio i manjinu i većinu, moraju se respektovati posebnosti svake grupe, jer se samo tako može stvoriti društvo međusobnog uvažavanja.

Pitanje političke reprezentacije manjina je jedno od takvih pitanja koje Srbija mora da reši ukoliko želi da postane uređeno, stabilno i demokratsko društvo. Reč je o značajnom i složenom pitanju koje se može raspravljati u različitim okvirima – pravnom, političkom, kulturnom, institucionalnom. To je pitanje važno i sa moralnog stanovišta, jer su upravo zbog svoje malobrojnosti pripadnici manjine u nepovoljnijem položaju od pripadnika etničke većine. S druge strane, ulazak manjinskih predstavnika u parlament iznimno je važan i sa stanovišta političke kohezije društva, ali i sa stanovišta njegove stabilnosti. Reprezentovanjem manjina se, na jednoj strani, zadovoljava njihov interes za priznanjem, dok se, na drugoj strani, potvrđuje legitimnost predstaničkih tela države u čijem radu manjine participiraju i čije se odluke sa odobravanjem prihvataju. Na kraju, ovo pitanje nije nevažno i sa stanovišta evropskih integracija koje, kao jedan od uslova, podrazumevaju uključivanje i prisustvo manjina u izbornim predstavničkim organima.

Upravo stoga što je reč o složenom pitanju, njegovo rešavanje zahteva sistematan i promišljen pristup - koherentnu politiku i državnu strategiju. Međutim, upravo je to ono što Srbiji već duži niz godina nedostaje. Pitanje manjina, pa i pitanje njihovog reprezentovanja, često se koristi za instrumentalizaciju, jer nema političke volje da se ono reši na način produktivniji od dosadašnjeg. Opravdane kritike za to se mogu uputiti na račun vlasti, ali isto tako i na račun predstavnika manjina. Ni oni nisu činili dovoljno energične napore da se stvari menjaju i nađu problemu primerenija rešenja.

Treba obratiti pažnju na činjenicu da se pitanje političke reprezentacije manjina obično aktualizuje pred izbore, pa i mi danas raspravljamo o ovom pitanju isčekujući lokalne, pokrajinske i predsedničke izbore. Osim što potvrđuje izostanak sistematičnih i promišljenih napora, ova nam činjenica, međutim, govori i to da se jedno složeno pitanje, pod pritiskom političke dinamike, često pojednostavljuje i svodi - na pitanje prirodnog praga, odnosno, u poslednjem slučaju, garantovanih mandata, dok čitav set drugih, itekako važnih pitanja, ostaje po strani.

Napokon, za sredinu kakva je Vojvodina, koja se, sa puno razloga, ponosi svojim multikulturalizmom, pitanje reprezentacije manjina je jedno od onih pitanja koja snažno zadiru i u njen identitet. Očuvanje multietničkog identiteta Vojvodine je utoliko lakše ukoliko je veći broj manjina prisutan u parlamentu. To, uz jednu važnu napomenu na samom kraju, ne znači da se isti instrumenti i mere kojima se manjinama olakšava parlamentarno predstavljanje moraju primeniti na sve manjine. Na različite manjine treba primeniti različite mere. Jer, ne treba

smetnuti s uma činjenicu da velike asimetrije postoje i između samih manjina, a ne samo na liniji većina – manjina.

Slaven BAČIĆ

POLITIČKA REPREZENTACIJA MANJINA I OČUVANJE MULTIETNIČKOG IDENTITETA VOJVODINE⁷

1. Područje koje danas nazivamo Vojvodinom, dio je nekada šireg područja južne Ugarske, koje od XVIII stoljeća pa do danas, u manjoj ili većoj mjeri karakterizira ono što se danas naziva multietničkim identitetom – privatnim i javnim suživotom različitih etničkih skupina. Unatoč snažnim državnim nacionalnim politikama i velikim državnim lomovima u posljednjih stoljeće i pol, ovaj multietnički identitet uspio se održati do danas, iako u znatnoj mjeri reduciran: dok su koncem XIX stoljeća na današnjem području Vojvodine u otprilike jednakom omjeru živjele tri najbrojnije etničke grupe: mađarska, njemačka, te slavenska (u okviru koje je opet najbronija bila srpska, uz hrvatsku, slovačku, te rusinsku /ukrajinsku/), te ostale manje skupine od kojih su najvažnije židovska (koja je iako malobrojna, ekonomski bila izuzetno jaka) te rumunjska, dotle početkom XX stoljeća postoji dvotrećinska brojčana dominacija većinskog srpskog naroda, uz zadržavanje povijesne multietničnosti kod preostale trećine stanovništva.

Posljednji u nizu državno-nacionalnih projekata koji je determinirao današnje stanje multietničnosti Vojvodine jest javno utemeljen na 8. sjednici CK SK Srbije 1987. godine. Pod izlikom razračunavanja s „autonomašima“ tj.

⁷ Uvodno predavanje za okrugli stol „Podsticaj multietničkom identitetu Vojvodine“ pisano je na hrvatskom jeziku, da bi se i na ovaj način podsjetilo na okolnost da od 2002. godine Prijedlog odluke Skupštine AP Vojvodine o izmjenama i dopunama Statuta APV iz 1991. godine o uvođenju i hrvatskoga jezika u službenu uporabu u Vojvodini, na koju Narodna skupština Republike Srbije daje suglasnost, do današnjega dana nije stavljen na dnevni red republičke skupštine! Iako pokrajinske vlasti na izvjestan način ipak provode ovu odluku (u okviru Odbora za utvrđivanje istovjetnosti pokrajinskih propisa na jezicima u službenoj upotrebi utvrđuje se istovjetnost tekstova propisa, odluka i općih akata koje donosi Skupština na jezicima čija je službena upotreba utvrđena Statutom sa srpskim jezikom; u okviru skupštinske prevodilačke službe postoji i prevodilac na hrvatski jezik, koji, među ostalim, priprema skupštinske materijale na hrvatskom jeziku za zastupnike hrvatske narodnosti i sl.), nedavanje suglasnosti republičke vlasti razvidno ilustrira dvije stvari: nepostojanje stvarne pokrajinske autonomije te stvarno stajalište Beograda spram manjinskih prava.

vojvođanskom komunističkom političkom nomenklaturom, na čelu koje su bili etnički Srbi, tzv. Starosjedeoci, uz izvjestan broj pripadnika slovačke, rumunjske i rusinske manjine, javno inaugurirani centralistički srpski nacionalni koncept beogradske partijske nomenklature na čelu sa Slobodanom Miloševićem, nakon višemjesečne bjesomučne, orkestrirane političke propagande, u jesen 1988. godine prvo je srušio vojvođansko rukovodstvo. Jedan od dijelova propagandističke matrice bio je i etnički, tj. negirao se etnički element kao jedan od osnova autonomije Vojvodine (uz povijesni, ekonomski i kulturni) i isticalo se da je, kako to govori jedan sveučilišni profesor, autonomija Vojvodine „srpsko pitanje“.

Iako multietničnost u Vojvodini, osobito od sedamdesetih godina prošlog stoljeća, nije bila pravno formalizirana, politički se ona ostvarivala u okviru partijskog lanca moći te – njihovoj transmisiji – državnim organima: na neformalan način uglavnom vodilo se računa o tzv. nacionalnom ključu, uz već druge javne elemente multietničnosti (što se danas, praktično, naziva manjinskim pravima: informiranje na manjinskim jezicima, službena uporaba jezika itd.). Kako je ovakav komunistički koncept političke reprezentacije manjina u Vojvodini anuliran događajima koji su slijedili, multietničnost je tijekom devedesetih godina, bila drastično devastirana, što je bio uzgredni rezultat dvaju temeljnih ciljeva koje je beogradski režim vodio u Hrvatskoj, BiH i na Kosovu: osvajanje teritorija i etničko čišćenje zauzetih područja. U tom je razdoblju stanje manjinskih prava u Vojvodini i Srbiji, poput drugih dimenzija društvenoga života, neodoljivo podsjećalo na stanje ljudskih prava i sloboda u komunističkom lageru: konstitucionalni med i mlijeko koje derogira praksa etničke diskriminacije; karikaturna ministarstva za manjinska prava koja služe za pridobivanje unutarnjih istomišljenika; otvorena državna potpora dijeljenju manjinskih korpusa, kako unutar pojedinih manjina, tako i između različitih manjina itd.

Pad Miloševića u jesen 2000. godine otvorio je nadu za izlazak iz civilizacijskoga sunovrata Srbije, uključujući i Vojvodinu, koju je on držao u čvrstom zagrljaju. Iako danas već slobodno možemo govoriti o razočarenju i neispunjenim očekivanjima 5. oktobra, ipak se ne može negirati da je ostvaren izvjestan napredak u mnogim sferama, pa tako i kada govorimo o vojvođanskoj multietničnosti. Ipak, razlog za vojvođansko nezadovoljstvo ostvarenim u posljednjih sedam godina, leži u ishodišnoj činjenici da se formiranje nacionalne srpske države koncem XX stoljeća u cijelosti temelji na Miloševićevom nacionalnom političkom projektu, a što podrazumijeva i zadržavanje rezultata „antibirokratske revolucije“ iz 1988. godine.

Iz tog razloga, malobrojni autentični predstavnici nacionalnih manjina u skupštinama Vojvodine i Srbije od 1988. pa sve do vlade DOS bili su predstavnici manjinskih stranaka koji su se na izborima natjecali pod istim uvjetima kao i sve

ostale stranke, s time da ukoliko bi neki pripadnik manjine postao zastupnikom putem članstva u vladajućim partijama SPS, JUL ili SRS, on teško da se mogao smatrati stvarnim predstavnikom svoje nacionalno-manjinske zajednice.

Kao i u svim drugim oblastima, vladavina DOS otvorila je novo poglavlje i u sferi manjinskih prava. Jedno od elemenata suvremenog korpusa manjinskih prava jest i adekvatna politička reprezentacija manjina, a polazišna osnova za ovo, kao i sva druga manjinska prava, jestu načela pozitivne diskriminacije manjina i načelo afirmativne akcije.

2. Poput većine manjinskih prava koja se aktivno razvijaju tek u posljednjih dvadesetak godina, i pravo na političku reprezentaciju manjina novijeg je datuma. Izorno zakonodavstvo i političku reprezentaciju manjina ne reguliraju najvažniji međunarodni multilateralni dokumenti (tako *Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina* u članku 15. utvrđuje da će države potpisnice „stvoriti neophodne uvjete radi djelotvornoga sudjelovanja pripadnika nacionalnih manjina u kulturnom, socijalnom i ekonomskom životu i javnim poslovima, naročito onim kojih se njih tiču“, ili članak 22. *Instrumenta Srednjoeuropske inicijative za zaštitu manjinskih prava*, koji inače Srbija nije ratificirala), ali se i to postupno mijenja.

Preporuke iz Lunda o djelotvornom sudjelovanju manjina u javnom životu iz 1999. godine, koje je donio Visoki povjerenik OESS za nacionalne manjine, predlažu različite mogućnosti na ovom planu, poput posebne zastupljenosti nacionalnih manjina kroz zagarantirana mjesta u parlamentu i u parlamentarnim odborima, ustanovljavanja posebnih službenika zaduženih za pitanja manjina u pojedinim ministarstvima i sl. Glede samog izbornoga procesa, Preporuke predlažu nekoliko mogućnosti, poput vođenja računa o nastanjenosti manjina na kompaktnom teritoriju, proporcionalnom izbornom sustavu, nekim oblicima preferencijalnog glasanja kod kojih glasači rangiraju candidate po vlastitom izboru, te sniženje cenzusa za ulazak u parlament.

Prije prelaska na podsjećanja, kako je politička reprezentacija manjina regulirana u Vojvodini i Srbiji, čini se korisnim podsjetiti kako je ovo pitanje regulirano u nekim susjednim zemljama.

U *Hrvatskoj*, Zakonom o izborima zastupnika u Hrvatski sabor iz 2003, izrično se pripadnicama nacionalnih manjina jamči pravo na zastupljenost u Saboru i to ukupno osam zastupničkih mjesta (broj članova parlamenta je između 100 i 160, aktualni saziv ima 152 zastupnika), od kojih su tri iz srpske zajednice, po jedan iz mađarske i njemačke, Slovaci i Česi biraju jednog zajedničkog, a ostale su manjine grupirane su u dvije skupine koje svaka biraju po jednog zastupnika. Na samim izborima, birači se opredjeljuju hoće li svoje biračko pravo iskoristiti kao pripadnici manjine, ili pod općim uvjetima.

Prema Ustavnom okviru za privremenu samoupravu na *Kosovu* (Uredba br. 9/2001), u Skupštini Kosova, od ukupno 120 mjesta, 20 mjesta je rezervirano za nealbanske zajednice, od kojih 10 pripada srpskoj zajednici, a drugih deset ostalim zajednicama (zajednicama Roma, Aškalija i Egipćana ukupno 4, zajednici Bošnjaka 3, zajednici Turaka 2 i zajednici Goranaca jedan zastupnik).

U *Sloveniji* je jedno zastupničko mjesto u Državnom zboru rezervirano za talijansku manjinu i jedno mjesto za mađarsku manjinu (ukupno skupština broji 90 zastupnika). Slovenija, inače, kao pravnu kategoriju priznaje samo ove dvije manjine, dok višestruko brojnije pripadnike južnoslavenskih naroda koji su se u Sloveniji nastanili za jugoslavenskog razdoblja, ne smatra manjinama, tvrdeći da im nedostaje element tradicionalne ukorijenjenosti (autohtonosti), već bi to bile samo imigrantske (alohtonske) zajednice.

3. Kako je, međutim, politička reprezentacija manjina normirana u Vojvodini i Srbiji za ovih posljednjih pet godina?

Nakon, po manjine, anticivilizacijskog mилошевиćeвог zakonodavstva (npr. Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisma iz 1991. koji je još uvijek na snazi s propisom da se „geografski nazivi ne mogu zamenjivati drugim nazivima, a ispisuju se na jeziku narodnosti u skladu sa pravopisom tog jezika, što znači da je zabranjena javna upotreba naziva Ujvidék ili Szabaka, već je jedino dopušteno Novi Sad ili Subotica!) novo poglavlje u manjinskim pravima otvorio je *Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina iz 2002. godine*. Kako se, međutim, ovaj zakon oslanja na Okvirnu konvenciju, u njemu se ni ne spominje politička reprezentacija manjina, a kasniji tijek događaja, pokazat će da ovo nije bilo slučajno.

Naime, poslije ovoga zakona, *Povelja o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama bivše DZ SiCG iz 2003*, prva je izrično ustanovila pravo pripadnika manjina „na određen broj mandata u skupštini države članice i Skupštini Srbije i Crne Gore, polazeći od principa neposredne reprezentacije, suglasno zakonima država članica“ (članak 52). Ovo pravo, međutim, nikada nije realizirano, jer se krenulo drugim putem u pokušaju, prije bi se moglo reći „zataškavanja“ nego ostvarenja, prava na političku reprezentaciju manjina!

Tako je, najprije, republičkim *Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o izboru narodnih zastupnika iz 2004*. ukinut cenzus od 5 posto dobivenih glasova od izašlih birača za sudjelovanje manjinskih stranaka u raspodjeli mandata (članak 81. stavak 2) , čime je za manjine uveden tzv. prirodni prag za ulazak manjinskih partija u republički parlament.

Odlukom o izboru poslanika u Skupštinu AP Vojvodine iz 2004. ("Sl. list AP Vojvodine", br. 12/2004) ponovljeno je ukidanje cenzusa od 5 odsto glasova dobivenih na izborima kod sudjelovanja manjinskih stranaka u raspodjeli mandata, uz još jednu

novinu koja se sastojala u tome da je za *političke partije nacionalnih manjina smanjen broj potpisa potrebnih za kandidiranje izbornih lista sa 6.000 na 3.000 potpisa* (članak 53.).

God. 2005. ratificiran je *Sporazum između SiCG i Republike Hrvatske o zaštiti prava srpske i crnogorske manjine u Republici Hrvatskoj i hrvatske manjine u SiCG*. U članku 9. ovoga Sporazuma ugovorne strane su se obvezale da *“će omogućiti sudjelovanje pripadnika nacionalnih manjina u donošenju odluka koje se odnose na njihova prava i položaj na lokalnoj, regionalnoj i državnoj razini u Republici Hrvatskoj, odnosno na lokalnoj, regionalnoj, pokrajinskoj i državnoj razini Državne Zajednice Srbije i Crne Gore, omogućavajući osnivanje političkih stranaka i sudjelovanje u predstavničkim i izvršnim tijelima na način da će unutar njim zakonodavstvom osigurati... zastupljenost nacionalnih manjina u predstavničkim i izvršnim tijelima na lokalnoj razini”*.

Poput Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, novi Ustav Republike Srbije iz 2006. godine, za kojega je notorno kako je donesen pod više nego upitnim okolnostima, u odjeljku o pravima pripadnika nacionalnih manjina (članak 75-81), preuzeo je gotovo cio korpus prava pripadnika manjina iz članka 52. Povelje o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama iz 2003, s time da je iz ovoga članka jedino izostavljena točka o pravu manjina „na određen broj mandata u skupštini države članice i Skupštini Srbije i Crne Gore, polazeći od principa neposredne reprezentacije, suglasno zakonima država članica”!

Za republičke izbore 2007. godine, po ugledu na citiranu Odluku pokrajinskih vlasti, na pravno nedopustivi način izborni je zakon izmijenjen *Uputstvom Republičkoga izbornoga povjerenstva* od 15. XI 2006, kojim su ublaženi uvjeti utvrđeni izbornim zakonom za broj potpisa potrebnih za kandidiranje lista manjinskih partija, koji je smanjen s 10.000 na 3.000 potpisa za manjinske stranke i koalicije, s obrazloženjem da primjena zakonskoga rješenja ne bi bila sukladna međunarodnim standardima“ (što je, dapače, točno, no jedini ispravni put jest promjena izbornog zakona, ali se teško može drukčije tumačiti ovaj put za izmjenu, izbornoga zakona osim da se ovom rješenju pribjeglo zbog sumnje u mogućnost dobivanja dovoljne većine glasova u parlamentu).

U proljeće 2007. godine u javnosti je plasiran prijedlog Demokratske stranke i Saveza vojvođanskih Mađara da se pred predstojeće pokrajinske izbore izmijeni Odluka o izboru pokrajinskih zastupnika i umesto 60, prema proporcionalnom sistemu bira 48, a 12 mandata rezervira za osam manjinskih zajednica prema većinskom sistemu i posebnim biračkim spiskovima (što je 10 odsto od ukupnog broja članova pokrajinske skupštine, koja broji 120 članova). U ovoj manjinskoj kvoti predstavljene bi bile osam manjinskih zajednica koje imaju formiran nacionalni savjet i najmanje 10.000 pripadnika, i to na slijedeći način:

mađarska zajednica tri, slovačka i hrvatska po dva, a po jedno mjesto rumunjska, rusinska, makedonska, romska i bunjevačka zajednica. Ovaj je dogovor postignut između predstavnika manjinskih nacionalnih saveta i čelnika Pokrajinskog izvršnog veća. Prema tom dogovoru, u Skupštini APV biće rezervisano 12 klupa, odnosno deset posto od ukupnog broja mandata. Nakon tromjesečnog sporenja, vladajuća koalicija nije se uspjela usuglasiti, pa prijedlog Odluke nije ni iznošen pred Skupštinu APV. Umjesto toga, Demokratska stranka je, poput posljednjih republičkih izbora, nacionalnim manjinama ponudila garantirane mandate, kroz određeni broj mjesta na svojoj izornoj listi.

Ovo je bio jedini slučaj pokušaja ostvarenja garantiranih mjesta za predstavnike nacionalnih manjina u Vojvodini i Srbiji. Republičke vlasti nisu spremne ponuditi garantirana mjesta manjinama, a u kontaktima s predstavnicima Republike Hrvatske i Demokratskoga saveza Hrvata u Vojvodini isticala se nevjerojatna tvrdnja, kako je smanjenjem izbornoga cenzusa za manjine, Srbija ispunila svoje obaveze garantiranim predstavljanjem hrvatske manjine iz članka 6. međudržavnoga sporazuma o zaštiti manjina prema! Također je i direktor Službe za ljudska i manjinska prava više puta javno isticao kako garantirani mandati za manjine nisu prihvatljivo rješenje za Vladu Republike Srbije!

4. No, osim političke reprezentacije manjina u parlamentima šire zajednice, tj. prema vani, ovaj princip ima i drugo značenje: političko predstavništvo unutar manjinske zajednice, oličeno u manjinskim nacionalnim vijećima. Ovo pitanje regulirano je Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina i Pravilnikom o načinu rada skupština elektora za izbor vijeća nacionalnih manjina. Unatoč tome što se pri adekvatnom reguliranju izbora manjinskih političkih predstavnika mogu pojaviti određene tehničke poteškoće, u kratkotrajnoj praksi pokazalo se nekoliko nedostataka vezanih za rad vijeća, koji, kako se čini, proizlaze iz šire koncepcijske nedefiniranosti:

- a) sustav posrednih izbora manjinskih vijeća teoretski je neodrživ sa stajališta suvremene demokracije. Izlišno je ovdje ponavljati pozitivne i negativne strane posrednog i neposrednog prava glasa, no i pored naizgled teško premostivih teškoća vezanih za neposredne izbore za manjinska vijeća (imajući pri tome u vidu i eventualne političke reperkusije spram pripadnika manjina u slučaju nedemokratskoga društvenog sustava), skup elektora, koji su to svojstvo stekli pripadništvom nekoj manjinskoj instituciji ili pošto su sakupili 100 potpisa podupiratelja, mnogo više podsjeća na feudalnu izbornu kuriju ili "delegacije delegata" iz doba samoupravnog socijalizma, nego na istinski demokratski proces;
- b) načelni politički pluralizam elektora stvorio je u praksi uglavnom imitaciju dvopartijskog sustava kod svih vijeća (osim u slučaju etničke skupine

umjetno nastale dijeljenjem hrvatske manjine od strane Miloševićeva režima, koja je politički jedinstvena). Tako je u uvjetima nedovoljne demokratske tradicije — u znatnoj mjeri prouzročene komunističkim nasljeđem — na kvaziparlamentarnoj podlozi stvoreno jednopartijsko odlučivanje pobjedničke struje u okviru svake manjinske zajednice;

c) umjesto pretpostavljenog parlamenta manjinske zajednice — premda nigdje nisu tako definirana — nacionalna vijeća se u praksi sastaju relativno rijetko. Tako se nacionalna vijeća pretežito svode na drugu izbornu kuriju — još jedno posredno biračko tijelo — čija se svrha iscrpljuje u podržavanju vladajuće struje iz čijeg će se jezgra formirati novo, drugo tijelo koje donosi odluke u ime nacionalnoga vijeća, i iz kojega ono crpi svoj legitimitet;

d) time su na neformalan način ionako krajnje uopćene i nedefinirane nadležnosti nacionalnih vijeća prenesene na njihova izvršna tijela, uslijed čega je stvoren jedan netransparentan, komitetski, birokratiziran (u pejorativnom smislu) i kvazikabinetski sustav vladavine unutar manjinske zajednice. U tome sustavu ne postoji odgovornost ovakve "vlade" prema svom "parlamentu", već se odluke najčešće donose u uskom krugu političkih elita manjinskih zajednica, koje imaju kontrolu nad ovim, uvjetno nazvanim, izvršnim tijelima nacionalnih vijeća;

e) proklamirano sudjelovanje nacionalnih vijeća u procesu odlučivanja ili čak samo njihova savjetodavna uloga u pitanjima od značaja za manjinsku zajednicu (prema Zakonu o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina to su četiri grupe pitanja: uporaba jezika i pisma, obrazovanje, informiranje i kultura), ostala su na razini proklamacije, jer slučajevi davanja mišljenja ili odlučivanja, zbog minornosti pitanja i beznačajnosti sredstava, nisu imali vidnijega efekta, tim prije što se ovo događalo na razini pokrajinskih tijela, čija je nadležnost ionako ograničena ustavnim i zakonskim položajem Vojvodine, te sredstvima o kojima su pokrajinska tijela ovisna od stvarnog centra političke moći, a to je Beograd;

f) tek je u zadnje vrijeme osiguravan stabilniji proračunski priliv sredstava za rad nacionalnih vijeća i njihovih izvršnih tijela, čime su elementarno riješene materijalne pretpostavke ostvarivanja političkog predstavništva unutar manjinskih korpusa, dakle nacionalnih vijeća. No, istodobno s rješavanjem ovoga pitanja, javili su se novi problemi, jer država nije postavila jasne okvire odgovornosti nositelja manjinskih vlasti na ovom planu (iako je funkcija prava ovdje utvrđenje pravila ponašanja, postavljanje granica i odgovornosti nositelja javnih funkcija), već je, očigledno pod izlikom autonomnih prava prepušteno samim manjinskim vijećima, tj. njihovim izvršnim tijelima da sama raspoređuju sredstva, što se vrši s veoma malo kontrole i još manje odgovornosti.

Zbog toga se već duže vrijeme čuju glasovi da je nužna reforma manjinskog pravnog sustava, prije svega načina izbora manjinskih savjeta. Do sada se pojavilo nekoliko neformalnih prijedloga zakona, od kojih su najvažnija dva. Jedan je izradio Centar za istraživanje etniciteta, kojim se predviđaju dvije bitne novine u odnosu na sadašnji model manjinskih samouprava: neposredni izborni sustav te decentralizirani sustav manjinskih samouprava (općinske samouprave umjesto jedne centralizirane samouprave). Drugi je model Saveza vojvođanskih Mađara, koji u biti zadržava stari sustav, uz tek fakultativnu mogućnost neposrednih izbora i decentraliziranu samoupravu. Postojeći pravilnik o izborima manjinskih samouprava nužno zahtjeva izmjenu, kao uostalom i cio sustav manjinskih prava, te je jedno od pitanja koje se postavlja pred zakonodavca, je li potrebno reformirati cio sustav manjinskih prava ili tek doregulirati izbor manjinskih samouprava. Na koji će način biti razriješena ova dilema, prije svega, utjecat će spremnost republičkog parlamenta da pristupi rješavanju manjinskoga pitanja u Vojvodini i Srbiji, ali ostaje činjenica da cio sustav manjinskih prava zahtjeva temeljitu reformu, jer su dosadašnja rješenja tek otvorila put manjinskom problemu, ili su ga rješavala *ad hoc*.

6. Iako donošenje propisa ustavno-pravne naravi o manjinama karakterizira većinu bivših komunističkih zemalja, uključujući tu i bivše jugoslavenske republike, koje imaju europsku političku agendu, čija je svrha pokazati na pravno-političkom planu da vlasti novih, u biti etnocentričnih država čine otklon od politike diskriminacije prema ne-državotvornim narodima i da se načelno prihvaća međuetnička tolerancija, u Srbiji se i na ovome planu veoma zaostajalo poslije pada Miloševića, budući da na republičkoj razini nisu donošeni propisi kojima je trebalo oživotvoriti politički proklamirane principe, pa se pojedina manjinska pitanja reguliraju tek sporadično i *ad hoc*, među kojima je i politička reprezentacija manjina.

S druge strane, čini se da se ni manjinske elite ne mogu biti amnestirane za stanje u pogledu političke reprezentacije. Ovo ne samo zato što su politički predstavnici brojnijih manjina skloni sklapanju separatih rješenja koja će zadovoljiti pripadnike njihove manjine, ili točnije – njihovih najjačih političkih stranaka, već su i elite većine manjinskih zajednica preopterećene vlastitim unutarmanjinskim sukobima, uslijed čega se, unatoč okruženju koje generira rapidnu asimilaciju, nedovoljno pozornosti poklanjalo rješavanju stvarnih životnih manjinskih problema, kakvo je i političko predstavljanje manjina u parlamentu.

Glavni problem u ostvarenju političke reprezentacije manjina, koja bi trebala na političkom planu pokušati očuvati multietničnost u Vojvodini, ogleda se u nepostojanju strategije pokrajinskih i republičkih vlasti spram manjinskoga

pitanja. Rješavanju političke reprezentacije manjina pristupa se obično pred izbore, bez konzultiranja predstavnika manjina, ili tek s predstavnicima najbrojnijih manjina odnosno njihovih najjačih partija, koji onda vode računa o partijskim interesima svoje manjinske stranke.

Ostvarivanje prava manjina na adekvatnu političku reprezentaciju ovisi o stvarnom raskidu većinske političke elite s nacionalističkom prošlošću, miloševićevske ili kakve druge provenijencije. Zato se opće pretpostavke za ostvarivanje pune političke reprezentacije manjina, kao i za ostvarivanje manjinskih prava uopće, ogledaju osobito u sljedećem:

a) napuštanje novovjekovne srbijanske ustavne tradicije centralističkog državnog uređenja u korist decentralizacije i vraćanje stvarne autonomije Vojvodini;

b) jasno definiranje cjelovite manjinske politike i strategije ostvarivanja manjinskih prava i zaštite manjina;

c) promjena općeg diskursa prema manjinama, u kojem se neće opetovano tražiti njihovo dokazivanje lojalnosti, već obrnuto, polazeći od principa pozitivne diskriminacije, pokazati da su manjine ravnopravni građani koji i pored toga imaju posebnu potrebu za specijalnom zaštitom;

Iako usporedno-pravna praksa poznaje više mogućnosti radi uspostavljanja odnosno poboljšanja prakse političke reprezentacije manjina, iz dijapazona opcija za ostvarivanje i garantiranje stvarnog političkog predstavništva manjinskih zajednica u parlamentima izdvaja se nekoliko najznačajnijih mogućnosti.

a) garantirana zastupljenost manjina u predstavničkim tijelima time što će se eksplicitno odrediti broj predstavnika manjina u parlamentima, na temelju njihova brojana udjela u stanovništvu na određenoj razini (republika, pokrajina), tehnički je najjednostavnije i u regiji je najrašireniji princip;

b) pri tome bi trebalo razlikovati dvije skupine manjina – one koje su brojana najznačajnije, te manje brojne manjine – pošto njihovi interesi ne moraju uvijek biti istovjetni. Tako bi trebalo osigurati da pripadnici brojana značajnijih manjina imaju vlastite predstavnike (Mađari, Bošnjaci), dok manje brojne manjine trebaju biti zajedničke zastupljene s jednim ili možda čak i dva zastupnika, budući da manje brojne manjine koje su kompaktno nastanjene na određenom teritoriju, primjerice, Hrvati u sjevernoj Bačkoj ili Albanci na jugu Srbije, također mogu imati različite interese od manjina koje žive u manjim oazama, kao npr. Slovaci u Vojvodini ili Rumunji u Banatu i istočnoj Srbiji;

c) osobito je važno osigurati manjinskim zastupnicima posebnu ulogu kod donošenja propisa ili pojedinih odredbi koje su od značaja za ostvarivanje manjinskih prava, koja ne smije biti jedino savjetodavna već, na primjer, pravo

veta, da bi se onemogućilo nametanje i majorizacija kod normiranja manjinskih pitanja te osigurala suglasnost manjinskih zastupnika.

Kada je, pak, riječ o političkoj reprezentaciji u manjinskim vijećima, čini se, da su osnovni demokratski postulati:

a) neposredno birati članove nacionalnih vijeća;

b) osigurati stabilni priliv sredstva za funkcioniranje manjinskih vijeća;

c) precizno odrediti nadležnosti manjinskih vijeća prema državnim tijelima, i u tu svrhu izvršiti izmjenu i dopunu odgovarajućih propisa, na primjer, o školstvu, kulturi itd., odnosno odgovarajuće odredbe unositi prilikom izradbe novih zakona;

d) jasno razgraničiti nadležnosti nacionalnih vijeća i njihovih izvršnih tijela;

e) normativno osigurati transparentno funkcioniranje manjinskih tijela i ostvarivanje odgovornosti.

U svakom slučaju, sve dok državna tijela ne budu ostvarivala manjinska prava po automatizmu, već to bude ovisilo o inicijativi pripadnikâ manjine koji inzistiraju na ostvarivanju svojih ustavnih i zakonskih prava (npr. hrvatska je zajednica ove godine imala ogromne probleme s početkom srednjoškolskog obrazovanja na hrvatskom jeziku u Subotici, jer u vrijeme upisa prosvjetne vlasti nisu pružile mogućnost jasnog izražavanja volje o ovom pitanju, a kada se kasnije sakupio dovoljan broj učenika, onda su postavljane gotovo fantastične zapreke u realizaciji ovoga prava – principi pozitivne diskriminacije manjina i afirmativne akcije bili su puka apstrakcija spram problema koje su postavljale prosvjetne instance za hrvatsku manjinu, kao novu manjinu), bit će nužno političko organiziranje manjina u formi klasičnih političkih stranaka. Efekti čak i idealnog normiranja političke reprezentacije manjina u nacionalnim vijećima ili parlamentima različitih, ovisе o širem kontekstu: ukoliko se doista bude ostvario raskid s miloševićevskom prošlošću, onda će politička reprezentacija manjina imati rezultate, i obrnuto, sve dok se nastavlja ranija politika, koju tek ograničava stajalište kako se manjinska prava moraju urediti zbog svijeta, a ne radi istinske želje da se načini raskid s diskriminacijskom prošlošću, dotle će i najbolje normativno uređenje političkog predstavljanja manjina biti tek sofisticiranija simulacija manjinskih prava namijenjena napose, vanjskoj svrsi.

Miroslav SAMARDŽIĆ

LOKALNI IZBORI I ZAŠTITA MANJINA

Zahvaljujem se na ukazanoj prilici da iznesem svoje vidjenje o tome kako bi trebalo rešiti problem zastupljenosti manjina u, pre svega, našoj sredini.

Pokušaću, najpre, da definišem nekoliko kriterijuma koje izborni sistemi u višestručnim društvima moraju da zadovolje.

Prvi kriterijum je opšti i važi za sve izborne sisteme. Izborni sistem mora što je više moguće vernije reprezentovati volju birača. Kao što znate, neki od izbornih sistema koji se primenjuje u svetu, recimo, anglosaksonski većinski sistem, dovodi do formiranja stabilne vlade, ali se može desiti da stranka, koja je na nacionalnom planu dobila manje glasova, ima većinu poslanika u parlamentu. Odnosno, da se desi ono što se desilo 2000. godine u Sjedinjenim Državama, da bude izabran kandidat koji je dobio manje glasova na nacionalnom nivou, ne uzimajući ovom prilikom u obzir izbornu krađu na Floridi. Dakle, moramo razmišljati o tome da izborni sistem što je moguće više verno reprezentuje stavove birača, pri čemu treba imati na umu da nekakva magična formula jednostavno, ne postoji. Često se dešava da male političke stranke, dakle stranke koje nemaju veliki uticaj u biračkom telu, odlučujuće utiču na formiranje vlade, a da se stranke sa velikim brojem glasova permanentno isključuju. Tipičan primer te vrste je italijanski politički sistem gde su komunisti dobijali do 30 odsto glasova, a bili su isključeni iz izvršne vlasti. U Italiji i Nemačkoj male političke stranke su, recimo, imale veliku ulogu upravo zbog načina na koji se formira vlada. Ponavljam, nema magične formule, problem je teorijski nerešiv i za svaki konkretni slučaj treba tražiti primereno rešenje.

Drugo pravilo je da izborni sistem mora biti što je jednostavniji. U literaturi se mogu naći preporuke za rešenja koja mogu pogodovati manjinama, ali koja su, po mom sudu, komplikovana i stoga ih treba unapred odbaciti. Čuveni politikolog Đovani Sartori pominje kumulativno ili ograničeno glasanje, kao jedan od načina koji može pogodovati manjinama. To je situacija u višemandatnim izbornim jedinicama gde birač ima više glasova i može ih kumulirati na jednog kandidata, ili ih rasipati na više kandidata. Teorijski, to može pogodovati manjinama zato što birač manjinske nacionalne pripadnosti može sve svoje glasove davati kandidatu iz svoje nacionalne zajednice, ali sistem je komplikovan i ne treba ga primenjivati u našim uslovima. Ni Sartori, ni drugi autori koje sam mogao da konsultujem, ne nude analizu kako je primena tih rešenja izgledala u praksi. Druga, recimo, varijanta koja može pogodovati manjinama je preferencijalno glasanje. Na primer, alternativno glasanje koje se preporučuje u jednomandatnim jedinicama, gde birač ima više preferencija. Recimo, birač jednom kandidatu daje 'A' preferenciju, drugom kandidatu daje 'B' preferenciju i tako dalje. U literaturi se ističe da je takav sistem u nekim azijskim zemljama stabilizujuće delovao na etničke odnose, dok u drugim to nije bio slučaj. Naglašavam da je ovakav sistem komplikovan i, po mom sudu, ne treba ga

primenjivati u našim uslovima, jer politička kultura još uvek nije stabilna da bi ovakvo rešenje moglo funkcionisati.

Postoje, na primer, sistemi proporcionalnih izbora sa otvorenim listama gde birač glasa i za listu, i za kandidata unutar liste. U Češkoj i Slovačkoj takav sistem, izgleda, dobro funkcioniše, ali ta društva, uglavnom, nisu etnički složena. Postoji jedan vrlo dobar *web site* koji daje uporedne podatke o izbornim sistemima (www.aceproject.org) i tamo je navedeno da je takav sistem sproveden na Kosovu i da je doveo do toga da su pobeđivali ekstremniji kandidati. Dakle, treba dobro razmisliti.

Treći kriterijum, po mom mišljenju, je u tome da izborni sistem mora stabilizujuće delovati na etničke odnose. Ne vredi pronaći formulu koja zadovoljava u potpunosti manjine, ali koja destabilizujuće deluje na etničke odnose.

U ovom svom izlaganju ja se založem za stav da je, kada je o našim prilikama reč, bolje primeniti proporcionalni sistem sa prirodnim pragom nego, recimo, zaštićena mesta. Zašto? U pokrajinskom predlogu je bilo sadržano rešenje po kome pripadnici manjina imaju više glasova od pripadnika većinskog naroda, što ni po našem ustavu, a ni po nekim međunarodnim standardima nije problem, barem ja mislim da nije, jer se pripadnici manjina nalaze u nejednakom položaju i mogu, u tom smislu, imati i glas više. Ali, slabost tog rešenja je što destabilizujuće deluje na etničke odnose zato što se takvo rešenje od strane većinskog stanovništva shvata kao jedna vrsta diskriminacije većine, a to je najgora moguća situacija u etničkim odnosima i može proizvesti veoma ozbiljne posledice. Zbog toga smatram da treba pronaći ono rešenje koje, sa jedne strane, zadovoljava pravedne zahteve manjina za političkom reprezentacijom a, sa druge strane, ne izaziva i ove naznačene negativne efekte. Stoga je, po mom sudu, proporcionalni sistem sa prirodnim pragom najbolje rešenje. Neću se zadržavati na ovom pokrajinskom predlogu, ali moram reći da je on pravno-politička katastrofa na koju naša javnost, posebno ona liberalna, nije na odgovarajući način reagovala. Zašto nije, o tome možemo da raspravljamo!

I napokon, četvrti kriterijum koji sam uspeo da definišem glasi: izborni sistem mora omogućavati formiranje stabilnih političkih institucija. Ništa ne vredi to što smo pronašli idealno rešenje kako da se glasovi na najpravedniji način transferišu u mandate ukoliko to ne omogući stvaranje efikasne vlade. Na temelju kriterijuma koje

navode neki politikolozi, naš politički sistem bi se mogao definisati kao fragmentiran ili čak kao ekstremno fragmentiran. Dakle, već sad imamo duboku podelu u političkoj kulturi, sistem koji favorizuje velike stranke a, ipak, ne dovodi

do potpuno stabilne političke situacije. Dakle, i ovaj kriterijum mora da bude zadovoljen.

U literaturi se navode i neka druga moguća rešenja kada je reč o potrebi za reprezentacijom manjina, na primer, krojenjem izbornih jedinica se može doći do bolje zastupljenosti manjina. Recimo, u sistemima koji imaju većinsko glasanje sa jednim kandidatom, kao što su to Sjedinjene Američke Države, to je, faktički, jedini mogući način. Ali, opet ću se pozvati na Djovanija Sartorija koji kaže - *dobrim ciljevima ne treba služiti rdjavim sredstvima* - iz jednostavnog razloga što nas istorijsko iskustvo uči da se u takvim slučajevima mnogo manipuliše, što je slučaj i sa ovim pokrajinskim predlogom gde se, pod krinkom zaštite interesa manjina, zapravo radi o bezobzirnom „pakovanju“ većine. U Sjedinjenim Državama postoje takvi primeri, s tim što je tamo, koliko ja znam, određivanje izbornih jedinica podložno sudskoj kontroli. U literaturi se, da podsetim, navodi primer izborne jedinice koja je, a ona se prostirala duž jednog autoputa u dužini od oko 160 milja, napravljena s ciljem da se crnci koncentrišu u jednu izbornu jedinicu da bi time imali mogućnost da pravednije iskažu svoju izbornu volju. Taj primer navodi i V. Kimlika. Mnogo godina kasnije pronašao sam o čemu se, ustvari, radilo. Jednostavno, radilo se o sledećem: taj autoput je prolazio kroz tri izborne jedinice u kojima su izbore dobijali demokratski kandidati. Onda su, pod krinkom zaštite manjina, republikanci od te tri napravili četiri izborne jedinice i sve su crnce koncentrisali u jednoj izornoj jedinici pa je krajnji rezultat bio 3:1 za republikance, umesto 3:0 za demokrate. Dakle, pod izgovorom da se štite manjine, ustvari se „pakovala“ izborna varijanta koja odgovara jednoj od dve velike stranke.

Drugo, kada je reč...

Jovan KOMŠIĆ: Ko su kod nas republikanci?

Miroslav SAMARDŽIĆ: Pa, mislim da bi kod nas sve političke stranke, bez obzira na ideološku orijentaciju, nastojale da kroje izborne jedinice onako kako to njima odgovara, pod izgovorom da štite manjine!

Antal BOZOKI: To je već urađeno!

Miroslav SAMARDŽIĆ: Imali smo takve primere, naravno. Ovo što navodi prof. Pajvančić kao „bunker“ sistem, to je moguće zamisliti. Recimo, kada je primenjen većinski sistem 1990. godine, nacionalna stranka Hrvata je imala svog poslanika, ali nikad više po proporcionalnom sistemu, zato što je tako bila skrojena izborna jedinica. Početkom devedesetih godina, kada su uvedeni

proporcionalni izbori, Vojvodina je bila izdvojena na dve izborne jedinice, a kasnije na sedam, sa vrlo brutalnim „džerimanderima“ („Gerrymander“), pa je tako jedna izborna jedinica išla od Vrbasa do Titela i to je urađeno tako da su Mađari podeljeni – 65 odsto birača mađarske nacionalnosti je bilo skoncentrisano u dve izborne jedinice, a preostalih 35 odsto u ostalih 5 jedinica, bez ikakve šanse da njihov predstavnik bude izabran. Dakle, kada govorimo o našim prilikama, bojim se da stvaranje više izbornih jedinica ne bi dovelo do povoljnog ishoda za manjine, nego bi vodilo manipulisanju manjinskom zaštitom od strane velikih političkih stranaka, a u cilju njihovog što boljeg rezultata.

Želeo bih ovom prilikom da, ukratko, iznesem i svoje viđenje, kako ovoga što sada imamo, tako i onoga što je u Ustavu. Dakle, imamo Srbiju kao jednu izbornu jedinicu sa prirodnim pragom za manjine, to je novela iz 2004. godine i imamo Dontov sistem (V.D'Hondt) koji transferiše glasove u mandate. Od različitih formula za raspodelu mandata Dontov sistem više odgovara velikim strankama. U Pokrajini imamo čudan sistem, i on još uvek važi, gde se polovina od 120 poslanika bira proporcionalnim, a polovina većinskim izborom u jednomandatnim jedinicama u dva kruga. Taj mešoviti sistem postoji, ali u Nemačkoj, recimo, bitno drugačije funkcioniše i tu postoji ogromna razlika. Zašto je taj sistem čudan? Evo, pokazaću u nekoliko rečenica. *Prvo*, kada su određivane većinske izborne jedinice, velika je nesrazmera u broju birača u pojedinim izbornim jedinicama. Zbog odredbi u Statutu pokrajine da svaka opština mora imati jednog poslanika dolazimo do toga da najmanja opština daje jednog poslanika i to, po mom mišljenju, nije dobro rešenje. U sistemima sa većinskim glasanjem i jednim kandidatom obično se vodi računa o tome da izborne jedinice budu približno jednake veličine. *Druga* stvar zbog čega je ovaj sistem čudan jeste da se 60 poslanika bira po proporcionalnom sistemu, sa cenzusom od 5 odsto i prirodnim pragom za manjine. To naizgled izgleda samo kao povoljno rešenje za manjine, ali nije. Zašto? Zato što se na proporcionalnoj listi bira relativno mali broj poslanika – 60, a Vojvodina, da podsetim, ima oko 1,7 miliona upisanih birača. Dalje, za raspodelu mandata primenjuje se D'Ontovo pravilo. Da je cilj pokrajinske administracije bio zaštita manjina uzeli bi Nimajerovu formulu (Hare-Niemeyer) koja je povoljnija za male stranke. Šta je tu interesantno? Ispada da je jednak broj glasova potrebno postići da bi neka stranka dobila po proporcionalnoj listi poslanika u Skupštini Vojvodine kao i na republičkom nivou! Zašto? Zato što se na republičkom nivou bira 250 poslanika na proporcionalnoj listi, a ovde samo 60, republika ima mnogo više glasača, ali i mnogo više poslaničkih mesta. Eto, to su razlozi zbog kojih smatram da ovo rešenje nije dobro i da ono nije povoljno za manjine. *Treća* stvar koja je važna su rezultati, a oni nisu dobri. Treba imati na umu i činjenicu da je odluka o izborima doneta, čini mi se,

10. avgusta 2004 godine, a izbori su održani u septembru. Pa, to je skandal svoje vrste! Kao stvaraju se pretpostavke za bolju zastupljenost manjina, a izborna pravila se utvrđuju mesec dana pre izbora. To, izvinite, ne spada u dobra politička pravila.

Pošto se govori i o zaštićenim mestima, hteo bih da komentarišem i neka rešenja s tim u vezi. Ova vrsta rešenja je i moguća, i legitimna, ali su ona, po mom mišljenju, u našim uslovima loša, i to iz više razloga. U Hrvatskoj se, recimo, primenjuje na nacionalnom planu, ali tamo birač ne može da glasa dva puta, nego bira da li će glasati za zaštićeno manjinsko mesto ili za temeljnu listu - tako se odvijaju izbori za poslanike u Zastupničkom domu Sabora. Na lokalnom nivou, međutim, postoji krajnje komplikovan sistem izbora gde se, na kraju, može doći do zaštićenih mesta, ukoliko izborni sistem ne da zadovoljavajuća rešenja. Da sada ne ulazim u to kako to izgleda, komplikovano je i nije naročito povoljno za manjine. Šta je mana ovog sistema? Mana je to što se moraju praviti nacionalni birački spiskovi. U Hrvatskoj, birač dođe na biralište – ukoliko grešim vi me ispravite – i kaže: *ja sam pripadnik te i te manjine*, koja na osnovu izbornog zakona ima pravo na zaštićena mesta i onda se upisuje u poseban birački spisak Ali, da bi se napravili posebni birački spiskovi, a to je jedan veoma komplikovan posao, potrebno mnogo vremena, u našim uslovima sigurno nekoliko godina. Uz to, po mom razumevanju stvari, naši propisi tako nešto trenutno i ne dozvoljavaju. Drugo, bojim se da bi takvo rešenje delovalo destabilizujuće na etničke odnose, da bi vodilo daljoj etnizaciji naših društvenih odnosa, o čemu, naravno, možemo raspravljati. Postoji još jedna, treća stvar, koja je vrlo važna kada su zastupljena (zaštićena) mesta u pitanju. Naime, to se pravilo relativno lako može primeniti u situaciji kada postoji mali broj manjina, ali, kada postoji veliki broj manjina, kako će se onda odlučiti koje manjine imaju pravo na zastupljenost i kako će se cela ta stvar regulisati. Dalje, veoma je važno da svaki poslanički mandat ima iza sebe odgovarajuću podršku birača. Teorijski je zamislivo da se zaštićena mesta dobijaju sa malim brojem glasova i to bi, na primer, moglo proisteći iz ovog pokrajinskog predloga. Do čega bi to dovelo i šta bi bile negativne posledice? Mogli bi smo doći u situaciju da se politička većina u skupštini formira preko poslanika, a čiji su mandati „pokriveni“ sa malim brojem glasova, pa da oni koji su izgubili vode kampanju protiv manjina, okrivljujući ih da su one krive zbog toga što su ostali bez političke većine. Ponavljam, po mom sudu, daleko je jednostavnije rešenje proporcionalni sistem na svim nivoima vlasti, sa prirodnim pragom za manjine. Kada bi se Skupština Vojvodine sa 120 poslanika birala po proporcionalnom sistemu sa jednom izbornom jedinicom, to bi brojnijim manjinama dalo šansu da dobiju svog predstavnika. Ja ne stojim na stanovištu da svaka mala zajednica mora imati svog predstavnika u skupštini, to, po mom sudu, nije dobro rešenje.

Zaštita malih manjina se može rešiti na neki drugi način. Kada su u pitanju opštinski izbori, tu imamo proporcionalni sistem sa cenzusom od 3 odsto i Nimajerovu formulu i to, teoretski gledano, nije nepovoljno rešenje za manjine! Podsećam da novi ustav ima jednu odredbu gde se u čl. 180 kaže: *U autonomnim pokrajinama i jedinicama lokalne samouprave u kojima živi stanovništvo mešovitog nacionalnog sastava omogućuje se srazmerna zastupljenost nacionalnih manjina u skupštinama u skladu sa zakonom*. Kaže – omogućuje se! Ja to razumem kao jednakost šansi, a ne jednakost rezultata! Proporcionalni sistem sa prirodnim pragom daje pripadnicima manjina šansu da glasaju za svoje nacionalne partije ako to žele, a mogu glasati i za stranke iz šireg društva ako im je to po volji. Tu se zadržava, za pripadnike manjina, individualno pravo izbora. Sa druge strane, nije nevažno da i pripadnici većine mogu glasati za manjinske stranke, ništa ih u tome ne sprečava. Kao što bih ja glasao za romske stranke, zato što hoću, recimo, da podržim njihove napore da dobiju svog političkog predstavnika u parlamentu.

Nevolja je sada u tome što ministar za lokalnu samoupravu nagoveštava većinski sistem za lokalne izbore. Ako predlaže većinski sistem za lokalne izbore on, onda, mora uvoditi zaštićena mesta za pripadnike manjina. Kako će pronaći formulu za 160 opština, to mi nije jasno, zato što je u svakoj opštini situacija u potpunosti različita. Najverovatnije je da ministar, uopšte, ne zna o čemu govori! Najbolje je, po mom sudu, ostaviti proporcionalni sistem. Na primer, u Novom Sadu proporcionalni sistem se sasvim opravdano primenjuje.

Druga stvar koja je važna, to je izbor izvršnih organa vlasti. Mi smo predsednika opštine dobijali na direktnim izborima. Notorna je činjenica i to je veoma dobro poznato u literaturi da to nije rešenje koje odgovara složenim društvima! Zašto? Zato što predsednik opštine, onda, uvek dolazi iz većinske grupe. To znači da u Zrenjaninu, gradu u kome ja živim, nikad Madjar neće biti predsednik opštine, niti će, po tom pravilu, predsednik opštine u Senti i Kanjiži biti Srbin. Stari sistem je, smatram, bio bolji, postojao je slab predsednik opštine koga je birala skupština, tu se, dakle, moglo taktizirati i predsednik nije morao dolaziti iz većinske nacije. Drugo, imali smo izvršni odbor koji je bio kolektivni organ, sa desetak i više članova, tako da su postojale mogućnosti za primenu nekih konsocijacijskih tehnika, što se posle 2000. godine vrlo često dešavalo, jer se vodilo računa o tome da u izvršnom odboru, dakle da u radu izvršnih vlasti, učestvuju i pripadnici manjinskih zajednica. To rešenje je bolje i za pripadnike većine, jer je postignuta veća transparentnost u radu izvršnih organa na nivou opštine. Kao opozicioni aktivista ja sam, recimo, do 2000. godine dobijao materijale za sednice izvršnog odbora, on je javno održavao sednice i mogli ste da pratite kako se troše budžetska sredstva. U postojećem sistemu, kada je

predsednik opštine nalogodavac budžeta, ja nemam pojma kako se troše budžetska sredstva, niti se to bilo gde objavljuje.

No, da ne dužim i polako da privedem svoje uvodno izlaganje kraju. Meni se čini da bi, na svim nivoima, trebalo uvesti proporcionalni sistem sa prirodnim pragom za manjine, da treba primenjivati one formule za raspodelu mandata koje pogoduju manjinama. Nisam kompetentan, ali matematičari kažu da je Nimajevovo pravilo pogodnije od D'Ontovog. Svaka zajednica koja ne može da pređe prirodni prag, nažalost, ne može imati svog predstavnika u vlasti inače ćemo imati situaciju koju smo imali sve vreme Miloševićeve vladavine u okviru koje je Socijalistička partija dobijala na Kosovu veliki broj mandata sa jako malim brojem glasova, što je itekako uticalo na formiranje većine u parlamentu. Krajnje pojednostavljeno rečeno, mi moramo voditi računa o tome da postignemo više konkurentskih ciljeva - osnovni je zaštita manjina, ali je potrebno raditi i na ovim drugim.

Evo, da na samom kraju kažem još i ovo. Ja sam se potrudio da pregledam nekoliko izveštaja Venecijanske komisije koji se tiču materije o kojoj danas govorimo. Navešću samo jedan izveštaj iz 2005. godine koji je meni bio interesantan zato što se u njemu ističe da u državi pripadnicima manjina mora biti omogućeno da slobodno formiraju političke stranke i nevladine organizacije što je kod nas slučaj, jer kod nas još uvek može da se prijavi stranka sa potpisima 100 ljudi, što, jel, nije nevažno. Međutim, u tom izveštaju postoji jedna važna napomena pod tačkom "c" i u njoj se kaže da se kandidati i glasači u izbornom postupku ne moraju identifikovati kao pripadnici manjina, što u sistemu zaštićenih mesta mora da bude slučaj.

Marijana PAJVANČIĆ*

IZBORNI SISTEM I PRAVO NACIONALNIH MANJINA NA REPREZENTOVANJE⁸

Ključne reči: izborni sistem, nacionalne manjine, reprezentovanje, parlament, ustav, zakon.

Sažetak: U prilogu se, na bazi komparativnih izvora, analiziraju faktori izbornog sistema koji deluju na mogućnost reprezentovanja nacionalnih manjina u parlamentu, bilo tako što podstiču reprezentovanje nacionalnih manjina bilo

* Zbog obaveza profesorica Marijana Pajvančić nije učestvovala u radu okruglog stola, ali je učesnicima rasprave dostavljen njen prilog.

⁸ Tekst publikovan u Glasniku advokatske komore Vojvodine, br. 3 – 4 /2007, str. 71 – 84. Za ovu priliku je dopunjen i proširen.

tako što umanjuju izgled nacionalnih manjina da budu predstavljane u parlamentu.

Među faktorima izbornog sistema predmet pažnje su posebno: pravila izborne matematike, pravila izborne geometrije, kandidovanje, tehnike glasanja, izborni prag i mere afirmativne akcije. U prilogu se ukazuje i na mogućnost sadejstva više faktora kao i njihov međusobni uticaj koji može imati sinergijski efekat. Naposljetku, ukazuje se i na faktore koji deluju izvan izbornog sistema, među kojima su posebno apostrofirani broj pripadnika nacionalne manjine kao i područje (teritorijalni raspored) na kome žive (koncentracija ili disperzija).

Pravo nacionalnih manjina da budu reprezentovane u neposredno biranim predstavničkim telima je jedno od prava u setu prava koja obezbeđuju učešće nacionalnih manjina u javnoj vlasti i odlučivanju o poslovima u nadležnosti javnih vlasti. Osim prava na reprezentovanje, pravo nacionalnih manjina da učestvuju u javnoj vlasti uključuje i sva politička prava među kojima posebno izborni pravo i pravo na političko organizovanje, pravo na participaciju u javnim i administrativnim službama kao i pravo na građansku inicijativu.

Pravo nacionalnih manjina na učešće u javnoj vlasti garantuju međunarodni dokumenti o pravima nacionalnih manjina.⁹ Ovo pravo nacionalnih manjina garantuju i bliže uređuju i pravni akti unutrašnjeg prava, ustav i zakoni među kojima posebno antidiskriminacioni zakoni (opšti ili posebni koji uređuju način ostvarivanja prava nacionalnih manjina), izborni zakonodavstvo i dr.

U ovom prilogu predstavice faktore izbornog sistema koji utiču na reprezentovanje nacionalnih manjina u predstavničkim telima bilo tako što omogućuju ili tako što otežavaju njihovo reprezentovanje. Analiza će uključiti komparativne izvore¹⁰ i domaće zakonodavstvo.

Uvid u komparativno pravo pokazuje da izborni zakonodavstvo najvećeg broja zemalja ne sadrži posebna pravila o reprezentovanju nacionalnih manjina. Često izostaju i posebne mere čiji bi cilj bio stvaranje jednakih mogućnosti za reprezentovanje nacionalnih manjina u predstavničkim telima. Izuzetak su zemlje¹¹ čije zakonodavstvo sadrži posebna pravila o reprezentovanju nacionalnih manjina, ali se i one razlikuju s obzirom na to da li izborni zakonodavstvo sadrži čvrste garancije reprezentovanja nacionalnih manjina (jemstvo rezultata) ili samo olakšava ostvarivanje ovog prava (jednake šanse).

⁹ Videti preporuke iz Lunda.

¹⁰ Videti studiju *Izborni zakon i nacionalne manjine*, CeSID, Beograd, 2002.

¹¹ Npr. Rumunija, Hrvatska, Slovenija, Belgija, Danska (po teritorijalnom principu za stanovnike Farskih ostrva i Grenlanda), Finska (po teritorijalnom principu za stanovnike Alandskih ostrva) i dr.

Faktori koji utiču na reprezentovanja nacionalnih manjina u parlamentu

Faktori koji utiču na mogućnost reprezentovanja nacionalnih manjina u parlamentu su brojni i po svojoj prirodi različiti. Moguće ih je grupisati u dve grupe, zavisno od toga da li su neposredno vezani za izborni sistem i parametre koji definišu svojstva i prirodu određenog izbornog sistema, ili su u pitanju činioци izvan izbornog sistema koji, takođe, utiču na mogućnost ostvarivanja prava na reprezentovanje nacionalnih manjina u parlamentu.

Faktori izbornog sistema koji utiču na reprezentovanje nacionalnih manjina su brojni. Najznačajniji među njima se odnose na pravila izborne matematike, pravila izborne geometrije, kandidovanje, tehniku glasanja, izborni prag, mere afirmativne akcije. Važno je naglasiti da je u izbornom sistemu moguća različita kombinacija navedenih faktora, pa otuda i više različitih varijanti uticaja izbornog sistema na mogućnost reprezentovanja nacionalnih manjina u parlamentu.

Mogućnost reprezentovanja nacionalnih manjina u parlamentu zavisi i od *faktora koji deluju izvan izbornog sistema* i vezani su za samu nacionalnu manjinu. Među ovim faktorima izdvajaju se tri grupe po svom značaju. Prva se odnosi na političke stranke, druga na broj pripadnika nacionalne manjine, a treća na teritoriju na kojoj žive pripadnici nacionalne manjine.

Nacionalne manjine koje su formirale političku stranku (jednu ili više) imaju veće izgledе da budu predstavljene u parlamentu od onih nacionalnih manjina koje nisu politički organizovane i nemaju političke stranke. Na formiranje političkih stranaka nacionalnih manjina utiču dva činioца: zakonski okvir koji dopušta (ili zabranjuje) formiranje političkih stranaka na nacionalnoj osnovi, sa jedne strane, i volja i spremnost nacionalne manjine da se politički organizuje i formira političku stranku, sa druge. U zemljama u kojima postoji mogućnost formiranja političkih stranaka veći su izgledu da će nacionalne manjine biti reprezentovane u parlamentu. U velikom broju država dopušteno je obrazovanje političkih partija nacionalnih manjina, ali u komparativnom pravu postoje i primeri država čije zakonodavstvo ne dopušta formiranje političkih stranaka na nacionalnoj osnovi i eksplicitno zabranjuje organizovanje političkih stranaka na nacionalnoj osnovi¹².

Broj pripadnika nacionalnih manjina je činilac koji utiče na mogućnost njihovog reprezentovanja u parlamentu. Nacionalne manjine čiji je procentualni udeo u stanovništvu veći imaju i veće izgledе da budu predstavljene u parlamentu, od onih čiji procentualni udeo u stanovništvu je manji.

Na mogućnost reprezentovanja nacionalnih manjina utiče i područje na kome žive nacionalne manjine (teritorijalni raspored). Načelno, nacionalne manjine čiji pripadnici žive koncentrisano na određenom području imaju više šansi da budu predstavljene u parlamentu od onih čiji pripadnici žive dispergovano na čitavoj teritoriji države. Ovaj faktor neophodno je uvek dovesti u vezu sa tipom izbornog sistema i vrstom izbornih jedinica, jer zavisno od njih i u međusobnoj povezanosti sa njima može znatnije uticati na stvarne mogućnosti reprezentovanja nacionalne manjine u parlamentu.

Nacionalnim manjinama koje su koncentrisane na određenom području više odgovara većinski izborni sistem uz uslov da granice izbornih jedinica budu postavljene tako da ne cepaju biračko telo nacionalne manjine između više izbornih jedinica na način da neutralizuju birače naklonjene nacionalnim manjinama. Obrnuto, nacionalnim manjinama čiji su pripadnici dispergovani na širem području odgovara proporcionalni izborni sistem primenjen na jednoj izornoj jedinici koja bi omogućila da se sav glasački potencijal nacionalne manjine okupi u jednoj izornoj jedinici i tako maksimalno iskoristi puni kapacitet manjinskih glasova.

Primer koji smo izneli pokazuje da nije lako opredeliti se za izborna pravila koja bi pogodovala reprezentovanju nacionalnih manjina u parlamentu budući da bi izbor zavisio od faktora izvan izbornog sistema koji često imaju sasvim različito dejstvo u odnosu na svaku od nacionalnih manjina ponaosob.

Izborna geometrija i mogućnost reprezentovanja nacionalnih manjina u parlamentu

Među faktorima izbornog sistema koji utiču na mogućnost reprezentovanja nacionalnih manjina u parlamentu izornoj geometriji pripada posebno važno mesto. Izborna geometrija je naziv za oblikovanje izbornih jedinica, a izborne jedinice predstavljaju područje na kome živi određeni broj birača. Izborne jedinice¹³ se obrazuju kao uninominalne (pojedinačne) i kao plurinominalne (višemandatne). Tip izborne jedinice zavisi od tipa izbornog sistema. Za većinske izborne sisteme karakteristično je formiranje uninominalnih, a za proporcionalne izborne sisteme plurinominalnih izbornih jedinica.

Uticaj oblikovanja izbornih jedinica, a posebno postavljanje granica izbornih jedinica, na mogućnost reprezentovanja nacionalnih manjina je velik. On

¹³ Videti šire dr Marijana Pajvančić *Izbori – pravila i proračuni*, Novi Sad, 1997, str. 17 – 35, kao i ista autorka *Uvod u izborne sisteme*, drugo dopunjeno izdanje, Niš, 2003. str. 15 – 25.

¹² Npr. Albanija, Bugarska, Gruzija, Turska.

može direktno i neposredno doprineti izboru predstavnika nacionalne manjine u parlament. To je moguće u slučaju kada pripadnici nacionalne manjine žive koncentrisani na određenom području, a granice izborne jedinice se postavljaju tako da maksimalno obuhvate birače koji pripadaju određenoj nacionalnoj manjini. Takve izborne jedinice nazivaju se bunkerima. Mogu se obrazovati kako u proporcionalnim tako i u većinskim izbornim sistemima, premda sa nešto većim mogućnostima u većinskim izbornim sistemima.

Izborne jedinice bunkereri ne odgovaraju nacionalnim manjinama čiji pripadnici su dispergovani i žive na čitavom području države. Ovim nacionalnim manjinama ne odgovara podela biračkog tela na više izbornih jedinica karakteristična za većinski izborni sistem. Podela biračkog tela između više izbornih jedinica dovodi u ovom slučaju do cepanja glasova birača koji žive u različitim izbornim jedinicama. To umanjuje birački potencijal i smanjuje šanse pripadnika nacionalnih manjina da budu izabrani u parlament. U teoriji izbora cepanje biračkog tela između više izbornih jedinica koje umanjuje izgleda za postizanje izbornog uspeha naziva se "efekat granice".

Povoljniji okvir za reprezentovanje u parlamentu nacionalnih manjina čiji su pripadnici dispergovani pruža formiranje samo jedne izborne jedinice na čitavom području države. To je moguće učiniti samo u izbornom sistemu koji počiva na proporcionalnom principu. Objedinjavanje svih birača u jednoj izornoj jedinici sprečava cepanje glasova do koga bi došlo u slučaju kada bi teritorija države bila podeljena na više izbornih jedinica.

Naposletku, važno je naglasiti da uninominalne izborne jedinice zahtevaju relativno često promenu granica izbornih jedinica. Potrebu za promenom granica izbornih jedinica izaziva promena broja stanovnika na području izborne jedinice. Ukoliko se granice izbornih jedinica ne bi menjale, a broj stanovnika se u nekima poveća a u drugim smanji, nastupila bi prikrivena nejednakost biračkog prava. Glas birača u izornoj jedinici u kojoj je povećan broj stanovnika vredeo bi manje nego glas u izornoj jedinici u kojoj je broj stanovnika smanjen. Princip jednakosti prava glasa nalaže da se ova disproporcija ispravi. Otuda potreba za promenom granica izbornih jedinica. Svaka promena granica izbornih jedinica, međutim, predstavlja šansu za pristrasno oblikovanje granica izbornih jedinica koje će doprinosti izbornom uspehu ili umanjivati izgleda na izborni uspeh. Ako su promene granica izbornih jedinica česte, veće su mogućnosti da se postavljanjem granica izbornih jedinica utiče na izborni rezultat.

Kao posebnu meru, vezanu za izborne jedinice kao faktor izbornog sistema, koja stvara veće šanse za reprezentovanje nacionalnih manjina pomenimo i mogućnost da se prilikom formiranja izbornih jedinica za pripadnike nacionalnih manjina obrazuje posebna izborna jedinica. Obrazovanje jedne izborne jedinice

omogućilo bi maksimalan obuhvat birača i tako bi se efikasno iskoristio svaki glas dat za listu (ili kandidate) nacionalnih manjina.

Iz iznetog se može zaključiti da tip izborne jedinice različito utiče na mogućnost reprezentovanja nacionalnih manjina u parlamentu, zavisno od toga da li su pripadnici nacionalne manjine koncentrisani na određenom području ili dispergovani na čitavoj teritoriji države. Prvima odgovara podela na izborne jedinice, jer ona omogućava da se u izornoj jedinici "bunkeru" okupi birački potencijal i tako doprinese izbornom uspehu. Drugi imaju suprotan interes. Manjinama koje su dispergovane ne odgovara podela na izborne jedinice. Njihov birački potencijal dostiže maksimum samo u slučaju kada je čitava država jedna izborna jedinica. Upravo navedeni primer govori da efekat jednog istog izbornog faktora može biti sasvim različit za pripadnike različitih nacionalnih manjina, te da je otuda teško odgovoriti na pitanje koje rešenje u vezi sa tipom izborne jedinice bi optimalno delovalo na mogućnost reprezentovanja nacionalnih manjina u parlamentu. Jednoznačni odgovor na ovo pitanje nije moguće dati.

Izborna matematika i mogućnost reprezentovanja nacionalnih manjina u parlamentu

Tip izbornog sistema je faktor koji takođe utiče na mogućnost reprezentovanja nacionalnih manjina u parlamentu. Kako se manifestuje uticaj tipa izbornog sistema na mogućnost reprezentovanja nacionalnih manjina u parlamentu? Na ovo pitanje moguće je odgovoriti ako se imaju u vidu ne samo faktori izbornog sistema, već i činioci koji deluju izvan izbornog sistema, u prvom redu teritorijalni raspored pripadnika nacionalnih manjina. U zavisnosti od toga da li pripadnici nacionalnih manjina žive na određenom delu teritorije ili su ravnomerno raspoređeni na čitavoj teritoriji, biće različit i tip izbornog sistema koji stvara veće šanse za reprezentovanje u parlamentu.

Načelno, većinski izborni sistem više odgovara nacionalnim manjinama čiji su pripadnici koncentrisani na određenom području. Proporcionalni izborni sistem više odgovara manjinama koje su dispergovane, uz uslov da je cela teritorija jedna izborna jedinica ili da se, u slučaju da je zemlja podeljena na više izbornih jedinica, na distribuciju mandata primeni Badenski sistem gomilanja glasova¹⁴. Ovakav sistem obračunavanja glasova omogućuje da se neraspoređeni mandati iz izbornih jedinica (mandati koji nisu dodeljeni na osnovu celog broja)

¹⁴ Više o tome dr Marijana Pajvančić, *Rečnik osnovnih pojmova i termina o izborima*, CeSID, Beograd, 2001, str. 10 – 11.

naknadno rasporede na osnovu zbirnog ostatka glasova iz izbornih jedinica (glasovi koji nisu bili dovoljni za osvajanje mandata u izornoj jedinici).

Osim osnovnog tipa izbornog sistema (većinski ili proporcionalni), na mogućnost reprezentovanja nacionalnih manjina u parlamentu utiče i tip izborne formule. Izborna formula je matematički obrazac koji se primenjuje na preračunavanje osvojenih glasova u broj mandata. Uticaj ovog faktora na mogućnost reprezentovanja nacionalnih manjina takođe se mora dovesti u vezu sa faktorima izvan izbornog sistema.

Broj pripadnika nacionalnih manjina koji žive na određenom području biće važan činilac u izbornim sistemima koji počivaju na većinskom principu. U tom slučaju i relativna većina¹⁵ birača – pripadnika nacionalnih manjina može biti dovoljna za osvajanje mandata. To je posebno karakteristično u situaciji kada na jedan poslanički mandat aspirira više kandidata, u izornoj jedinici u kojoj pripadnici nacionalne manjine čine relativnu većinu birača.

U proporcionalnim izbornim sistemima¹⁶ neke od formula za preračunavanje broja osvojenih glasova u mandate daju prednost većim političkim strankama (npr. D' Ontovo pravilo). Ove formule umanjuju izgled manjinskih lista da osvoje poslanički mandat i otuda ne pogoduju listama nacionalnih manjina. I obrnuto, postoje i one formule za distribuciju mandata koje favorizuju manje političke stranke (npr. Nimajerova formula). Primena ovih formula na preračunavanje osvojenih glasova u poslaničke mandate daju kandidatskim listama nacionalnih manjina veće šanse za osvajanje mandata.

Tipovi kandidatskih lista, tehnike glasanja i uticaj na reprezentovanje nacionalnih manjina u parlamentu

U proporcionalnim izbornim sistemima tip kandidatske liste¹⁷ može biti faktor koji doprinosi reprezentovanju nacionalnih manjina ili umanjuje šanse da nacionalne manjine budu predstavljene u parlamentu.

Prvi faktor koji treba imati u vidu je mogućnost isticanja manjinske kandidatske liste, bilo kao liste jedne nacionalne manjine ili kao zajedničke liste na

¹⁵ Više o paradoksima relativne većine dr Marijana Pajvančić, *Relativna većina i njeni paradoksi*, Glasnik advokatske komore Vojvodine, br. 5/1996. str. 155 - 162.

¹⁶ Više o proporcionalnim izbornim sistemima dr Marijana Pajvančić, *Uvod u izborne sisteme*, Niš, OGI, 2003, str. 51 – 62 kao i ista autorka *Izbori – pravila i proračuni*, Novi Sad, 1997, str. 88 – 125.

¹⁷ Više o tipovima kandidatskih lista dr Marijana Pajvančić, *Kandidatske liste i uticaj birača na popunu poslaničkih mandata*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu br. 1 – 3/1996, str. 147 – 157.

kojoj su istaknute kandidature predstavnika više nacionalnih manjina. U zemljama koje dopuštaju organizovanje političkih partija nacionalnih manjina ove stranke mogu istaći svoju listu kandidata.

Nesumnjivo da kandidatska lista koju samostalno istakne politička stranka nacionalne manjine ima najviše izgleda da dovede do reprezentovanja nacionalne manjine u parlamentu.

Koaliciona lista na kojoj se nalaze dve ili više političkih stranaka, takođe predstavlja jednu od mogućnosti koja stavlja u izgled reprezentovanje nacionalnih manjina u parlamentu. Izgledi da se na koalicionoj listi osigura reprezentovanje u parlamentu su veći ukoliko su mesta na listi jasno pozicionirana, a kriterijum dodele mandata koji pripadnu listi počiva na redosledu po kome su imena kandidata navedena na listi.

Drugi faktor je mogućnost da predstavnici nacionalne(ih) manjine budu kandidovani na drugim kandidatskim listama, onima koje nisu manjinske liste. U tom slučaju, veće izgleda na reprezentovanje nacionalnih manjina u parlamentu pružaju zatvorene (vezane liste). Na ovim listama je redosled kandidata unapred određen. Glasa se za listu, a svaki birač ima samo jedan glas. Mandati koji pripadnu listi na bazi osvojenih glasova, dodeljuju se kandidatima sa liste, poštujući redosled po kome su njihova imena navedena na listi.

Šansu za osvajanje mandata ima kandidat koji predstavlja nacionalnu manjinu pozicioniran na mestu pri vrhu ovakve kandidatske liste.

Treći faktor koji utiče na reprezentovanje nacionalnih manjina u parlamentu jesu slobodne (nevezane) ili slabo strukturirane kandidatske liste. Ovakve liste pružaju najmanje izgleda da će kandidati nacionalnih manjina koji se nalaze na listi biti izabrani u parlament. Redosled kandidata na listi nije odlučujući kriterijum za dodelu mandata, već broj glasova koji osvoje kandidati nominovani na listi.

Za ovu vrstu kandidatskih lista neophodno je vezati neku od posebnih tehnika glasanja (npr. preferencijalno glasanje, kumulativni glas, personalni glas)¹⁸ koje mogu donekle povećati izgleda da kandidat koji predstavlja nacionalnu manjinu bude izabran na osnovu personalnih glasova koje je osvojio.

Četvrti faktor vezan za kandidatske liste, a koji povećava (ili umanjuje) izgleda da kandidati nacionalnih manjina budu izabrani u parlament, su tehnike glasanja za kandidatsku listu.

¹⁸ Više o personalnom, preferencijalnom i kumulativnom glasu dr Marijana Pajvančić *Rečnik osnovnih pojmova i termina o izborima*, CeSID, Beograd, 2001, str. 37; 47; 50 – 54.

Načelno posmatrano, najmanje pogodna tehnika je glasanje jednim glasom za zatvorenu kandidatsku listu. U tom slučaju ni tip kandidatske liste ni tehnika glasanja ne pružaju veće šanse za reprezentovanje nacionalnih manjina u parlamentu. Odlučujući instrument koji pruža izgled za osvajanje mandata u parlamentu je pozicija kandidata na kandidatskoj listi.

Osim toga, tehnike glasanja koje pružaju biračima mogućnost da, u okviru kandidatske liste utiču na izbor ličnosti koje su nominovane na listi povećavaju izgled da nacionalne manjine budu reprezentovane u parlamentu¹⁹, ali ne predstavljaju pouzdan i uvek delotvoran instrument. Preferencijalni (dodela bodova), kumulativni (kumuliranje glasova), panaširanje (glasanje za kandidate sa više različitih lista), personalni glas (glasanje za ličnost) svakako predstavljaju tehnike glasanja koje mogu olakšati izbor predstavnika nacionalnih manjina u parlament.

Izborni prag i mogućnost reprezentovanja nacionalnih manjina u parlamentu

Izborni prag je jedan od faktora izbornog sistema koji utiče na mogućnost reprezentovanja nacionalnih manjina u parlamentu. I ovaj činilac izbornog sistema, kao i drugi koje smo već pomenuli, može delovati u pravcu povećavanja izgleda da nacionalne manjine dobiju svoje predstavnike u parlamentu, ali i kao ograničavajući činilac. Kako će izborni prag delovati zavisi od toga kako je u izbornom zakonodavstvu definisan izborni prag.

Izborni prag postoji u obliku prirodnog izbornog praga i zakonskog izbornog praga. Prirodni izborni prag je procentualno izražen broj glasova koji je potrebno osvojiti za jedan poslanički mandat. On je uvek niži od zakonskog i zato pruža veće šanse nacionalnim manjinama da budu predstavljane u parlamentu.

Zakonski izborni prag, budući da je uvek viši od prirodnog izbornog praga, može delovati kao faktor koji smanjuje izgled za reprezentovanje nacionalnih manjina u parlamentu. To je posebno slučaj u izbornim sistemima koji zakonski izborni prag ustanovljavaju na istom nivou za sve kandidatske liste. Uticaj ovog faktora na mogućnost reprezentovanja nacionalnih manjina je manji ukoliko zakonodavstvo utvrđuje niži zakonski izborni prag za kandidatske liste nacionalnih manjina.

¹⁹ Tehnike glasanja koje nacionalnim manjinama stavljaju u izgled veće šanse za izbor u parlament postoje npr. u izbornim sistemima Češke, Slovačke (u obliku četiri preferencijala); Danske, Estonije, Finske, Poljske, Švedske (u obliku jednog preferencijala); Letonije, Litvanije; Norveške (kumulativni glas); Švajcarske (panaširanje) i dr.

Ostaje, međutim, nekoliko pitanja na koje nije jednostavno odgovoriti. Prvo, koje kandidatske liste se smatraju listama nacionalnih manjina? Da li su to samo one koje su istakle političke stranke nacionalnih manjina ili i one kandidatske liste na kojima su kandidovani predstavnici nacionalnih manjina. Drugo, ko odlučuje i kojim se kriterijumima rukovodi organ koji odlučuje o tome koja od kandidatskih lista predstavlja manjinsku listu?

Prirodni prag više odgovara nacionalnim manjinama, jer njihovoj kandidatskoj listi (ili kandidatu) donosi poslanički mandat sa manjim brojem osvojenih glasova. Nasuprot tome je zakonski prag koji predstavlja prepreku za reprezentovanje nacionalnih manjina. Manjinske kandidatske liste (ili kandidati) teško dostižu broj glasova koji zakon postavlja kao uslov za osvajanje mandata, čak i u slučaju kada zakonodavac za manjinske kandidatske liste utvrđuje niži zakonski prag izlazeći tako u susret potrebi da nacionalne manjine budu reprezentovane u parlamentu.

Posebne mere i pravo nacionalnih manjina na reprezentovanje u parlamentu

Izborni sistemi poznaju i mogućnost ustanovljavanja posebnih mera čija je svrha da stvore ne samo formalno jednake uslove već i faktički jednake mogućnosti da predstavnici nacionalnih manjina budu predstavljeni u parlamentu.

Posebne mere poznaju i međunarodni dokumenti i unutrašnje pravo, koji eksplicitno utvrđuju tri važna svojstva posebnih mera. Prvo se odnosi na svojstva i prirodu posebnih mera koje se pravnim propisom (ustav ili zakon) eksplicitno utvrđuje njihov nediskriminatorni karakter. Drugo, smisao i razlozi koji opravdavaju uvođenje posebnih mera su faktički nejednake mogućnosti efektivnog ostvarivanja ustavom i zakonom garantovanih prava, u ovom slučaju posebno prava na reprezentovanje. Treće, posebne mere su temporarnog karaktera. Vremensko trajanje posebnih mera vezuje se za postizanje cilja koji se želeo dostići upravo uz pomoć posebnih mera. Svi faktori izbornog sistema koji su bili predmet analize pružaju mogućnost da i sami postanu jedan od instrumenata u okviru kojega su moguće i posebne mere.

Kandidatske liste pružaju više mogućnosti za preduzimanje posebnih mera među kojima su: pravo isticanja manjinske kandidatske liste; posebni uslovi za isticanje manjinske kandidatske liste (npr. manji broj potpisa birača koji podržavaju kandidatsku listu); rezervisano sigurno mesto na kandidatskim listama koje ne pripadaju manjinskim listama (zatvorena lista, distribucija

mandata po redosledu po kome su imena kandidata navedena na listi, zamena upražnjenog mesta na kandidatskoj listi i dr.).²⁰

Posebne tehnike glasanja (npr. personalni glas, preferencijalno glasanje, kumulativni glas, panaširanje i dr.)²¹ mogu biti jedan od instrumenata posebnih mera koje doprinose ostvarivanju prava nacionalnih manjina na reprezentovanje u parlamentu, jer birači imaju mogućnost glasanja za kandidata i u proporcionalnom izbornom sistemu za koji je karakteristično kandidovanje po listama.

Izborne jedinice kao instrument izbornog sistema²² može biti iskorišćen i za preduzimanje posebnih mera među kojima je posebno važna mera obrazovanje posebne izborne jedinice za izbor predstavnika nacionalnih manjina. U tom slučaju za izbor predstavnika nacionalnih manjina obrazuje se samo jedna izborna jedinica. Formiranje samo jedne izborne jedinice stavlja u jednak položaj sve pripadnike nacionalnih manjina, kako one koji žive koncentrisano na određenom području tako i one čiji birači žive dispergovano na čitavom području države. Formiranje jedne izborne jedinice koja objedinjuje sve birače pripadnike nacionalnih manjina sprečava osipanje glasova i cepanje biračkog tela posebno kod onih nacionalnih manjina čiji pripadnici su dispergovani na čitavoj teritoriji.

Izborni prag može biti instrument za preduzimanje posebnih mera koje treba da doprinesu efektivnom ostvarivanju prava pripadnika nacionalnih manjina da budu reprezentovani u parlamentu. To je slučaj ukoliko je izborni prag na nivou prirodnog izbornog praga ili ukoliko je zakonski izborni prag za liste nacionalnih manjina niži u odnosu na zakonski prag koji treba da dostignu sve druge kandidatske liste da bi se plasirale za raspodelu mandata.

Jedna od posebnih mera koja obezbeđuje siguran ulazak nacionalnih manjina u parlament je *unapred rezervisan broj mesta u parlamentu* koji pripada nacionalnim manjinama. Međutim, ova mera se teško može primeniti ukoliko u jednoj zemlji žive veći broj različitih nacionalnih manjina, posebno ako se uz to one između sebe znatnije razlikuju po broju pripadnika. U tom slučaju unapred rezervisana mesta se najčešće garantuju pripadnicima brojno većih nacionalnih manjina dok se za nacionalne manjine koje imaju mali broj pripadnika rezervišu jedno mesto za predstavnika koji ih sve zajedno predstavlja.

²⁰ Više o tipovima kandidatskih lista dr M. Pajvančić, *Kandidatske liste i utica birača na popunu poslaničkih mandata*, Zbornik radova Pravni fakultet Novi Sad XXX br. 1 – 3/1996. str. 147 – 157.

²¹ O tehnikama glasanja videti šire dr M. Pajvančić, *Izborna pravo*, Novi Sad, Academica Graphica, 1999, str. 110 – 125.

²² Šire o izbornim jedinicama i njihovom mogućem uticaju na izborni rezultat kod dr M. Pajvančić, *Izborni – pravila i proračuni*, Naša Borba, Novi Sad, 1997. str. 19 – 35.

Sredstva za izbornu kampanju takođe mogu biti instrument koji podstiče reprezentovanje nacionalnih manjina u neposredno biranim predstavničkim telima i u tom smislu i deo posebnih mera čiji je smisao da omoguće jednake uslove za reprezentovanje nacionalnih manjina. U okviru finansijskih sredstava namenjenih izbornoj kampanji moguće je predvideti i posebne benefite za kandidatske liste nacionalnih manjina kao i za one kandidatske liste na kojima su nominovani i pripadnici iz redova nacionalnih manjina.

Reprezentovanje nacionalnih manjina i izorno zakonodavstvo Srbije

Pravni okvir koji sadrži relevantne odredbe o pravu nacionalnih manjina na reprezentovanje u Narodnoj skupštini Republike Srbije čine Ustav Republike Srbije, Zakon o zaštiti prava nacionalnih manjina, Zakon o izboru narodnih poslanika, Zakon o izboru odbornika kao i Odluka o izboru poslanika u Skupštinu AP Vojvodine.

Novi Ustav Republike Srbije sadrži novine u pogledu garancija prava nacionalnih manjina na reprezentovanje u predstavničkim telima. Te novine odnose se na opšti okvir prava nacionalnih manjina, zabranu diskriminacije i mogućnost preduzimanja posebnih mera, sa jedne strane i na eksplicitne garancije prava nacionalnih manjina na učešće u javnoj vlasti i reprezentovanje u Narodnoj skupštini, sa druge strane.

Ustav Srbije zabranjuje svaki oblik direktne ili indirektno diskriminacije zasnovane na nacionalnoj pripadnosti ili nekom drugom ličnom svojstvu pojedinca,²³ i dopušta mogućnost ustanovljavanja posebnih mera radi postizanja pune ravnopravnosti lica ili grupe lica koja su suštinski u nejednakom položaju sa drugima.²⁴ Ustav definiše i prirodu posebnih mera navodeći da se ove mere ne smatraju diskriminacijom.²⁵

Osim toga, Ustav Republike Srbije eksplicitno garantuje pravo nacionalnih manjina da budu reprezentovane u Narodnoj skupštini. Ustav delegira zakonodavcu da bliže uredi pravila koje će obezbediti ostvarivanje prava nacionalnih manjina da budu "ravnopravne i zastupljene"²⁶ u Narodnoj skupštini²⁷. Sadržinu prava nacionalnih manjina da budu ravnopravne i zastupljene u Narodnoj skupštini Ustav nije bliže uredio, već je ovo pravo samo

²³ Član 21 stav 3 Ustava Republike Srbije.

²⁴ Član 21 stav 4 Ustava Republike Srbije.

²⁵ Član 21 stav 4 in fine Ustava Republike Srbije.

²⁶ Navedene termine koristi ustavotvorac. U kontekstu sastava parlamenta ostaje nejasno šta znači načelo ravnopravnosti.

²⁷ Član 100 Ustava Republike Srbije.

načelno garantovano. Uprkos tome, činjenica da su se u Ustavu kao najvišem pravnom aktu našle, makar načelne, garancije prava nacionalnih manjina na reprezentovanje predstavljaju bar javno iskazanu nameru da se ovo pravo nacionalnih manjina uredi.

Zakon o zaštiti prava nacionalnih manjina ne sadrži izričitu garanciju prava nacionalnih manjina da budu reprezentovane u predstavničkim telima, već samo jednom opštom normom garantuje pravo nacionalnih manjina da učestvuju u javnom životu.²⁸ Budući da je ovaj Zakon samo okvirni²⁹ prirodno je bila očekivati da njegova načelna pravila budu prezicirana i konkretizovana u zakonodavstvu federalnih jedinica koje su bile članice federacije. Takva aktivnost je u federalnim jedinicama izostala i one nisu donele sopstvene zakone o pravima nacionalnih manjina, već su prava nacionalnih manjina uređena u više različitih zakona. Pravo nacionalnih manjina na reprezentovanje u predstavničkim telima regulišu Zakon o izboru narodnih poslanika, Zakon o lokalnim izborima i Odluka o izboru poslanika u skupštinu AP Vojvodine. Treba, međutim, istaći da se prava nacionalnih manjina na učešće u javnoj vlasti ne mogu redukovati samo na pravo da budu reprezentovane u parlamentu, jer ovo pravo uključuje i zastupljenost u svim drugim organima javne vlasti što u ovom trenutku nije regulisano u pravnom sistemu Srbije.

Zakon o izboru narodnih poslanika je jedan u nizu zakona koji uređuje i pitanja značajna za ostvarivanje prava nacionalnih manjina na reprezentovanje. Zakon sadrži posebne mere koje su uvedene kako bi se pripadnicima nacionalnih manjina obezbedile jednake mogućnosti da budu reprezentovane u skupštini. U konkretnom slučaju ova mera odnosi se na izborni prag. Za kandidatske liste nacionalnih manjina izborni prag je na nivou prirodnog praga, dok je za sve ostale kandidatske liste ustanovljen zakonski izborni prag od najmanje 5 odsto glasova od broja birača koji su izašli na izbore³⁰.

Zakon ustanovljava i neke najopštije kriterijume kojima se rukovodi nadležni organ za sprovođenje izbora (Republička izborna komisija) kada odlučuje o tome koja od podnetih kandidatskih lista ima status kandidatske liste koju je podnela politička stranka nacionalne manjine i na koju se primenjuju zakonske odredbe o prirodnom pragu. Zakon daje veoma opšte i nepotpune kriterijume koji političku stranku koja je podnela kandidatsku listu svrstavaju u red onih koje podležu opštem pravilu od najmanje 5 odsto osvojenih glasova kao

²⁸ Član 21 Zakona o zaštiti prava nacionalnih manjina.

²⁹ Zakon je donet kao savezni zakon u vreme dok je SR Jugoslavija bila federacija.

³⁰ Član 81 Zakona o izboru narodnih poslanika, izmene objavljene u Službenom glasniku br. 18/2004.

uslovu za plasiranje u krug onih učesnika u izborima koji sudeluju u raspodeli mandata. Pod pojmom političke stranke nacionalne manjine zakonodavac podrazumeva "sve one stranke čiji je osnovni cilj predstavljanje i zastupanje interesa nacionalne manjine i zaštita i poboljšanje prava pripadnika nacionalnih manjina, u skladu s međunarodnim standardima."³¹

Naposletku, prilikom noveliranja Zakona zakonodavac nije postupio dosledno. Posebna mera koju zakonodavac vezuje za prirodni prag teško je primenljiva uz zadržavanje pravila o minimalno potrebnom broju potpisa birača koji podržavaju kandidatsku listu. Zakonodavac je za sve izborne liste zadržao pravilo da kandidatsku listu svojim potpisima treba da podrži najmanje 10 000 birača. Ako se tom podatku doda podatak da se prirodni prag glasova (zavisno od broja birača koji su izašli na izbore) kreće između 10 000 i 15 000 glasova, postaje jasno da podrška kandidatskoj listi koju istakne nacionalna manjina faktički zamenjuje i glasanje za listu, jer je za prirodni prag koji donosi mandat manjinskoj listi potrebno gotovo isto toliko glasova koliko i za podršku isticanju kandidatske liste. Otuda opravdana kritika koja se upućuje ovom rešenju.

Na poslednjim parlamentarnim izborima³² Republička izborna komisija je svojim odlukom izmenila pravilo o minimalno potrebnom broju potpisa birača koji podržavaju manjinsku kandidatsku listu propisujući kao uslov za validnost kandidature najmanje 3000 potpisa. Na taj način Republička izborna komisija je izmenila jasno zakonsko pravilo koje za validnost kandidatske liste zahteva da lista bude podržana potpisima najmanje 10.000 građana koji imaju biračko pravo. Zakonitost ove odluke osporena je stoga pred Ustavnim sudom. Ustavni sud je našao da odluka Republičke izborne komisije nije u suprotnosti sa Zakonom.

Zakon o izboru odbornika ne sadrži posebne mere koje bi doprinele većim izgledima za reprezentovanje nacionalnih manjina u lokalnim skupštinama i skupštinama gradova.

Odluka o izboru poslanika u Skupštinu AP Vojvodine sadrži posebne mere koje doprinose ostvarivanju prava nacionalnih manjina da budu predstavljene u Skupštini AP Vojvodine.

Jedna od posebnih mera odnosi se na minimalno potreban broj birača koji svojim potpisima treba da podrži kandidatsku listu da bi ova bila validna. Za kandidatske liste nacionalnih manjina broj potrebnih potpisa utvrđen je na 3000 dok je za sve ostale kandidatske liste ovaj broj utvrđen na 6000.³³

³¹ Član 81 stav 3 Zakona o izboru narodnih poslanika.

³² Izbori su održani 21. I 2007. godine.

³³ Član 53 stav 2 Odluke o izboru poslanika u Skupštinu AP Vojvodine.

Osim toga, za manjinske kandidatske liste utvrđen je prirodni prag kao uslov za učešće u distribuciji mandata, dok je za sve ostale liste ustanovljen zakonski cenzus od najmanje 5 odsto glasova od ukupnog broja birača koji su glasali.³⁴

Zaključak na koji upućuje uvid u komparativna izborna pravila i unutrašnje pravo, a koja se bliže odnose na mogućnost reprezentovanja nacionalnih manjina u parlamentu govori da je u ovoj oblasti teško ustanoviti neka opštija – univerzalna pravila koja bi mogla biti shvaćena kao svojevrsno uputstvo za projektovanje faktora izbornog sistema koji nacionalnim manjinama pružaju veće izgleda da budu reprezentovane u parlamentu. Naša analiza pokazuje da su faktori izbornog sistema samo jedan od činilaca od kojeg zavisi predstavljanje nacionalnih manjina u neposredno biranom predstavničkom telu. Pored ovih faktora nesumnjivo velik uticaj imaju i faktori izvan izbornog sistema.

U traganju za odgovorom na pitanje koji je i kako bi mogao izgledati optimalni normativni okvir reprezentovanja nacionalnih manjina u parlamentu, moraju se uzimati u obzir kako institucionalni aranžmani u sklopu izbornog sistema koji, načelno, stvaraju veće šanse za izbor predstavnika nacionalnih manjina u parlament (npr. pravo formiranja političkih partija nacionalnih manjina, proporcionalni izborni sistem, jedna izborna jedinica, prirodni prag, preferencijalno glasanje, rezervisana mesta u parlamentu, podsticajne mere za finansiranje izborne kampanje i sl.) tako i svi drugi činioci izvan izbornog sistema koji deluju na mogućnost reprezentovanja nacionalnih manjina u parlamentu.

Antal BOZOKI

SRAZMERNO ZASTUPANJE NACIONALNIH MANJINA

Povelju o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama donele su Narodna skupština Republike Srbije, Skupština Republike Crne Gore i Savezna skupština (objavljena u "Sl. listu SCG", br. 6/2003). Ova Povelja se gotovo više i ne pominje, kao da nije ni postojala, a za Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina (objavljen u "Sl. listu SRJ", br. 11/2002) se tvrdi da je još uvek na snazi.

Mišljenje pravnika u vezi s tim je podeljeno. Ja spadam među one pravnike koji tvrde da taj zakon, prestankom Državne zajednice Srbije i Crne Gore, pošto Srbija nije učinila napor da taj zakon preuzme u svoj pravni sistem, više nije na snazi. Državni organi su, međutim, skloni tome da, kada im odgovara, kažu da je taj zakon na snazi, a kada im ne odgovara, tvrde da on nije na snazi. Trebalo bi

izgraditi jedinstven stav o tome: ako je Zakon na snazi, onda treba prihvatiti da je i Povelja na snazi.

Činjenica je da su u novi Ustav Srbije mnoge odredbe Povelje preuzete, ali nije preuzeta jedna važna odredba, upravo ona koja je trebala da obezbedi pravo na neposrednu zastupljenost manjina u prosecima odlučivanja. Formulacija člana 180, stav 4 Ustava, koja kaže da se „u autonomnim pokrajinama i jedinicama lokalne samouprave u kojima živi stanovništvo mešovitog nacionalnog sastava, omogućuje srazmerna zastupljenost nacionalnih manjina u skupštinama, u skladu sa zakonom“, ne zadovoljava zahteve manjina, jer sadrži izraz „u skladu sa zakonom“, što snižava ustavnu garanciju na neko nejasno obećanje, šta će zakon sadržati, a šta neće.

Pripadnici manjina, odnosno bar tri od četiri političke partije vojvođanskih Mađara, traže da pripadnici manjina budu srazmerno zastupljeni na svim nivoima odlučivanja, kao i u svim državnim organima, javnim preduzećima i sl. Pravo nacionalnih manjina za efikasno ili, kako bi se još moglo reći „efektivno“ učešće u javnom životu je jedno od temeljnih ljudskih prava i pripadnicima manjina to pravo treba obezbediti.

S tim u vezi ima mnogo političkih igara: kad nekoj političkoj stranci odgovara da predstavnici manjina budu na njenoj strani, onda se obezbeđuje nekakva zastupljenost u odlučivanju, a kada to nekom ne odgovara, onda se čini sve, putem raznih manipulacija, tumačenjem zakona i sl., kako se to pravo ne bi ostvarilo. Osim toga, čuju se i takva mišljenja da će pripadnici manjina „ugroziti većinu u parlamentu“, što su notorne neistine, jer to jednostavno nije moguće, čak ni uz garantovana mesta manjinama u parlamentu.

Učešće pripadnika nacionalnih manjina u javnom životu može da se tumaču uže i šire. Pod užim tumačenjem se podrazumeva učešće, odnosno zastupljenost manjina u parlamentu i parlamentarnim odborima, a šire tumačenje podrazumeva njihovo zapošljavanje i srazmerno učešće u organima uprave, pravosudja, javnim i drugim preduzećima koja obavljaju javne poslove.

O tome obično niko i ne govori, mada je to jedno od jako važnih pitanja i problema u Vojvodini i u Srbiji. Mađarska nacionalna manjina je zastupljena u organima uprave u Pokrajini sa oko 5-6 odsto u ukupnom broju zaposlenih, a Mađari u stanovništvu Vojvodine učestvuju sa 14,28 odsto. Srazmerna zastupljenost pripadnicima manjina među zaposlenima u organim državne uprave jednostavno se ne obezbeđuje i tu godinama unazad nije ostvareno nikakvo poboljšanje. Uvek se daju neka načelna obećanja da će se na tome raditi, ali rezultata i dalje nema.

Vlada Republike Srbije 11. maja 2006. godine donela je Zaključak o merama za povećanje učešća pripadnika nacionalnih manjina u organima državne uprave

³⁴ Član 74 stavovi 3 i 4 Odluke o izboru poslanika u Skupštinu AP Vojvodine.

(objavljen u „Službenom glasniku RS“, br. 40, od 2006. godine), nije se, međutim, ništa postiglo na poboljšanje nacionalnog sastava zaposlenih u državnoj upravi. Nisu vršena ni uporedna istraživanja stanja u toj oblasti, kako bi se videlo da li se stanje poboljšava ili pogoršava. Vlada Srbije donosi neke načelne uredbe, zaključke i sl., verovatno zbog međunarodne zajednice koja na nju vrši pritisak, a praksa pokazuje da se tu faktički ništa ne menja. Primera radi, u Subotici u stanovništvu ima 40 odsto Mađara, a u sudu nema ni 20 odsto sudija Mađara, u Bačkoj Topoli taj odnos je 60:25 itd. Dakle, osim tih načelnih obećanja i zamagljivanja, nikakav napredak ne može da se iskaže, ni posle 5. oktobra 2000. godine.

Spominjane su ovde i Preporuke iz Lunda iz septembra 1990. godine. Ove preporuke, kako i sam naziv kaže, nemaju obavezujuću snagu, ali države treba da se rukovode njima i da ih imaju u vidu prilikom regulisanja ove materije.

Šta kažu te Preporuke iz Lunda?

Prema ovim preporukama, „na nivou centralne vlasti države treba da obezbede manjinama da se njihov glas efikasno čuje na nivou centralne vlasti, što se, u slučaju potrebe, može obezbediti posebnim merama“. Te posebne mere, kaže se u Preporukama iz Lunda, mogu biti „obezbedjenje posebnog zastupanja manjina, tako što će se manjinama obezbediti odgovarajući broj poslaničkih mesta u jednom ili oba doma parlamenta i u drugim garantovanim formama učešća u procesu donošenja zakona“. Takav primer imamo na Kosovu, u Hrvatskoj i Sloveniji, a nemamo u Vojvodini.

Druga takva mera, prema Preporukama iz Lunda, mogu biti „formalni ili neformalni sporazumi o tome da se pripadnicima manjina obezbedjuje određeni broj mesta u vladi, vrhovnom sudu ili ustavnom sudu, kao i prilikom imenovanja savetodavnih i drugih organa“. Kada se to spomene onda se neki ljudi koji pripadaju većinskom narodu naježe i pitaju „šta će sad manjinci u Vrhovnom sudu“ iitd. Pri tome, zaboravljaju da je obezbedenje adekvatnog nacionalnog sastava svih državnih organa sastavni deo manjinskih prava i da o to treba ozbiljno shvatiti.

U ovom trenutku u Vladi Srbije, ni u jednom organu, osim javnog preduzeća Vojvodinašume, nema ni jednog Mađara, nema čak ni u vladinoj Službi za ljudska i manjinska prava. Pitanje je, da li u toj službi uopšte ima ljudi koji poznaju jezik manjina, da li tamo ima nekoga ko zna bilo koji od jezika manjina? Da li su u stanju da prate kulturu, izdavaštvo, stvaralaštvo, ili štampu na jezicima manjina? Postavlja se pitanje, kako se može na taj način pratiti pitanje ostvarivanja prava nacionalnih manjina?

Na osnovu svega toga, postavlja se i pitanje: kakav je odnos Srbije prema manjinama?

U stanovništvu Srbije, uključujući i Kosovo, manjine učestvuju sa oko 30 odsto, a 17,14 odsto bez Kosova. I pored toga, Srbija se ne bavi se pitanjima manjina. Ta konstatacija se zasniva na činjenici da Srbija u ovom trenutku nema zakon o zaštiti prava nacionalnih manjina, ne postoji ministarstvo za pitanja ljudskih i manjinskih prava, već samo Služba za ljudska i manjinska prava, koja je pod direktnom ingerencijom predsednika vlade i ne odgovara srpskom parlamentu.

Od 2002. godine, kada je usvojen Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, Srbija nije našla za potrebno da donese zakon o izboru nacionalnih saveta. Sada smo u situaciji da je 20. septembra 2007. godine prošlo godinu dana kako je istekao mandat Nacionalnom savetu vojvodjanskih Mađara. Predsednik tog saveta se, međutim, i dalje ponaša kao da je on legalan i legitiman predstavnik vojvodjanskih Mađara. Uostalom, on to čini neuspešno već dugi niz godina, a koordinira čak i rad ostalih nacionalnih saveta na nivou Vojvodine.

Dakle, problema ima dosta, a očito je da nije napravljen inventar tih pitanja i problema i da se pokuša rešavati jedno po jedno pitanje. Očito je da u Srbiji vlada politika nerešavanja, odlaganja, „guranja problema pod tepih“, što će, u svakom slučaju, kasnije otežavati njihovo rešavanje.

Osim toga, ima jako puno i zamagljivanja i oko biračkih spiskova za izbor nacionalnih saveta nacionalnih manjina. Postoje birački spiskovi u opštinama i ne postoji nikakav razlog da, kada se budu birali poslanici za lokalne organe uprave, za organe u Pokrajini, da se nadje tamo još jedan listić za izbor za nacionalne savete i da se svakome ko dodje na izbore, pripadnicima nacionalnih manjina, ponudi, da li žele, ili ne žele da učestvuju u tom izboru!

Nema, izgleda, dovoljno snage u srpskom parlamentu da se odluči da li će se doneti novi zakon o zaštiti prava nacionalnih manjina, ili će se doneti zakon o izboru nacionalnih saveta.

Već odavno postoje i tri predloga, od kojih dva nisu poznata široj javnosti, a to je predlog Saveza vojvodjanskih Mađara i predlog Vlade Republike Srbije. Predlog Zakona Centra za istraživanje etniciteta iz Beograda postoji od marta 2006. godine. Postavlja se pitanje, zašto se u Vladi ne napravi jedinstven predlog, pa da se stavi na javnu raspravu? Očito je da postoje neki ljudi, jedan uzak krug „poverljivih“ kojima su ti predlozi dostupni. To su ljudi, izgleda, bliski Vladi i organima vlasti i samo oni mogu da se izjasne, odnosno samo se oni pitaju.

Shodno članu 8. Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, nacionalnim manjinama treba obezbediti, srazmerno broju pripadnika tih manjina i odgovarajući broj mesta u parlamentu. Mađara je posle Drugog svetskog rata bilo pola miliona u Vojvodini, sada, prema popisu iz 2002. godine bilo ih je 290.207. Za poslednjih 5 godina broj Mađara se – prema proceni demografa –

smanjio za 16.137. Prema tome, ne treba se plašiti manjina, manjine će i nestati, ako ovako budemo radili, ljudi će otići u inostranstvo, jer se ništa ne dešava, nema napretka, ne ide se u demokratizaciju društva. Nekima možda upravo to i odgovara.

Država će biti jača ako svaki čovek, bez obzira da li je pripadnik većinskog ili manjinskog naroda, može da ostvaruje svoja ljudska i manjinska prava, ako može da očuva svoj nacionalni i svaki drugi identitet. Ako je neko u manjinskom položaju, to je uvek imalo negativan prizvuk i izazivalo loš osećaj. Niko ne želi da pripadnici većinskog naroda budu diskriminirani, niti manjina može da ugrozi pripadnike većine. Zbog toga, pripadnici većinskog naroda ne treba da se plaše pripadnike manjina. Manjina je uvek ta koja je ugrožena i kojoj treba obezbediti sva prava kojoj joj pripadaju.

Jovan KOMŠIĆ

KAKO DO KONSENZUALNE DEMOKRATIJE

Javio sam se za reč u nameri da podržim predlog da se preko ozbiljnog dijaloga traga za adekvatnijim insitucionalnim rešenjima uključivanja manjina u demokratsko političko polje Srbije i punoj realizaciji ljudskih i manjinskih prava. Počinjem time što ću napraviti jednu digresiju. Mi već deceniju sedimo i razgovaramo o manjinskim pravima, sve nas je manje i ličimo na neku vrstu zavereničke grupe. To, naravno, ne znači da, ako nas je sve manje, tema nije aktuelna. U svakom slučaju, postoje ljudi, postoje organizacije i institucije koje su zainteresovane za permanentan dijalog o pravima manjina. Ovde sede ljudi koji, kao što reče kolega Bozoki, deluju, manje ili više, u civilnom sektoru i funkcija civilnog sektora i jeste u tome da neke teme aktuelizuje, da ih aktualizuje čak i onda kada politička klasa Srbije, a u nju spadaju i pripadnici manjinskih stranaka ako su involvirani u institucije koje kontrolišu jedan nivo materijalnih i drugih resursa moći, nema senzibiliteta za ovu temu. Dakle, čak i onda kada politička klasa nema volje i senzibiliteta, mi imamo razloga da neke teme otvaramo zarad boljitka, zarad, kako koleginica Biserko reče, demokratske, prosperitetne i evropske Srbije. To je jedino rešenje u pepelu svih ovih projekata izgradnje nacije i države koji su u poslednje dve decenije eksperimentalno isprobavani na ovim prostorima.

Sinoć sam na TV Novi Sad gledao i slušao poslanike u Skupštini Srbije, poslanike iz G17 plus, Demokratske stranke, Srpske radikalne stranke i Saveza vojvođanskih Mađara. Obratio sam pažnju na polemiku između predstavnika Demokratske i Srpske radikalne stranke. To je bila standardna, gladijatorska galama. Predstavnik SVM je, moram to reći, delovao vrlo razumno i poentirao

neke ključne teme od interesa, ne samo za njegove kolege u stranci i glasače Saveza vojvođanskih Mađara, nego i za sve manjine. Međutim, u jednom trenutku predstavnik G17 plus reče, u dijalogu sa predstavnikom SVM, kako se ne može osporavati činjenica da su Ustavom Srbije pitanja manjina regulisana na najvišem, svetskom nivou. Navodim ove detalje, jer su važna indikacija senzibiliteta političke klase Srbije za ovo pitanje.

Ja bih, međutim, želeo da stvar postavimo u i jednom drugom kontekstu, kako bismo je bolje razumeli, a posle stvari možemo poentirati na nivou konkretnih predloga koji bi mogli biti delotvorni sa, pre svega, stanovišta inicijative i pritiska demokratske javnosti za dopunama i izmenama izbornih zakona.

Dakle, postoje dva nivoa: jedan nivo je institucionalni, a drugi kulturološki, nivo prisutnosti, odnosno odsutnosti, nazovimo je tako, konsekvualne političke kulture. Kod ozbiljnih autora koji analiziraju mogućnost demokratskog upravljanja u multietničkim, heterogenim društvima, naići ćemo na niz mesta gde oni govore o teškoćama demokratskog upravljanja multietničkim, heterogenim društvima. Sticajem okolnosti, u uslovima ove naše poludemokratske tranzicije i poludemokratskih osobina institucionalnog političkog razvoja Srbije, demokratija se pokazuje funkcionalnom sa stanovišta nekih temeljnih ljudskih i manjinskih prava. Da nije demokratije, manjine ne bi imale pravo ni na samostalno političko organizovanje, ni na legitimno učestvovanje u borbi za uticaj na donošenje opštih i obavezujućih odluka. Dakle, demokratija u našim uslovima, sa stanovišta ispoljavanja manjinskih interesa, pokazuje izvestan stepen funkcionalnosti. Međutim, osim institucionalnih rešenja postoji još nešto, postoji i mreža sporazumevanja i dogovaranja između manjina i većine, a ona ne mora da bude precizno ustavno i zakonski normirana i imperativno garantovana, nego može biti fluid koji povezuje ljude u debati oko pitanja zajednice. Postavimo pitanje - postoji li ta mreža sporazumevanja i dogovaranja unutar političke klase Srbije? Postoji li ta mreža dogovaranja i sporazumevanja među političkim strankama, a onda i između najuticajnijih političkih aktera. Postoji li interes političkih aktera, onih koji pripadaju većinskoj političkoj zajednici, za izgradnjom te mreže sporazumevanja i dogovaranja? Tu je, sad, problem sa demokratijom i to je problem kojim se bavio i Kiš kada je govorio o idejama i mogućnostima konacionalne države kao, za države centralne i istočne Evrope, najboljem putu u Evropu. Kiš upozorava da, nažalost, nema šanse da se predstavnici svih nacionalnih zajednica istovremeno dogovore o temeljima države, jer sama logika demokratskog takmičenja pobedniku daje izuzetne prednosti! Molim vas, demokratska konkurencija i borba za vlast i privilegije koje dobija pobednik na izborima neće uvek voditi ka stvaranju te mreže dogovaranja i sporazumevanja, konsenzualnosti i, istovremene, podele „kolača“, odnosno izbornog plena. Naprosto, demokratija je i

tiranija većine, tiranija broja. Korekcija tiranije većine i tiranije broja je ova institucionalna zaštita, uz sve ostale mehanizme koji treba da primoraju političke aktere na sporazum i saradnju.

Hajde da sada analiziramo Srbiju. Gde je Srbija? Da li ponašanje političke klase Srbije, odgovara logici politike u kojoj pobednik dobija sve, a gubitnik ne dobija ništa? To bi bila radikalna, ekstremna osuda aktuelnih političkih aktera u Srbiji za negaciju elemenatrnih međunarodnih i domaćim ustavom zagantovanih prava manjina. Ta teza, naprosto, ne može biti argumentovana, jer postoje ustavne i zakonske garancije za realizaciju prava manjina. Dakle, ne radi se o prisustvu i funkcionisanju ove loše političke formule, formule koja ne daje šansu manjinama i koje, onda, nemaju interesa za legitimnom identifikacijom sa datom državom. Radi se o stepenu institucionalizacije koji se u formalnom smislu približava evropskim kriterijumima zakonske korekcije tiranije demokratske većine. Pazite, zakonske korekcije! Pozitivna diskriminacija. Dodatne mere stimulacije! Pomenuta je Portugalija, pomenuta je Grčka i druge evropske države, kojima je, kada je o pozicijama manjina reč, do manjina stalo kao do lanjskog snega.

Postavlja se pitanje da li i u kojoj meri domaći politički akteri imaju interes za stvaranje mreže sporazumevanja, dogovaranja i kooperacije sa manjinama, uključujući razne instrumente, pa i srazmernu zastupljenost manjina. Ako tražimo odgovor na to pitanje, onda ćemo, u komparativnim analizama, videti da je najpogodnija situacija za tu vrstu sporazumevanja postojanje više (relativno) ravnomerno zastupljenih nacionalnih zajednica, a što nije slučaj u Srbiji. Ovde je dominantna jedna nacionalna zajednica, ta je zajednica signifikantna, titularna i njenim je imenom nazvana država. Predstavnicima te zajednice nemaju ni interesa, ni potrebe za tom vrstom koaliranja sa političkim predstavnicima manjina. Kako, onda, naterati političku klasu Srbije da dođe do onoga što se zove konsekvualna politička kultura?

Vidite, preko srpskog nacionalnog projekta došli smo do homogenizacije teritorije i homogenizacije države. U strukturi države pripadnici srpske nacije, ako ne računamo Kosovo, učestvuju sa 82,5 odsto. Ako uzmemo u obzir i stanovništvo Kosova, onda taj procenat pada negde na 65 odsto. Srbija će morati da se adaptira na situaciju da je Kosovo, na ovaj ili onaj način, izvučeno iz državno-institucionalnog kišobrana Srbije. Ma kako god da se to nazove ili zove, to je realnost! U ovakvim uslovima Srbija je homogena nacionalna država, ona više nije pluralno društvo! Ali, ako je pluralno društvo, onda Srbija mora tražiti primerene institucionalne odgovore upravo kroz ove mreže sporazumevanja i dogovaranja, kroz mehanizme konsekvualne demokratije, kroz mrežu decentralizovanih institucija i mogućnosti različitih većina i manjina na različitim institucionalnim

nivoima. Vlast se, onda, mora formirati kroz široke koalicije a one, kao što je govorio kolega Samardžić, nisu efikasne sa stanovišta politike. Ključni zadatak politike je efikasno upravljanje. Međutim, nema efikasnog upravljanja ukoliko ono nije legitimno sa stanovišta respektabilnih relevantnih nacionalnih zajednica koje se neće identifikovati sa nosiocima upravljanja i, u nekim slučajevima, sa državom. Pogledajmo jug Srbije. Problemi koji postoje na jugu Srbije naterali su tvorce institucija da idu ka nekim elementima konsenzualnosti, bez obzira što se sada, kada je, na primer, o formiranju policijskih snaga reč, ne ide na taj nivo.

Mi danas razgovaramo o reprezentaciji manjina i ovaj naš današnji razgovor može, kao jedan u nisu razgovora, samo da naznači temu i, eventualno, usmeri dalje razgovore na neke druge nivoe i slojeve problema institucionalnog predstavljanja. Recimo, na onaj nivo problema koji nazivamo decentralizacijom. Srbija je i dalje ekstremno centralizovana država. Pa, molim vas, pogledajte i ustavna opredeljenja. Kada bi Srbija bila decentralizovana Vojvodina bi mogla da kontroliše značajne materijalne resurse i ne samo to, ona tada ne bi morala da smišlja posebne institucionalne mehanizme za zastupanje manjina, jer bi, po samoj logici društvenog bića Vojvodine, manjine bile zastupljene u pokrajinskim institucijama i preko njih bi mogle da kontrolišu i materijalne i kulturne resurse. Dakle, kroz mehanizme konsocijacije mi možemo doći do onoga što se zove održiva demokratija u pluralnom ambijentu. Pomenuo sam decentralizaciju, a pomenuću i ministarstvo za manjine. Problem koji u slučaju manjina postoji mora institucionalno biti priznat i rešavan na nivou republike, na nivou čitave Srbije. Pomenuću i izborni sistem. U uslovima konstantnih, dubokih polarizacija i rascepa nije realno očekivati da će se duboki rascepi neutralizovati izbornim sistemom. Ali, izborni sistem može naterati političke aktere na sporazumevanje i dogovaranje. Mreža sporazumevanja i dogovaranja je postojala do 2000. godine, kada smo imali većinski sistem i kada su se za drugi krug izbora udruživale proevropske, demokratske, građanske i partije koje su predstavljale interese manjina da bi pobedili kandidate ekstremne Srpske radikalne stranke. Vojvodina je tada pokazala da se, preko političke artikulacije koja nadilazi plemenske i etničke segmente, političari mogu naterati na dogovor. Proporcionalni sistem neće terati političare da se dogovaraju pre izbora, a nakon izbora dogovar će zavistiti od veličine plena koji treba da se osvoji i podeli. Dakle, pitanje izbornog sistema je veoma važno i značajno. U ovom momentu ja nisam, kada je reč o Vojvodini, protiv većinskog sistema na lokalnom nivou, ali naglašavam, na samom kraju, da moramo tragati za modusima konsocijacije i što boljeg povezivanja predstavnika, kako manjina, tako i većine, na zajedničkoj proevropskoj platformi.

(diskusija nije autorizovana)

Mirko ĐORĐEVIĆ

TRI MARGINALIJE O VOJVOĐANSKOM IDENTITETU

U nekoj neobaveznoj esejističkoj varijaciji - to neće biti ova prilika, niti je to moj cilj - sreće se mišljenje da su manjine, sve pa i verske i crkvene, neka prednost, jer se iz te pozicije čovek slobodno određuje. U realno političkom smislu to jedva da nešto znači. Postoji i stereotip koji upućuje na nešto suprotno i tako se odnosi na manjine kao pojam i kao realnu kategoriju. Prononsirani nacionalista Matija Bećković, čiji paradoksi padaju do nivoa ordinarnih besmislica, kaže u jednoj prilici da su manjine u društvu - i verske među njima - "bolesnik kome se mora jednako ugađati". I ovo je postalo stereotip sa opasnim političkim konotacijama - manjine se doživljavaju kao neko strano telo i većina ima legalno i legitimno pravo dominacije. Činjenica od koje polazim je mnogo jednostavnija: manjine su u principu svuda - pa i u matrici identiteta Vojvodine, naravno - deo identiteta i u različitosti koju one nude imamo i ono što je odličan reper za čitanje opšteg stanja. Valja dodati da su manjine promenljiva kategorija i u istorijskoj, i u prostornoj, i u državno-pravnoj ravni. Verske i crkvene manjine su izraz pluralizma koji je element demokratičnosti svakog društva.

Ove uvodne napomene, možda, i nisu bile nužne, ali još nekoliko sličnih napomena - ali ne i istih - je sigurno nužno.

Ako se, ipak, iz gornjih napomena vidi da su manjine normalan i pozitivan faktor u matrici identiteta, valja reći i nekoliko, i to je bitno, opštih zapažanja o verskim manjinama, kako bi se ne samo videlo u čemu je problem, nego i kako se odrediti prema tom problemu u samoj Vojvodini, gde nas teškoće bukvalno svakodnevno čekaju. Ovde nema potrebe da nabrajamo sva dokumenta i zakonsku regulativu na domaćem i na međunarodnom području, ali ćemo neke pomenuti. Tu je, u prvom redu, Ustav Srbije koji je na snazi i, uz njega, Zakon o crkvama i verskim zajednicama. O tome će još biti reči, posebno o protivurečnosti između ustavne definicije crkava i verskih zajednica i zakona koji predstavlja pravi problem, jer se zakon jednostavno ne može primeniti, odnosno, kada se primenjuje otvaraju se još komplikovaniji problemi. Postoji i Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina, zatim Instrument srednjeevropske inicijative za zaštitu manjinskih prava, pa Preporuke iz Lunda ili Povelja Državne zajednice i još čitav niz dokumenata. Umesto osvrta na ta dokumenta, ja bih se ograničio na jednu činjenicu koja nije - barem naizgled - sporna, a to je: pravni akti su nužni, ali, kao što vidimo, ne rešavaju problem. Ako se budemo složili da sintagma vojvođanski identitet u kulturno-političkom smislu nešto znači - lično mislim da znači - onda se zaista na manjine, posebno na verske, mora nešto drugačije gledati. Za sada se u razgovor ulazi tek kada se situacija pogorša i "incidentno"

komplikuje. Problem ima dve dimenzije od kojih se jedna uzima u obzir - kako postupa država i organi javne uprave u konkretnim situacijama - a druga se, uglavnom, zanemaruje i odnosi se na to kako se same verske zajednice postavljaju u tome. Prvi odgovori u ovoj prilici - moji odgovori - su jasni: država je jedne crkve i verske zajednice privilegovala, proglasila ih "tradicionalnim" i priznatim, a druge je diskriminirala ili, u nekom smislu, marginalizovala. To se vidi iz odredbi Ustava Srbije koji je u nekoliko članova sasvim moderno uredio stanje, nijedna crkva ni zajednica se u njemu ne pominju, a Zakon postupa sasvim obrnuto. Tu, u ovom elementu kolizije između Ustava i Zakona i stoje ovi problemi.

Valja se vratiti - makar na kratko - na ono što smo nazvali druga dimenzija problema da bi matrica vojvođanskog identiteta bila jasnija. U osvrtu na prilike u Vojvodini mi smo koristili radove za koje se sigurno može reći da su važni kao izvor i snimak konkretnog stanja³⁵. U tom smislu treba reći i o samim verskim zajednicama ono što one jesu, kako ih klasifikovati i razlikovati, ako se gleda "sa strane" ili ako se gleda "iznutra". Prvo je pred nama problem naziva i najbolji način je da se prihvati pojam "zajednica" kako bi se izbegao izraz "sekta" i kako bi se načinila neka razlika između denominacija, odnosno, kako bi se načinila razlika u odnosu na *crkvu* kao specifičan pojam. Na ovo ćemo se kasnije još vratiti. Verske zajednice su - makar pristali i na naziv sekta - sasvim zatvorene u sebe, neke su izabrale tu autogetoizaciju same, a nekima je tako nešto nametnuto. Time se takve zajednice isključuju iz kulturnog i religijskog obrasca ili, jednostavnije rečeno, one ne prihvataju komunikaciju ni sa kim. Drugi je problem još komplikovaniji: male verske zajednice se najčešće svode na etnički obrazac i regrutuju adepte iz redova svog etikuma, pa se konflikti i među njima manifestuju kao etničke napetosti. Generalizacija ne znači mnogo i valja pogledati neke primere, a za primerima se, inače, u Vojvodini ne mora ići daleko. Osvrnućemo se na jednu versku hrišćansku zajednicu u Vojvodini, a to su nazareni, ima ih u Novom Sadu, i u mnogim mestima Vojvodine imaju već dugu tradiciju. To je tipična pijetističko-baptistička zajednica koju je osnovao kalvinski pastor Henrih Frelih u Švajcarskoj 1830. godine. Učenje njihovo se svodi na Sveto pismo, ne prihvataju simbol krsta, a od crkvenih tajni priznaju samo krštenje i pričešće po kalvinističkom obrascu - tipična protestantska zajednica. Ne priznaju crkvenu jerarhiju, ikone i svetitelje, izbegavaju gozbe i raskoš, ne puše i ne piju, ne prihvataju oružje ni u vojsci, odbacuju nacionalizam i zagovornici su

³⁵ Anka Latinović: Verske zajednice na teritoriji Vojvodine sa uvodnim osvrtom i registrom zajednica prema onome kako je to danas u Vojvodini, pod mentorskim vođstvom prof. dr. Alpara Lošonca, Novi Sad. 2001.

internacionalizma. O čemu se tu radi i u čemu je problem - iako po dosadašnjim zakonima nisu dužni da prijavljuju svoje učenje, oni ga ističu javno i uredno su registrovani. Hrišćanske ih crkve - posebno pravoslavna, ne prihvataju, naravno, i označavaju ih kao "sektaše" - i odnose se prema njima neprijateljski. Oni sami nesumnjivo formiraju individualni identitet svojih članova, ali nisu kulturna činjenica u javnom životu, jer ih jednostavno nema u javnom životu, u kojem bi na kolektivnom planu mogli da budu činilac identiteta. Dakle, postoji getoizacija, ali i autogetoizacija. U sumi kulturnih različitosti i nužnog religijskog pluralizma, koji je bitni element vojvođanskog "modela", ovakve i njima slične zajednice bi mogle da znače mnogo, ali one objektivno i ne znače mnogo. Ozbiljno narušen i ugrožen 1988. godine u naletu agresivnog Miloševićevog nacionalizma i političkog populizma, vojvođanski model se, ipak, drži i u Evropi se odavno čita kao vrednost, ali se na primeru verskih organizacija vidi da su tu konflikti najčešći.

Pogledajmo sada kako stvari stoje i to na najnovijem primeru³⁶. Svuda se pojavljuju grafiti za koje se zna da su planski raspoređeni - *Stop sektama*. Sveštenik iz Kraljeva čiju su malu zajednicu napali jurišnici, pod sloganom koji je proklamovao ministar policije u sadašnjoj srpskoj vladi, izjavljuje: "Mislim da je to rezultat nove medijske kampanje protiv sekta, u kojoj samozvani sektolozi okrivljuju protestantske hrušćane, poštovaoc Pisma božijeg i svrstavaju ih u istu grupu sa satanistima, a to je van svake pameti". Jasno je o čemu se tu radi, gde problem izvire, ko ga konkretno stvara, kao i to da se hoće nametanje identitetske matrice na principu etničkog, religijskog i konfesionalnog monističkog obrasca, odnosno novog tipa totalitarnog jedroumlja. Ako se sve zajednice svedu na "sekte" i ako se one negativno označe, kobne političke posledice su neminovne, ali je to, istovremeno, udar na vojvođanski identitet koji je u principu pluralan. Tome u prilog idu dve važne činjenice. Prva je - savremeni autoriteti u oblasti sociologije religije daju važno mesto u budućnosti upravo malim verskim zajednicama, budući da su se velike tradicionalne crkve istorijski kompromitovale. Druga je - svrstavanja svih koji su drugačiji u sekte ne potiče obavezno od crkava - iako i u njima to postoji - već iz političkih struktura koje i na taj način u svemu hoće da ostanu tu gde su - na vlasti. Kada član kabineta Vojislava Koštunice, Dragan Jočić, kao ministar policije, objavljuje rat sektama, to je - osim ostalog - i otvoreno ugrožavanje ljudskih sloboda. Svi su satanisti i sektaši, pri čemu se zaboravlja da je većina uredno registrovana i da se, recimo, samo satanisti ne mogu registrovati. Tako se svesno odvajaju ono što je religijski fenomen od onog što je pojava u sferi socijalne patologije. Tu nije posredi samo nepoznavanje stvari, već svesna politička namera koja se ogleda kao tipična hajka.

³⁶ „Danas“, Beograd, 18. septembar 2007.

U nastojanju da se očuva vojvođanski model jedinstva u različitosti - kao i u Srbiji u celini - treba razlikovati zajednice i precizirati pojam "sekta". Pripadnici malih zajednica - adventisti na primer - se osećaju kao ljudi nižeg reda, pod pritiskom i sasvim je očekivano što su i u svetu reagovali na to - recimo, *Amnesty International*. Ako se pominjani zakon o crkvama i verskim zajednicama ne može u bitnom popraviti, moguće je da se unese odredba - recimo, u pokrajinskom području pravne regulative - o tome da su male verske zajednice dužne da prilikom registracije prijave svoje učenje, kao što to čine crkve. Olako će političar i pripadnike slobodnih zidara - masone - svrstati u sektu, ali sa masonom Dositejem Obradovićem smo dobili evropsko "poglavlje" naše nacionalne prosvete i kulture u svim domenima državnog i nacionalnog života, pa i u crkvenom, jer je srpski pravoslavni barok - koji se danas uništava - kulturna činjenica prvog reda³⁷.

Duško RADOSAVLJEVIĆ POLITIČKA REPREZENTACIJA MANJINA I OČUVANJE MULTIETNIČKOG IDENTITETA VOJVODINE

(teze za razgovor)

U samom naslovu teme, oko koje danas raspravljamo, vidim klicu prorivčnosti, koje je teško pomiriti, odnosno, gledano iz današnje perspektive, nemoguće je stvoriti produktivnu aktivnost koja bi očuvala multietnički identitet Vojvodine, sa ovakvom političkom scenom, bez obzira kakva rešenje bila ponuđena ili kreirana u svrhu određene političke reprezentacije nacionalnih zajednica.

- Nepostojanje volje političkih aktera, kako na republičkom nivou, ali, istovremeno i na nivou pokrajine da se pitanje političke reprezentacije nacionalnih zajednica reši na produktivan način, te dugoročno;

- (ne)legitimnost nacionalnih saveta za vođenje produktivne politike, po meri pripadnika zajednice, ne samo za interes političke klase unutar zajednice; problematičnost izbora nacionalnih saveta;

- nametanje političkog arbitriranja prilikom predloga vojvođanske vladajuće koalicije za promenu izbornih pravila, te utvrđivanje garantovanih mandata za pripadnike nacionalnih zajednica - vrlo problematična aktivnost u godini izbora; povećana mogućnost izborne manipulacije; vođenje spiskova od strane fakultativnih organa; vešto krojenje izbornih rezultata od strane određenih

³⁷ Deo većeg rada o položaju verskih manjina u Vojvodini i Srbiji.

političkih grupacija, pokušaj “cementiranja” političke vladavine postojeće političke grupacije mimo izbornih rezultata, itd;

- nepostojanje koncepta razvoja Vojvodine kao multietničkog regiona, te s tim povezano, nemogućnost i očuvanja multietničkog identiteta Vojvodine, kod nosilaca političkog mandata u AP Vojvodini, ali i u relevantnim političkim opcijama sa centralom u Beogradu; neumešnost u kreiranju istoga i/ili nespремnost da se Vojvodina drugačije sagleda i izgrađuje drugačije osim kao 7 odsto posto budžeta Srbije;

- nepostojanje šire političke, kulturološke, ekonomske, civilizacijske, pluralističke, platforme Srbije kao EVROPSKE, MULTIKULTURALNE, itd., državne i političke zajednice, ponuđene od strane BITNIJIH političkih grupa, te nosilaca političkih mandata u Srbiji (parlament, vlada, predsednik), koja bi stvorila pretpostavke za modernizacijski kod Srbije, te u sebi sublimisala i UČEŠĆE NACIONALNIH ZAJEDNICA U IZGRADNJI IDENTITETA SRBIJE, POSEBNO MULTIKULTURALNOG IDENTITETA VOJVODINE;

- beznadežno zastareli koncepti političkih elita u Srbiji i Vojvodini, koji se više baziraju na obezbeđivanju resursa za dugu vladavinu i obezbeđenje interesa partijskog članstva, vešto prikriivenih iza tzv. “državotvornih tema”, takođe onemogućava uspostavljanje adekvatne politike u ovoj oblasti;

- nemoćnost srpske/vojvođanske političke scene da sebe legitimise na polaznim osnovama da je puna autonomija ličnosti preduslov za izgradnju moderne političke zajednice, osnovni je problem koji stoji na putu, kako uključenja u političke procese nacionalnih zajednica, tako i izgradnji multikulturnog identiteta Vojvodine, ali i moderne, šire političke zajednice, republike Srbije.

Tomislav ŽIGMANOV

JOŠ JEDNOM O NAČELNOJ PROBLEMATICI

Nešto bih izoštrio kada je reč o načelnoj problematici – ne bih, naime, želeo da ulazim u neku vrstu, kako bih rekao, nuđenja gotovih modela ili rešenja, već bih otvorio neka pitanja koja tu, čini se, nisu postavljena. Prvo pitanje jeste pitanje legitimnosti predstavnika nacionalnih manjina u demokraciji. Načelo koje preovlađuje u demokracijama jeste princip neposredne legitimacije onih koje biramo i koji vrše vlast. Ako mi idemo bilo kako izvan toga, znači, nekim posredovanjem, elektorskim ili neelektorskim... predstavnika manjina koji vladaju, bojim se da onda postoji jedna vrstu problema te da u takvim situacijama politika države spram manjina nema dovoljno demokratičnosti i pravičnosti. To

otvara ne mali broj problema i unutar same manjinske zajednice. Isto tako, na taj se način otvara prostor paternalizma i držanja nacionalnih manjina kao prigodničarski privezak koji će, shodno trenutku, određena politička oligarhija uzimati u obzir ili neće.

Nedavno sam pročitao izjavu visokog dužnosnika Demokratske stranke koji kaže “mi ćemo manjinama ponuditi određeni broj mesta”! To je ponižavajuće, jer ne bi smjelo tu biti nuđenja, već se mora imati neka vrsta, kako bih rekao, načelnog i pravednog rješenog problema participacije manjina, a ne da bude stvar nagodbenjaštva ili dobre volje onih koje imaju vlast. S druge strane, ta vrsta prezentacije, to jest posredovane reprezentacije, ima problema s kontrolom. Jedno od demokratskih načela jeste i to da vi imate institucije i resurse kontrole onih koji su izabrani na vlasti. Kako će te vi vršiti kontrolu, recimo, mehanizmom kazne onoga ko je izabran, kad nemate mogućnost da neposredno birate?

I tu onda postoji problem da se političke elite unutar manjinskih zajednica trajno mogu otuđiti od samih gradjana određene nacionalnosti, jer nemate nijedan mehanizam da ih kažnjavate. Istu situaciju imate sada i u odnosu na one predstavnike manjina koji su došli preko političkih stranaka većinskog naroda u parlament Srbije: oni su, naime, glasali direktno protiv interesa manjina, a pravdali su se time da je takav bio stav političke partije na čijoj su oni listi. Po novom Ustavu, kao što znate, vlasnik mandata nije pojedinac već politička partija. Naravno, njihovi će oportuni interesi uvek ići u prilog servilnog držanja spram centrala partija, a to je problematično, jer vi sada nemate mehanizam da tu vrstu ponašanja koje nije u skladu sa interesima manjine možete kažnjavati.

Još je, čini se, problematičnija mogućnost kontrole kod onih koji su višestruko posredovani, to jest, čija je legitimacija višestruko posredovana. Imate, na primjer, da je predstavnik mađarskog nacionalnog vijeća osim toga i predsednik Pokrajinskog savjeta Nacionalnih vijeća, predsjednik je koordinacije Nacionalnih vijeća, član je republičkog Savjeta za nacionalne manjine... Znači, zbog toga što pitanje političke reprezentacije nacionalnih manjina nije rešeno, kao nužna posljedica postoji prevelika akumulacija funkcija što, onda, stvara problem demokratizacije: konstituirati se, naime, na taj način javni prostor koji ima gotovo feudalne karakteristike kada je u pitanju legitimacija i količina moći.

Još se veći problem pojavljuje kod onih predstavnika, koji su također birani višestrukim posredovanjem, u stručnim tijelima. U Radiodifuznoj agenciji nema predstavnika manjina i tu je stvar jasna, ali zato imate, recimo, kod Nacionalnog prosvjetnog savjeta, neke predstavnike koji su svoju legitimaciju kao predstavnici manjina crpili, prije svega, iz rakursa religijske zajednice. No, neku vrstu kontrole njihovog rada gotovo i ne postoji, jer nema odgovarajućeg institucionalnog okvira za nadzor njihovog rada. Na taj se način, zapravo, čitav prostor manjina, budući

da ne počiva na odredjenim načelima koja dolaze iz polja demokratije kao političkog projekta, pretvara u prostor samovlašća i despotije.

Pavel DOMONJI **SAVET BRAĆE MARKS**

Svojevremeno sam u jednom zagrebačkom časopisu pročitao tekst u kome se kaže da prisustvujemo globalnom trijumfu demokratije, te da se na demokratiju pozivaju čak i oni režimi koji se ne mogu nazvati demokratskim. Čini mi se da bi ovu tezu o trijumfu demokratije trebalo relativizovati, barem kada je o nama reč, i barem kada je o nacionalnim savetima reč. Prošle nedelje je, naime, na jednom skupu u Novom Sadu istaknuto kako još uvek nije razrešena ključna dilema u vezi izbora nacionalnih saveta. Mišljenja o tome treba li nacionalne savete birati na demokratski način, putem izbora ili putem elektora, dakle na posredan način, još uvek su podeljena. Saglasnosti oko ovog pitanja nema ni unutar samih manjinskih zajednica, gde se postojeći elektorski sistem podvrgava oštroj kritici.

Šta je problematično u elektorskom načinu izbora nacionalnih saveta?

Najkraće rečeno – elektorski način izbora dovodi u nejednaki položaj pripadnike dotične manjine, te određenoj političkoj strukturi osigurava dominaciju u savetu. Recimo, Pravilnikom o radu elektorskih skupština samo je formalizovana dominacija Saveza vojvođanskih Mađara u nacionalnom savetu.

Ali, zastanimo na trenutak da bismo se poslužili jednim eksperimentom. Zamislimo da su pre četiri godine nacionalni saveti birani na demokratski način. Da li bi i tada Savezu vojvođanskih Mađara (SVM) pošlo za rukom da osvoji najveći broj mesta u savetu? Verujem da je odgovor potvrđan. Dakle: da, SVM bi i tada osvojio najviše mandata. Možda u ovom telu ne bi tako dominirao, ali je to u ovom slučaju manje važno. Ono što je važno jeste sledeće – taj i takav bi se uticaj SVM tada mogao na demokratski način legitimirati, jer bi počivao na podršci mađarskog biračkog tela.

Postoji i čitav niz drugih problema. Pomenuo sam legitimnost. Način izbora itekako utiče na legitimnost nekog tela. Demokratski izabrani organi uživaju veću legitimnost od organa koji se biraju na posredan način. Podsetiću da se nacionalnom savetu Mađara od samog početka osporava i legitimnost, i legalnost.

Drugo, način izbora i legitimnost u mnogome utiču i na odnose u samoj zajednici. U slučaju bošnjačke zajednice bili smo suočeni sa radikalizacijom i brutalizacijom odnosa, što je dovelo do toga da su, u jednom trenutku, neke nevladine organizacije iz Novog Pazara zahtevale da se bošnjačke političke partije

stave van zakona. Svaka promena u biračkom raspoloženju, recimo prilikom lokalnih izbora, nastojala se od strane oponentskih političkih opcija unutar bošnjačke zajednice formalizovati i promenom sastava nacionalnog saveta.

Treće, nacionalni saveti su, u slučaju stranački organizovanih manjina, izrazito neautonomni u odnosu na stranke. To proizvodi više problema, pomenuću dva:

a) budući da se mesta u nacionalnim savetima popunjavaju stranačkim kadrovima to itekako može uticati na kompetentnost ovih tela, imajući u vidu pitanja kojima ona treba da se bave, i

b) sasvim je realna opasnost od instrumentalizacije nacionalnih saveta od strane partija koje ih koriste kako bi osigurale i zaštitile neke svoje, a ne interese nacionalne manjine. U ovom pogledu je interesantan predlog koji su Skupštini Vojvodine podnele tri stranke SVM, Demokratska stranka i Pokret snaga Srbije, a koji je, kako je rečeno, usaglašen sa nacionalnim savetima. Problem je u tome što su, baveći se izborom poslanika, nacionalni saveti izašli iz okvira svog delovanja i bavili se pitanjem koje nije u njihovoj nadležnosti. Osim toga, jednom broju nacionalnih saveta je istekao mandat, pa ni po tome osnovu oni ne mogu učestvovati u utvrđivanju izbornih pravila.

Četvrti problem - iako je jednom broju saveta istekao mandat, oni i dalje figuriraju kao „da se ništa nije dogodilo“, što, opet, proizvodi niz štetnih posledica:

a) diskredituje savete i svodi ih na sinekuralne institucije;

b) kompromituje njihovu privrženost vladavini prava;

c) potvrđuje da u srbijanskoj politici nema nikakvih principa, nikakvih načela, nikakve univerzalnosti. Na primeru obaveza koje proističu iz Ustavnog zakona, a tiču se lokalnih, pokrajinskih i predsedničkih izbora, vidi se da srbijanska politička elita nije u stanju da ispoštuje rokove i obaveze koje je sama sebi nametnula tim istim Ustavnim zakonom.

Namerno pominjem srbijansku političku elitu, jer moramo pažnju obratiti i na neke elemente od šireg političkog značaja.

Prvo, unutar srbijanske politike nema osmišljene politike i državne strategije kada je o manjinama reč, kao što je to napomenuo Slaven Bačić. Manjinsko je pitanje potpuno marginalizovano i u senci nerešenog kosovskog pitanja.

Drugo, preko kosovskog pitanja u životu se održava nacionalizam. Frustrirani srpski nacionalisti uzroke svojih neuspeha nalaze i u manjinama. Setite se samo izjava Tomislava Nikolića koji je pobedu Borisa Tadića na predsedničkim izborima objasnio upravo podrškom manjina. Poruka je sledeća: da su predsednika Republike birali samo Srbi predsednik ne bi bio Tadić, nego Nikolić,

ali nije zato što su ključnu odluku o izboru šefa države doneli pripadnici manjine, a ne većine.

Izjava kao ova Nikolićeva nije nikakav specijalitet Srbije. Sličnih izjava je bilo i u drugim sredinama, ali i u drugačijim istorijskim kontekstima. Recimo, Konrad Adenauer je izabran sa većinom od jednog glasa. Nezadovoljstvo zbog izbora Adenauera se sručilo na jednog poslanika danske manjine, iako je kasnije utvrđeno da njegov glas nije bio odlučujući. No, njemu je spočitavano da je odlučio o političkoj sudbini Nemačke. Nešto slično se dogodilo i u Sloveniji, gde je Janez Drnovšek, takođe, izabran sa jednim glasom većine. U javnosti su se, povodom toga, mogle čuti izjave da manjinama ne treba dozvoliti da arbitriraju o političkoj budućnosti države, te da njihovo pravo glasa u parlamentu treba ograničiti samo na pitanja koja se izravno tiču manjina.

Navodim ove primere samo da bih ukazao na to kako je pitanje manjina veoma delikatno i da zahteva, u cilju uspešnog rešavanja, podršku i razumevanje od strane većine, pre svega njenih intelektualnih i političkih elita.

Pitanje političke reprezentacije ne treba rešavati na proizvoljan i krajnje arbitraran način, na što s pravom ukazuje Miša Samardžić, ali ne treba ni u obrazlaganju pojedinih predloga biti uvredljiv. Recimo, u obrazloženju predloga kojim se traži izmena Odluke o izboru pokrajinskih poslanika stoji da pravo na izbor poslanika imaju samo one nacionalne zajednice koje su formirale nacionalne savete, jer su njegovim formiranjem potvrdile da imaju izgrađenu nacionalnu svest i želju da očuvaju posebnost svoje zajednice. Ovakvom formulacijom se implicira da pripadnici crnogorske manjine, na primer, zato što nisu formirali svoj savet nemaju izgrađenu nacionalnu svest, što bi se, imajući u vidu njihove organizacije i udruženja, teško moglo prihvatiti. Mi možemo reći da je svest Crnogoraca prožeta tradicionalizmom i konzervativizmom, jer svoje uporište traži i u zasebnoj crkvi, ali implicirati da nemaju razvijenu nacionalnu svest je uvredljivo.

Uostalom, prema Ustavu pripadnici manjina mogu, što znači i da ne moraju osnovati svoje nacionalne savete. Ali ono što je još važnije jeste da zbog takve svoje odluke ne mogu biti dovedeni u nepovoljan položaj u odnosu na pripadnike onih zajednica koje su nacionalne savete formirale.

Još samo jedna rečenica na kraju. Deo iz obrazloženja koje sam naveo sadrži i jedno, čini mi se, dublje značenje. Radi se o sledećem – interes srbijanske političke elite je da se građani nacionalno organizuju i diferenciraju po etničkim, a ne nekim drugim osnovama, uz sve posledice koje takvo organizovanje prati. Jednostavno rečeno – ako želite poslanike, ako želite da učestvujete u raspodeli resursa, onda formirajte nacionalne savete. Time, što bi rekla braća Marks, nećete rešiti probleme, ali ćete barem imati nacionalni savet.

Gojko MIŠKOVIC ANEGDOTALNO I TUGALJIVO

Figurativno kazano, ispod grba Srbije (a vidim da se mnogi isključivo napajaju tim imaginarnim simbolima) moglo bi da piše, kao negde drugde na latinskom, ali u našem slučaju i doslovno: „Mož' da bidne, al' ne mora da znači!“ Držim da se u toj „mudrosti“, a zapravo odrazu pretpolitičkog duha, prevrtljivosti pa, možda, i onoga što neki nemački istoričari zovu „levantinska posla“, upravo sagledava i svakidašnjica politike kakva se u Srbiji i danas praktikuje. Nesumnjivo je da u tom i takvom ambijentu potpunog relativizovanja svega što čini život normalnim i predvidljivim, najdeblji račun u istorijskom i civilizacijskom smislu, izvlače oni delovi srpskog naroda koji su tokom više vekova navikli na drugačiji poredak vrednosti. Pri tome mislim i na sebe kao pripadnika toga korpusa koji pre može da se sociološko-antropološki odredi, nego da se obavezno trpa u vrlo krute aršine političkog naroda. Upravo su vojvodjanski Srbi, ili ranije Srbi u gradovima Hrvatske, najveće žrtve ovog pseudoprincipa, ove velike državničke mudrosti koja se, koliko znam, pripisuje Nikoli Pašiću.

Kada govorimo o manjinama, pa i o nacionalnim manjinama, tvrdim da je verovatno najbrojnija nacionalna manjina koja još uvek faktički postoji na teritoriji „Srbijice“ upravo populacija vojvođanskih Srba. Naša situacija jeste paradoksalna: ono što postojano i proverljivo nude porodične povesnice, jednostavno ne može da se javno afirmiše zbog gromoglasne demjave od države plaćenih „legionara velikonacionalizma“.

U pitanju su obijači trafika koji postaju ministri, ili navodni crkvoljupci kao što je premijer koji, odjednom, iskazuje sve moguće nehrišćanske osobine kada se dohvati vlasti.

Drugu stvar koju sam uočio, ovo je sad i anegdotalno a pomalo tugaljivo, kako ta vrsta negativnih impulsa kroz istoriju dolazi, po mom skromnom sudu, od SPC, odnosno od njene otudjene i samodovoljne jerarhije. Imao sam prilike pre nekoliko meseci u Somboru da vidim kako se jedna dobra ideja da se rušenju sklona Evangelistička crkva trajno sanira (crkva se simbolički nalazi na Pozorišnom trgu i građena je na samom početku XX veka, 1901. godine). Postoji inicijativa misionara odnosno ljudi dobre volje koji su evangelisti, ali iz Amerike, i spremni su da naprave *fund raising* i tu crkvu dovedu barem do nivoa da ne bude građevinska opasnost po Sombor. I onda se posle velikog napora, pojavio neko ko je čelnik te crkve ovde u Vojvodini, koji je više ličio na malog privrednika, nego na čoveka duha i konfesije i koji je, na kraju, priznao da on ne može sam da odluči nego mora da pita vladiku SPC, da li je ta akcija u redu i da li će to, možda, ojačati prisustvo nepoželjnog protestantskog duha. Sada stižemo do jedne od tema koje

su i drugi pomenuli: ja sam u ovom slučaju bio zapanjen da se po sopstveno mišljenje ide na tu adresu. On je to rekao, *urbi et orbi*, pred nas desetak svedoka i nije se postideo.

Kao posledica nastojanja ove grupe Amerikanaca koji žive u Somboru i zaista humanitarno deluju u ne baš uvek idealnim uslovima, došlo se do toga da su evangelisti i taj njihov čelnik i primas u Vojvodini sopstvenim sredstvima učinili da crkva barem više ne prokišnja. Promenili su nekoliko redova crepova i zakrpili su odnosno zakrečili nešto što u stvari mora ponovo zidati. To znači da ni na koji način ne bi dozvolili da jedan strani, a toliko potrebni uticaj ponovo postane bitan. Evangelisti su početkom prošlog stoleća u ondašnjoj multietničkoj i multikonfesionalnoj državi Austro-Ugarskoj bili faktor koji je doprineo da Sombor kao gradska sredina napreduje, što već gotovo stotinu godina nije slučaj.

Nadam se da ovaj konkretan primer koji meni deluje kao *podvojena emocija*, jer u isto vreme nas nagoni da se jednim okom smejemo, a drugim plačemo, odslikava svu kompleksnost današnje situacije u kojoj treba sprovesti racionalnu strategiju modernizacije.

Josip IVANOVIĆ DISKREPANCA IZMEĐU DEKLARATIVNIH PRAVA PRIPADNIKA MANJINA I NJIHOVIH DEMOKRATSKIH KAPACITETA ZA OSTVARIVANJE TIH PRAVA

Želim se zahvaliti organizatoru, Helsinškom odboru za ljudska prava, na povjerenju koje mi je ukazano time što me je pozvao na ovaj skup. Smatram da je veoma interesantna tematika o vjerskom informiranju koju je otvorio gospodin Mirko Đorđević. Meni je ta tema veoma bliska, dugo sam se bavio religijskim pitanjima te nešto i znam o tome. Postoji još čitav niz pitanja koje on nije mogao u kratkom vremenu otvoriti, a koja se, također, tiču identiteta Vojvodine, budući da je riječ o vjerskim manjinama i njihovom mjestu, položaju i ulozi koju vrše u složenoj identitetskoj strukturi Vojvodine. Postoji, recimo, još uvijek otvoreno pitanje priznavanja postojanja Rumunjske pravoslavne crkve. Isto tako, imamo i čitav niz drugih stvari i problema koji proizlaze iz novog Zakona o vjerskim pravima i slobodama, koji se moraju rješavati. Mišljenja sam da jednom ovakvom seansom i čitavim nizom drugih sastanaka možemo započeti rješavanje nekih pitanja.

I za temu informiranja na jezicima manjina važno je i pitanje političke reprezentacije manjina. U tom smislu, moramo obratiti pažnju i na pitanje izbora nacionalnih savjeta, jer je to nešto što je aktualno, a što ima utjecaja i na temu o

kojoj danas raspravljamo. Nekoliko sudionika je ovdje već spomenulo da je jednom broju nacionalnih savjeta nacionalnih manjina istekao zakonom predviđeni mandat od četiri godine, a da stvari glede njihova izbora još uvijek nisu sukladno regulirane zakonom, što je posve paradoksalno.

Također, želio bih postaviti i pitanje same svrhe nacionalnih savjeta, prije svega iz onoga kuta kako ih je zamislio zakonodavac kada je donosio Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina. Ja sam bio izabran za prvog predsjednika Hrvatskog nacionalnog savjeta i kada sam ga registrirao nisam mogao naći odgovarajuće formule za razvrstavanje – u koju vrstu institucija ono spada! I tijekom rada stalno sam se suočavao s tim problemom – kakva je, naime, institucija nacionalni savjet. Mađari su, kao što znate, prvi tu probili led, to jest, oni su prvi osnovali svoj nacionalni savjet, a Hrvati su bili drugi.

U vezi s tim pitanjem, razgovarao sam sa Slavenom Bačićem koji mi je rekao da su nacionalni savjeti nacionalnih manjina, prema njegovom mišljenju, *konzultativna* tijela koje je država smislila, postavila ga i ugradila ga u svoj sistem kako bi, kada rješava neko pitanje, recimo, pitanja koja muče pripadnike romske zajednice, imala neke svoje Rome koje će pitati što treba uraditi s ovim ili onim problemom. I to sam tako doživljavao cijelo vrijeme, ali sam vidio da se u praksi pojedini nacionalni savjeti ponašaju ne samo kao parlament, dakle kao nekakvo predstavničko, reprezentativno tijelo, nego su se počeli ponašati i kao *vlade*, počeli su vršiti vlast, što držim da je i više nego problematično.

S velikom radošću u dijelu predstavnika nacionalnih manjina je dočeka odluka Izvršnog vijeća Autonomne Pokrajine Vojvodine o prenošenju osnivačkih prava nad tiskanim medijima na nacionalne savjete. E, tada su neki od nacionalnih savjeta rekli „sad ćemo, konačno, početi vršiti neku vlast, dijelit ćemo neka sredstva i ugradit ćemo se na osnovu toga u, ako ništa drugo, u svijest pripadnika naše manjine“. No, to je netko iz državnog rukovodstva vrlo brzo „skontao“, pa novci nisu stizali onako kako se očekivalo. Ja sam, evo, bio prvi predsjednik nacionalnog savjeta, imao sam neku funkciju, pripadnici moje zajednice nešto su očekivali od mene, a ja sam dvije i pol godine funkcionirao, što se kaže, o svom trošku. Išao sam tamo, išao sam ovamo, vidio sam se s mnogima od vas na raznim skupovima i što? – Ništa.

Kada je država vidjela da to može i tako funkcionirati, onda se otvorio i onaj drugi problem koji je Pavel Domonji maloprije otvorio – ne možemo samo plakati i kriviti državu za mnoga naša neostvarena prava. Postoje mehanizmi koji, nažalost, nas same inhibiraju i dovode nas u situaciju da mi, zapravo, sami sebe blokiramo u svom radu. Drugim riječima, postoje određeni problemi i slabosti i kod pripadnika samih manjina zbog kojih oni sam trpe određenu štetu!

Isto tako, treba, istini za volju, reći da se i u nacionalne savjete infiltrirao sloj ljudi, nekompetentnih ljudi, koji je vrlo inteligentno uočio da je to vrlo dobra prilika da se dođe do nekih sredstava, to jest, da započnu, ono što se zove, „etno biznis“. Znači, bit ću Hrvatom i kao takav ću biti i plaćen, a da pri tom ne moram imati nikakvih većih kompetencija, ne moram se ni u što previše razumjeti, ali ću u ime svoje zajednice donositi neka mišljenja, odluke, itd.

Na temelju svojega iskustva moram, također, reći kako tadašnji ministar za ljudska i manjinska prava nije bio zainteresiran za manjinska pitanja. Često smo jedva uspijevali natjerati ga da nas primi. Kada smo došli na sastanak jednom je čak rekao: „Ajde, pljujte me, objesite me, kritikujte me, ali ja, jednostavno, ne mogu ništa učiniti za vas!“ To nije, složiti ćete se, pristup koji je primjeren jednom ministru. Vrijedi osvjetliti i činjenicu kako nikada nije osnovan Savezni savjet za nacionalne manjine, a njegovo je osnivanje predviđeno gore spomenutim zakonom. Republika je to kasnije preuzela na sebe neke od tih obveza, ali su stvari tada već krenule nizbrdo...

Postoji još jedno principijelno pitanje kad se radi o reprezentaciji manjina, a to je pitanje političkih stranaka nacionalnih manjina, koje također mogu imati utjecaj i na narav i obim informiranja na jezicima manjina. Ja sam glede toga pitanja sklon da idem s nekom redukcijom *ad absurdum*, pa da zaključim da je tu posrijedi kontradikcija u sebi. Zašto postoji politička stranka? Zbog osvajanja vlasti! A da li nacionalna manjinska stranka ima prilike osvojiti vlast? Nema! Eventualno samo na lokalnoj razini, ali i tamo veoma problematično. Hrvatska zajednica, na primjer, koja je, pored Roma, najdisperziranija zajednica u Republici Srbiji, ne može, upravo zbog te svoje disperzije, osvojiti vlast, kao što to mogu neke druge i veće manjinske zajednice. S druge strane, postavlja se i pitanje ideološke, odnosno političke provenijencije jedne manjinske stranke.

U principu, pripadnicima manjina, baš kao i pripadnicima većinskog naroda, treba priznati pravo da po svojem vlastitom izboru zauzmu mjesto u širokoj lepezi političke ponude, političkih platformi i programa. Bio sam sklon razmišljati o tome na sljedeći način: pripadnici manjina trebaju prilaziti i uključivati se u rad onih stranaka koje smatraju atraktivnim, pa da se unutar i putem tih stranaka izbore za mjesto u reprezentativnim tijelima i tijelima vlasti. Onda sam vidio da bi se to moglo učiniti i putem nacionalnih savjeta, ali je, onda, potrebna i drugačija koncepcija, nešto poput onoga što postoji u Mađarskoj, gdje imamo manjinske samouprave.

No, to je, ipak, jedan kvalitativno drugačiji način organiziranja. Kod nas su nacionalni savjeti tijela savjetodavne prirode i da su se vlasti striktno držale toga što piše u Zakonu o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, onda bi prilikom donošenja, primjerice, Zakona o visokom obrazovanju konsultirali ljude koji su u

savjetima zaduženi za obrazovanje, pitali bi ih za savjet, za to kako da se regulira neko od pitanja. No, čak ni to nije urađeno. Onaj tko gleda i prati manjinsku problematiku stiže dojam da nacionalni savjeti kao da postoje samo zbog sebe i zbog ljudi koji se nalaze u njima, kako bi se dijelile funkcije, dizale plaće... Treba, kratko rečeno, dobro razmisliti o sadašnjoj koncepciji tih tijela.

No, da se vratim, na koncu, opet na ono doista važno. Vidite, ako se manjinci mogu naći u bilo kojem dijelu političkog spektra, onda bi nacionalni savjeti, pod uvjetom da imaju neosporni legalitet i legitimitet, mogli biti, ako dopustite da to kažem matematičkim izrazom, zajednički imenitelj svih politički različito disperziranih pripadnika manjina. Nacionalni savjeti bi tada, imajući u vidu različite političke ponude, lakše došli do zajedničkog interesa i mogli jednostavnije odgovoriti na ponudu političkih stranaka. Imali bismo, dakle, nadmetanje u stranačkim programima. Držim da je vrijedno razmišljati o mogućim modelima, razgovarati o njima, istraživati, ali i poduzeti neke konkretnije mjere. Možda ti prijedlozi i neće naići na povoljan prijem, možda će se vlasti o njih oglušiti, ali mi moramo učiniti ono što je do nas.

Vladimir VALEŃIK IZMEĐU REZIGNACIJE I SIMULACIJE

Govorili smo o nacionalnim savetima kao obliku reprezentacije manjina. Izvesne rezerve, koje smo imali prilike da čujemo još u uvodnom izlaganju gospodina Bačića, jesu prisutne, ali, s druge strane, treba imati u vidu određenu asimetriju nacionalnih zajednica u Vojvodini. Primedbe na teorijskom nivou, koje možemo izreći o funkcionisanju nacionalnih saveta, ne mogu da važe za sve nacionalne savete. Zapravo, koliko poznajem funkcionisanje nacionalnih saveta u Vojvodini, svaki nacionalni savet ima svoje specifičnosti. Još kod njihovog osnivanja – govorili smo o tome kako su birani i formirani – ja sam bio skeptičan prema toj formi, jer sam očekivao iza cele te priče samo izvesnu fasadu, iza koje se ništa ne dešava. Međutim, konkretno, kod Nacionalnog saveta Slovaka postigle su se neke stvari, koje bez tog novog vida organizovanja nije bilo moguće postići do tada, barem ne na organizovan način. Znači, sa nastankom nacionalnih saveta, konkretno kod Slovaka, iskoristili smo priliku, da jedan legalan, više-manje legitiman oblik reprezentacije, kako bi artikulisali i pokušali da ostvarimo neke potrebe slovačke nacionalne zajednice u Vojvodini za koje ranije nismo imali mogućnosti ili pokušaj njihove realizacije nije bio ozbiljno shvatan. Znači, ja bih želeo u neku ruku samo da upozorim na izvesne rezerve, koje u funkcionisanju nacionalnih saveta postoje. Ja sam u vezi sa političkom reprezentacijom manjina

vrlo skeptičan i rezervisan, da ne kažem da sam, u celoj toj priči, rezigniran. Jer, koji god model da zastupamo, a da u krajnjem slučaju on i zaživi, sigurno ćemo naći toliko nedostataka u njegovom funkcionisanju, da ćemo se, u krajnjem slučaju, složiti da se radi o simulaciji multietičnosti političkog života, a ne o pravom političkom životu.

Evo primera iz istorijskog iskustva. Slovačka manjinska nacionalna zajednica na tlu Vojvodine pokušala je još polovinom XIX veka da se politički organizuje i na izbore je izlazila zajedno sa pripadnicima srpske zajednice, u to vreme, takođe, manjinske. Dva puta uspešno – 1869 godine, kada je u izbornom okrugu u Kulpinu za parlament u Budimpešti uspešno biran Viliam Pavljini – Tot i 1905, kada je to pošlo za rukom i Milanu Hodži. Posle Prvog svetskog rata obnovljen je rad Slovačke narodne stranke u Vojvodini, ali njeno delovanje se ne može oceniti kao uspešno. Slovaci su na prvim posleratnim izborima dobili svog predstavnika u parlamentu, Igora Štafanika iz Bačke Palanke, brata poznatog slovačkog generala Milana Rastislava Štefanika i, normalno, posvađali su se unutar stranke. Stranka je posle nekoliko godina odlučila da promeni, ustvari, da dopuni svoje ime sa Slovačka narodna seljačka stranka. Iako jedina slovačka stranka na izborima, uglavnom nije dobijala glasove Slovaka, već su se oni odlučivali više, recimo, za Radićevu Seljačku stranku. Ovo istorijsko iskustvo u političkom organizovanju i reprezentovanju manjina, naročito ako manjine nisu brojne, može biti korisno i danas kada govorimo o političkoj reprezentaciji manjina.

Setimo se i onih 40 godina bratstva i jedinstva, multietičnosti politike, koja je ustvari bila samo simulacija. To se i pokazalo. Upravo iz ovih razloga, bojim se da u ovoj priči za koji god model reprezentacije manjina da se odlučimo - da li na državnom ili regionalnom nivou - rezultati neće biti adekvatni očekivanjima.

Dodatak

Miroslav SAMARDŽIĆ **IZBORNI SISTEM I ZAŠTITA NACIONALNIH MANJINA³⁸**

Početak leta nastao je oštar politički sukob unutar vladajuće koalicije u AP Vojvodini. Razlog je Predlog odluke o izmenama i dopunama Odluke o izboru poslanika u Skupštinu AP Vojvodine, koji su podnele Demokratska stranka, Savez vođovdanskijh Mađara i Karićev Pokret snaga Srbije (u daljem tekstu Predlog).

Prema izbornim pravilima iz 2004. godine, 60 od 120 poslanika u Skupštini Vojvodine bira se po većinskom sistemu, a 60 po proporcionalnom sa Vojvodinom kao jednom izbornom jedinicom, cenzusom od 5 odsto i prirodnim pragom za stranke i koalicije nacionalnih manjina. DS, PSS i SVM smatraju da ovakav izborni sistem treba promeniti tako da se i dalje 60 poslanika bira po većinskom sistemu u jednakom broju izbornih jedinica, 48 po proporcionalnom (cenzus 5 odsto, prirodni prag za manjine), a 12 poslaničkih mesta rezervisano je za predstavnike nacionalnih manjina.

Podnosioci Predloga smatraju da su ovakve izmene neophodne zbog toga što je Članom 180 Ustava utvrđeno da se u autonomnim pokrajinama i jedinicama lokalne samouprave u kojima živi stanovništvo mešovitog nacionalnog sastava omogućuje srazmerna zastupljenost nacionalnih manjina u skupštinama, u skladu sa zakonom. Predlagači očigledno smatraju da Ustav insistira na tome da u skupštinama treba da budu zastupljene nacionalne manjine kao zajednice. Takođe, novi ustav uvodi i institut pozitivne diskriminacije. Prema članu 21, ne smatraju se diskriminacijom posebne mere koje Republika Srbija može uvesti radi postizanja pune ravnopravnosti lica ili grupe lica koja su suštinski u nejednakom položaju prema ostalim građanima.

Prema Predlogu, pravo na rezervisane predstavnike imaju nacionalne zajednice koje su već osnovale svoje nacionalne savete i koje, prema rezultatima poslednjeg popisa stanovništva, imaju najmanje 10.000 pripadnika sa prebivalištem na teritoriji AP Vojvodine. Mađari bi dobili tri zaštićena poslanička mesta, Slovaci i Hrvati po dva, Romi, Rumuni, Bunjevci, Rusini i Makedonci po jedno.

Kriterijumi za utvrđivanje broja zaštićenih mesta potpuno su arbitralno utvrđeni. Prema Ustavu, nacionalni saveti su fakultativne ustanove koje se mogu osnivati radi ostvarivanja prava na samoupravu u kulturi, obrazovanju, obaveštavanju i službenoj upotrebi jezika i pisma. Takođe, ni po Zakonu o zaštiti

³⁸ Ovaj tekst Miroslava Samardžića objavljen je na sajtu Nove srpske političke misli.

prava i sloboda nacionalnih manjina koji je 2002. godine donela Skupština SR Jugoslavije osnivanje nacionalnog saveta nije uslov da se neka zajednica smatra nacionalnom manjinom i da bi bila subjekat manjinske zaštite. Prema Predlogu, na narednim pokrajinskim izborima pripadnici manjina dobijali bi tri glasačka listića, dok bi većinski Srbi glasali samo dva puta. Ovakvo rešenje moglo bi se podvesti pod pojam pozitivne diskriminacije, ali bi moglo da važi samo za one nacionalne manjine koje su u posebno nepovoljnom položaju u izbornom postupku i koje zbog malobrojnosti ne mogu dobiti svoje predstavnike. Budući da Mađari čine približno 14 odsto stanovništva u Vojvodini, sledi da za pripadnike ove zajednice nije potrebno uvoditi mere posebne zaštite budući da oni svakako mogu dobiti značajan broj poslanika i po važećim pravilima. Ipak, treba dodati da mere pozitivne diskriminacije može uvoditi samo republika.

Zaštićeni poslanici biraju se po jednokružnom većinskom sistemu sa Vojvodinom kao jednom izbornom jedinicom. Za poslanike nacionalne zajednice izabran je kandidat koji je dobio najviše glasova, a u slučaju da se bira više poslanika, izabrani su oni koji su dobili najviše glasova.

Posledica ovakvih izbornih pravila je da zaštićeni poslanici mogu biti izabrani i sa veoma malim brojem glasova za razliku od ostalih, što može izazvati političku krizu. Naime, uzimajući u obzir postojeći, prilično izjednačeni odnos snaga u pokrajinskoj skupštini (na jednoj strani tzv. patriotski blok, na drugoj tzv. demokratski, proevropski), verovatno bi se desilo da „zaštićeni“ poslanici nacionalnih manjina budu jezičak na vagi koji će odlučivati koji blok će imati većinu.

Prema Predlogu, za poslanike nacionalnih manjina mogu glasati samo pripadnici dotične manjine. Da bi ovakvi izbori bili održani, moraju se formirati posebni manjinski birački spiskovi, što prouzrokuje brojne pravne i političke probleme. Manjinske biračke spiskove vodiće nacionalni saveti nacionalnih manjina. Izbor poslanika nacionalnih zajednica sprovedeće se ako u poseban birački spisak dotične nacionalne zajednice bude upisan broj koji je za jedan veći od 50 odsto punoletnih pripadnika te zajednice prema rezultatima poslednjeg popisa stanovništva. Ukoliko se taj uslov ne ispuni, poslaničko mesto te nacionalne zajednice pripada broju poslanika koji se biraju po proporcionalnom izbornom sistemu. Pravo da bira i bude biran za poslanika nacionalnih zajednica ima građanin, pripadnik nacionalne zajednice sa izbornim pravom, prebivalištem na teritoriji pokrajine i koji je upisan u poseban birački spisak.

Da bi bili uvedeni u posebne spiskove, pripadnici nacionalnih manjina sa biračkim pravom podnose zahtev svom nacionalnom savetu koji donosi rešenje o upisu koje je upravni akt. Međutim, nacionalni savet može da odbije zahtev ukoliko utvrdi da se podnosilac lažno predstavio kao pripadnik nacionalne

zajednice. Oštećeni u ovom slučaju može podneti žalbu pokrajinskom organu nadležnom za poslove uprave.

Prema Predlogu, organi jedinice lokalne samouprave nadležni za vođenje opšteg biračkog spiska dužni su da pomažu rad nacionalnih saveta i da na njihov zahtev omoguću uvid u opšti birački spisak! Dalje je predviđeno da će opštine u opšti birački spisak na osnovu posebnog biračkog spiska uneti slovnu oznaku nacionalne pripadnosti birača.

Ovakva rešenja su krajne problematična. I prema Ustavu i prema Zakonu o slobodama i pravima nacionalnih manjina, delatnost nacionalnih saveta je ograničena na oblasti koje su prethodno već navedene. Da li autonomna pokrajina bez ovlašćenja u Ustavu i zakonima može proširivati nadležnost nacionalnih saveta? Da li nacionalni saveti mogu postupati kao upravni organi? Dalje se postavlja pitanje da li afutonoma pokrajina uopšte može uređivati način vođenja biračkih spiskova. Prema Ustavu, ostvarivanje i zaštita sloboda i prava građana su republička nadležnost. Autonomna pokrajina može uvoditi dodatna prava nacionalnih manjina samo ukoliko je to zakonom predviđeno. Biračko pravo je jedno od osnovnih ljudskih prava. Prema Predlogu, nacionalni savet može odbiti da u poseban birački spisak upiše građanina koji se „lažno predstavio kao pripadnik nacionalne zajednice“. Na osnovu kojih kriterijuma će nacionalni savet utvrđivati nacionalnu pripadnost? Ne postoje objektivni kriterijumi na osnovu kojih se može utvrditi nečija nacionalnost, pa se zbog toga takva činjenica i ne može dokazivati u pravnom postupku.

Prema Članu 47 Ustava, izražavanje nacionalne pripadnosti je slobodno. Niko nije dužan da se izjašnjava o svojoj nacionalnoj pripadnosti. Dakle, ne postoji mogućnost da neki organ utvrđuje da li je izjava o nacionalnoj pripadnosti koju daje građanin istinita ili nije. Na primer, prilikom popisa stanovništva popisivač je dužan da unese nacionalnu pripadnost u popisni obrazac onako kako se dotično lice samo izjasni i takva činjenica se ne proverava. Pri tome, takva izjava se može menjati. Očigledno da Predlog polazi od krajnje konzervativnog stava o tome da je nacionalna pripadnost stečena rođenjem, da je primordijalna a ne kulturna. Predlog kao da sugerise da je nacionalna zajednica zajednica krvi, prirodna zajednica. Da stvar bude gora, Predlog ne sadrži efikasne pravne lekove za zaštitu biračkog prava pripadnika nacionalnih manjina. Naime, ukoliko nacionalni savet odbija upis, moguća je žalba pokrajinskom organu nadležnom za poslove uprave. Jasno je da biračko pravo, kao i svako ljudsko pravo, mora uživati efikasnu sudsku zaštitu. Autonomna pokrajina, međutim, nema sudsku autonomiju, ona ne može utvrđivati nadležnost sudova, pa zbog toga ne može utvrđivati ni način vođenja biračkog spiska.

Kako će vođenje posebnih spiskova izgledati u praksi? Postojeći nacionalni saveti imaju sporan legitimitet, nekima je već istekao mandat, oni ni kadrovski nisu osposobljeni za vođenje komplikovanih poslova. Poznato je da Mađarski nacionalni savet u potpunosti kontroliše SVM. Predsednik ovog saveta Laslo Joža ujedno je i jedan od lidera dotične stranke. Ako neki Mađar ne bude upisan u posebni spisak, on može da se žali pokrajinskom Sekretarijatu za upravu i propise, čiji je šef Tamaš Korhec, takođe kadar SVM. Sledi da će SVM, kao stranka koja učestvuje i na izborima, kontrolisati formiranje mađarskog biračkog spiska, umesto da to radi neki nepristrasni organ javne vlasti. Mogućnosti manipulacije ovakvim biračkim spiskovima su ogromne, budući da su i ostali nacionalni saveti pod kontrolom političkih manjinskih oligarhija. Veliki je rizik da na posebne spiskove neće biti upisane osobe koje nisu nacionalno podobne po kriterijumima nacionalnih saveta, a oštećenima ne stoje na raspolaganju efikasni pravni lekovi.

Inače, opšti birački spisak vodi se prema pravilima koja su utvrđena Zakonom o izboru narodnih poslanika („Službeni glasnik Republike Srbije br. 35/00“). Prema Zakonu, građanin koji nije upisan u birački spisak može podneti tužbu sudu, koji je dužan da u roku od 24 časa donese odluku. Takođe, Zakonom je propisano ko ima uvid u birački spisak i koji podaci se unose. Ističem da nije predviđeno da se unose podaci o nacionalnoj pripadnosti (član 15. stav 2). Da li autonomna pokrajina svojom odlukom, mimo zakona, može utvrditi da se u opšti birački spisak unose podaci o nacionalnoj pripadnosti?

Očigledno je da je Predlog po mnogim elementima neustavan i nezakonit, o čemu bi trebalo da se izjasni Ustavni sud ukoliko neko pokrene inicijativu za ocenu ustavnosti. Međutim, ovaj sud još nije formiran i potpuno je neizvesno kada će početi da radi.

Iz istorije je poznato da se zaštitom manjina često manipuliše kako bi bili postignuti neki drugi politički ciljevi. U našem slučaju, najverovatnije se ne radi o nastojanjima da se unapredi politički položaj vojvođanskih manjina, već DS, SVM i PSS nastoje da tako skroje izborna pravila koja će njima omogućiti da zadrže vlast u pokrajini. Naime, ove stranke očigledno smatraju da će zaštićeni manjinski poslanici uvek pripadati njihovoj političkoj grupi, a da će biti protiv radikala, SPS i DSS. Razlog ovako oštre borbe za vlast je činjenica da je budžet APV povećan na oko 55 milijardi dinara, što znači da je plen koji vladajuća grupacija deli postao znatno veći nego do sada.

Politički rizici koje donosi predloženi izborni sistem su ogromni, a najgore je što može doći do povećanja etničkih napetosti. Ako predložena izborna pravila budu usvojena, to će značiti da će mađarska nacionalistička stranka SVM biti većito na vlasti u Vojvodini, a da će srpske nacionalističke stranke biti potisnute u poziciju beznadežne manjine, što će ih navesti na vaninstitucionalno delovanje.

Bez sumnje, potonje političke organizacije nastoje da ubede vojvođanske Srbe da su oni diskriminirani.

Da li je u pitanju bezobzirna borba za vlast sebičnih i neodgovornih političkih elita ili priča ima širu pozadinu? Nije nepoznato da su autonomaški krugovi nezadovoljni statusom Vojvodine i da nastoje na svaki način da izvrše reviziju Ustava. Budući da domaće stanovništvo, naročito Srbi, ne daje podršku takvim nastojanjima, jedan od načina da se proširi autonomija jeste izazivanje etničke i političke krize kako bi se izdejstvovalo da se o statusu pokrajine odlučuje na nekoj međunarodnoj konferenciji ili arbitražom EU i SAD. Autonomaški blok čine DS, političke organizacije nacionalnih manjina i Čankova LSV. DS je najuticajnija i najjača stranka ove grupacije. Liga, međutim, ne podržava Predlog iz čisto pragmatičnih razloga. Naime, na pokrajinskim izborima 2004. ova stranka je dobila samo jednog poslanika na većinskim izborima i šest na proporcionalnim. Smanjivanje broja poslanika koji se biraju po proporcionalnom sistemu svakako bi umanjilo uticaj LSV u Skupštini Vojvodine. Iz istih razloga Predlog ne podržava ni G 17.

Predsednik Skupštine Vojvodine Bojan Kostreš, uz podršku SRS i DSS, predlaže da se svih 120 poslanika bira po proporcionalnom sistemu, sa prirodnim pragom za stranke i koalicije nacionalnih manjina. Da bi ovakvo rešenje bilo prihvaćeno, neophodno je da se izmeni Statut APV koji sadrži odredbu da svaka opština mora imati najmanje po jednog poslanika. Predsednik IV Vojvodine Bojan Pajtić, koji brani Predlog, smatra da Ustavni zakon za sprovođenje Ustava Republike Srbije ne omogućava da postojeća skupština promeni Statut. Najzad, postoji i predlog poslanika Mirka Bajića prema kome bi trebalo zadržati postojeći izborni sistem, s tim što bi se za stranke nacionalnih manjina uveo umanjeni prirodni prag.

Verovatno da je najbolje rešenje čist proporcionalni sistem sa Vojvodinom kao jednom izbornom jedinicom i prirodnim pragom za manjine. U tom slučaju, nije neophodno da se prave posebni birački spiskovi, što bi inače bilo politički krajnje riskantno. Ovakav sistem omogućava svim iole brojnijim nacionalnim manjinama da budu zastupljene u Skupštini Vojvodine, a svaki pripadnik nacionalne manjine sâm može odlučivati o tome da li da glasa za svoju nacionalnu stranku ili za neku stranku iz šireg društva. Najbolja su ona rešenja koja nude više opcija i omogućavaju autonomno odlučivanje pojedinaca. Valja napomenuti da ne može svaka malobrojna nacionalna manjina imati svog zastupnika u skupštini pokrajine. Svrha pozitivne diskriminacije nije da poništi većinsko demokratsko pravilo, već da ispravi njegove neuspehe i nedostatke. Prirodni prag je otuda donja granica ispod koje ne treba ići. Poslanik može biti samo osoba iza koje stoji odgovarajuća demokratska podrška. Najzad,

proporcionalni sistem stimuliše velike stranke da na izborne liste stavljaju i pripadnike manjina kako bi pridobile manjinske glasove. Na taj način postiže se bolja integracija društva i izbegava rizik da se poklope etničke i političke podele, što je obično uvod u teške krize sa nesagledivim posledicama.

INFORMATIVNI RESURSI MANJINA I OČUVANJE MULTIETNIČKOG IDENTITETA VOJVODINE

Sonja BISERKO

Za očuvanje multietničkog identiteta Vojvodine veoma je značajno informisanje na jezicima manjina. Često se u prilog ostvarivanja ovog prava navode identitetski argumenti. S pravom, jer informisanje na jezicima manjina itekako doprinosi očuvanju nacionalnog identiteta pripadnika manjinskih zajednica.

Međutim, pravo na informisanje na maternjem jeziku je jedno od fundamentalnih prava koje poseduje šire učinke i značaj. Mogućnost da se pripadnici manjina informišu na svom jeziku pospešuje njihovu integraciju u globalno društvo. Osim toga, ono u velikoj meri doprinosi legitimnosti poretka u kome manjine ostvaruju svoja prava.

Efekti ovog prava nisu beznačajni ni kada je reč o toleranciji i smanjivanju etničke distance. Prihvatanje *drugog*, bez obzira da li dolazi iz većinske ili neke druge manjinske zajednice, u velikoj je meri olakšano ako su mediji, u većoj meri nego što je to danas slučaj, otvoreni za zbivanja u drugim nacionalnim zajednicama.

Napokon, informisanje na manjinskim jezicima proširuje informativnu kompetenciju građana i doprinosi većoj racionalnosti političkog života, što je u slučaju neuređenog društva i nekonsolidovane države, kakva je Srbija, od izuzetnog značaja. Ne treba smetnuti s uma ni činjenicu da se bilingvalnost pripadnika manjinskih zajednica pokazuje kao značajna informativna prednost.

Već ove činjenice navode na zaključak da neometano ostvarivanje ovog prava mora biti jedan od strateških interesa ne samo pripadnika manjinskih zajednica, njihovih intelektualnih, kulturnih i političkih elita, nego i svih onih političkih aktera koji sebe razumevaju kao demokratske političke aktere i koji, kao takvi, nastoje da Srbiju konstituišu kao demokratsku zajednicu.

Informisanje na jezicima manjina može se, kao što je poznato, ostvarivati na dva načina – ili osnivanjem zasebnih manjinskih medija ili emitovanjem posebnih

sadržaja na jeziku manjine unutar već postojećih medija (na jeziku etničke većine). Informisanje na manjinskom jeziku ne podrazumeva nužno i postojanje manjinskog medija, jer se manjine na svom jeziku, u vidu zasebnih priloga, emisija ili programa, na primer, mogu informisati i preko javnog servisa. Sa stanovišta manjina, najpovoljnija mogućnost je kada postoje manjinski mediji. Najnepovoljnija mogućnost je da postoji manjina, ali ne postoje manjinski mediji, niti mogućnost pripadnika manjine da se informišu na svom maternjem jeziku

U Vojvodini postoji višedecenijska praksa informisanja na manjinskim jezicima i na unapređivanju te prakse treba tražiti jedno od snažnih uporišta vojvođanskog identiteta. Zakonska obaveza da se mediji (pre svega lokalni elektronski mediji) privatizuju do kraja (2007) godine izazvala je zabrinutost manjina, jer ih je suočila sa redukcijom njihovih prava, budući da je, jednostavno rečeno, manjinsko medijsko tržište u komercijalnom pogledu veoma ograničeno.

U istraživanju koje je svojevremeno sproveo Fond za otvoreno društvo pripadnici manjinskih kulturnih elita su bili nedvosmisleni - proces privatizacije će, po njihovom mišljenju, itekako uticati na kvalitet informisanja na manjinskim jezicima. No, s druge strane, oni su izrazili snažno uverenje da mediji na jezicima manjina imaju budućnost.

Tomislav ŽIGMANOV INFORMISANJE NA JEZICIMA NACIONALNIH MANJINA U REPUBLICI SRBIJI

Fond za otvoreno društvo preduzeo je istraživanje stanja informisanja na jezicima manjina sa ciljem da utvrdi postojeće stanje u oblasti ostvarivanja prava manjina na informisanje na maternjem jeziku i da bi procenio ekonomske, tehničko-tehnološke i stručne kapacitete postojećih manjinskih medija da izvrše transformaciju. Isto tako, na ovaj način želimo da skrenemo pažnju javnosti i donosilaca političkih odluka na moguće negativne efekte predstojeće transformacije i da predložimo elemente za nove institucionalne aranžmane koji će obezbediti održivo i kvalitetno ostvarivanje prava na informisanje na maternjem jeziku.

U Srbiji žive pripadnici velikog broja manjina i za svako pluralističko društvo od suštinske je važnosti da stvara uslove kako bi pripadnici nacionalnih manjina mogli neometano uživati kako opšta građanska, tako i posebna manjinska prava. Od toga kako su manjinska prava uređena i da li se ostvaruju, u mnogome zavisi i stepen integrisanosti manjina u društvo, kvalitet međuetničkih odnosa, stabilnost, ali i demokratizacija društva.

Pravo na informisanje na maternjem jeziku, osim prava na obrazovanje, očuvanje kulture ili službene upotrebe jezika i pisma, jedno je od ključnih manjinskih prava. Ujedno, ono je važan identitetski resurs, a značajan je i iz ugla građanske kompetencije. U Srbiji, a naročito u Vojvodini, postoji višedecenijska tradicija informisanja na jezicima nacionalnih manjina, a sada je u toku proces vlasničke transformacije ne samo ovih medija.

Uvod – tanzicija medijskog sektora u Srbiji

Još uvek ynatna većina medija na jezicima manjina pretežno se finansira iz javnih izvora, odnosno iz budžeta Srbije, odnosno AP Vojvodine, ili iz budžeta lokalnih zajednica – opština. Takav oblik finansiranja je nastavljen i posle 2003. godine kada su osnivačkih prava medija na jezicima manjina čiji su osnivači bili Republika Srbija ili AP Vojvodina preneti na nacionalne savete nacionalnih manjina. Na lokalnom nivou opštine su pretežni osnivači i finansijeri lokalnih medija na jezicima manjina koji imaju programe na jezicima manjina. Finansiranje iz javnih izvora obezbeđuje ekonomsku održivost, ali i određenu vrstu monopola na informisanje na jezicima manjina, bez obzira na njihov kvalitet, uređivačku politiku, razvojne ili profesionalne kapacitete.

Sadašnji pravni okvir, stvoren nakon demokratskih promena 2000. godine, nije u potpunosti usaglašen. Sa tim su povezane i moguće opasnosti započete privatizacije manjinskih medija. Opravdano se strahuje, da bi prepuštanje tržištu istih, dovelo do redukcije prava na informisanje na maternjem jeziku, naročito kada je re; o informisanju na lokalnom nivou. Odsustvo šire rasprave o strategiji razvoja radiodifuzije Srbije, planu raspodele frekvencija, kao i u procesu konstituisanja radiodifuznih ustanova Vojvodine i Srbije, takođe unosi određenu neizvesnost da će doći do smanjivanja postignutog nivoa kvaliteta i obima ostvarivanja prava na informisanje na maternjem jeziku.

Posledice postojeće privatizacija medija u Srbiji, koja treba da se završi do kraja 2007. godine, a što je posledica prihvatanja i sprovođenja tzv. evropskih standarda, zahtevaće uspostavljanje novih institucionalnih aranžmana i nove oblike finansiranja ili subvencija na nacionalnom i lokalnom novu. Privatizacijom se i informativni mediji na manjinskim jezicima pretvaraju u neku vrstu robe, za koju se unapred zna da ima ograničeno tržište i ograničenu konkurentnost na medijskom tržištu, a time i male izgleda za opstanak i održivost.

Da bi se u tim uslovima obezbedilo ostvarivanje garantovanog prava na informisanje na jezicima manjina, da bi se očuvao ili unapredio njegov kvalitet i osigurala održivost manjinskih medija, potrebno je blagovremeno razmotriti i uspostaviti nove institucionalne aranžmane i nove izvore i forme finansiranja. Uz

intervenciju u sferi javnih finansija, što podrazumeva i diversifikaciju namene sredstva koja se prikupljaju putem obavezne pretplate na javni servis, obaveza da se osigura informisanje na jezicima manjina će zahtevati i određene intervencije u oblasti fiskalne politike na nacionalnom i lokalnom nivou.

Važno je da se načelo zabrani koncentracija vlasništva i u odnosu na medije koji obavljaju informisanje na jezicima manjina. Međutim, primena ovog principa u ovoj oblasti ima svoje specifičnosti koji su ogledaju, pre svega, u daleko manjem broju medija, drugačijih institucionalnih aranžmana i slabijeg demokratskog potencijala unutar manjina. To nameće potrebu za traganjem za posebnim rešenjima kada je reč o regulatornim telima i institucijama nadzora.

Potrebno je sagledati neke evropske standarde u oblasti informisanja i nove mogućnosti, kao što su prekogranična televizija, komunalni elektronski mediji i slično, koji mogu poslužiti kao instrument za podizanje kvaliteta informisanja na jezicima manjina. Gledano na srednji rok, i digitalizacija, građansko informisanje putem blogova i slično, su takođe potencijali koji se moraju uzeti u razmatranje prilikom promišljanja budućnosti informisanja na manjinskim jezicima, njegovog daljeg širenja i obezbeđivanja njegove održivosti.

Država je dužna da obezbedi dovoljan pravni okvir za ostvarivanje prava na informisanje na jezicima manjina i da obezbedi odgovarajuće uslove za finansiranje kako bi ovo pravo bilo realno ostvarivo. Naročito je dužna da sprovodi nadzor nad sprovođenjem zakona i drugih normi. Međutim, prvenstvena odgovornost za razvoj informisanja na jezicima manjina leži na nacionalnim savetima nacionalnih manjina.

Potrebno je takođe da se utvrdi i sprovodi nova koherentna politika informisanja na manjinskim jezicima koja će uvažiti nove pravne, političke i ekonomske okolnosti koje utiču na ostvarivanje prava na informisanje na jezicima manjina. U njenom formulisanju neizostavno moraju učestvovati parlament i vlada Srbije, nacionalni saveti nacionalnih manjina, Savet radiodifuzne agencije, nevladine organizacije te stručna i zainteresovana javnost kako iz redova manjina tako i iz redova većine.

Pravni okvir

Pravo na informisanja na maternjem jeziku zajamčeno je različitim međunarodnim pravnim dokumentima. Propisuje se zakonima koji uređuju oblast manjinskih prava, zatim onima koji uređuju samo informisanje, a u Srbiji kao državi u tranziciji i zakonima koji se odnose na privatizaciju. Pravna regulacija informisanja na maternjem jeziku pripadnika nacionalnih manjina u Srbiji menjala se tokom poslednjih desetak godina. U tom dinamičnom procesu,

menjala su se, shodno tome, i politika finansiranja medija na manjinskim jezicima, način upravljanja takvim ustanovama, uticaji iz sfere politike često su bili приметni, pa je postojao i različit kvalitet informisanja na jezicima manjina.

Sa aspekta zaštite i ostvarivanja prava nacionalnih manjina dva su glavna međunarodna prava dokumenta – Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina i Evropska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima i oba su ne tako davno ratifikovana. Novi Ustav Republike Srbije u pogledu slobode medija članom 50. propisuje slobodu da svako može da “bez odobrenja, na način predviđen zakonom, osniva novine i druga sredstva javnog obaveštavanja”. Među odredbama Ustava kojima se propisuju prava pripadnika nacionalnih manjina nalaze se i odredbe o informisanju: u čl. 79, kojim se propisuje pravo na očuvanje posebnosti, pripadnicima nacionalnih manjina se jamči pravo “na potpuno, blagovremeno i nepristrasno obaveštavanje na svom jeziku, uključujući pravo na izražavanje, primanje, slanje i razmenu obaveštenja i ideja”, kao i “na osnivanje sopstvenih sredstava javnog obaveštavanja, u skladu sa zakonom”.

Normativni deo koji se ticao pravne regulacije javnog informisanja bio je predmet čestih izmena. Od 1990. godine u Srbiji su doneta čak četiri zakona o informisanju. To je za posledicu imalo to da je čitava oblast informisanja na manjinskim jezicima u Srbiji u značajnoj meri bila pravno neizgrađena, te je bilo podložna različitim *ad hoc* rešenjima, manipulacijama i kontroli procesa ostvarivanja ovog prava.

Osnovni zakon kojim se uređuje informisanje je Zakon o javnom informisanju. Sa aspekta ostvarivanja prava nacionalnih manjina, od značaja je član 5. kojim se Republika, autonomna pokrajina i lokalna samouprava obavezuju da obezbede deo sredstava ili druge uslove za rad javnih glasila na jezicima nacionalnih manjina. Važna je i odredba kojom je utvrđeno da osnivač javnog glasila može biti svako domaće ili strano pravno ili fizičko lice, a da osnivači ne mogu biti ni posredno ni neposredno država i teritorijalna autonomija, kao ni ustanova, preduzeće i drugo pravno lice koje je u pretežnom delu u državnoj svojini, ili koje se u celini ili pretežnim delom finansira iz javnih prihoda.

Drugi pravni akt koji je od odlučujućeg značaja jeste Zakon o radiodifuziji. U njemu je propisano da se nosioci javnog radiodifuznog servisa obavezni da “obezbede zadovoljavanje potreba građana za programskim sadržajima koji izražavaju kulturni identitet, kako naroda, tako i nacionalnih manjina, odnosno etničkih grupa, kroz mogućnost da određene programe ili programske celine, na područjima gde žive i rade, prate i na svom maternjem jeziku i pismu”.

Sa aspekta ostvarivanja prava nacionalnih manjina na informisanje na maternjem jeziku, aktuelno je i pitanje privatizacije medija. Zakonom o javnom informisanju, naime, određeno je da javna glasila moraju biti privatizovana u

roku od tri godine od stupanja na snagu ovog zakona, a taj rok je istekao 30. aprila 2006. godine. U slučaju radio i televizijskih stanica, privatizacija mora biti sprovedena do kraja 2007. godine, shodno Zakonu o radiodifuziji. Ustupanje osnivačkih prava štampanih medija nacionalnim savetima nacionalnih manjina trebalo bi da vodi traženju koncepta koji bi podrazumevao, osim definisanja stabilnih izvora finansiranja, i stvaranje pretpostavki i institucionalnih rešenja za regulatorna tela kako bi se umanjio uticaj određenih centara moći u manjinskim zajednicama na uređivačku politiku medija, što do sada nije ostvareno.

Medijski proizvodi na manjinskim jezicima

Pravo pripadnika nacionalnih manjina na informisanje na maternjem jeziku se ostvaruje putem različitih medijskih proizvoda. Formalno posmatrajući, oni mogu imati različit status (samostalni su ili su delovi neke veće celine koja je na drugom, uglavnom na srpskom jeziku), sadržajni obim (veći ili manji broj informacija na manjinskom jeziku), dinamiku pojavljivanja (dnevno, radnim danima, nedeljno, dvonedeljno, mesečno, tromesečno, a neki čak i godišnje) i specifičnu misiju (informisanje o događajima od lokalnog, regionalnog ili najšireg društvenog značaja; ili o događajima iz oblasti kulture i tradicije određene manjine; ili o događajima iz verskog života; ili su namenjeni za određenu, užu ciljnu grupu – na primer, za decu ili mlade).

Podaci koje iznosimo u ovom izveštaju odnose se na stanje tokom 2004, 2005. i 2006. godine. U tom periodu u Srbiji su postojala 164 medijska proizvoda preko kojih su se pripadnici nacionalnih manjina informisali na svom maternjem jeziku, a koje je proizvodila 101 medijska ustanova. U ukupnom broju medijskih proizvoda, elektronski prednjače u odnosu na štampane. U Srbiji postoji 38 štampanih medija, od toga 34 u Vojvodini i samo četiri u centralnoj Srbiji. Radio programe na manjinskim jezicima emituje 86 stanica – 74 u Vojvodini, a 12 u centralnoj Srbiji. TV program emituju 32 televizije – 27 u Vojvodini, a 5 u centralnoj Srbiji. Osam kablovskih televizija emituje program na dva manjinska jezika: 7 na mađarskom i jedna na slovačkom jeziku. Registrovan je samo jedan informativni web portal, i to na mađarskom.

U Srbiji postoje 34 medijska proizvoda koji se pojavljuju samo na jezicima nacionalnih manjina, i to 19 štampanih medija, 12 radija i 3 televizije. Najviše manjinskih medija funkcioniše na mađarskom jeziku – devet: osam novina i jedna radio stanica. Pripadnici rusinske, hrvatske, ukrajinske, bugarske i bunjevačke manjine svoje informativne potrebe mogu da zadovolje sa po jednim štampanim medijskim proizvodom.

Stanje u oblasti informisanja manjina

Medijske ustanove koje se javljaju kao nosioci ovih aktivnosti veoma su različite – od verskih zajednica i nevladinih organizacija, preko privatnih institucija pa do kulturno-informativnih i specijalizovanih medijskih kuća. Naravno, veličina, razvijenost i sami kapaciteti ovih ustanova takođe su različiti. Našim istraživanjem su obuhvaćene samo one medijske ustanove čiji je primarni cilj redovno (i relativno) sveobuhvatno informisanje građana o društvenim događajima na nekom manjinskom jeziku, a takve su 72 medijske ustanove, koje proizvode 112 medijskih proizvoda na manjinskim jezicima. Istraživanje je sprovedeno tokom marta, aprila i maja meseca 2006, a obuhvaćeno je oko 75 odsto medijskih proizvoda na manjinskim jezicima u Srbiji.

Najveći broj medijskih ustanova ima status javne ustanove, slede zatim one koje su u privatnoj svojini. U najmanjem broju slučajeva kao osnivači medijske ustanove javljaju se različita “udruženja građana”, to jest nevladine organizacije. Istraživanjem je utvrđeno da ove medijske ustanove nisu međusobno povezane, više od polovine nisu članice profesionalnih i/ili poslovnih asocijacija, a blizu čak dve trećine nemaju uspostavljeno nikakvo strateško partnerstvo ni sa jednim subjektom u medijskoj sferi.

U polovini slučajeva medijske ustanove radni prostor obezbeđuju putem zakupa. Tehničko-tehnološki uslovi za rad nisu previše povoljniji. Postojanje medijskih proizvoda na manjinskim jezicima u velikoj meri zavisi od dotacija sa strane, u ovom slučaju od redovnih subvencija određenih tela državne vlasti, a u manjoj od ostvarenih prihoda na tržištu. Dolaženja do sredstava putem donacija ne prelaze 10 odsto prihoda. Kao donatori najčešće se pominju međunarodne donatorske ustanove (na primer, Fond za otvoreno društvo, Evropska agencija za rekonstrukciju), ili pak fondovi iz država matica namenjeni njihovoj dijaspori.

Najveći postotak među zaposlenima u oblasti informisanja na manjinskim jezicima u Srbiji čine novinari. U strukturi zaposlenih najviše je onih sa završenom srednjom školom – nešto manje od 48 odsto. Slede zatim novinari koji imaju stečeno zvanje sa visokom stručnom spremom – njih je nešto više od 32 odsto. Sa višom stručnom spremom je 18 odsto, a preostali nemaju završenu srednju školu. Prema kriterijumu starosti, najveći broj zaposlenih je u dobi između 35 i 55 godina (48 odsto). Slede zatim oni koji su stariji od 55 godina (31 odsto), a onih koji su mlađi od 35 godina je najmanje (21 odsto). Za ovakvo stanje ljudskih resursa koje postoji u oblasti informisanja na manjinskim jezicima ne može se reći da je povoljno.

Među novinarima zabeleženi su retki primeri stručnog usavršavanja. Manje od polovine novinara (41 odsto) koji rade u ovim medijskim ustanovama pripada

nekom strukovnom novinarskom udruženju. Zabrinjava podatak da je većina medijskih ustanova nespremno dočekala privatizaciju medija – oko 30 odsto anketiranih nema nikakav plan za privatizaciju.

Medijski proizvodi na manjinskim jezicima u značajnoj su meri monoetnični. – veliki prostor je posvećen događajima iz vlastite zajednice (70 – 80 odsto). Događajima koji se odnose na većinski narod posvećuje se više pažnje (20 – 25 odsto), nego zbivanjima koja se tiču ostalih manjina (5 odsto).

Dubravka VALIĆ NEDELJKOVIĆ

MULTIKULTURALNOST U PROGRAMIMA

JAVNOG SERVISA VOJVODINE

U ovom radu se ukazuje na nalaze dobijene kvantitativno-kvalitativnom analizom sadržaja programa na 6 jezika (srpski, mađarski, slovački, rumunski, rusinski i romski) Radiodifuzne ustanove Vojvodine u toku tri monitoringa (septembar 2006 – januar 2007), sa fokusom na prisutnost/odsutnost multikulturnih sadržaja u javnom servisu, s obzirom na to da je misija ovog medija upravo podržavanje manjinskih kultura i zajednica i afirmacija kroz programe na većinskom i jezicima manjina i multikulturalnosti kao modela zajedničkog života u Vojvodini. U analizu su uključeni i neki rezultati dobijeni dubinskim grupnim razgovorom, a neposredno se odnose na prisutnost/odsutnost multikulturnih sadržaja u javnom servisu Vojvodine. Osnovni nalaz je da takvih sadržaja nema dovoljno niti u programu na jeziku većine niti u programima na jezicima nacionalnih manjina. Uputstvo za dobru praksu stoga bi bilo da RUV ozbiljno dugoročno i kratkoročno planira program u kojem će multikulturalizam kao tema biti opšteprisutan na svim nivoima, i informativnom, i obrazovnom i zabavnom.

KLJUČNE REČI: Multikulturalnost, tolerancija, jezik mržnje, stereotipi, javni servis, mediji na jezicima nacionalnih manjina.

1.Uvod

1.1. Teorijski okvir

U leksikografskoj literaturi multikulturalnost se definiše kao "prožimanje i zajednički život više kultura, više oblika kulturnog života u jednoj sredini ili državi", a shodno tome multikulturalan "se odnosi na više kultura koji obuhvata kulture više raznih naroda" (Klajn i Šipka, 2006:799) .

U stručnoj literaturi ovaj pojam je višeznačno tumačen i mnogostruko, iz različitih perspektiva, razmatran. Tako, na primer, Branimir Stojković (19999, 147) navodi "Multikulturalizam je ideja ili ideal o skladnom suživotu različitih etničkih i kulturnih grupa u okviru pluralističkog društva", u pogovoru Semprinijeve studije multikulturalizma na primeru Sjedinjenih Američkih Država kao prototipičnog za testiranje i promišljanje ovog pojma na ideološkoj, ali i na dnevno-političkoj ravni. Stojković, u istom tekstu, dodaje da je "neophodna pretpostavka multikulturnog društva zajednička građanska (*civic*) kultura zasnovana na priznavanju osnovnih institucija pravnog i ekonomskog sistema, ali prava na kulturnu različitost" (Pogovor, Stojković: Semprini, 19999, 147).

Upravo novinarima koji se bave ovim fenomenom mogu biti uputna razmišljanja Pascala Zacharya koji (2003:XXV) u uvodu studije *The Diversity Advantage* ističe da multikulturalizam jeste pojam sa mnogobrojnim značenjima, ali osim uobičajenog diverziteta u jeziku i kulturi u odnosu na većinsku zajednicu, podrazumeva i državljanstvo kao legitimni status manjinskih zajednica, kao i prepoznavanje potrebe za posebnim zakonima, institucijama i socijalnom politikom kako bi se prevazišle barijere i obezbedila puna participacija manjina u društvu (2003, XXV). Pascal Zachary postavlja niz, takođe i za novinare, veoma zanimljivih pitanja kao na primer: koji tip multikulturalizma? U čije ime? Koji zakoni podržavaju asimilaciju bez razumevanja identiteta manjinskih zajednica? Koji zakoni previše štite manjine ili lokalne grupe tako da njihovi članovi postaju ogorčeni, stigmatizovani i nerado viđeni kao deo većinske zajednice? Kako neki predstavnici manjina vide nestajanje granica između etniciteta, koje su nekada bile jasne? Da li smatraju da oni koji poništavaju te granice okreću leđa svojim? Da li čuvari multikulturalizma teže da očuvaju integritet različitih grupa, odnosno da li brane slobodu pojedinaca da "nabave mnogostruke etno-rasne veze"? Multikulturalisti su samozadovoljni različitošću – "nema više američkog melting pota već postoji pre jedna, uvek promenljiva, alijansa između individua i grupa" tvrdi Pascal Zachary (2003:XXVII). On se zalaže za usvajanje novih termina koji bi bolje definisali pojavu, poput "mongrel", "hibrid", "kozmpoliten".

Etnoantropolozi će radije imenovati pojavu rečima "akulturacija" i kulturni kontakt". Na primer Redfield, Liton i Herskovic (prema: Đordano, 2001:8) navode da "akulturacija obuhvata one pojave koje nastaju kad grupe pojedinaca iz različitih kultura dolaze u stalan neposredan kontakt sa naknadnim promenama u prvobitnom kulturnom obrascu jedne od grupa, ili obeju. Dok Fortis (prema istom autoru) upućuje da se "Kulturni kontakt mora posmatrati kao trajan proces interakcije između grupa sa različitom kulturom" (Đordano, 2001:8).

Ono što je zajedničko mnogim, pa i navedenim autorima je konstatacija da su nesporazumi kod interkulturnih komunikacija pre pravilo no izuzetak i to ne

samo kod onih udaljenih, već pre kod veoma bliskih. To je često uslovljeno istorijskim događajima koji su doprineli da dođe do kulturne diferencijacije, tako da se ustvari može zaključiti da multikulturni odnosi po pravilu nisu harmonični (Đordano, 2001:39). Stoga je u takvim zajednicama uloga medija izuzetno važna, jer oni mogu doprineti razvoju tolerancije i harmonizaciji zajednice, odnosno nasuprot tome mogu i podsticati stereotipizaciju manjinskih kultura te tako produbljivati jaz između manjine i većine i time doprinosti "susretima kultura bez razumevanja". Kako će delovati, u mnogome zavisi od odnosa politike i medija, od zakonodavstva, vladavine prava, razvijenosti i dosegnutog profesionalnog i etičkog standarda u medijskom sektoru.

Tolerancija je pojam star gotovo tri stoleća, mada mnogi misle da ga je iznedrio nakon dva velika rata XX vek. Ona predstavlja u savremenom poimanju "suštinski element društva u kome bi svaki pojedinac mogao da živi autonomni život i neodvojivi deo ideje da je svaka ličnost svrha za sebe dostojna poštovanja; odnosno, kao nužna implikacija zahteva da država bude na pravdi zasnovana i neutralna prema različitim koncepcijama dobra" (Krstić, 2004:137). Bez tolerancije u odnosu na drugog i drugačijeg ustvari nema multikulturno ustrojenog društva a mediji su u tom slučaju komunikacioni kanal koji posreduje informacije neopterećene stereotipima i predrasudama. Međutim, ono što je ključno jeste granica, odnosno pitanje da li bezgranična tolerancija prerasta u anarhiju i može čak nečinjenjem podstaći nasilje. Rečeno upućuje i na to ko i na koji bi način trebalo da utvrdi granicu preko koje jedno demokratsko društvo ne može da pređe u tolerisanju ekstrema. Moderna teorijska misao utvrđivanje granica relativizuje u odnosu na kontekste, potom uzima u obzir i to da zajednica mora biti svesna da granice nisu utvrđene jednom za svagda i da je pitanje "mere" osnovno pri donošenju takve odluke. Razmatrajući pitanja granice Dejvis (prema: Krstić, 2001. i Primorac, 1989) veoma produktivno objašnjava da pošto društvo mora da ograniči slobode, "mora da postoji 'ekonomija slobode', a pošto je zahtev za slobodama veći od onoga što društvo sebi može da dozvoli, ona je nužno 'ekonomija oskudice'. To govori u prilog neophodnosti pravljenja jednog 'budžeta slobode' u kojem Dejvis misli da bi se mogle precizno meriti veličine poput 'tolerancije slobode, količine raznolikosti, stope promena, kao i posledice koje to ima po društvenu dezintegraciju'" (Krstić, 2004:145).

Čini se da u društvima u tranziciji problem granica tolerancije, čije (ne)postojanje se najjasnije očituje u medijima, još nije u punoj meri konsenzusno rešen. Niti postoji jasna volja za tim u političkoj, odnosno ekonomskoj sferi, niti u medijskom sektoru. Tabloidizacija medijske sfere, čak i kada je reč o javnom servisu, ne osigurava ni "preduvjete za medijsku zastupljenost manjinskih

skupina u društvu, dok istovremeno želi pasivizirati čitatelja vodeći se principima servilnosti i podilaženja" (Kanižaj, 2006:24).

Države u tranziciji (Van Cuilenburg, 1999) odlikuju se velikom medijskom ekspanzijom i agresivnom, nefer, konkurencijom. U takvim neuređenim medijskim sektorima medijski pluralizam je paravan za preplavljenost tržišta istim sadržajima koji se razlikuju samo po vizuelnim elementima, konstantama i formama. Dakle pluralizam ne garantuje i raznolikost.

Tabloidizacija, ne samo štampe već i elektronskih medija uključujući i javni servis (emisije tipa „24 sata svadba“, RTS) nije samo medijski već, u suštini društveni fenomen koji podržava evazivno novinarstvo "usredotočeno na pitanja 'koja obično nisu povezana s javnom sferom, na primer, seksualne skandale, tople ljudske priče i bizarne krimi-priče'... 'Nudi neposredan okvir objašnjavanja društvene i političke stvarnosti u obliku individualnih i osobnih motiva i reakcija (...)' Ta fragmentacija i trivijalizacija složene društvene stvarnosti (...) smanjuje sposobnost publike da daje smisao događajima, te racionalno misli i deluje" (McNair prema: Kanižaj, 2006:22).

Potpuna simplifikacija medijskih sadržaja ne ostavlja prostor za uzročnopsledična razmatranja pitanja od javnog interesa među kojima su multikulturalnost i marginalizovane grupe (nacionalne manjine su jedna od najznačajnijih). Naglasak je na senzacionalizmu, dramatičnosti, konfliktu, devijantnom ponašanju neprimerenom građanskom društvu. Samo manjinske grupe kod kojih se mogu takve aktivnosti prepoznati ulaze u dnevni korpus vesti koje prelaze informativni prag značajan za odluku o objavljivanju. Dakle, tranzicijski mediji uglavnom ignorišu probleme manjina, osim ako one nisu predmet kriminalističkog diskursa. Selekcija vesti, od izvora informacije do urednika u medijima, ima unutrašnju logiku koja često nije eksplicitna, već implicitna, i bitno utiče na način prezentacije stvarnosti. "Dok je stvarnost izuzetno kompleksna – temelji se na povjesti, apstrakciji, raskidima, neregularnostima, složenim odnosima i raznim vizijama stvarnosti – medijska se logika zasniva na konkretnosti, fragmentiranosti, isječcima iz života, plasiranju priče, a nije stanju pokazati pozadinu jednog događaja. To je u suprotnosti sa logikom svakodnevnog života" (Altheide-Snow, 1979 prema: Kanižaj 2006:29). Dekonstrukcija te logike je cilj analize diskursa medijskih sadržaja. Čija, veoma učinkovita tehnika, je kvantitativno-kvalitativna analiza sadržaja korišćena i u ovom istraživanju.

Ono što se od medija, a posebno od javnog servisa očekuje je odgovornost u izboru pitanja kojima će se baviti, načinu prezentacije, pozicioniranju određenih sadržaja u okviru programske šeme, značaju koji će se, određenim mehanizmima, nekoj temi dati i na kraju uticaju koji će sve to imati na odlučivanje građana o

učinkovitosti delovanja subjekata javne sfere. Odgovornost za izbor je suština etički ustrojenog novinarstva koje podrazumeva ne samo prava već i obaveze, dakle za, pre svega, odgovorno ponašanje novinara prema informaciji, odnosno podjednako i prema izvoru i prema recipijentu. Odgovornost podrazumeva slobodu na izbor - i to onaj koji imaju novinari, ali i onaj koji ima auditorijum, u oba slučaja kao pojedinci, građani otvorenog društva, jer "građnin danas svoje najpouzdanije uporište pronalazi na tlu civilnog društva i zato se jedan od njihovih glavnih zadataka sastoji u tome da štiti autonomiju civilnog društva i da se sa tog uporišta suprotstavlja pretnjama (kao i realnim ugrožavanjima) koje dolaze ne samo od strane države nego i sa tržišta" (Ridden i Turner, 2000:144-145 prema: Molnar, 2004:33-34).

Postavlja se dodatno pitanje da li odgovornost može biti moralna preporuka koja se bezuslovno sledi prema uputstvima sa unapred definisane liste preporuka dobre prakse, ili se i odgovornost posmatra iz perspektive kontekstualne uslovljenosti, odnosno da je samo reč o dovoljnoj otvorenosti prema drugima i drugome. Takođe je pitanje da li odgovornost može pružiti osećaj samoispravnosti ili moralne superiornosti, ili baš nasuprot, uliva nemir da bilo koja odluka nije do kraja ispravna ili dobro balansirana te da je možda trebalo drugačije, što će novinari prepoznati kao najčešći osećaj čak i u svakodnevnoj informativnoj praksi.

Treba stoga imati na umu da sistem komuniciranja u javnoj službi podrazumeva da se "Odluke zasnivaju na preferencijama koje nisu večite i koje su i same rezultanta svesnih i promišljenih sučeljavanja više suparničkih tački gledišta" (Kin, 1995:131). Ovaj način može doprineti da se "razotkriju skrivene društveno-ekonomske i političke sile koje manipulišu javnom definicijom rizika u skladu sa vlastitim uskim interesima (...) na taj način mediji u javnoj službi bi pomogli da se javnost prihvati trezvena strategija za smanjivanje ili otklanjanje ozbiljnih rizika", tvrdi Kin (1995:130). Da bi to postigli medijima bi mogle biti od velike pomoći primerena demokratska procedura u odlučivanju koje obezbeđuju pravo da se kaže i ono što neko ne bi voleo da čuje, ali i pravo da se dodatno promisle i preispitaju ponuđene opcije.

U medijskom sektoru postoje različita pomagla koja bi trebalo da doprinesu realnijem odlučivanju. Jedan od njih je i M*A*S: sistemi medijske odgovornosti Clau-Jean Bertrand. M*A*S, navodi autor, ima trostruki cilj, a to je da pomogne novinarima da bolje služe javnosti; zatim da im pomogne da razviju profesiju i poboljšaju standarde te da povrate poverenje, kako bi se oduprli političkim i ekonomskim pritiscima. Ovaj sistem je razvijen u tri oblasti. Prva su tekstovi i dokumenti; druga su osobe (pojedinci i grupe) i treća su procesi (dugo ili kratkotrajni). Inventar pisanih dokumenata sadrži 41 različit element počev od

opštih i pojedinačnih etičkih kodeksa, preko pisama čitalaca, blogova, veb strana koja na primer pruža novinarima informacije i savete o promovisanju odgovornosti (www.ifj.org/regions), veb-sajt koji otkriva kako strani mediji izveštavaju o zemlji sa prevedenim člancima (primer *Watching America*); godšnja zbirka novinskih kritika koju su sastavili reporteri ili korisnici medija, a uredili akademici. Drugu grupu čine pojedinci odnosno kolektiviteti i sadrži 44 mogućnosti počev od interne komisije u medijima koja se bavi procenom kvaliteta sadržaja; potom etički komitet; spoljni kritičar kojeg plaćaju mediji da u drugim sredstvima javno informisanja piše kritike; novinar-potrošač koji upozorava auditorijum na zloupotrebu oglašavanja; ombudsman; biro za žalbe; sindikat novinara; čitalački savetodavni odbor; radio klub u kojem se zajednički sluša i raspravlja o sadržajima; nacionalni, regionalni i lokalni saveti za medije; monitoring medija; nevladine organizacije za profesionalizaciju medija; udruženje novinara; vladina kancelarija za medije ili skupštinski odbor... I na kraju procesi koji sadrže 28 varijabli. Početna je preporuka da u medijima rade samo visokoobrazovane osobe; da svi novinari i urednici moraju proći kurseve o etici profesije; permanentni novinarski treninzi; baze podataka; kampanja medijska pismenost kako bi se mobilisala javnost protiv neetičnosti i trivijalnosti u medijima; redovna istraživanja javnog mnjenja; međunarodna saradnja; redovne konferencije koje organizuju novinari radi razmatranja pitanja funkcionisanja medijskog sektora; nagrade i priznanja. Druga klasifikacija M*A*S podrazumeva odgovor na pitanje ko u njemu učestvuje, pa autor predlaže klasifikaciju na internu (samoregulacija, kontrola kvaliteta u užem smislu); eksternu (odgovornost se može primeniti na medije bez njihove saglasnosti); kooperativnu (ceo medijski sektor se udružuje u kontroli kvaliteta).

Republička radiodifuzna agencije je u junu 2007. donela Opšteobavezujuće uputstvo o ponašanju emitera na osnovu člana 12, stav 5 Zakona o radiodifuziji. U poglavlju Opšti programski standardi samo stav 6) definiše da se zabranjuje diskriminacija na osnovu pola, rase, etničke, verske, socijalne ili nacionalne pripadnosti. U uputstvu se čak navodi da televizija, a posebno javnin servis, mora da vodi računa o pristojnom izgledu i oblačenju lica koja se pojavljuju u programima, ali se istovremeno ne bavi na dovoljno ozbiljan i produbljen način pitanjima jezika mržnje, diskriminacijom, obaveznošću zaštite manjina odnosno manjinskih i regionalnih jezika. Te tako ne daje dovoljno elemenata uredničkom menadžmentu i novinarima za lakše donošenje odluka u svakodnevnoj medijskoj praksi. Na prvi pogled bi se moglo olako zaključiti da to jeste oblik praktikovanja nezavisnosti medija, ali imajući na umu da tolerancija ima svoja jasna ograničenja ukoliko zajednica zaista želi da se ponaša prema principima važećim za

demokratski raspoložena civilna društva, tada je bitno imati javni konsenzus o tome dokle je moguće tolerisati javno izgovoreno i posredovano medijima.

Jezik mržnje se može smatrati i manipulisanim nesporazumom kao strategijom ovladavanja. Strategija jezika mržnje nije samo objavljeni sadržaj koji isijava diskriminacione poruke nabijene stereotipima i predrasudama prema drugom i drugačijem, već ima za cilj isključivanje manjina iz javnog života. Može se smatrati isto tako i da je neobjavljivanje ikakvih informacija u suštini strategija koja ima isti cilj kao govor mržnje, a to je isključivanje manjinskih zajednica odsustvom reprezentantnosti iz javnog diskursa. Dakle ignorisanje postojanja manjina kao takvih i njihovih problema, odnosno izostanak afirmisanja manjinskih kultura i javne upotrebe regionalnih i manjinskih jezika u medijima. Jezik mržnje jeste predmet regulacije kako medijskih zakona u Srbiji, tako i cehovskih novinarskih etičkih kodeksa, ali strategija isključivanja nije u potpunosti jasno definisana.

Primena je za sada nesistematična, a posebno iziostaju mehanizmi koji bi se bavili uočavanjem i sankcionisanjem nečinjenja, tačnije izostanka obaveštavanja javnosti.

1.1.1. Međunarodno i domaće zakonodavstvo

Preduslov za ostvarivanje svih kulturnih prava jeste pravo na učešće u kulturnom životu, koje se svrstava u red osnovnih prava nacionalnih manjina, "kao prava na zaštitu njihovog grupnog kulturnog identiteta" (Dimitrijević, 1999, 126). Ovo pravo tesno je povezano sa pravom na slobodu izražavanja koje podrazumeva da se bez obzira na granice traže, primaju, koriste i šire informacije i ideje bilo kojim sredstvima pa tako i mas-medijima. Ovo pravo pretpostavlja različite obaveze državnih vlasti, među kojima je i regulisanje i pomaganje funkcionisanja medija na jezicima nacionalnih manjina u sredinama u kojima su one dominantne.

U zemljama u kojima se demokratski procesi tek uspostavljaju, kao što je to slučaj i u Srbiji, odnosno gde demokratski zakoni nisu u punoj meri uspostavljeni, ili primenjeni u svakodnevnoj praksi "mediji su jedini kontrolor vlasti i jedina spona između te vlasti i onih koji su tu vlast navodno demokratski birali" (Pešić, 2003 : 37). Stoga je veoma značajno da za takvu ulogu mediji imaju uporište i u međunarodnim dokumentima i u domaćim zakonima.

Međunarodno i domaće zakonodavstvo je ovu oblast temeljno uredilo i to u nekoliko nivoa.

Osnovni nivo utvrđen je u Univerzalnoj deklaraciji UN o ljudskim pravima (1948) članom 19, koji predviđa slobodu mišljenja i izražavanja i slobodu medija.

Evropska konvencija o ljudskim pravima u članu 10, takođe precizira da svako ima pravo na slobodno izražavanje koje uključuje pravo na mišljenje davanje i primanje informacija i ideja. U Ugovoru o Evropskoj uniji proširen je u članu II-71 kojim se precizira da se mora poštovati sloboda i pluralizam medija. Ova bazična legislativa uključuje i zabranu diskriminacije i jezika mržnje. Pod jezikom mržnje se uobičajeno smatra distribucija informacija zasnovanih na rasnoj, etničkoj, nacionalnoj ili verskoj diskriminaciji, mržnja ili nasilje prema bilo kojoj rasi, odnosno grupi osoba različite nacije, vere ili boje.

Prvi nivo međunarodnih standarda u oblasti medija odnosi se na slobodu širenja informacija i na zaštitu od diskriminacije i to, pre svih, gore definisanog jezika mržnje. Mnogi međunarodni dokumenti definišu jezik mržnje i zabranu diskriminacije uopšte i posebno u medijima. Član 3c Deklaracije Saveta Evrope o slobodi izražavanja i informisanja ističe da su zemlje članice odlučile " da unaprede slobodan protok informacija, doprinoseći tako međunarodnom razumevanju, boljem poznavanju uvjerenja i tradicija poštovanju različitosti mišljenja i međusobnom obogaćivanju kultura" (Tatalović, 2004, 11). Prema praktikumu *Achieving media responsibility in multicultural societies* (2006:14), to su član 3 UN Konvencije za prevenciju i osudu genocida (1951), član 20. i 26. UN međunarodne konvencije građanskim i političkim pravima (1966), član 4 Konvencije UN o eliminaciji svih formi rasne diskriminacije, član II-81 Ugovora o Evropskoj uniji (2004), član 7 Konvencije Saveta Evrope o prekograničnoj televiziji (1989, amandmani 1998), član 22a iste Konvencije – Direktive (1989, 1998).

Drugi nivo su međunarodna dokumenta koja štite prava manjina, kojima se posebno bavio Savet Evrope koji je 1995. usvojio najznačajniji Okvirnu konvenciju o zaštiti nacionalnih manjina. Pristup manjina medijima je veoma značajan test zaštite manjinskih prava i demokratskog ustrojstva jedne zemlje. Član 9. ove konvencije je definisao suštinu prava manjina u medijskom sektoru.

1. Ugovornice se obavezuju da priznaju pravo svakog pripadnika nacionalne manjine na slobodu izražavanja, koje obuhvata slobodu uvrenja i primanja i davanja informacija i ideja, na manjinskom jeziku, bez ometanja od strane vlasti i bez obzira na granice. Ugovornice će obezbediti, u okviru svojih pravnih sistema, da pripadnici nacionalnih manjina imaju pristup sredstvima javnog informisanja bez diskriminacije.

2. St. 1. ne sprečava ugovornice da zatraže odobrenje, bez diskriminacije i na osnovu objektivnih kriterijuma za emitovanje radio i tv-emisija ili otvaranje bioskopskih preduzeća.

3. Ugovornice neće ometati stvaranje i korišćenje štampanih sredstava javnog informisanja od strane pripadnika nacionalnih manjina u zakonskim okvirima za zvučne radio i televizijske emisije, obezbediće koliko god je moguće,

a uzimajući u obzir odredbe st. 1, da pripadnici nacionalnih manjina dobijaju mogućnost stvaranja i korišćenja sopstvenih sredstava javnog informisanja.

4. U okviru svojih pravnih sistema, ugovornice će usvojiti adekvatne mere da se pripadnicima nacionalnih manjina olakša pristup sredstvima javnog informisanja i u cilju unapređenja tolerancije i omogućavanja kulturnog pluralizma.

Drugi izuzetno značajan dokument je Evropska povelja o zaštiti regionalnih i manjinskih jezika. Član 11 ovog dokumenta je ključan za kreiranje manjinske medijske politike.

U tim međunarodnim aktima su uspostavljeni standardi. Prvi standard je da nacionalne manjine moraju imati pristup svim medijima, bez diskriminacije, potom da mogu slobodno i bez ikakvih ograničenja primati i slati informacije, bez obzira na granice i aktuelnu političku vlast.

Drugo pravo, koje je utvrđeno i našim domaćim zakonodavstvom (pre svega u Zakonu o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina Republike Srbije, a i u paketu medijskih zakona Republike Srbije), je pravo nacionalnih manjina da same nacionalne manjine osnivaju svoje medije i da njima samostalno upravljaju i treće pravo koje okvirna konvencija utvrđuje, je zapravo obaveza države da olakša pristup predstavnicima nacionalnih manjina i sredstvima javnog informisanja. To se dakle odnosi na javne radiodifuzne servise. Intencija ove odredbe je da manjine budu uključene u uređivačku politiku i izradu programa u javnim radiodifuznim servisima. Pošto to nije bilo najjasnije svim zemljama i pošto se ovoga nisu pridržavale kasnije je Savet Evrope izdao komentare i preporuke, koji se upravo tiču ovog člana, preporučujući svim zemljama potpisnicama okvirne konvencije da posebno finansiraju programe na jezicima nacionalnih manjina i da posebno finansiraju programe koji se tiču nacionalnih manjina, a na većinskom su jeziku. Dakle, podjednako je važno da manjine međusobno budu informisane na sopstvenom jeziku, ali da većina bude informisana o problemima i životu nacionalnih manjina. Upravo u ovom drugom delu je medijska scena Srbije nedovoljno razvijena i demokratski je nezrela. Dakle, nije dovoljno deklarativno se založiti za pravo nacionalnih manjina da budu informisane, nego obezbediti i novac za takav vid informisanja. Izričito se navodi da je potrebno obezbediti dodatna finansijska sredstva za medije nacionalnih manjina, s obzirom na to da to zahteva dodatno finansiranje i dodatne troškove.

Ono što su druge konvencije zaboravile, a Povelja ističe jeste potreba da se obezbedi kontinuirano obrazovanje novinara na manjinskim jezicima i u manjinskim medijima, kako bi postigli nivo i standard koji imaju novinari u drugim medijima što se takođe ističe i u OEBS-ovim preporukama za SCG iz 2003, dok je još egzistirala Državna zajednica.

Treći nivo se odnosi na kulturnu raznolikost i on se još uvek u međunarodnom zakonodavstvu kreira. UNESKo je doneo 2001. Deklaraciju o kulturnom diverzitetu koja govori o kulturnim različitostima ali veoma uopšteno i navodi sledeće ciljeve:

- ohrabruje digitalnu pismenost,
- promovise lingvističku različitost u sajberspejsu,
- ohrabruje produkciju, očuvanje i distribuciju različitih sadržaja u medijima i globalnim informativnim mrežama,
- promovise ulogu javni radiodifuznih servisa u razvoju audiovizuelne produkcije sadržaja visokog profesionalnog kvaliteta (*Achieving media responsibility in multicultural societies*; 2006:18).

Domaće zakonodavstvo je takođe ozbiljno definisalo ovu oblast. U Zakonu o radiodifuziji, 2002. (član 21. "Suzbijanje govora mržnje", član 68. "Opšte obaveze emitera u odnosu na programske sadržaje", član 77. "Ostvarivanje opšteg interesa u oblasti javnog radiodifuznog servisa", član 78. "Obaveze nosilaca javnog radiodifuznog servisa u ostavriivanju opšteg interesa" posebno paragraf 2, 3,4,5,10 i 11, kao i u Zakonu o javnom informisanju, 2003. (član 38. "Zabrana govora mržnje", Ustavu Srbije 2006. (član 14. "Zaštita nacionalnih manjina", član 21. "Zabrana diskriminacije", član 46. "Sloboda mišljenja i izražavanja") član 48. "Podsticanje uvažavanja razlika", član 79. "Pravo na očuvanje posebnosti", član 81. "Razvijanje duha tolerancije"), predviđeno je da se u medijima razvija duh međukulturnog dijaloga, sprečava jezik mržnje, omogući svim ljudima koji žive na teritoriji zemlje da primaju i odašilju informacije u sredstvima javnog informisanja.

Međutim, ono što teorija medija i medijska legislativa nisu jasno definisali jeste odgovor na pitanje šta se podrazumeva pod pojmom "mediji nacionalnih manjina", pa s tim u vezi i mehanizme za ostvarivanje medijskog diverziteta i multikulturalnog pristupa u kreiranju medijske politike.

Dakle ostaje otvoreno pitanje, najpre, da li su mediji nacionalnih manjina:

(a) samo oni mediji koji su u potpunosti formatirani i programirani na jeziku nacionalne manjine i ceo novinarski, upravljački i administrativno-tehnološki kadar se regrutuje iz te manjinske zajednice (poput štamparsko-izdavačkih kuća *Hlas Ludu, Magyar Szó, Ruske Slovo, Libertatea*); ili su to i

(b) oni mediji koji samo jedan deo svog "prostora", odnosno "vremena" odvajaju za sadržaje prezentovane na jeziku nacionalne/nih manjina i za to imaju angažovane novinare iz manjinskih zajednica organizovane u sopstvenim autonomnim redakcijama (tipa javnog servisa Radio televizije Novi Sad koja ima 6 redakcija na jezicima nacionalnih manjina i redakciju, kao i celu administraciju na većinskom jeziku, kao i *Zrenjaninske novine*, u kojima postoji stranica na

mađarskom i rumunskom jeziku ili *Kikindske* koje imaju takođe stranicu na mađarskom jeziku koju pripremaju novinari mađarske nacionalnosti); ili se mogu manjinskim medijima smatrati i

(c) mediji na jeziku većine, koji samo neke sopstveno proizvedene sadržaje prevode na jezike nacionalnih manjina i objavljuju/emituju, dakle bez angažovanja novinara iz tih zajednica (tipa servisa BETE na jezicima nacionalnih manjina, ili emisija vesti na bugarskom jeziku na Radio Nišu); da li su to i

(d) mediji koji su formirani kao multietničke redakcije koje proizvode sadržaje na različitim jezicima, ali ih uklapaju u jedan jedinstven program (tipa Multiradio Radija 021 NS); da li se pod medijima manjina mogu smatrati i

(e) oni koji nisu markirani isključivo kao "jezički" i "etnički", već i/ili rasno odnosno verski?

Javni servisi u zemljama jugoistočne Evrope poznaju dva standarda, kada je reč o medijima i manjinama:

- objavljivanje sadržaja koje su pripremili novinari - pripadnici većine vezanih za multikulturalnost i nacionalne manjine za auditorijum većine;

- objavljivanje sadržaja koje su pripremili novinari - pripadnici manjina vezanih za multikulturalnost i nacionalne manjine za auditorijum manjina.

Prvi model ima ograničen domet i perspektivu koja je često stereotipna i ne uvažava u celosti informativne potrebe pojedinačnih nacionalnih i pogotovo jezičkih manjina.

Ono što predstavlja realnu opasnost drugog modela je getoizacija, zatvaranje u okvire medija na maternjem jeziku i istovremeno sužena dostupnost vodećim medijima i udarnim terminima. Istovremeno, većina u ovom slučaju, smatra da je rešila problem i ispunila zahteve navedene u međunarodnim dokumentima, koje je ratifikovala kako bi postala deo demokratskog sveta. Time suština multikulturalnosti nije postignuta, posebno i stoga što se pokazalo da su termini za manjine u elektronskim medijima, pa i na javnom servisu, uglavnom ispunjeni folklornim sadržajima o pripremanju tradicionalnih, etnički obeleženih jela, čime se stvara veoma rasprostranjen stereotip da je ključna identifikacija manjina - nacionalna nošnja i nacionalna kuhinja, kao i folklorna muzika. Iz rečenog ne bi valjalo zaključiti da nije dobro da postoje programi na jeziku nacionalnih manjina za te nacionalne manjine, već da je od suštinskog značaja za podupiranje multikulturalnosti upravo podsticanje visokoprofesionalnih programa na jezicima nacionalnih manjina i obezbeđivanje redovnog prevođenja tih sadržaja na većinski jezik i njihovo plasiranje i u veoma slušanim i gledanim terminima, pre svega, javnog servisa. "Ako hoćemo zaista biti otvorena društva u kojima će se svatko osjećati kao kod kuće, a nema razloga da se etničke manjine ne osjećaju tako, pogotovo ne u jugoistočnom dijelu Evrope – onda mora i tzv.

mainstream, većinski program da bude otvoren prema manjinama. (...) Dakle, umjesto što se o manjinama govori samo u političkom kontekstu, pre izbora i ratova, i umjesto što se kriminalcima spominje nacionalnost samo kad dolaze iz neke manjine – televizije, naročito javne, trebale bi i njih imati u vidu kada kreiraju svoju '*news agenda*'. Na kraju krajeva – svakome se dogodi da se nađe u situaciji kad je manjina. I to treba pamtit. Da, dakle, za početak, svijet vidi očima onog drugog. Jer smo onom drugom mi drugi" (Pešić, 2003:42).

Manjinski auditorijum u istraživanju objavljenom u *Achieving media responsibility in multicultural societies* (2006: 39), smatra da dobro formatirani i programirani mediji nacionalnih manjina treba da ostvare tri cilja:

- da informišu,
- da unaprede i oblikuju kulturu manjina,
- da obrazuju.

Pri čemu se kombinovani model može smatrati dobrom praksom.

Moguće preporuke za unapređenje multikulturalizma u medijima i podršku medijima nacionalnih manjina, što bi doprinelo razvoju kulturnog pluralizma i ohrabrilo toleranciju i nediskriminatorni medijski diskurs, baziraju se, pre svega, na unapređenju ali i primeni postojeće legislative, potom samoregulative u medijima, osnaživanju javnih servisa, organizovanju treninga za senzibilisanje novinara za manjinska i multikulturalna pitanja, kao i na saradnji između javnog servisa i drugih, pre svega regionalnih i lokalnih medija, potom manjinskih zajednica, nevladinog i vladinog sektora. Posebno važna komponenta je obezbeđivanje prevoda za sadržaje na manjinskim jezicima za opštu publiku kojoj je jezik većine zajednički komunikacioni kanal.

1.1.2. Transformacija RTV Novi Sad u javni servis Vojvodine

Zakon o radiodifuziji predviđa restrukturisanje Radiotelevizije Srbije, kao državnocentričnog medija, u dva javna servisa: Radiodifuznu ustanovu Vojvodine (RUV), sa sedištem u Novom Sadu i Radiodifuznu ustanovu Srbije, sa sedištem u Beogradu, što je, barem kada je reč o formalnim pretpostavkama, i urađeno u 2006.

Zatečeno stanje je da RTV (RUV) emituje radio i tv-program čak na 8 jezika – većinskom i nacionalnih manjina (mađarskom, slovačkom, rumunskom, rusinskom, romskom, hrvatskom, ukrajinskom). U Radiju i Televiziji postoje redakcije programa na srpskom, mađarskom, slovačkom, rumunskom, rusinskom i romskom jeziku, kao zaokružene celine, sektorski strukturirane. Povremeno se emituju emisije na hrvatskom, ukrajinskom, a nekad i na nemačkom jeziku koje pripremaju pojedinci, odnosno nezavisne produkcije, a RTV ih emituje. Sve

rečeno komplikuje pozicioniranje u široj zajednici ovog značajnog medija koji ima poluvekovnu tradiciju. Multijezičnost u procesu transformacije zahteva ozbiljno promišljanje formatiranja, odnosno kreiranja programskih šema sa fokusom na multikulturalizam, odnosno interkulturalnost (viši stepen uvažavanja, poštovanja i praktikovanja višejezičnosti i tolerancije) kao osnovu jačanja "vojvođanskog identiteta", što je inače i jedan od osnovnih razloga postojanja Pokrajinske radiodifuzne ustanove. Međusobno uvažavanje na ovim prostorima zasniva se na poznavanju, odnosno informisanju o kulturama svih nacionalnih zajednica koje žive u Vojvodini. Javni servis pokrajine, stoga, ima osnovnu ulogu da promovise međunacionalnu toleranciju, upravo kroz programe i na većinskom i na jezicima nacionalnih manjina, kao zajedničku vrednost koja prihvata i razume različitost.

Valja podsetiti da Radiodifuzna ustanova Vojvodine emituje programe za radio preko tri frekvenzijske mreže. Jedna je za program na srpskom, druga za program na mađarskom, a treća za programe na slovačkom, rumunskom, rusinskom, ukrajinskom, romskom i bunjevačkom jeziku. Pri tome, zbog loše tehničko-tehnološke opremljenosti druga frekvencija veoma slabo pokriva Banat, a treća Bačku. To praktično znači da se emisija na bunjevačkom jeziku ne čuje u regionu Subotice, gde inače ova manjina živi, a romski se ne čuje na većem delu teritorije Vojvodine. Takođe, valja naglasiti da radijski programi RUV ne dosežu zakonski minimum od 92 odsto pokrivenosti signalom na teritoriji Vojvodine u ovom trenutku (proleće 2007). Televizijski program se emituje na dva kanala. Prvi je rezervisan za sadržaje na jeziku većine, a drugi dele svi jezici nacionalnih manjina i na njemu se deo vremena koristi za repriziranje emisija sa Prvog kanala RUV.

RUV je u transformacioni proces ušla u drugoj polovini 2006. godine pod veoma nepovoljnim okolnostima, bez sopstvene zgrade (zgrada Televizije Novi Sad je uništena tokom NATO udara, 1999), veoma skromnog tehničkog, ali i što je najozbiljniji problem - kadrovskog potencija, budući da je uvod u transformaciju državnocentrične radiotelevizije u javni servis bila racionalizacija poslovanja, u okviru koje je ponuđen "socijalni program" svim zaposlenima bez obzira na to da li je njihov stepen stručnosti neophodan za funkcionisanje medija. Neselektivni socijalni program doveo je do potpunog kolapsa u radu, posebno redakcija na jezicima nacionalnih manjina u Radioteleviziji Novi Sad. Dovedeno je u pitanje realizovanje programa Javnog servisa Vojvodine, čija je misija razvijanje informisanja na jezicima nacionalnih manjina.

Dugogodišnja devastacija programa kako na većinskom, tako još ozbiljnije i na jezicima nacionalnih manjina, zahteva od menadžmenta i posebno od uredničkog i novinarskog kadra sistematski pristup formatiranju i programiranju kako informativnih, tako i obrazovnih i zabavnih sadržaja, ali i kreiranje novog

identiteta javnog servisa Vojvodine usredsređenog i na afirmaciju multikulturalizma. Da bi se to ostvarilo, neophodna je temeljna obnova kadra i povećanje profesionalnih, ali i tehničkih standarda.

Ova studija ukazuje na zatečeno stanje i prve korake u transformacionom procesu, ali pruža i moguće viđenje kako da se taj proces bolje i brže okonča.

1.2. Metod i korpus

1.2.1. Metod

Osnovna metoda monitoringa je analiza medijskog diskursa. Upotrebljene su dve tehnike: (a) kvantitativno-kvalitativna analiza sadržaja i (b) dubinski grupni razgovor.

(a) Za kvantitativno- kvalitativnu analizu sadržaja korišćen je kodeks koji je, osim osnovnih podataka (medij, dan u sedmici, emisija, redni broj i dužina priloga), uključivao još i kodiranje žanra, teme, aktera, izvora informacije, audio/vizuelne prezentacije, povoda, lokacije, autora priloga, subjekta, personalizacije subjekata, citatnost, aktere, personalizaciju aktera, vrednosnog konteksta u koji su postavljeni akteri.

Jedinica analize je bila, prema Emanuelu Šeglofu, komunikaciona - iskaz. Podsetimo da, prema Šeglofu, značajnu etapu u analizi medijskog diskursa u okviru utvrđivanja metoda i tehnike čini određivanje jedinice analize koja mora da odgovara prirodi onoga što se istražuje. Kako je ovde reč o dva ciklusa monitoringa (prvi i treći), o kvantitativno-kvalitativnoj analizi sadržaja centralnih informativno-političkih emisija (CIPE) Javnog servisa Vojvodine (RUV) za jedinicu analize je određen "iskaz", tačnije - pojedinačni prilog, od spikerske najave do odjave. Za drugi monitoring, kada su u pitanju takozvane kolaž ili sporovozne emisije, primenjen je isti princip.

(b) Dubinski grupni razgovor (fokus grupe), kao potpora kvantitativno-kvalitativnoj metodi analize sadržaja, urađen je u decembru 2006. na 6 jezika i fokusirao se na najvažnija pitanja koja su interesovala istraživače. Diskusija je bila polustrukturirana, što je nametnulo aktivnu ulogu moderatora koji su i sami bili dobri poznavaoци teme, kulturnog koda, jezika.

1.2.2. Korpus

Od septembra 2006. do januara 2007. realizovana su tri ciklusa monitorovanja programa Radiodifuzne ustanove Vojvodine RTV - javnog servisa

Vojvodine na većinskom i jezicima nacionalnih manjina (mađarskom, slovačkom, rumunskom, rusinskom i romskom):

- Prvi ciklus – informativni sadržaji praćeni u centralnim informativno-političkim emisijama (CIPE) od 18. do 24. septembra 2006.

- Drugi ciklus – informativni i kulturno-obrazovni sadržaji praćeni od 6. do 12. novembra 2006.

- Treći ciklus – informativni sadržaji – praćenje predizborne kampanje u informativnim sadržajima od 12. do 18. januara 2007.

U okviru svakog ciklusa pratilo se sedam (7) dana radio/tv programa na srpskom, mađarskom, slovačkom, rusinskom, rumunskom i romskom jeziku.

U prvom ciklusu su praćene ukupno 73 centralne informativno-političke emisije, u drugom je praćeno prosečno tri sata dnevno na većinskom i na svakom od jezika manjina, i to - informativnih, obrazovnih i zabavnih emisija.

U trećem ciklusu su po istom modelu kao u prvom praćene informativne emisije, s tim što je poseban fokus bila predizborna kampanja za parlamentarne izbore u Srbiji.

2. Analiza empirijskog materijala

2.1. Uvodne napomene

U ovom poglavlju želimo da ukažemo na nalaze dobijene kvantitativno-kvalitativnom analizom programa na šest jezika (srpski, mađarski, slovački, rumunski, rusinski i romski) Radiodifuzne ustanove Vojvodine sa fokusom na prisutnost/odsutnost multikulturnih sadržaja u javnom servisu, s obzirom na to da je misija ovog medija upravo podržavanje manjinskih kultura i zajednica i afirmacija multikulturalizma - kroz programe na većinskom i jezicima manjina, kao modela zajedničkog života u Vojvodini. U analizu su uključeni i neki rezultati dobijeni dubinskim grupnim razgovorom, a neposredno se odnose na prisutnost/odsutnost multikulturnih sadržaja u Javnom servisu Vojvodine.

Rezultati se odnose isključivo na period od septembra 2006. do januara 2007, tačnije na period u kojem je menadžment RUV tek započinjao, kako sagledavanje zatečenog stanja, tako i planiranje transformacije ovog državnocentričnog medija u javni servis. To znači da ih treba promišljati u datom kontekstu, veoma nepovoljnom za start medija, koji bi trebalo da odražava komunikacione potrebe cele pokrajine, dakle i većinskog i manjinskog stanovništva.

Ovde valja podsetiti da, prema popisu stanovništva iz 2002. godine, u Srbiji, bez Kosova i Metohije, živi 1.135.393 pripadnika nacionalnih manjina.

Najveći broj nacionalnih manjina živi u Autonomnoj Pokrajini Vojvodini - Mađari (290.207), Hrvati (56.645), Slovaci (56.637), Rumuni (30.419), Romi (29.057), Bunjevci (19.766), Rusini (15.626), Makedonci (11.785), Ukrajinci (4.635), Nemci (3.154), Česi (1.648) i drugi.

Komunikacione potrebe na sopstvenom/maternjem jeziku u vojvođanskim elektronskim medijima ostvaruju Srbi, Mađari, Slovaci, Rumuni, Rusini, Romi, Bunjevci, Hrvati, Makedonci, Česi, Nemci, Ukrajinci. Od pomenutih, javni servis pokrajine emituje svoje sadržaje na 8 jezika u momentu monitoringa. Projektni tim se odlučio da prati 6 programa, tačnije one koji imaju decenijsku tradiciju i zaokružene programske blokove, kao i formirane redakcije sa utvrđenom strukturom i hijerarhijom, te stabilnom programskom šemom koja zadovoljava informativne, obrazovne i zabavne potrebe auditorijuma na većinskom i jezicima manjina, kako na radiju tako i na televiziji.

Monitoring je dugoročni projekat kako bi se uočili pomaci u transformaciji RTV NS u RUV. Stoga se već sada može navesti da su kasniji ciklusi monitoringa uočili poboljšanje u odnosu na rezultate koji se prezentuju u ovom izveštaju. Trebalo bi imati u vidu da će oni biti detaljno komentarisani u narednoj publikaciji. U ovom izdanju reč je isključivo o startnoj poziciji i zatečenom stanju, nultoj tački transformacije RTV NS u RUV.

2.2. Rezultati i analiza

Dobijeni rezultati kvantitativno-kvalitativne analize sadržaja RUV u posmatrana 3 ciklusa podudaraju se sa sličnim istraživanjima kod nas (Milivojević, Valić Nedeljković), u zemljama okruženja (Vilović, Malović, Tatalović, Kanižaj) i u svetu (Teun van Dijk).

Ono što su podudarni rezultati svode se na to da je izveštavanje o manjinama direktno uslovljeno kvalitetom međunacionalnih odnosa u jednoj sredini; ne postoji srazmernost veličine manjinske populacije u odnosu na njenu prisutnost u medijima; uočava se disbalans tema (preovlađuju političke, nedostaju informacije o kulturi, obrazovanju, umetnosti manjina); da se društveni stereotipi i predrasude reflektuju i u medijima; tabloidizacija medija podstiče pojednostavljeno, senzacionalističko i netolerantno pisanje o manjinama; selektivno se iznose činjenice o uzročno-posledičnim vezama u sagledavanju pojava vezanih za manjine, njihova prava, položaj u društvu (često su vezane za sitni kriminal, na primer, Romi). Istovremeno, takođe, mediji podstiču širenje stereotipa i predrasuda; promovišu diskriminatornu upotrebu politički nekorektnog jezika; ignorišu manjinsku problematiku. Teme koje se obrađuju, a vezane su za nacionalne manjine, uglavnom su, prema studijama Van Dijka,

problemi koje manjine stvaraju u društvu, mnoge teme koje su sastavni deo pisanja kada je većinsko stanovništvo u pitanju (participiranje u privredi, politici, društvu) nedostaju kada je o manjinskom stanovništvu reč, iako i u tim sredinama ima podjednako dobrih primera i rezultata. "Dominantna slika koja se o manjinama stvara u medijima jeste da su one uzroci problema" (Van Dijk, 1987). Manipuliše se manjinama i kada je u pitanju selekcija vesti, ne puštaju se citati predstavnika manjina, (posebno ne na njihovom maternjem jeziku titlovano na većinskom (Valić Nedeljković).

Rezultati monitoringa javnog servisa pokrajine su ukazali na to da se multietnički karakter Vojvodine retko vidi u informativnim emisijama RUV i to na svim posmatranim jezicima.

Multietničnost je veoma oskudno reprezentovana, kako u:

- (a) izboru tema o kojima vesti govore, tako i u
- (b) izboru subjekata o čijim aktivnostima ili stavovima vesti izveštavaju i
- (c) sadržaju stavova koji se u programu na indirektan način afirmišu ili

kritikuju.

a) U Kodeksu za analizu sadržaja vesti kao posebna tema izdvojeno je bilo pominjanje multietničkog života u Vojvodini, odnosno više od jedne etničke zajednice, na primer, izjave funkcionera u kojima se pominju položaj ili prava manjina, obrazovne ili druge aktivnosti koje su na neki način povezane sa etničkim zajednicama, čak i zvanične čestitke posebnih praznika pojedinim etničkim grupama. U posmatranom periodu, iako je tema multikulturalnosti definisana veoma široko, u programima RTV registrovano je veoma malo priloga u kojima se ona pojavljuje, bilo kao jedina ili kao sporedna tema. Nijednom u tv-vestima na srpskom i romskom, radio vestima na slovačkom i rusinskom i samo 2 ili 3 puta u ostalim programima tokom praćenja.

Među 775 ukupnog broja registrovanih tema u svim tv-vestima, multikulturalnost je registrovana 9 puta (1,2 odsto), a 6 puta među 738 tema u svim radio vestima (0,8 odsto) prvog ciklusa.

b) Subjekti iz manjinskih etničkih zajednica relativno retko se javljaju među subjektima o čijim aktivnostima ili stavovima govore vesti, ne samo u programima na većinskom, tj. srpskom jeziku, već i u programima na jeziku njihove etničke grupe. U tv-vestima na srpskom jeziku subjekti nesrpske nacionalnosti su zastupljeni u 3 odsto slučajeva među svim subjektima – ima ih 7 među 203 ukupno pomenutih, a u radio programu u 6 odsto slučajeva.

Subjekti srpske nacionalnosti izrazito dominiraju i u programima na jezicima etničkih zajednica – u njima se pripadnici manjina pominju u 1 odsto pa do u 1-20 odsto slučajeva među svim registrovanim subjektima. Izuzetno retko su to subjekti iz druge manjine, a ne one na čijem jeziku se program emituje. Po

pravilu, subjekti iz etničkih zajednica se češće pojavljuju kao protagonisti vesti u TV (10 odsto slučajeva), nego u radio programu (6 odsto).

Od svih analiziranih programa, najviše pažnje svojoj etničkoj grupi poklanja TV program na mađarskom jeziku (17 odsto) i romskom jeziku (oko 20 odsto etničkih subjekata). Isti nalaz je dobijen i, na primer, u trećem ciklusu monitoringa kada je u fokusu bila poslednja sedmica predizborne kampanje. Uočeno je da je televizijski program na romskom jeziku favorizovao isključivo dve romske partije i udruženje Roma, o drugim političkim akterima u toku posmatranog najznačajnijeg i udarnog perioda predizborne kampanje Romi na svom jeziku nisu mogli da slušaju i gledaju. Nešto manje TV vesti na rumunskom i rusinskom - 12 odsto i 11 odsto, radio vesti na mađarskom - 10 odsto.

Nasuprot rečenom, radio i televizijski program na slovačkom jeziku izuzetno retko govore o aktivnostima slovačkih subjekata (1 i 3 odsto), a to u veoma oskudnom procentu čine i radio vesti na rusinskom i rumunskom jeziku (2 i 6 odsto).

Dobijeni rezultati, koji se odnose isključivo na praćene emisije, ukazuju na to da ne postoji usklađenost planiranja programa sa misijom medija što se odražava u niskoj usmerenosti informativnih programa na manjinskim jezicima na zbivanja u etničkoj zajednici. To ukazuje na činjenicu da su se u određenim informativnim emisijama novinari više bavili prevodjenjem agencijskih vesti nego praćenjem događaja u sopstvenoj, ali i u drugim manjinskim zajednicama.

Istovremeno, vidljivo je da senzibilisanost novinara, a pre svega uredničkog kadra, ne postoji u dovoljnoj meri za afirmisanje multikulturnog društva u kome je važno da sve etničke zajednice budu upoznate sa životom svih drugih nacionalnih manjina. Ksenofobično zatvaranje u okvir sopstvene etničke i jezičke zajednice u programima na jezicima manjina korespondira i sa nalazima drugih istraživanja, koja ukazuju na to da je od vremena raspada Jugoslavije pojačana etnička distanca među nacionalnim zajednicama, odnosno zatvaranje u sopstvene okvire na tlu Vojvodine/Srbije (Baćević, Golubović, Ilić, Cvejić- prema Komšić, 2006 : 413-421).

Ovaj nalaz su potvrdili i učesnici u fokus grupama koji su jasno naveli da se posebno u manjinskim programima kao eksperti javljaju uvek iste osobe, odnosno kao oni koji govore u ime manjine i o manjini i zastupaju manjine u spostvenom ali i u emisijama programa na većinskom jeziku. Druga istraživanja su pokazala slične rezultate (Noelle-Neumann – Mathes, prema: Kanižaj, 2006: 28) koji se tumače kao fenomen "podudarnosti". To znači da novinari, prateći šta se objavljuje u drugim medijima, i sami koriste slične ili iste osobe za slične teme, za koje su uočili da se učestalo pojavljuju u sferi javne komunikacije. Za manjinske zajednice je to još simptomatičnije, jer je izbor, *a priori*, sužen u odnosu na ponudu

većinskog naroda. Istovremeno, elite su podjednako moćne i svedene na još ograničeniji broj osoba.

Jedan od zadataka javnog servisa u Vojvodini je upravo ponovno smanjivanje etničke distance i afirmacija multikulturalizma, kao i prožimanja kultura. Jedan od načina je i senzibilizacija na jezik drugog, što bi javni servis trebalo da čini uvođenjem novog programskog standarda, tj. da svaki akter govori/bude citiran na svom maternjem jeziku uz prevod na jezik emitujućeg programa.

c) Sadržaj stavova koji se u programu na indirektan način afirmišu ili kritikuju. Odsustvo afirmacije etničke tolerancije kao važne društvene vrednosti

Analiza informativnih emisija imala je cilj da registruje i neke sadržaje, tj. predmete (objekte) stavova koje su izražavali subjekti o čijim aktivnostima ili mišljenjima se izveštavalo u vestima.

Međuetnička tolerancija nije bila čest predmet stava onih subjekata koji su govorili u vestima RTV – to se desilo po jednom u radio programu na srpskom i tv-programu na mađarskom, po 2 puta u tv-programu na srpskom i radio programu na mađarskom, 2 i 3 puta u programima na slovačkom, nijednom u tv-programu na rumunskom, radio programu na rusinskom i tv-programu na romskom - u prvom posmatranom periodu. Emitovanje višejezičkih priloga, kao i afirmacija jezika sredine, sasvim je sporadična pojava u svim programima RUV.

Navodimo nekoliko primera koji se izdvajaju od opšte ponude na radijskim i televizijskim programima RUV u praćenom periodu koji pokriva ovaj ekspertski izveštaj (septembar 2006. - januar 2007).

Na primer, televizijski program na romskom jeziku afirmiše multikulturalnost u različitim vidovima inkluzije Roma u većinsku zajednicu. U jednoj od posmatranih emisija Rom govori o dobrim odnosima sa neromima i kao dokaz navodi postojanje velikog broja mešovityh brakova. Govori o obrazovanju romske dece u selu Jabuka, koja pohađaju školu i nemaju problema sa neromskom decom i gde nema diskriminacije. Ovo je inače prototipično za romsku populaciju koja i po nekim drugim istraživanjima (Vesna Dejanović i Ljubomir Pejaković, 2006) procenjuje da je manja distanca Roma prema neromima nego obrnuto. U programima na romskom jeziku, višejezičnost, odnosno dvojezičnost - upotreba romskog i srpskog jezika je uobičajena praksa. Često su emisije u potpunosti na jeziku većine, s tim što su samo najava i odjava voditelja na romskom. Koliko god se dvojezičnost i afirmacija multilingvističke prezentacije medijskih poruka u multikulturnim sredinama smatra dobrom praksom, u ovom slučaju nije poželjna, pre svega zato što ovaj program treba da doprinese i standardizaciji romskog jezika.

Jedan od retkih primera dobre prakse u posmatranom periodu je tv-program na rusinskom jeziku, koji je gotovo potpuno usmeren samo na jednu oblast - obrazovanje i kulturu, i sporadično na sport. U njemu se osnažuje etnički identitet Rusina (izrazito se afirmiše značaj maternjeg jezika kao i vrednost nacionalne kulture), ali se istovremeno pozitivno vrednuje multikulturni i multiverski kontekst. Jedan od priloga u programu govorio je o akciji organizacije "Karitas" koja okuplja mlade iz različitih etničkih i verskih sredina i ujedinjuje ih kroz zajedničke sportske i druge dobrovoljne aktivnosti. Drugi je prikazivao festival folklor, o kojem su akteri govorili na četiri jezika – rusinskom, ruskom, ukrajinskom i srpskom. Posebno je vredan pažnje prilog o afirmaciji učenja jezika sredine na televizijskom programu na rusinskom jeziku. Voditeljica govori o tome kako je učenje jezika drugih manjina preduslov za toleranciju i tako najavljuje izveštaj o nastavi mađarskog jezika za decu koja nisu Mađari u Kucuri. Voditeljica pita učenike šta su naučili na časovima mađarskog, šta znače pojedine reči, s kim govore na mađarskom, kako im se sviđa jezik itd. Koliko su ovakve rubrike važne, govore i podaci da je učenje jezika sredine gotovo nestalo iz vojvođanskih škola tokom devedesetih godina XX veka. Nekada dobra praksa senzibilizacije mladih na drugog i drugačijeg, učenjem jezika tog drugog danas je prava retkost. Tim pre su ovakve rubrike neophodne kao deo primarne misije javnog servisa – afirmacija vojvođanske multijezičnosti.

Ovo su primeri kako se multikulturalnost neguje kao nešto što je izuzetno, nešto što nije norma, što je vredno pažnje upravo zato što je drugačije od uobičajenog.

Jedino se u tv-programu na mađarskom jeziku, ali samo na nivou jezika, multikulturalnost afirmisala na drugačiji način, i to kao sastavni deo normalnog života - bez te vidljive pouke (što i jeste poželjno) nego kao neupitni deo svakodnevice.

Od ukupno 95 subjekata u ovom programu, 16 nije govorilo mađarski. Srpski se najviše koristio u emisiji za poljoprivrednike. Ukupno 11 od 25 subjekata koji se čuju u tonskom snimku govorilo je srpski, a jedan rusinski. Ipak, ni ovaj program se nije pokazao kao mesto gde se na problemski način govori o teškoćama koje u razvijanju multikulturnog društva susreće mađarska zajednica. Etnička mešovityost stanovništva Vojvodine pomenuta je u ovom programu sedam puta među ukupno 95 tema, ali na nivou poruka o potrebi tolerancije i poštovanja manjinskih prava.

U programima na većinskom jeziku retko se predstavljaju "velikani" manjinskih kultura, kao što je, na primer, to bio slučaj u kolaž programu Radio Novog Sada, "Od devet do jedan", kada je govoreno o delu "velikana rusinske kulture Havrila Kosteljnjika".

U razgovorima u fokus grupama uočene su veoma pozitivne reakcije participanata na multikulturalne sadržaje. Zabeležena su očekivanja auditorijuma da takvih emisija i rubrika mora biti mnogo više, kao i to da bi valjalo da se čuju različiti jezici, uz simultana prevođenja ili titlovanje. Posebno je isticano da se od javnog servisa očekuje bolja i vidljivija uzajamna programska razmena priloga, zatim veći broj tema iz života drugih nacionalnih zajednica, ali i manjinskih u programima na srpskom jeziku. Zapaženi su predlozi da javni servis treba da ostvaruje obrazovnu ulogu i u oblasti podučavanja auditorijuma o manjinskim jezicima, koji se govore u ovoj sredini.

Javni servis bi na taj način poradio na degetoizaciji i prikazivanju pravog stanja stvari u manjinskim etničkim zajednicama, što i treba da bude glavna odlika programa RUV. Učesnici fokus grupa bi u ulozi sagovornika rado videli i pripadnike drugih nacija – kako većinskog naroda, tako i pripadnika ostalih etničkih grupa, a ne nužno samo sopstvene.

3. Zaključak i preporuke za dobru praksu

Nakon sprovedene analize može se zaključiti da multikulturalni sadržaji, kao i jezička raznolikost, nisu prisutni u dovoljnoj meri u svakom od pojedinačnih programa radija i televizije RUV u posmatranom periodu (septembar 2006 - januar 2007). Naravno da u celokupnom emisionom korpusu RUV, dakako, predstavlja jedinstven medij ne samo u Srbiji već i na području jugoistočne Evrope - po koncepciji i brojnosti emitovanih programa na višejezičkoj osnovi, što čini njegovu komparativnu prednost u dobroj praksi.

Uprkos valjanim zakonskim rešenjima i profesionalnim etičkim kodeksima, novinari u Vojvodini, pa tako i u RUV, uglavnom nisu senzibilisani za praćenje i istraživanje tema iz oblasti "drugosti", čak ni za razumevanje potrebe za tim.

Povremeni medijski "izleti" u drugu sredinu/zajednicu/marginalnu grupu ne mogu se smatrati zadovoljavajućom informativnom praksom. Kada se u ovaj korpus "drugog" i "drugacijeg" uključe još dodatno i oni delovi manjinskih populacija koji su diskriminisani i medijski zanemareni i još po nekom od fokusa, kao na primer u odnosu na rodnost, osobe sa posebnim potrebama, ljude sa drugačijom seksualnom orijentacijom, dobijamo jednu ozbiljno rigidnu medijsku praksu.

Socijalna distanca se ne smanjuje ni u vreme nakon demokratskih promena između manjinskih (etničkih, verskih, rodnih, seksualnih, hendikepiranih) i većinske zajednice koje su opterećene decenijskim zatvaranjem unutar svojih grupa. Tome sigurno doprinosi i slabo međusobno informisanje, što je pokazala i kvantitativno-kvalitativna analiza RUV.

Ipak, valja istaći da u emitovanim sadržajima RUV u posmatranom periodu postoji visok prag tolerancije, bez obzira na to što se nijedan od pojedinačnih programa nije bavio, ili bar ne dovoljno i na odgovarajući način, problemima koje u razvijanju multikulturalnog društva susreće svaka manjinska zajednica u Vojvodini, odnosno sumiranjem i komparativnom analizom u odnosu na to šta je zajednički imenitelj, kada je reč o ovoj problematici - svim manjinama u Pokrajini. Naravno da se podrazumeva, kao dobra praksa, da se isto tako i program na većinskom jeziku RUV bavi tim pitanjima i da na taj način opravda zadatak i misiju koju ima kao višejezički medij u dominantno multikulturalnoj sredini kakva je Vojvodina.

Ne bi trebalo smetnuti s uma da u stereotipe ne moramo da verujemo, ili čak da i ne verujemo, ali oni „rade“ u nama pa makar se sa njima i ne slagali. Stoga je prvi korak ka multikulturalnom ponašanju u javnoj komunikaciji svest o postojanju stereotipa i svesno zalaganje da se u medijskim porukama oni izbegnu, ne samo u jezičkoj upotrebi već i u diskursnim strategijama medijskog govora, a potom, i na nivou planiranja programskih sadržaja, odabiranja tema i događaja koje će se obrađivati, izboru aktera i izvora informacija, upotrebi medijskih performansi (slika, ton, muzika...). Pri tome, programska razmena, zajedničke emisije, koprodukcije, prevođenje dokumentarnog i dramskog programa, tv-filmovi iz domicilnih zemalja manjina titlovani na većinski jezik, afirmacija učenja i slušanja jezika sredine - spadaju u prioritete zadatke javnog servisa Vojvodine.

Literatura

- Achieving media responsibility in multicultural societies/ resource Pack: Information, Practices, Standards and Recommendations* (2006). King Baudouin Foundation and Inter Ethnic Initiative for Human Rights Foundation.
- Anić, Vladimir i Ivo Goldstein (1999). *Rječnik stranih riječi*. Zagreb : Novi Liber.
- Bertrand Claupe-Jean (*). M*A*S: sistemi medijske odgovornosti. Mission to Serbia : OSCE.
- Dejanović Vesna i Ljubomir Pejaković, (2006) *Više od nezvanične procene – Položaj romske dece u Srbiji*. Beograd: Save the Children UK, Centar za prava deteta.
- Dejvis, M. (1989). „Budžet tolerancije“. U *O toleranciji. Rasprave o demokratskoj kulturi* (ur. Primorac). Beograd : Filip Višnjić. 141-160.
- Dimitrijević, V. i saradnici (1999). *Kulturna prava*. Beograd : Beogradski centar za ljudska prava.
- Dragičević - Šešić, Milena (2007). „Politika programiranja - kulturni diverzitet i zabava na RTV Vojvodina“. U *Radio televizija Vojvodine u javnom interesu*:

- monitoring transformacije Radiotelevizije Novi Sad u javni servis Vojvodine (ur. D. Valić Nedeljković). Novi Sad: Novosadska novinarska škola.
- Đordano, Kristijan (2001). *Ogledi o interkulturalnoj komunikaciji*, Beograd: XX vek.
- Kanižaj, Igor (2006). *Manjine između javnosti i stvarnosti*, Zagreb: JETiC.
- Klajn, Ivan i Milan Šipka (2006). *Veliki rečnik stranih reči i izraza*, Novi Sad: Prometej.
- Komšić, Jovan (2006). *Dileme demokratske nacije i autonomije: ogledi o političkoj tranziciji u Srbiji*. Beograd/Novi Sad : Službeni glasnik (Bgd)/Centar za regionalizam (NS).
- Krstić, Predrag (2004). *Tolerancija. Kritički pojmovnik civilnog društva 2* (ur. Predrag Krstić). Beograd: Grupa 484. 123-168.
- Molnar, Aleksandar (2004). *Građanin. Kritički pojmovnik civilnog društva 2* (ur. Predrag Krstić), Beograd : Grupa 484. 11-39.
- Pešić, Milica (2003). „Tolerancija počinje kada priznamo predrasude“, zbornik radova *Nacionalne manjine i k demokratskim standardima zaštite i prava* (ur. Stojan Obradović i Siniša Tatalović), Split: Stina. 37-42.
- Semprini, Andrea (1999). *Multikulturalizam*, Beograd: Clío.
- Šušnjić, Đuro (1997). *Dijalog i tolerancija: iskustvo razlike*, Beograd : Čigoja.
- Zachary, G. Pascal (2003). *The Diversity Advantage*, USA: Westview Press.
- Valić Nedeljković, D. (2006): *Minorities in Serbia focus on Vojvodina. Media and Minorities in South east Europe*, (eds Thomas A. Bauer and Oliver Vujovic). Vienna : SEEMO, 540-554.
- Valić Nedeljković, Dubravka (2007): „Privatizacija i transformacija medija na jezicima nacionalnih manjina – javni servis u Vojvodini, prvi koraci i problemi“..., zbornik radova: *Audiovizuelna obuka novinara na univerzitetima u Segedinu i Novom Sadu*, (ur. Livia Ivasko i Imre Matyus). Segedin: Univerzitet u Segedinu katedra za komunikaciju i medijske studije, 29-44.
- Van Cuilenburg, J. (1999): *On competition, access and diversity in media, old and new. New media and society*. London : Sage, 2: 183-207.
- Van Dijk, Teun (1987): *Communicating racism: Ethnic prejudice in thought and talk*. London : Sage.
- Tatalović, Siniša (2004): *Pravo na medije, zbornik radova Javnost i manjine* (ured. Stojan Obradović), Split: Stina.

Aleksandra VUJIĆ

INFORMISANJE IZ UGLA PRIPADNIKA NACIONALNIH MANJINA

Republika Srbija je 2007. godine bila u obavezi da Savetu Evrope podnese prvi državni izveštaj o primeni Povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima³⁹ i drugi izveštaj o primeni Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina⁴⁰. Pomenuti međunarodni dokumenti trenutno predstavljaju najjače mehanizme za zaštitu prava pripadnika nacionalnih manjina na regionalnom i na univerzalnom nivou, a njihova ratifikacija bila je jedan od uslova za prijem Srbije u članstvo Saveta Evrope.

Uporedo sa podnošenjem državnih izveštaja, u junu i septembru ove godine, Savetu Evrope su podneti i alternativni izveštaji⁴¹ o primeni Povelje o jezicima i Okvirne konvencije, u čijoj su izradi učestvovali pripadnici 17 nacionalnih manjina (u Vojvodini: Mađari, Slovaci, Rumuni, Rusini, Bunjevci, Hrvati, Romi, Makedonci, Nemci, Česi i Slovenci, a u centralnoj Srbiji: Albanci, Bugari, Bošnjaci, Vlasi, Grci i Cincari), odnosno 11 nacionalnih saveta nacionalnih manjina i 15 organizacija.

◇ ◇ ◇

Podaci alternativnih izveštaja pokazuju da su komentare o multikulturalizmu i podsticanju duha tolerancije i međukulturalnog dijaloga u Vojvodini dali samo pripadnici pojedinih nacionalnih zajednica: Romi, Rumuni i Makedonci koji su principijelno bili zadovoljni doprinosom svojih zajednica u razvijanju multikulturalnosti u Vojvodini i Hrvati i Mađari koji su izneli kritičke stavove po ovom pitanju. Slovaci, Rusini, Bunjevci, Nemci, Česi i Slovenci nisu imali nikakvih komentara.

Romi kao “iskorak u interkulturalnom smislu” ističu bilingvalne romske tv-emisije, Rumuni skreću pažnju na povećanje broja priloga u nedeljniku *Libertatea* o drugim nacionalnim manjinama, ističući istovremeno da u “okviru RT Vojvodine praćenje aktivnosti i manifestacija drugih manjina gotovo da ne postoji”, dok Makedonci sa posebnim optimizmom ukazuju na činjenicu da je “negovanje duha i tolerancije i međukulturalnog dijaloga i saradnje sa

³⁹ U daljem tekstu: Povelja o jezicima.

⁴⁰ U daljem tekstu: Okvirna konvencija.

⁴¹ Izveštaje su podneli Vojvođanski centar za ljudska prava i Mreža odbora za ljudska prava u Srbiji.

pripadnicima drugih etničkih zajednica“ karakteristično za pripadnike njihove manjine.

Hrvati, skreću pažnju na nesankcionisane pojave govora mržnje na TV Novi Sad, a Mađari na činjenicu da je projekat Afirmacije tolerancije i multikulturalizma Izvršnog veća, jedini značajan projekat u ovoj oblasti i da bi ga trebalo proširiti i na ostala područja Srbije.

Podaci Vojvođanskog centra za ljudska prava o “odsustvu namere afirmisanja multikulturalnog društva u Vojvodini, u kome je važno da sve etničke zajednice budu upoznate sa životom ostalih jezičkih grupa⁴²“ ukazuju na nedovoljno angažovanje i većinskih i manjinskih medija na ovom polju, ali mogu biti i indikacija nepostojanja volje za ovakvim pristupom u pokrajini, budući da “mediji mogu izazvati promene u društvu samo u sredini u kojoj je raspoloženje javnosti okrenuto multikulturalizmu (na primer, od svih država o kojima je Savetodavni komitet za Okvirnu konvenciju izveštavao, jedino su u Norveškoj ljudi želeli da saznaju više o svojim sugrađanima koji su članovi etničkih manjina)⁴³. Istraživanja Instituta za medijsku raznolikost ukazuju na slične primere u zemljama jugoistočne Evrope, u kojima takođe postoji deficit multikulturalnih sadržaja u medijima. Po njima: “medijski standardi i novinarska praksa doprinose malom broju sadržaja o različitostima i toleranciji širom regiona”, odnosno “pojednostavljeno, senzacionalističko i često diskriminativno izveštavanje o etničkim manjinama predstavlja “zajedničku bolest”, što doprinosi “stvaranju bezoblične i pasivne slike o etničkim narodima. U vodećim medijskim vestima oni se retko citiraju ili vizuelno prikazuju i ne daje im se prilika da sami tumače svoje aktivnosti”⁴⁴.

Televizijski i radio programi namenjeni manjinama u Vojvodini, nedvosmisleno osiromašeni interkulturalnim sadržajima, uprkos zamerama pojedinih manjina da je u njima prisutna neodgovarajuća zastupljenost programa na jezicima manjina i da im kontinuirano opada minutaža (Mađari i Hrvati), u aktuelnim društvenim procesima nose sa sobom opasnost dalje getoizacije i marginalizacije manjina u pokrajini. Ovome ide u prilog činjenica da se pripadnici nacionalnih manjina u Vojvodini retko pojavljuju na prvim stranicama novina i u vodećim vestima tv i radio stanica, osim ako se ne radi o političkim osvrtima na pojedine njihove lidere ili slučajeve kada su predmet govora mržnje i diskriminacije. Predstavnici manjina izveštavaju uglavnom o pitanjima koja se

⁴² Alternativni izveštaj za Vojvodinu, Vojvođanski centar za ljudska prava, str. 33.

⁴³ Pešić Milica, Medijsko prikazivanje nacionalnih manjina i unapređivanje duha tolerancije i međukulturalnog dijaloga, u Popunjavanje okvira, Savet Evrope, 2004 (str.140).

⁴⁴ Pešić Milica (str.139).

njih tiču, a retko o ostalim pitanjima relevantnim i aktuelnim za celo društvo i druge etničke zajednice.

◇ ◇ ◇

Čitanjem alternativnih izveštaja stiče se utisak da pripadnici nacionalnih manjina u Vojvodini smatraju da im je pravo na informisanje na maternjem jeziku omogućeno, ali da u njegovom sprovođenju postoji niz manjkavosti zbog čega se ono ne može u potpunosti uživati bez posebnog zalaganja države, odnosno primene afirmativnih mera. U tom smislu, kao najčešći problemi u vezi sa elektronskim medijima koji onemogućavaju kvalitetno informisanje na jezicima manjina navode se:

- finansijski problemi: (Mađari, Rumuni, Rusini, Slovaci, Bunjevci);
 - kadrovski problemi: nedovoljna osposobljenost i nezadovoljavajući broj zaposlenih u manjinskim redakcijama, starost novinara, niske zarade i nerešen radni status zaposlenih (Mađari, Romi, Rumuni, Rusini, Slovaci);
 - nedovoljno učešće i zastupljenost manjina u procesu odlučivanja o pitanjima u oblasti informisanja koja se njih tiču (na primer, prilikom imenovanja pripadnika manjina u upravnim i programskim odborima i na rukovodećim mestima na pokrajinskom i republičkom nivou) (Mađari);
 - neprepoznavanje institucije nacionalnih saveta nacionalnih manjina u Zakonu o radiodifuziji i zanemarivanje odluka nacionalnih saveta u procesu odlučivanja (Mađari, Rumuni, Rusini);
 - loša tehnička opremljenost manjinskih redakcija i zastarelost tehnike (Rusini, Bunjevci);
 - slaba čujnost i pokrivenost signalom (Hrvati, Rumuni, Rusini, Slovaci);
 - nejednak tretman pojedinih manjinskih zajednica (Hrvati, Romi).
- U pogledu štampanih medija, kao problemi se navode:
- nerešeno sistematsko finansiranje manjinske štampe i zavisnost od finansiranja od strane Izvršnog veća APV uprkos prenošenju osnivačkih prava nad štampanim medijima na nacionalne savete (Mađari, Bunjevci, Romi, Rumuni, Rusini);
 - slabljenje kupovne moći stanovništva koja utiče na smanjivanje tiraža štampanih medija (Mađari – kao poseban problem navode problem dečjih listova);
 - kadrovski problemi, osiromašene redakcije, male zarade (Mađari, Slovaci);
 - nepostojanje štampanih medija na lokalnom nivou (Bunjevci).

Na loš kvalitet i sadržaj manjinskih programa, koji se svodi na muzičke festivale i smotre narodne muzike, odnosno na odsustvo dečjih, edukativnih, zabavnih i dokumentarnih emisija) ukazuju Mađari i Rumuni.

◇ ◇ ◇

Shodno činjenici da “u današnje vreme, mediji treba da obavljaju svoju delatnost u sve konkurentnijem i sve komercijalizovanijem okruženju”, a da su time i “javni servisi elektronskih medija ... želeli to ili ne, zahvaćeni ovim vrtlogom”⁴⁵, privatizacija medija se postavlja kao zajednički problem svih manjinskih zajednica u Vojvodini. Među pripadnicima manjina su prisutni strah i strepnja zbog mogućih scenarija u procesu privatizacije, koji se na različite načine mogu odraziti na tretman medija na jezicima nacionalnih manjina, naročito obzirom na njihovu nedovoljnu gledanost koja “može imati nepovoljne efekte na prihode od reklama, a što zauzvrat može dovesti do opšteg negodovanja da se emituju programi na manjinskim jezicima, naročito u udarnim terminima gledanosti/slušnosti”⁴⁶.

Dubravka VALIĆ NEDELJKOVIĆ: TRI INFORMACIJE

Ono što sam propustila da kažem, a ne tiče se ovog monitoringa, su tri informacije. Jedna je “priča iz života”, kako to novinari vole da kažu. Juče su nam se obratili novinari iz Radio Stare Pazove da nas informišu da će privatizacijom ova opštinska radio stanica od sada dva postojeća programa i dve frekvencije, jedna za program na slovačkom jeziku i jedna za program na srpskom jeziku, zadržati samo jednu, tako da se već sada, pre dobijanja konačnih rezultata o dodeli frekvencija, emisije na slovačkom jeziku sele na program na srpskom jeziku. Uz to, predviđa se i otpuštanje novinara koji rade na slovačkom jeziku zato što za njih više nema dovoljno prostora. Oni su pitali šta da rade? Dakle, to je priča iz života. Koliko te priče iz života zaista pogađaju ljude, odnosno, novinare, o tome ćemo, mislim, u januaru ili februaru imati konkretne podatke. Naime, Odsek za medijske studije Filozofskog fakulteta i ombudsman Vojvodine su sprovedi jedno veliko istraživanje o položaju novinara Vojvodine. Studenti su

⁴⁵ Torlek MekGonel, Pristup pripadnika nacionalnih manjina medijima, Popunjavnje okvira, 2004 (143).

⁴⁶ Torlek MekGonel, Popunjavnje okvira, 2004 (147).

uspeli da ispune 450 upitnika sa ljudima iz vojvođanskih medija. Imali su velikih problema, jer su novinari smatrali da je istraživanje predigra za otpuštanje i nisu bili voljni da ispunjavaju upitnike, iako su studenti imali kartice koje su potvrđivale njihov identitet, kao i činjenicu da je reč o naučnom istraživanju, te da podaci neće biti zloupotrebjavani. Novinari su, jednostavno, smatrali da je uzimanje podataka pravljenje novih spiskova koji će biti korišćeni za otpuštanja. To je jako zanimljivo, zar ne?

I, napokon, treća informacija – želim da vas obavestim da je odobren monitoring medija na većinskom i jezicima manjina u predizbornoj kampanji, sa fokusom na vidljivost dvostruko diskriminiranih osoba – žena-političarki, pripadnica nacionalnih manjina. Mislim da je ovo prvo istraživanje ovakve vrste u celom regionu, jer se fokusira na žene kandidatkinje iz redova nacionalnih manjina.

Pavel DOMONJI

Samo jedno pitanje: šta sada novinari u Staroj Pazovi treba da rade?

Dubravka Valić NEDELJKOVIĆ NAŠ SAVET

Mogu da urade, ono što smo im i mi savetovali, a savetovali smo im, prvo, da naprave programsku šemu koja neće biti muzičko-govorna, nego govorna, sa vrlo kvalitetnim sadržajima koji treba da ukažu na to da su novinari potrebni, da program na jezicima manjina nije samo *tancuj-tancuj*, nego da je to vrlo značajan segment negovanja kulture, jezika, tradicije, itd. Znači, savetovali smo ih da naprave sopstvenu programsku šemu i da traže da se program, ako se već smanjuje, smanjuje proporcionalno i program na srpskom jeziku, ako je to već neophodno. Smatrali smo da je veoma važno da se sa tim elaboratom obrate na nekoliko adresa. Mi smo naglasili da postoje međunarodne konvencije i zakonodavstvo, te da se to ne može tek tako raditi. Naš predlog je bio da se sa tim elaboratom obrate i Nacionalnom savetu Slovaka, da idu u Sekretarijat za upravu i propise i prava manjina, da idu u Sekretarijat za informacije Izvršnog veća Vojvodine, jer to, jednostavno, nije model dobre prakse. Smatrali smo da su to koraci koje bi najpre trebalo učiniti.

Jovan KOMŠIĆ **PROPUSNICE ZA STRAH**

Nisam hteo sada da se javim za reč, ali bih u ovome trenutku, podstaknut ovim što je Dubravka rekla u vezi straha od ankete želeo da kažem nekoliko rečenica. Vidite, ovo što je Dubravka rekla to može biti povod za razmišljanje o realizaciji prava manjina na informisanje i, uopšte, o atmosferi u kojoj se realizuju ljudska prava i slobode. Strahovi nisu bezrazložni. U jesen 1992. godine nas su, sve zaposlene, u TV Novi Sad slikali za nove propusnice. Prvog januara 1993. godine, negde oko 200 "nepodobnih" nije moglo da uđe u televiziju, jer nisu imali nove propusnice. Dakle, bio im je zabranjen ulaz. Nove propusnice su dobili samo "podobni". Oni koji su, nakon te redukcije kadrova, ostali u novinarskim institucijama sećaju se toga i niza sličnih evidencija. Eto, navodim to kao još jednu ilustraciju o strahu i strahovima među novinarima.

Pavel DOMONJI **STRAH I HENDIKEP**

Evaluacije medijske prakse su veoma značajne. Rekao bih da je njihov značaj dvostruk: prvo, one su važne za samu medijsku publiku, ukoliko ova, naravno, ima mogućnost uvida u rezultate evaluacije. Evaluacije su korisne, jer podsećaju publiku da su medijske reprezentacije stvarnosti, konstrukcije i da ono što mediji ističu kao važno ne mora biti važno i značajno za publiku i, drugo, evaluacije su korisne i za same medije, jer medijskim poslenicima pružaju jednu vrstu odgovora na pitanje koliko uspeavaju ili ne uspeavaju da ispune svoju ulogu, u ovom slučaju, da zadovolje potrebu za onim sadržajima kojima se iskazuje kulturni identitet ove ili one društvene grupe.

Koliko RTV doprinosi, i da li uopšte doprinosi, društvenoj koheziji u Vojvodini ili, pak, podstiče fragmentaciju publike po etničkom ključu?

Na neki način ovo pitanje je bilo prisutno i na našem prvom okruglom stolu. Podsetiću vas da je tada Alpar Lošonc upozorio na tendenciju da se Vojvodina redukuje na konsocijaciju etničkih elita, da se svede na puki agregat etničkih dogovaranja, da se redukuje na pragmatične dogovore političkih elita.

Od RTV se očekuje da izveštava o onome što se zbiva u Vojvodini. Međutim, u informativnim emisijama RTV najveći broj priloga je posvećen događajima u svetu, a ne u pokrajini. Ne sporim da RTV mora informisati i o događajima koji se dešavaju izvan naših granica, naročito ako imaju značaj i na prilike u Vojvodini. Recimo, ako se radi o zbivanjima u susednim zemljama.

Zbivanja u Mađarskoj, Rumuniji, Slovačkoj, sasvim sigurno zaslužuju pažnju, s obzirom na to da ovde žive pripadnici slovačke, mađarske i rumunske manjine. Međutim, ukoliko se velika pažnja posvećuje događajima koji nemaju nikakvu vezu sa Vojvodinom, onda se s razlogom može postaviti pitanje - ne dovodi li takva orijentacija u pitanje svrhu postojanja posebnog radiodifuznog servisa?

Šta to znači ako je, kao mesto događaja o kome se izveštava, Vojvodina tek na drugom ili trećem mestu? Šta to, dakle, znači? Da li je RTV rezervna pozicija RTS? Zbivanja u Beogradu imaju primat nad zbivanjima u Vojvodini. Zašto? Republički funkcioneri i institucije imaju primat nad pokrajinskim. Zašto? Da ne pominjemo da RTV zanemaruje građane, njihova udruženja, nevladine organizacije, recimo. Ako RTV omogućuje vladajućoj političkoj klasi da iznosi svoja mišljenja, stavove, na kakav način, onda, podstiče pluralizam mišljenja, kako doprinosi širenju slobode?

Postoji još jedan interesantan detalj. Pitanje Kosova je najčešće prisutna tema u informativnim emisijama. U nekim manjinskim servisima tema Kosova je prisutnija nego u emisijama na jeziku većine, recimo u emisijama na slovačkom, rusinskom i rumunskom jeziku. Trebalo bi da se zadržimo na ovom istraživačkom nalazu.

Ja ne sporim da su pripadnici manjina, kao državljani ove države, zainteresovani da se pitanje Kosova reši na način koji neće dovesti u pitanje njen teritorijalni integritet. Međutim, ja u bavljenju manjina Kosovom ne vidim samo zabrinutost zbog, veoma izvesnog, daljeg fragmentiranja države, nego pre svega zabrinutost manjina zbog mogućih negativnih posledica, sa kojima bi one bile suočene ukoliko bi se pitanje Kosova rešilo protivno zahtevima srbijanskih vlasti. Ako manjine svoju lojalnost moraju dokazivati tako da se u svojim informativnim emisijama više bave pitanjem Kosova, nego redakcije na jeziku etničke većine, onda to, pre svega, govori o strahu manjina da ne budu izložene novim pritiscima i nasilju.

Pitanje se može tematizirati i iz drugog ugla - šta su programi na manjinskim jezicima? Jesu li to zasebne celine, imaju li oni neku autonomiju, zadovoljavaju li i koliko potrebe pripadnika ove ili one manjinske zajednice, ili su kopije programa na srpskom jeziku?!

Drugi fascinantna podatak je da se u vestima na RTV malo govori o međuetničkoj toleranciji. Ako je igde potrebno govoriti o toleranciji, kao važnoj praktično-političkoj vrlini, onda je to Vojvodina. U nekoliko navrata sam na RTV gledao kviz „Koliko se poznajemo“. To je, kao što znate, jedan od segmenata iz projekta Pokrajinskog sekretarijata za manjine, upravu, propise i nacionalne manjine o multikulturalizmu i unapređenju tolerancije u Vojvodini. Reč je o, kako klinici kažu, smor emisijama. Moj sin, na primer, kaže da čovek mora biti fanatični

mazohist da bi gledao takve emisije. Negde u izveštaju Novosadske novinarske škole, mislim u tekstu Milene Dragičević Šešić, ova se emisija ocenjuje kao dosadna, jer klince opterećuje gomilom nepotrebnih i suvišnih podataka.

Još jedna stvar. U zakonu o manjinama susedne Republike Mađarske, stoji da je kultura manjina sastavni deo mađarske kulture. Takve odredbe nema u našem zakonu o manjinama. Ali, nije problem u tome što u zakonu nema takve odredbe, problem je u tome što se opus Lasla Vegela ili Vladimira Hurbana Vladimirova, na primer, ne smatra sastavnim delom srpske kulture. Političari često ističu da su manjine naša prednost, vrednost i bogatstvo, ali se to, ne prepoznaje u programima RTV. To nije činjenica koja hendikepira samo manjine. To je činjenica koja hendikepira i pripadnike većine, jer ih lišava mogućnosti da se bolje upoznaju sa istorijom, kulturom i umetnošću svojih sugrađana, da prošire svoje vidike i, ako hoćete, vlastitu samospoznaju učine delikatnijom, bogatijom, sadržajnijom.

Antal BOZOKI

ZAUSTAVITI RAZGRADNJU

MANJINSKIH INFORMATIVNIH SISTEMA

Prvo bih hteo da učinim jednu refleksiju u odnosu na ono što je govorila Aleksandra Vujić, direktorica Vojvođanskog centra za ljudska prava u Novom Sadu, u vezi sa "alternativnim izveštajem". Ja moram da izrazim nezadovoljstvo, što civilne organizacije vojvođanskih Mađara nisu dobile poziv na skup koji je organizovan radi pripreme tog alternativnog izveštaja, već su poziv dobili samo predstavnici Nacionalnog saveta vojvođanskih Mađara, koji – koliko ja znam – nije ni civilna organizacija. Nama, civilnim organizacijama je poprilično dosta toga da nam drugi govore o tome, kako mi živimo, kako se mi osećamo i kako mi gledamo na naš položaj.

Upravo zbog toga, a još pre tog savetovanja, 3. novembra 2007. godine, organizovali smo savetovanje civilnih organizacija vojvođanskih Mađara i mi smo pripremili naš alternativni izveštaj o položaju Mađara u Vojvodini. Taj izveštaj je dostavljen posmatračkoj delegaciji Saveta Evrope, čiji su članovi boravili 27. novembra u Novom Sadu. Ja sam kod delegacije protestovao zbog ovakvog načina i odnosa prema, konkretno, prema civilnom udruženju Mađara u Vojvodini za prava manjina "Argus", čiji sam ja predsednik, a koje je najstarija civilna organizacija u Vojvodini u oblasti istraživanja položaja i prava manjina.

Mi smo taj izveštaj – u vidu tzv. bele knjige, pod naslovom „Položaj Mađara u Vojvodini“ – dostavili OEBS i Savetu Evrope. Očekujemo da taj izveštaj bude

uključen u izveštaj Aleksandra Grosa koji će, nadam se, napraviti realan i korektan izveštaj, mada je bilo dosta dilema i mistifikacija oko posete te delegacije u Vojvodini. Nije se znao čak ni program njene posete.

Gospodin Gros nas je primio u hotelu „Park“, u predvorju, gde je bila glasna muzika, što nije bilo korektno, a ipak nas je primio, mada nam se učinilo nerado, jer smo protestovali kod OEBS i kod Saveta Evrope zbog načina organizovanja te posete. Mislim da to tako ne sme da se radi. Ako dolazi delegacija Saveta Evrope, ili bilo čija delegacija u Vojvodinu, a razgovara o položaju i pravima pripadnika nacionalnih manjina, onda treba da se u program uključe i civilne organizacije, pogotovo kad se radi o pripremi alternativnog izveštaja. Nadam se da se to više neće događati, jer mi ćemo uvek reći šta mi mislimo, bez obzira kako drugi gledaju na tu stvar.

Što se same teme tiče, želim da kažem sledeće: pravo na informisanje na maternjem jeziku je od izuzetnog značaja za svakog čoveka, bez obzira na nacionalnu pripadnost. Pripadnici nacionalnih manjina, prema domaćim propisima i međunarodnim konvencijama kojima je Srbija pristupila, imaju pravo, a država obavezu da doprinese ostvarivanju tog prava, pre svega pružanjem odgovarajuće finansijske podrške. Nije, međutim, svejedno kako se to pravo obezbeđuje, tj. da li se to pravo obezbeđuje formalno, ili na profesionalnom nivou i u skladu sa pravilima struke. Što se samog broja informativnih glasila na mađarskom jeziku tiče, postoje jedne dnevne novine (*Magyar Szó*), postoje dva nedeljnika, jedan izlazi u Subotici (*Hét Nap / Sedam dana*), a drugi u Novom Sadu (*Családi Kör / Porodični krug*), pri čemu ovaj drugi nema neki posebni značaj, zato što je, pre svega, zabavnog i revijalnog karaktera i ne bavi se političkim temama, dok je nedeljnik u Subotici pod ingerencijom Nacionalnog saveta, odnosno Saveza vojvođanskih Mađara. Postoji jedan nedeljnik za omladinu i jedan list za školsku i predškolsku omladinu, koji izlaze mesečno.

Štampu, mislim pre svega na novine na mađarskom jeziku, karakteriše loš materijalni, kadrovski i tehnički položaj. U Radio Novom Sadu je tehnika još iz pedesetih godina prošloga veka i Radio Novi Sad na srednjem talasu ne može da se čuje daleko, što je posebna priča, jer mu je talasna dužina uskraćena, odnosno emituje se na nekom drugom talasu, koji ne može da se čuje na celoj teritoriji Vojvodine.

Kada je reč o uređivačkoj politici, ja bih rekao da je za ovaj dnevni list na mađarskom jeziku i *Hét nap* koji izlazi u Subotici, karakteristično jednopartijsko usmerenje. Moglo bi se čak reći, zato ja to i kažem, da se vojvođanskim Mađarima postepeno uskraćuje pravo na objektivno informisanje. Da li je to sastavni deo, to uskraćivanje prava kako je rekao gospodinu Žigmanov, „smišljene državne politike“, to ostaje da se vidi.

Nivo omladinskog lista *Képes Ifjúság* (*Omladina u slici*) toliko je srozan zbog svoje uređivačke politike, o kojoj ja sada ne nameravam da pričam, da su mladi prestali da ga kupuju, pa ga sad izdaju kao prilog *Magyar Szó*, pa svako ko kupi taj dnevni list mora da kupi i taj dodatak. Zbog svoje uređivačke politike u potpunosti je izgubio čitalačku publiku.

Prenošenje osnivačkih prava listova na nacionalne savete, na sednici Skupštine Vojvodine 29. juna 2004. godine, po meni je bio potpuni promašaj. Posebno kada se radi o Nacionalnom savetu vojvođanskih Mađara, koji se, kao što je poznato, u ogromnoj većini sastoji od članova Saveza vojvođanskih Mađara. Dakle, radi se o jednom gotovo čistom jednopartijskom telu. Osim toga, poznato je da je mandat toga saveta istekao još 20. septembra 2006. godine. Srbija od 2002. godine nije ništa učinila da se donese novi Zakon o izborima nacionalnih saveta. Verovatno i nema nameru da to uskoro uradi, sudeći prema izjavi ministra za lokalnu samopuravu.

Praksa je pokazala da osnivačka prava – tu mislim i na elektronske medije – nije trebalo prenositi na nacionalne savete, već na same redakcije. Promenom osnivača, redakcije su izgubile svoju samostalnost. Glavni urednik i direktor se bira na predlog, ili preporuku nacionalnog saveta, i to u dogovoru sa Savezom vojvođanskih Mađara. Verovatno i zbog toga, na konkurs za glavnog urednika *Magyar Szó* od pre pola godine niko se nije prijavio, tako da je ostao isti glavni urednik.

Uticao na uređivačku politiku kod Mađara se ogleda u stavljanju pod „kapu“ i usmerenje Saveza vojvođanskih Mađara, što nije dobro. To direktno šteti objektivnom informisanju. Tako u listovima možemo čitati čitave stranice intervju sa čelnicima Saveza vojvođanskih Mađara i sa njihovim predstavnicima u raznim državnim organima, što nije dobro. Čuo sam od novinara da pojedini političari sami sebi postavljaju pitanja i daju na njih odgovore, što ne vodi ničemu. Istovremeno nedostaju analitički i kritički tekstovi, koji bi ukazivali šta je dobro, a šta nije u društvenom razvoju i u političkom životu.

Ustvari, sve to vodi direktnom osiromašenju kulture, jezika pa i informisanja na mađarskom jeziku. Inače, tiraž lista *Magyar Szó*, koji je možda najmanji od njegovog postojanja, najbolji je pokazatelj njegovog nivoa.

Što se tiče redakcije RTV Novi Sad na mađarskom jeziku, u poslednjoj deceniji prepolovljen je broj zaposlenih, koji samo uz velike napore mogu da izvršavaju svoje obaveze, s obzirom na, kako sam već rekao, zastarelu tehniku.

U redakciji TV Novi Sad, prema podacima ljudi koji rade u tim redakcijama, do oktobra 1990. godine bilo je oko 100 zaposlenih i 20 spoljnih saradnika. Prema važećoj sistematizaciji radnih mesta u toj redakciji odobreno je

samo 26 radnih mesta, od kojih 21 radno mesto za novinare i 5 za pomoćno osoblje.

Tokom devedesetih godina, 20,06 odsto programa TV Novi Sad emitovan je na mađarskom jeziku, a 2007. godine samo 4,5 odsto. To predstavlja drastično smanjenje, jer je to proizvelo i drastično smanjenje nivoa kvaliteta pojedinih emisija.

Poseban problem predstavlja to što ne postoje naučne, obrazovne i dečije emisije i što ne postoji razmena programa sa televizijskim kućama u Mađarskoj. Sve to vodi ka osiromašenju jezika i kulture Mađara u Vojvodini. Dakle, ni posle 7 – 8 godina posle pada Miloševića, nema razmene televizijskih programa sa Mađarskom. Čega se plaši TV Novi Sad u razmeni? Zar ne treba i ovdašnji Srbi da upoznaju kulturu Mađara? U čemu je problem? Postoje li međunarodni propisi i međunarodne obaveze o razmeni ideja, o razmeni programa, o potrebi međusobnog upoznavanja? Svi govore o Vojvodini kao o multietničkoj regiji, a ništa se u tom pravcu ne čini.

U redakciji Radio Novog Sada na mađarskom jeziku, 1990. godine bio je 101 zaposlen, a sada ih ima 43. Prema oceni redakcije, za emitovanje kvalitetnog programa, bilo bi potrebno najmanje 67 zaposlenih, odnosno, trebalo bi primiti još 24.

Objavljivanjem obavezne privatizacije lokalnih radio i televizijskih stanica, dovedeno je u opasnost višejezično informisanje u Vojvodini, što se može smatrati i kršenjem tzv. stečenih prava. Kršenje stečenih prava je i ovo što sam govorio malopre. Mi to pravo, obezbeđenje stečenih prava, imamo i u zakonima, ali se ta prava ne ostvaruju u praksi. To se odnosi i na kategoriju stečenih prava u brojnim drugim oblastima, ne samo u oblasti informisanju.

Tako je izvršena privatizacija, koliko je meni poznato, Radio Srbobrana, informativnog centra u Somboru i u Kuli, pa je onda dogovorom, valjda Izvršnog veća Vojvodine i Vlade Srbije, obustavljena privatizacija. To sve govori da Vlada Republike Srbije nema jasan koncept manjinske politike. Pre toga su želeli tu privatizaciju, pošto-poto, iako su upozoravani da to ne čine, a posle obustavljaju, a niko ne odgovora ni za šta! Šta sad sa tim? Što je privatizovana radio stanica u Srbobranu, u Kuli i Somboru, šta se dešava? Sada imamo dvojstvo, kako će se to rešiti? Ne može postojati u jednoj državi takav pravni sistem, danas može ovako, sutra onako... To takođe ukazuje da zaštita stečenih prava iz čl. 8 Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina postoje samo na papiru. Ovu situaciju svakako treba regulisati, kako ne bi nastala još veća šteta.

Što se tiče današnje rasprave, ja mislim – i tu malo da budem kritičniji – ova rasprava bi bila verovatno bogatija i sadržajnija, da su u njoj učestvovali i predstavnici manjinskih redakcija.

Da rezimiram, šta predlažem:

Prvo, trebalo bi zaustaviti razgrađivanje sistema informisanja na manjinskim jezicima, pri čemu mislim i na štampu i na elektronske medije.

Drugo, država treba dosledno da izvršava svoje materijalne i druge obaveze u pogledu obezbeđenja prava na informisanje na jezicima nacionalnih manjina, učešćem u finansiranju najmanje u procentu učešća pripadnika nacionalnih manjina u ukupnom stanovništvu u Vojvodini. Jer, pripadnici nacionalnih manjina, kao i pripadnici većinskog naroda, su poreski obveznici koji plaćaju porez i iz tog poreza se finansira, između ostalog, i informisanje. Osim toga, u TV Novi Sad bi trebalo obezbediti programe na mađarskom jeziku, ja ne znam kako stoje stvari na ostalim jezicima, prema učešću u stanovništvu. Sada broj Mađara u stanovništvu Vojvodine nije 20 odsto, nego samo 14,28 odsto, znači, najmanje u toj srazmeri. Nije slučajno rekao Laslo Vegel da „kada god pogledamo tu emisije na drugom kanalu TV Novi Sad, tu pripadnici nacionalnih manjina samo igraju i pevaju“, kao da se tu ništa ne dešava, nema ničeg, svi veseli i zadovoljni. Mislim da je to neodrživo stanje i tu se godinama ništa ne menja! Hoćemo li mi nešto tu zaista raditi ili nećemo?

Treće, svakako treba nešto uraditi na razmeni televizijskih programa sa televizijskim kućama matičnih nacija nacionalnih manjina, obezbeđujući odgovarajuće kulturne, obrazovne, naučno-istraživačke, zabavne, sportske i druge sadržaje, jer je elementarna stvar da budemo na vezi sa kulturom, naukom i ostalim sadržajima kulture matične nacije, u smislu očuvanja identiteta, a i ne samo zbog toga, već i zbog togda da se pripadnici većinskog naroda upoznaju sa kulturama manjinskih naroda. U svakom slučaju, za podržati je da se konačno počne raditi i na titlovanju tv-emisija, jer to je od elementarnog značaja za razumevanje sadržaja. Ovo je zaista ozbiljno pitanje, ustvari, jedno od, možda, najozbiljnijih stvari, jer od informisanja/informisanosti počinje, takoreći, sve. Prema tome, svakako treba insistirati da se pravo na objektivno informisanje ostvaruje do kraja.

Aleksandra VUJIĆ **RAZJAŠNJENJE NESPORAZUMA**

Kada je reč o konferenciji koju su organizovali Vojvođanski centar za ljudska prava i Mreža odbora za ljudska prava u Srbiji, očigledno je da je reč o nesporazumu. Naime, Sekretarijati zaduženi za praćenje položaja manjina (Sekretarijat za Okvirnu konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina i Sekretarijat za Povelju o regionalnim ili manjinskim jezicima) i Parlamentarna Skupština

Saveta Evrope (Odbor za pravna pitanja i ljudska prava), dva su potpuno odvojena tela koja ne bi trebalo mešati. Naša je konferencija bila posvećena Alternativnim izveštajima koji su bili podneti pomenutim sekretarijatima, dok je izvestilac Parlamentarne Skupštine Saveta Evrope, posetio našu zemlju nezavisno od toga.

Druga stvar. Alternativne izveštaje o primeni Okvirne konvencije i Povelje može podneti bilo koja organizacija ili NVO koja se bavi manjinskom problematikom, odnosno svaki pojedinac, uključujući sve vas danas ovde prisutne. Vojvođanski centar za ljudska prava i Mreža odbora za ljudska prava su sa svoje strane, pozvali 15 nevladinih organizacija i sve nacionalne savete da zajedno sa njima pišu izveštaje, ali je to istovremeno mogao da uradio i bilo ko drugi. Štaviše, Savet Evrope je otvoren za sve i apeluje na podnošenje što više izveštaja da bi stekao kompletniju sliku o položaju manjina u jednoj zemlji. S obzirom na broj organizacija koje su učestovale u pisanju izveštaja koje su poslali Vojvođanski centar i Mreža odbora, možemo reći da je reč o zbiru više pojedinačnih izveštaja, od kojih je svaki bio potpisan od strane organizacije ili nacionalnog saveta nacionalne manjine koja ga je sastavila.

Treća stvar. Na konferenciji organizovanoj u Skupštini Vojvodine su pozvani predstavnici organizacija, NVO i nacionalnih saveta koji su učestvovali u pisanju izveštaja - 15 nevladinih organizacija i 11 nacionalnih saveta nacionalnih manjina, zajedno sa predstavnicima domaćih i međunarodnih institucija koje se bave manjinskom problematikom. Dakle, konferencija je bila posvećena promociji Alternativnih izveštaja i nije se radilo o nikakvom savetovanju. Mađarski nacionalni savet je bio jedan od 14 ukupno pozvanih nacionalnih saveta, a mesto održavanja konferencije je obezbedio Sekretar za propise, upravu i nacionalne manjine, kao svojevrsan ustupak građanima sa svoje strane, kao predstavnika državne institucije. Na tome mu se zahvaljujemo, jer pomenuti gest predstavlja dobar primer saradnje između vladinog i nevladinog sektora.

Budući da reakcija koju smo čuli, iako pomalo nespretna zbog nedovoljne informisanosti o funkcionisanju Saveta Evrope, predstavlja suštinski apel građana da i sami budu deo sličnih aktivnosti, pozivam sve da u buduće i sami počnu da pišu Alternativne izveštaje i da ih potom šalju pomenutim sekretarijatima.

Antal BOZOKI **APEL ZA SARADNJOM**

Draga gospođice Vujić, vi ste sada rekli da ste imali “sastanak sa nacionalnim savetima”, a vaša organizacija je civilna organizacija, zar ne?

Alternativni izveštaj pišu, koliko je meni poznato, civilne organizacije, a sada ste rekli da ste "sabrali pojedinačne izveštaje raznih organizacija".

Koliko ja znam, nacionalni saveti nisu civilne organizacije. Osim toga, mi nismo zadovoljni ni sa radom Nacionalnog saveta vojvođanskih Mađara. Kakav je to, čiji je to izveštaj koji ste napisali? To, oprostite, nije nikakav izveštaj. Ako treba pisati alternativni izveštaj, onda se izveštaji civilnih organizacija sublimiraju, pa se napravi jedinstveni izveštaj, koji bi, na neki način trebalo i verifikovati.

Ja nisam, molim vas, ljut na vas. Mene ljuti vaš neprihvatljiv odnos prema civilnim organizacijama vojvođanskih Mađara, jer vi radite nešto u naše ime, a bez nas i mimo nas. Mi smo, 14 nevladinih organizacija vojvođanskih Mađara, novembra 2007. godine napravili naš izveštaj o položaju vojvođanskih Mađara, što znači pre vas. Ali, ako vi radite nešto u naše ime, onda u najmanju ruku treba da nas uključite u to što radite, ili berem da nas pitate za mišljenje o tome.

Uz izveštaj smo sastavili i memorandum, pod naslovom „Aktivnu nanjinsku politiku, razvoj i miran zajednički život“, koji u 22 tačke, daje celovit pogleda na položaj i probleme Mađara u Vojvodini, i koji smo predali gospodinu Andreasu Grosu, izvetiocu Saveta Evrope, prilikom boravka u Novom Sadu, 27. novembra 2007. godine. Ja sam za saradnju nevladinih organizacija i došao sam kod vas u kancelariju sa tim ciljem, iako sam znatno stariji od vas. Ja se pitam zašto, iz kojih razloga vi ne uključujete i civilne organizacije vojvođanskih Mađara u ovakvu vrstu aktivnosti?

Upotrebio sam reč „savetovanje“, jer sam za vaš skup saznao iz medija, i to sutradan, pošto je skup već održan. Dakle, u novinama je upotrebljena ova reč. Ja vas lepo molim, evo, sada i javno, da ubuduće uključite i civilne organizacije vojvođanskih Mađara u aktivnosti koje se tiču manjina i da nam ostavite mogućnost da sami kažemo kako mi gledamo na svoj položaj i probleme koji se javljaju, jer mi to najbolje znamo i sagledavamo.

Mirko ĐORĐEVIĆ

VERSKA ŠTAMPA NA JEZICIMA MANJINA

Uvodna izlaganja su me uverila da se treba pozabaviti i ovim segmentom teme pa ću progovoriti nekoliko reči o verskoj štampi na jezicima manjina u Vojvodini i kako tu stvari stoje. Biće to nekoliko zapažanja - neće biti opširno - koja će se uklopiti u ovo što je do sada rečeno, ali prethodno nekoliko napomena.

Prvo: nedavno smo se bavili medijima u Srbiji i dobar deo toga je objavljen u poslednjem broju *Republike*. Istina, tema je bila nešto sužena, jer se radilo o crkvenim i laičkim medijima, te izveštavanju i pisanju o Kosovu. Drugo: ova

tema, verska štampa u Vojvodini, potpuno je zanemarena. Naravno da postoje izveštaji i analize službenog karaktera pri pokrajinskom Sekretarijatu za odnose sa manjinama, upravu i propise, kao i pri Ministarstvu vera Vlade Srbije, ali niko se nije posebno ovom temom bavio, a ona se ovde uklapa, jer i to je štampa na jezicima manjina koja treba da odrazi stanje stvari, a to se itekako tiče teme identiteta Vojvodine.

Da nevolja bude veća, crkve i verske zajednice u Vojvodini imaju svoje medije, štampane listove, časopise, imaju i elektronske, ali ogroman broj njih nema; to su tzv. male verske zajednice koje se označavaju u drugim crkvenim medijima pa i laičkim, kao sekte, što je onaj problem koji dovodi do kolizija na javnoj sceni, i to vrlo komplikovanih.

Opšta karakteristika verskih medija u Vojvodini je da su zatvoreni, svedeni na svoju etnokonfesionalnu zajednicu, iz tog klišeja ne iskaču, manje se bave drugima i drugačijima i to je veliki problem, jer među njima nema nikakve komunikacije u širem smislu, a to je vezano za opšte stanje u kojem se nalazimo. I tu imamo problem centralizacije. Većina crkava i verskih zajednica u Vojvodini oponašaju ili sprovode, kako hoćete, direktive svojih verskih centara, pa ako u njima i ne dominira, iako i toga ima, jezik mržnje i isključivost, nemamo ni nekakvu komunikaciju na zavidnijem nivou. Ne vidi se iz tih verskih medija, na slovačkom, rusinskom, rumunskom itd, realni pluralizam oblika verskog udruživanja u crkvenim i verskim zajednicama - a on, inače, objektivno postoji, objektivna je istorijska činjenica - nego se odražava jedan drugi pluralizam, političkog karaktera. Hoću reći da su ovi mediji ispolitizovani do te mere da se vrlo lako prepozna način pisanja u njima. Osim toga - to je, takođe, jedna opšta karakteristika, ali mogu da je utemeljim u nekoj prilici i šire - dominiraju u verskim medijima, kako elektronskim, tako i pisanim, određeni klišeji i stereotipi koji se provlače u najrazličitijim medijima. Tako ćete, recimo, u crkvenim medijima na srpskom jeziku, da od toga pođem, stalno sretati dva klišeja: jedan je problem u Vuku Brankoviću - izdaji. Na pamet ne pada nikome u laičkim medijima, pa i na ovakvim skupovima, da objasni kako je upravo jedan crkveni čovek dokazao, arhimandrit Ilarion Ruvarac, da Vuk Branković uopšte nije bio nikakav izdajnik, već da je u pitanju kliše koji se provlači od XV veka, stvorio ga je jedan stranac (Orbini) - nego obrnuto. Svejedno, dominira taj kliše i sada, dominira i ne miče se. Veliki problem sa klišeima je u tome što je nemoguće vrednovati sve to, ako se ne izvrši detaljnija analiza i u tome je i taj drugi kliše koji se provlači u medijima na srpskom jeziku, a imaju ga na svoj način i verski mediji na drugim jezicima - to je to *svetosavlje*. Treća napomena: nijedan od crkvenih medija - ni manjih, ni većih verskih zajednica u Vojvodini, ni medija na srpskom, rusinskom, slovačkom, rumunskom jeziku, koliko ja bar pratim i analiziram - ne

vidi stanje verske nastave, koja je jednom odredbom sa zakonskom snagom, kao što znate, uvedena u laički državni obrazovni i prosvetni sistem; mediji su dezorijentisani, pa se vidi još jedna činjenica, da medijima manipilišu strukture političke moći, ali i strukture moći pri samim verskim organizacijama.

Pogledajte dve stvari o kojima sam ja u više navrata govorio, a mi ih iz medija ne vidimo, niti se ko posvetio toj temi – sveti Sava, “svetosavlje”, taj kliše, to je vojvođanska ideja s početka XIX veka, ona je nastala tu, u Vojvodini, ali ne pod imenom “svetosavlje”, nego je nastala kao vojvođanska kulturna ideja bez jedne jedine reči i izraza “svetosavlje”. U Segedinu je prvi put pevana himna *Uskliknimo s ljubavlju*, koja je od tada devet puta prepravljana a i danas se prepravlja za potrebe aktuelnog trenutka, kad se, recimo, peva: „Bosna i Hercegovina svetog Save dedovina...” Vidite, to je taj problem. Umesto toga, u medijima dominira, u verskoj štampi u Vojvodini, ideja *svetosavlja* u političkom smislu, koja - jedva da je potrebno baviti se time ovde - nikakve veze nema sa svetim Savom kao istorijskom pojavom. To je to.

Kada se mediji porede, možemo ih podeliti na časopise, novine, biltene i radio i televizijske emisije. Časopisi se bave uglavnom dogmatskim, ekleziološkim problemima, a u takve spadaju *Beseda*, ovde u Novom Sadu, eparhije Bačke, *Srpski sion* Sremske eparhije ili novosadski *Dzvony* naših grkokatolika, jedan prilično solidan list, ali malih mogućnosti, materijalnih i tehničkih. Nikakve komunikacije nemaju, jer njih jednostavno drugi verski mediji otpisuju kao *unijate*, pri čemu pojmu unijat daju konotaciju koja je očigledno ideološka i politička. Neki iskorak je napravljen tu kada je reč o ovom novosadskom Ekumenskom centru koji ima publikacije na više jezika i pisama, koji pokušava da sve religijske krugove i konfesije, da tako kažem, sabere i omogući im da se tu izraze, ali to nema veliki domet, jer dominiraju već pomenute pojave.

Nevolja je ovde u tome što, i kad pripadnici verskih manjina to neće, neko sa strane, a to je država, njima ne samo manipuliše, nego to čini veoma grubo. A država određuje da samo jedna pravoslavna crkva može postojati, a da ne može postojati rumunski vikarijat Pravoslavne crkve, Makedonska pravoslavna crkva ili Crnogorska... U čemu je problem? Ostavimo sada zakon po strani. Reč je o tome da nikakve komunikacije nema u okviru jedne konfesije, mediji su blokirani, pa se, recimo, verski mediji na rumunskom jeziku bave tim problemom kako to da je Rumunska pravoslavna crkva u Srbiji nepriznata, a Srpska pravoslavna crkva u Rumuniji priznata. To su problemi koji se pretvaraju u ozbiljne konflikte.

Sve ovo govorim zato što je vreme, a odavno se to ne čini, da se izvrši detaljna analiza, sistematizacija tematskih sadržaja u verskim listovima u Vojvodini i da se otkrije šta su tu matrice sa kojima se politički manipuliše, a šta je ono što ih spaja. Ono što spaja hrišćanske veroispovesti u Vojvodini to uopšte nije

u prvom planu, čak ni u njihovim listovima. Pošto ta analiza nije urađena, ja sam preuzeo na sebe da kažem nekoliko reči o tome. Potrebno je da se načini pomak, kako bi smo izašli iz tih komplikovanih medijskih kolizija iz kojih proističu i društvene kolizije. Da li će se gimnazija u Novom Sadu zvati Srpska pravoslavna gimnazija, ili kako god već, da li u nju treba da idu i drugi učenici, vidimo da se pretvara u jedan politički problem bez realne, istorijske osnove za tako nešto. Jer, gimnazija može biti i jezuitska, ali, ako je gimnazija, ona mora imati svoj program.

Mnoge verske zajednice u Vojvodini, da ponovim, nemaju nikakve medije. To što ih nemaju može se pravdati materijalnim ne/mogućnostima, ali mi se čini da uopšte nisu u pitanju materijalne mogućnosti, u pitanju je nešto drugo. Izvršena je diskriminacija, zakon je jedne privilegovao, a druge potpuno isključio, pa imamo haotičnu situaciju koja se reperkutuje na društvenom planu u ozbiljnim kolizijama, tako da nije dovoljan jedan osvrt, nego bi trebalo, u nekoj drugoj prilici, izvrši pravu analizu. Ovi mediji su, svakako, deo medijske javne sfere i utiču na određivanje identiteta, pa i identiteta Vojvodine. Ni u jednom od verskih medija, pravoslavnom, katoličkom, evangelističkom, na rusinskom i na slovačkom jeziku, recimo, nema ni traga od ideje da se razgovara, na normalan način, o identitetu Vojvodine, tako da je ta sfera ostala po strani. Uostalom, vojvođansko pravoslavlje, o tome je bilo reči ranije, i pravoslavlje u Srbiji, pravoslavlje u Ukrajini, ne razlikuju se u dogmatskom i ekleziološkom smislu, ali se u kulturološkom smislu bitno razlikuju. Ja sam, kao primer navodio pravoslavni barok i neću o tome sada ponovo govoriti, samo napominjem da bi trebalo i ovu sferu uključiti u neku od narednih sesija.

Pavel DOMONJI

NEAUTONOMNE UREĐIVAČKE POLITIKE

Želeo bih, nadovezujući se na ono što je Sonja Biserko rekla, da ekspliciram jednu stvar koja je samo implicitno bila prisutna u njenom izlaganju. Naime, moramo imati u vidu da su mediji na jezicima manjina, pre svega mediji, te da je njihova uloga da, kako se to kaže, servisiraju publiku tačnim, pravovremenim, pouzdanim informacijama, da doprinose kritičkom razmatranju stvari od javnog interesa, te transparentnijem radu ključnih institucija unutar svoje zajednice. Ne treba zaboraviti ni činjenicu da su manjine složene strukture, da unutar njih postoje različite orijentacije, interesne grupe, te da se i unutar manjina vodi borba za preraspodelu uticaja, moći i resursa, te da su i mediji jedan od resursa kojim suprotstavljene orijentacije nastoje da ovladaju.

U istraživanju koje je pomenuo Tomislav Žigmanov, pripadnicima manjinskih kulturnih elita postavljeno je pitanje: “*Da li ste zadovoljni medijima koji vas informišu na vašem jeziku?*”. Najveći broj ispitanika iskazao je delimično zadovoljstvo. Nezadovoljnih je gotovo četiri puta više od onih koji su zadovoljni informisanjem na maternjem jeziku. Kao glavni uzroci nezadovoljstva najčešće su navođeni sledeći razlozi: neažurnost, neobjektivnost informacija, problemi sa kadrovima, neprikladno vreme trajanja programa, tehnička zastarelost opreme, slabo pokrivanje teritorije, odsustvo programa na manjinskom jeziku.

Na pitanje “*Šta očekujete od medija na vašem jeziku?*” ispitanici su navodili sledeće: veću objektivnost i profesionalnost, kvalitetniji program, ravnopravniji tretman na medijskom polju, bolju pokrivenost teritorije, tehnička poboljšanja, produženje programa i veće budžetske izdatke.

Slični odgovori dobijeni su i kada je ispitanicima postavljeno pitanje, “*Šta biste želeli da se promeni u informisanju na manjinskom jeziku?*” Najviše ispitanika je izjavilo, više od polovine, da želi promene u uređivačkoj politici i kvalitetniji program, a zatim i veću ažurnost i objektivnosti u informisanju, veću raznovrsnost informacija, inovacije programskih sadržaja i političku nezavisnost medija.

U odgovorima na eksplicitno pitanje: “*Šta najviše zamerate medijima na vašem jeziku?*” ispitanici su navodili: nespremnost da se otvore “osetljive” teme, nekompetentnost, površnost i nepotpunost informacija, pristrasnost u izveštavanju i odsustvo jasnog stava.

Pošto su se u svojim odgovorima pripadnici manjinskih kulturnih elita u više navrata doticali i problema uređivačke politike, bili su zamoljeni da *ocene uređivačku politiku medija u odnosu na centre moći*. Odgovori koji su tom prilikom dobijeni kazuju da pripadnici manjinskih elita u najvećem broju, dele uverenje da na jezicima nacionalnih manjina ne postoji samostalna uređivačka politika. Na uređivačku politiku, po mišljenju ispitanika, najviše utiču: političke stranke, osnivači, reprezentativna tela (nacionalni saveti, itd.), redakcija (svojom profesionalnošću), lokalni finansijeri, donatori, kulturna udruženja unutar manjinskih zajednica, nevladine organizacije, uticajni pojedinci unutar manjinskih zajednica, lokalne vlasti, itd.

Na pitanje, koje pretpostavke treba obezbediti da bi mediji na manjinskim jezicima u potpunosti odgovorili postavljenim zadacima ispitanici su, od odgovora ponuđenih u upitniku, najčešće isticali da je potrebno: kadrovski ojačati redakcije, obezbediti stabilne izvore finansiranja, insistirati na profesionalnim standardima i kodeksima novinarstva, tehnički ojačati medije, obezbediti tematsku raznovrsnost emisija, povećati dostupnost, itd.

Gordana PERUNOVIĆ FIJAT BLAGODETI I IZAZOVI

Informisanje na jezicima svih naroda koji žive u jednoj sredini – u Kikindi sve više dobija na punom značaju od početka borbe za frekvencije. VK radio, koji je dobio regionalnu frekvenciju, emituje program na srpskom, mađarskom i romskom jeziku. Za sada, i opštinski Radio Kikinda, koji nije dobio regionalnu frekvenciju, ali konkuriše za lokalnu, emituje program na ista tri jezika, uz napomenu da su samo saradnici koji rade emisije na romskom jeziku – honorarci, i to bez honorara, dok su ostali stalno zaposleni. Radio Rota (Točak) emituje najveći deo programa na romskom jeziku, dok KUM Radio, Radio Mokrin i Ami Radio većinu programa emituju na srpskom jeziku. Pokušaj lokalne vlasti – SRS koalicija i još nekoliko manje zastupljenih stranaka – da na opštinskom Radio Kikindi ukine emisije na mađarskom jeziku (slučaj opisan u rubrici “*Povelja na licu mesta*” u listu *Helsinška povelja*), izazvao je koordiniranu i vrlo odlučnu reakciju mađarskih kulturno–umetničkih društava, nevladinih organizacija, SVM, svih medija koji nisu pod kontrolom građana, i takav odjek u javnosti, uz obaveštavanje međunarodnih organizacija, da su se inicijatori ukidanja brzometno povukli, i više ništa slično ne pokušavaju. Tako je najzad jasno da bi multijezično informisanje bilo vrlo teško ukinuti, jer se za njega zalažu ljudi građanske provenijencije, nezavisno od stranačke pripadnosti (ili stranačke “nepripadnosti) i nacionalnosti. Kako izgleda – Kikindani smatraju da je informisanje na više jezika nešto što se podrazumeva, i što mora da postoji.

Televizija VK u programskoj šemi obuhvata informisanje na srpskom i mađarskom jeziku, a isto je i kod privatne Televizije Rubin, koja nije dobila frekvenciju, pa će se verovatno ugasiti, a vlasnik vratiti u Kruševac. U štampanim medijima, *Mokrinske novine* izlaze na srpskom jeziku, *Ruskoselski glasnik* – sa otprilike podjednakom zastupljenošću oba jezika (isti tekstovi se pojavljuju na srpskom i mađarskom jeziku), *Kikindske* koje izlaze u sastavu novosadskog *Dnevnika* imaju nedeljno jednu stranicu tekstova na mađarskom jeziku, a *Kikindske novine*, donedavno opštinske, od juna 2007. privatizovane – dve stranice na mađarskom jeziku. Tekstova na romskom jeziku u novinama koje izlaze u opštini Kikinda za sada nema, ali ima, sporadično, tekstova o akcijama romskih nevladinih organizacija i istaknutih pojedinaca.

U predizbornim kampanjama do sada takođe nije bilo ni mnogo promo materijala na romskom jeziku (u nekim ih nije bilo uopšte), a i materijala na mađarskom jeziku nema mnogo, osim kad se dele u sredinama gde je mađarski živalj većinski, ili je materijale pripremio SVM. Ostale stranke neretko uopšte ne

umeju da se obrate potencijalnim glasačima na bilo kom jeziku osim srpskog. Greška, previd, neznanje ili namera – ko zna kad je šta u pitanju.

Dešava se zanimljiva pojava, vredna možda i da je sociolozi istraže: Mađari čitaju štampu na mađarskom jeziku i štampu na srpskom jeziku, i prate radio i televiziju na srpskom jeziku i na mađarskom jeziku, obično preko programa iz Mađarske – ali, zauzvrat, sve više Srba ne zna da pročita nijedan red na mađarskom jeziku, niti bi razumeli niti jednu rečenicu izgovorenu na mađarskom radiju ili televiziji. Preme izvesnim procenama (koje istina nisu brojčano dokumentovane, pa bi bilo pravi izazov da se sprovede istraživanje) više od 80 odsto Srba u Austro-Ugarskoj bilo je bilingvalno – naime, znalo je bar još jedan jezik osim svog. Pojava je bila istovetna i u drugim narodima, koji su takođe znali jezike svojih suseda. Deca – oba pola – išla su “u frent”, to jest u kuću suseda druge nacije, druge vere, da tamo boraveći, radeći zajedno sa domaćinima i obedujući s njihovom porodicom, u drugačijoj sredini od one na koju su navikli, nauče jezik. To nije bila zabava dokonog imućnog sveta, koji je, podrazumeva se, učio “nemački” i francuski jezik - nego praksa i među siromašnjima: jednostavno, zajednički život nameće potrebu znanja više jezika, što se koristi sasvim praktično, ne isključivo teoretski: znanje jezika je potrebno u poslu i za posao. Primeri: još tridesetih godina prošlog veka, Stevan Fijat, krojač u Perlezu, zna i sa klijentelom govori srpski, mađarski, nemački i rumunski; Radivoj Pakaški, beležnik u Srpskom Krsturu, govori srpski, mađarski, nemački – ovaj poslednji čak toliko dobro, da ga Nemci zovu da im nešto prevede kad je potrebno, a kao ratni zarobljenik (“vojenopljeni”) za četiri godine u Rusiji naučio je solidno i ruski; Sava Ninčić, učitelj, govori srpski, nemački, mađarski, kao učitelj u Kovačici nauči i slovački, i uvek je reč o aktivnom znanju, sa čitanjem, pisanjem i prevođenjem. Ovo je praksa zaostala iz nekadašnje Austro-Ugarske: u Kikindi je do Prvog svetskog rata izlazila štampa na nemačkom, mađarskom i srpskom jeziku. Jevreji, brojem nevelika ali ekonomski značajna i respektabilna kategorija, nisu imali novine na svom jeziku (knjige su se štampale), ali su bez problema pratili štampu na jezicima na kojima se pojavljivala, jer su te jezike znali. Jevrej lekar, trgovac ili advokat bez izuzetka je znao jezike svih naroda koji žive u jednom gradu. I danas se među stanovništvom starijim od 60 godina nađe po neki znalac više jezika. Legendarni kikindski profesor engleskog jezika Rihard Pfefer zna još i srpski, mađarski, nemački (kao maternji), slovački i poljski, što je vredno svakog poštovanja i ugledanja.

Učenje jezika drugih naroda koji žive u istom gradu (selu) nije privlačno većini srpskog življa (jer da jeste, potrudili bi se da nauče jezik). Omladina još uči engleski, zbog komunikacije sa omladinom iz drugih zemalja, ili u želji da jednom ode preko “grane”, i to zauvek – odrasli ne ulažu ni toliki napor, bar dok ne

ostanu bez posla, pa ih služba za zapošljavanje potera na neki kurs engleskog jezika. Tako dolazi do paradoksa: mlada osoba dosta dobro govori, čita, piše, prevodi engleski jezik, bez problema se sporazumeva sa mladima iz, na primer, Norveške ili SAD, ali ne zna ni da pozdravi komšiju Mađara, bar sa nekoliko reči mađarskog jezika, a o komunikaciji ni govora. Jedan prosvetni radnik iz Kikinde otvoreno se hvali da ne zna ni reč mađarskog jezika, iako je 30 godina u braku sa Mađaricom, takođe prosvetnom radnicom. Ovo je verovatno dovoljno za ilustraciju.

Postoje naravno i drugačiji primeri.

Tibor Katai, etnolog i koreograf u mađarskom kulturno-umetničkom društvu “Edšeg” (“Jedinstvo”): “Baš sam se iznenadio da nam se na folklor upisuju i srpska deca, koja znaju mađarski i žele da nauče više. Dolaze i pitaju: da li vi organizujete i časove mađarskog jezika? Ja sam ostao u čudu: ne, ne organizujemo. Pa gde možemo da uzimamo časove? Jedino da se obratite nekom nastavniku mađarskog jezika, ako hoće da vam održi privatnu nastavu. Sad neke škole organizuju časove grčkog jezika za odraslu populaciju, a časove mađarskog jezika niko ne organizuje. Mislim da treba da budemo inicijativniji”.

Tamara Isakov, učenica osnovne škole „Feješ Klara“ – sa dvojezičnom nastavom: „Naši drugovi Mađari uče i srpski i mađarski, a mi samo srpski. To je diskriminacija: tako ćemo mi znati jedan jezik manje. Zašto se sa učenjem jezika ne počinje ranije? U vrtiću sam imala vaspitačicu koja je govorila i srpski i mađarski, i svakom detetu se obraćala na njegovom jeziku. Tako smo svi učili oba jezika, i počeli smo da pričamo među sobom, ali, ona se onda udala i otišla u Sentu, a druge vaspitačice nisu znale mađarski”.

Ištvan Mezei, radnik: „Moja ćerka ide na časove engleskog još od šeste godine, a od kuće zna srpski i mađarski. Koliko jezika znaš, toliko vrediš”.

Kao komentar na ovu poslednju optimističku izjavu, može se navesti daleko više primera da u braku gde su roditelji različite nacionalnosti dete ne zna nijedan jezik osim srpskog. Ovo se zapaža u brakovima između Srba i Mađara, a još više kad je reč o braku između Srba i (u Kikindi prilično malobrojnih) Rumuna, navodi Kornel Boronka, predsednik kikindske podružnice Saveza Rumuna. Što se tiče romskog jezika, još je uvek „terra incognita“ za sve osim za Rome: retki su primeri da neko ko nije Rom bude upućen u znanje romskog jezika.

Ljubiša Francuski, vozač kola Hitne pomoći: “Naučio sam romski kao dete, od dece iz mog kraja. Njih je zabavljalo da me uče, a mene da znam jezik koji niko drugi u razredu nije znao. Posle sam kroz život naučio engleski i nemački (radio sam u Nemačkoj), ali upravo kroz ovaj posao kojim se sada bavim koristilo mi je ono znanje iz detinjstva. Kad vozim u romska naselja na obodu Kikinde – a tamo su užasni i putevi i uslovi stanovanja – dobro mi je došlo da se bolesnicima koje

vozim i njihovim članovima porodice obratim na njihovom jeziku. Odmah nekako imaju više poverenja”.

Poverenje je ključna reč u odnosima koje pokušava da izgradi savremena Evropa, pružajući svim ljudima šansu da se izraze na svom jeziku. Uostalom, u tom pogledu ne moramo da izmišljamo toplu vodu: rečit i eklatantan primer prakse upotrebe različitih jezika datira iz već pomenute Austro-Ugarske (da ne idemo dalje u istoriju) – a to su knjige i novine na različitim jezicima, koje su nesmetano izlazile u Carstvu. One su prolazile cenzuru, ali cenzuru su prolazile i knjige na nemačkom i mađarskom jeziku, i samo tako dobijale dozvole za štampu. Evo jedne: Sveto pismo u prevodu Đure Daničića, vlasništvo mog prapretka Lazara Pakaškog, izdanje 1867. godine, u Pešti, “u štampariji Hornjanskog i Tregera”. Znači, usred Pešte, među većinskim mađarskim življem, Hornjanski i Treger – jedan Slovak, Čeh ili Poljak, i jedan, sudeći po prezimenu, Austrijanac ili Nemač, štampaju knjigu na srpskom jeziku, na vrlo elegantnoj i čitljivoj ćirilici. Ko išta zna o pisanim medijima, zna da su Hornjanski i Treger, da bi štampali knjigu na srpskom jeziku, morali da imaju u svojoj štampariji – prvo, ćirilčne fontove, rečeno današnjim jezikom; drugo, morali su da imaju slugača koji zna srpski, morali su da imaju štampara koji zna srpski, morali su da imaju lektora, i morali su i oni sami bar malo da znaju srpski, da im ne bi promaklo nešto politički sumnjivo, pa da imaju problema sa carskom kancelarijom. A zašto su štampali knjigu na srpskom jeziku, koji nije bio zvaničan jezik u Carstvu? Zato što im je to bio posao, da štampaju knjige, novine, pozivnice, almanaha i druge publikacije, i to na jeziku koji klijent zahteva i slovima koja – verovatno – klijent i odabere. Posao – biznis – i onda je prelazio sve granice među ljudima, i preći će ih ponovo, kad zdrav razum i normalna potreba za komunikacijom prevladaju potrebu za pričama o tlu, krvi i časti i potrebu za zatvaranjem u svoje granice umesto kontakta sa drugim ljudima. A kad se konačno dogovorimo o sklapanju posla, može se preći i na razmenu kulturnih dobara. Među kojima je znanje jezika izuzetno cenjeno. Taj izazov čeka, i neće čekati dugo: ovu partiju ne dobijaju oni koji znaju da se biju, nego oni koji su spremni da nešto nauče.

Jovan KOMŠIĆ

SRBIJA – NEDOVRSĀENA DRŹAVA

U Kikindi je 1860. godine u službenoj upotrebi bio, kako mi to danas kaŹemo, i nemački, i mađarski, i srpski jezik. Ne znam da li je to bila obaveza nametnuta od strane Beča, ali je, svakako, dobar primer. Prema tome, i srpski jezik

je tada bio u upotrebi, što ističem samo kao malu dopunu kikindskoj tradiciji multikulturalnosti i višejezičnosti.

Mi se sada nalazimo u fazi demokratske tranzicije i poslali smo, molim vas, komuniste sa svim njihovim mračnim višedecenijskim bagaŹom u prošlost. Učinili smo to udruŹenim snagama inteligencije srpskog etnosa, ali i dobrog dela pripadnika manjinske inteligencije u Vojvodini. Neki od pripadnika manjinske inteligencije su govorili da su decenije samoupravljanja i Titovog socijalizma bile katastrofalne po, recimo, identitet mađarske nacionalne zajednice. Verovatno je bilo vrlo ozbiljnih problema i posledica po nacionalni identitet i samu zajednicu, posebno kada su se nacije otvarale i stupale u interakciju jedne sa drugima, kada smo imali najveći stepen etnički mešovitih brakova u Evropi. E, kada se to dešava, onda će se uvek naći oni koji će reći da to ugroŹava nacionalnu supstancu i ja sam u nekim svojim radovima i citirao određene autore koji smatraju da su takve stvari vrlo opasne po identitet nacije i zajednice. No, postavimo pitanje: šta su nam ključne vrednosti? Kakavu drŹavu Źelimo? Kakvu nacionalnu politiku? Kakav projekat pokrajine? Tek kada postavimo i odgovorimo na ova pitanja, tek onda ćemo moći da merimo institucije kao pravilnosti ponašanja u interakciji. Pođimo od toga: jesu li nam institucije postale pravilnost ponašanja u interakciji? To je elementarna definicija običajnosti koja prerasta u instituciju, u instituciju koja je mnogo trajnija i mnogo ozbiljnija civilizacijska stvar u odnosu na organizaciju.

Nemojmo se ljutiti na nacionalne savete. DrŹave u tranziciji, drŹave kao što je ova, neminovno eksperimentišu. Srbija je nedovršena drŹava (Zoran Đinđić), nedozrela drŹava i pitanje je kakav nam je koncept politike potreban? Kakav koncept multikulturalnosti? Neki veoma ozbiljni autori iz srpskog kulturnog proevropski orijentisanog korpusa već sumnjaju u koncept multikulturalnosti i ukazuju na to da se multikulturalnost pokazala disfunkcionalnom. I neki ozbiljni teoretičari u svetu upozoravaju na kontroverzne efekte multikulturalnosti. Dobro, ima autora koji kaŹu “ne možete isterati đavola uz pomoć satane”. Nije izlaz u zatvaranju, nije izlaz u segmentaciji, nije izlaz u bekstvu od interakcija i to istraŹivanja ovde i pokazuju. Ali, kakav koncept interkulturalnosti i interaktivnosti Źelimo? Interaktivnost, inkluzivnost, senzibilizacija, to su naročito frekventne reči danas. Dobro, hajde sad da to vidimo. Kako ćemo senzibilisati moćne da podrŹe dobru ideju? Hajde, da prvo vidimo šta je to dobra ideja. Informisanje na jezicima manjina? Da, dobra ideja je očuvati elementarne pretpostavke multikulturalnosti i ljudskih i manjinskih prava. DrŹava, ako hoće da bude evropska, mora uložiti više novca i tu smo saglasni. Dakle, drŹava mora pomoći kako bi se rešio problem medija, jer mediji nisu samo stvar tržišne bitke u kojoj pobeđuje tiranija većinskog konzumenta. S jedne strane, očekujemo intervenciju drŹave a, s druge, samo posmatramo politizaciju sopstvenog

etnonacionalnog interesa i ne razmišljamo o onome što je zajednički institucionalni okvir za sve, bez obzira na to kom plemenu pripadamo. Hajde, da vidimo kakvu to hoćemo Vojvodinu i da završim sa pričom o siromaštvu i strahovima. Izveštaj Aleksandre Vujić i sve ove ankete, o čemu one govore? Govore o strahovima. Novinari ne žele da daju sve podatke o sebi. Pa, molim vas, kada su 1988. godine bile diferencijacije, diferencijacije nas komunistička autonomna, ključni kriterijum podobnosti je bio odnos prema mitinzima, kako se o mitinzima informisalo u emisijama TV Novi Sad, uključujući i manjinske redakcije. Pazite, i posle 20 godina ljudi žive u strahu kako bi sačuvali redovnu platu, srećem ih na ulicama u Novom Sadu i stalno mi se žale. Ali, opstali su i sačuvali stalno zaposlenje, jer je televizija morala i u vreme Miloševića da glumi višeznačnost i oni se sada plaše da će okvir za moguće nove diferencijacije biti odnos prema Kosovu. Dakle, imajmo razumevanja i za taj dublji nivo problema. Problem je siromašna država koja nema resurse da zadovolji elementarna prava, pravo na zaposlenje, pravo na socijalnu sigurnost, pravo na izvesnost, pravo na boljitak i na perspektivu, a onda i čitav splet ljudskih i manjinskih prava, kao bitan uslov kvalitetnog života.

Šta je to evropski model? Šta mi sada možemo da uradimo? Kakva je funkcija, efekat našeg današnjeg razgovora? Imali smo izvanredna uvodna izlaganja. Državne institucije ne prave ovako ozbiljne analize i ne postavljaju problem ovako ozbiljno. Dakle, kako sad iskoristiti ovo što je rečeno da bi se senzibilisala politička klasa Vojvodine? Gde je politička klasa Vojvodine? Pa, molim vas, mi smo sa stanovišta distribucije moći – marginalci. Ne volim da se osećam marginalcem, mislim da nisam marginalac. Ali, istovremeno, ne želim da živim u iluziji da se, kada nešto kažem, drma medijska scena Vojvodine. Da bi ovakvi razgovori imali efekat, ovde sa nama moraju da sede ljudi iz najuticajnijih, najmoćnijih stranaka u vojvođanskoj skupštini, ljudi iz relevantnih demokratskih, proevropski opredeljenih stranaka, svi oni koji su odgovorni za informisanje i svima njima se moraju javno, od strane nevladinog sektora, postaviti određena pitanja. Kakvu koncepciju Vojvodine oni imaju? Kakvu koncepciju informisanja? Kakvu koncepciju multikulturalnosti? Kakvu koncepciju ljudskih prava? Kakvu koncepciju Vojvodine u Evropi!? E, kada svi oni budu tu, onda u tom dijalogu možemo kandidovati i ovu temu o kojoj danas razgovaramo. Naša tema je u senci mnogo većih i krupnijih tema, a marginalizuju nas i mediji. Trenutno nema tuča, nema proterivanja, nema međunacionalnih incidenata u ovoj fazi, pa, onda, nema ni interesovanja medija. Ali, organizatori RASPRAVA ove vrste bi trebalo da porazmisle i o određenim rediteljskim veštinama, kako bi ovakve priče dobile na atraktivnosti.

(Diskusija nije autorizovana)

Dubravka VALIĆ NEDELJKOVIĆ VOJVODINA BEZ MOĆNIKA

Ja ću se ponovo ovom prilikom vratiti na naše istraživanje, na monitoring Novosadske novinarske škole. Šta je monitoring pokazao? Monitoring je pokazao da je dominantan medijski žanr u manjinskim programima upravo kategorija vesti. Šta to znači? To znači da se, jednostavno, prevode "Beta" i "Tanjug", zato i ima tako mnogo tema o Kosovu. Ja mislim da je Jovan Komšić delimično u pravu, da oni stvarno misle kako njihov plasman na nekoj hijerarhiji zavisi od toga kako izveštavaju o Kosovu. Međutim, mislim da ima i drugih stvari, jer početnici rade vesti na svaka dva sata. Model je jednostavan "šta mi stigne, to stavljam", šta je radio Koštunica, šta je radio ovaj ili onaj, na kraju šta je radio Pajtić i kad to sve složi ode na Kosovo 17,5 odsto vremena. Dakle, to je loš model. No, mislim da nije toliko stvar uređivačke politike, koliko je stvar inercije. Naravno, ima i straha, ali ovoga što sam malo pre rekla ima više. Mnogo ozbiljnija stvar je to što se danas mediji ne bave sobom, to je veliki problem. I zato oni neće još dugo biti sila u smislu već ovestale floskule da su novinari 7 sila. Juče je izašla u *Blicu* lista 50 najmoćnijih medijskih ljudi u Srbiji i nijedna, ali nijedna osoba nije iz Vojvodine. Treba da pročitate tekst, molim vas. Tu su se našli ljudi iz reklamnih agencija, dakle, pitaj boga ko sve ne. Pazite, čak ni osoba koja je generalna direktorica Radio televizije Vojvodine nije dobila tu čast da bude među 50 najmoćnijih medijskih ljudi iz Srbije. To je i neki odgovor na ono što je Komšić rekao. Mi smo negde na margini. Neka je i produkovana ta anketa o 50 najmoćnijih, nema veze, ali, *Blic* su najčitanije novine u Srbiji, jel' tako? On pravi godišnju anketu najmoćnijih u obrazovanju, u kulturi, u politici, u medijima, itd. Kada je o moćnim ljudima u medijima reč, nema među tih 50 nijednog iz Vojvodine.

Boris VARGA MANJINSKI MEDIJI SU PRILIČNO ZATVORENI

Mislim da je jedan od glavnih uzroka svih tih problema koje smo ovde izneli, nestručnost, odnosno nekvalifikovanost novinara, posebno velikog broja novinara i urednika koji uređuju medije na jezicima nacionalnih manjina. S obzirom da govorim jezik nacionalne manjine, rusinski konkretno, i da kao novinar kontaktiram sa kolegama iz redakcija na jezicima nacionalnih manjina, smatram da je nestručnost jedan od osnovnih problema "zatvorenog ponašanja" medija etničkih zajednica u Vojvodini, a verovatno i u Srbiji.

Svi ti “strahovi” medija o kojima na ovom okruglom stolu govorimo, navodni pritisci politike i države, kao što smo videli u slučaju izveštavanja o Kosovu, i neadekvatno ponašanje medija u pomalo ekstremnim političkim situacijama, uzrok je nedostatka poznavanja profesionalnog novinarstva. Konkretno, taj moj stav potvrđuju činjenice koje je u svom izlaganju predhodno izneo T. Žigmanov, u kom ankete pokazuju da je u medijima na jezicima nacionalnih manjina u Vojvodini najmanje zaposleno kvalifikovanog novinarskog kadra. Čak oko 30 odsto novinara je sa srednjom školom, što je zabrinjavajuće.

Druga stvar je to da su sada u pripremi prvi novinarski kadrovi koji treba da izađu iz Odreska za medije Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, a i Novosadska novinarska škola takođe priprema kvalitetne višjezičke novinarske kadrove u Vojvodini. Iz iskustva mogu da kažem da su to stvarno dobri novinari, barem ono što smo do sada imali prilike da vidimo u praksi.

Još jedan ozbiljan problem, osim nekvalifikovanosti novinara u medijima na jezicima nacionalnih manjina, jeste način na koji će se zamenjivati generacije novinara u redakcijama na jezicima nacionalnih manjina sa kvalifikovanim kadrovima koji će sledećih godina završiti Odsek za medije na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu ili bar kurseve Novosadske novinarske škole. Adekvatnu zamenu kvalifikovanih kadrova treba prvenstveno obezbediti određenim zakonima i propisima, a njihovo sprovođenje trebalo bi da prati nevladin sektor i novinarska udruženja.

Mediji na jezicima nacionalnih manjina su prilično zatvoreni, u njima većinom rade novinari koji dolaze sa Katedri nacionalnih jezika Vojvodine, čije znanje ne zadovoljava sasvim potrebe savremenih medija koji se svakim danom razvijaju i usvršavaju. Redakcije na jezicima nacionalnih manjina često su konzervativne i osetljive na promene, što iz iskustva mogu da kažem za neke redakcije na rusinskom, slovačkom i rumunskom jeziku. Kvalifikovani i iskusni novinari često su neprihvaćeni pa zato moraju da rade u medijima na srpskom jeziku ili zbog pomenutih razloga ne žele da sarađuju sa medijima na svom materinjem jeziku.

Suma summarum - nekvalifikovanost i konzervativnost stvaraju zatvorene medijske “zajednice”, podložne političkoj i drugim manipulacijama. Kvalifikovanost medija na jezicima nacionalnih manjina smanjuje te rizike i podiže nivo informisanja, zbog toga treba dodatno uložiti napor da se određenim propisima reguliše i sprovede profesionalizacija medija etničkih zajednica na prostoru Vojvodine.

Gojko MIŠKović RAVANGRADSKI MEDIJSKI NOKTURNO

Moja razmišljanja nužno će biti usredsređena na prilike u medijskom prostoru u Somboru; posebno imam na umu informisanje na jezicima manjina. Pri tome se ne mogu odupreti utisku da živimo u jednoj primordijalnoj tvorevini koju tek uz mnogo mašte i dobre volje možemo zvati državom, a koja nije ni bar neutralna, niti pozitivno diskriminiše potrebe svojih građana manjinskog etničkog porekla. Unutar novinarskog ceha, jasno se uočava manjak profesionalizma i nedovoljna horizontalna komunikacija i solidarnost.

Ogledalo našega posrtanja i propadanja je nedeljnik *Dunataj*, čije je višedecenijsko postojanje prekinuto odlukom nacionalnih socijalista Slobodana Miloševića i radikala; posle smene vlasti, list je ponovo osnovan 1997. godine. Prema samoodređenju koje je formulisao njegov *spiritus movens*, direktor i glavni i odgovorni urednik Ištvan Virag, *Dunataj* nije nedeljnik za Madjare, već list na madjarskom. Najviše zbog ličnog angažovanja g. Viraga, blagovremeno je izbegnuta situacija da slepa sila privatizacije i tržišta ne uništi ovaj toliko potrebni medij; to je postignuto prenosom osnivačkih prava sa lokalne samouprave na Madjarsku gradjansku kasinu u Somboru.

Šta se, gotovo istovremeno, dešava sa *Somborskim novinama*? Po slovu nakaradnog, ali važećeg zakona one su privatizovane po partijskom modelu, pa su sada faktički podređene stranačkim interesima Demokratske stranke Srbije (DSS). Svakog petka, čitaoci bivaju usrećeni globalno–planetarnim razmišljanjima ministara Predraga Bubala, Zorana Lončara, Aleksandra Popovića, nacionalnog žreca i ćerača Matije Bečkovića... Samo zahvaljujući činjenici što je *Dunataj* izbegao sudbinu burazerske privatizacije, može se reći da taj nedeljnik po svojoj strukturi, po broju informacija koje donosi, po analitičkim tekstovima nadmašuje stranama mnogo voluminoznije *Somborske (DSS) novine*. Kada se pogleda šta objavljuju jedni i drugi, postaje jasno koliko je profesionalni i personalni faktor važan za kvalitet medijskog proizvoda.

Lokalnu medijsku scenu u Somboru destabilizovalo je bahato i samovlasno delovanje Republičke radio-difuzne agencije (RRA); čini mi se da ova „institucija“ po mnogim aspektima delovanja čak i nadmašuje sadašnju Vladu Srbije. Kada se pogleda lista televizijskih stanica koje su dobile dozvolu za emitovanje na teritoriji Vojvodine, zaključuje se da ih ukupno nema više od pet! Pri svemu tome, sa teritorije Vojvodine u RRA izabran je samo jedan član, oko kojega je bilo mnogo sporenja i suprotstavljenih mišljenja u javnosti. U našem somborskom slučaju, odabrani medij najviše „kvaliteta“ ima samo na papiru, a stvarnost ubedljivo demantuje napisano. Postavlja se i pitanje da li takav informativni monopol može

da proizvede slučajno, ali i planirano dezinformisanje javnosti plasiranjem nedovoljno proverenih sadržaja: nedavno su objavili rezultate istraživanja javnog mnjenja o popularnosti pojedinih ličnosti u Somboru, koji su najviše iznenadili upravo one koji su proglašeni za „pobednike“. Zbog toga se zalažem da se u legislativu i regulativu elektronskih medija uvede korektiv u vidu Radio-difuzne agencije Vojvodine, koja bi bila garant neutralnosti i korektiv kreaturi u koju se pretvorila RRA, koja odluke donosi najčešće grubim preglasavanjem, a uhlebila je veliki broj klimoglavih uposlenika pisarskog mentaliteta, te preti da postane sama sebi svrha. Ako već postoji Radio televizija Vojvodine kao proklamovani javni servis, ne vidim zašto nije moguće imati i delatno i kvalitetno regulatorno telo nadležno za istu teritoriju i gradjane.

Aktuelna pozicija Radio-Sombora takodje zaslužuje da bude pomenuta; njegovo propadanje rezultat je eksperimenata „demokratskih snaga“ i želje da se stvore nove sinekure u vidu direktorskih mesta. Tračak nade se pojavio tokom 2005. i 2006. godine, kada je kadrovska vrteška na čelo Radija ustoličila profesionalca. Njegova programska koncepcija delovala je obećavajuće i imala je prevratni sadržaj: jezik tolerisane etničke manjine (mađjarski) napustio je svoj omedjeni jednosatni terminski geto i počeo se koristiti tokom celog trajanja programa, a u planu su billi iskoraci prema ostalim istorijski utemeljenim jezicima u Somboru (nemački, hrvatski) i prema nevladinom sektoru. Združeni otpor ovakvom shvatanju medija pružili su „novinari nacionalno-socijalističkog i demokratskog smera“ i lokalni političari mikronskih domašaja. Ovako stvorena „Alijansa Glupih i Ravnodušnih“, po kratkom postupku smenila je nepoćudnog direktora, pa je izostala rekompozicija i revitalizacija ovog opštinskog medija pre privatizacije.

Alpar LOŠONC MANJINSKI MEDIJI U OKVIRIMA KOJI SU ODREĐENI DEFICITARNOSTIMA MANJINSKE POLITIKE

Dobro su učesnici govorili, meni se to svidelo, čini mi se da su na odgovarajući način prezentovali ovu kompleksnu problematiku i meni ostaje samo da parafraziram ono što je već rečeno ovde. Prosto se čovek ne može oteti utisku da celokupna problematika o kojoj ovde govorimo nije tek jedan segment manjinske politike, nego da se preko ovog pitanja prelama čitava manjinska politika, čak, i samorazumevanje celokupnog društva. Pada mi na pamet da, tokom devedesetih godina, kada smo prvi put koristili sintagme kao što su kolektivna prava i pozitivna diskriminacija, tada smo ujedno uvek nalazili za shodno da pomenemo i medije, odnosno, informacije na jezicima manjina. Jer,

problematika manjinskih medija je u centru svake manjinske politike. Nije čudno da ono što je danas rečeno ovde, reflektuje svu nedorečenost, nekonzekventnost koja se može naći u nacionalnoj, socijalnoj politici političke klase u Srbiji. Prvo što treba reflektovati jeste činjenica da ne postoji konsenzus u pogledu osnovnog projekta u pogledu društva u Srbiji. Nije na odmet da se pomene: značajan deo političke klase ili elite, kako već hoćete, u Srbiji, ili misli ili kaže da tek jednonacionalna zajednica može da bude uspešna i demokratska. Tragove takvog diskursa možete naći čak i u Ustavu. Naime, u Ustavu upravo provejava jedna takva vrsta diskursa i ako situaciju gledamo iz te perspektive, onda sve što se dešava sa manjinama, sa interkulturalnim, multikulturalnim aspektima povodom odnosa većine/manjine, dakle, sve se rešava *ad hoc*. Recimo, ako pogledate političke poteze od 2000. godine na ovamo, uvek vam se čini da su to iznuđeni i neki nevoljni potezi koji ne proizilaze iz promišljene, koherentne nacionalne politike. Sledi zaključak na osnovu prethodne argumentacije da u Srbiji ne postoji konsenzus povodom relacija većina/manjina i povodom regulacije heterogene/složene zajednice, ili je taj konsenzus previše slab da bi poslužio u cilju dosledne regulacije odnosa između većine i manjine. Regulacija institucionalnih odnosa često nosi pečat političkog okazionizma: odluke se donose situaciono. A nedoslednosti u politici prema manjinama (a koja uvek, izražava stav povodom odnosa većina/manjina, a i, barem indirektno, povodom strukture političke zajednice), sklonost ka sprovođenju *ad hoc* mera; učestala praksa da se određene situacije rešavaju ne na osnovu automatizma nastupa državne birokratije, nego uz kontingentne spoljne i unutrašnje pritiske itd. su samo izraz khrkosti pomenutog konsenzusa.

Dakle, nema ničeg novog – ono što govorimo u vezi medija čini mi se da proizilazi iz ove osnovne konstelacije. Osim toga, ne možemo prenebregnuti ni činjenicu da je dobar deo manjinskih pitanja gurnut u polje koje je *extra legem*, to jest, pravno nije regulisano. Tu se potpuno slažem sa Jovom Komšićem kad kaže da “sve to užasno zavisi od uspostavljenog institucionalnog poretka“. Jer, sve što se dešava u vezi manjina, manjinskih medija uvek je u vezi sa trenutačnom konstelacijom moći, to jest, u vezi sa slabostima institucionalne infrastrukture. Dakle, kritički treba razmišljati o institucionalizovanoj stabilnosti i o uobličenoj ili neuobličenoj političkoj volji povodom konsekventnog regulisanja manjinskih pitanja, a i manjinskih medija.

Ovo pitanje je karakteristično i zbog toga što se i tranzicijske nevolje, ako mogu tako da kažem, reflektuju na pitanje o kome govorimo. Kakvo je tržište u Srbiji – naravno, monopolizovano, ispresecano mnoštvom različitih monopola. Ako ovakva monopolizovanost postoji u drugim oblastima društvenog života, teško je očekivati da će ovde biti drugačije. Ili, ako pogledamo, recimo, kvalitet

tranzicije koja se izvodi u Srbiji i koja, veoma dobro znamo, stvara veoma veliku asimetriju moći, a to se prelama i na manjinsku politiku, pa i na manjinske medije. Teško je ne videti da se i kvalitet privatizacije tako reflektuje u ovim odnosima. Naravno, sa razlogom se stalno pominje privatizacija i upravo preko privatizacije vidimo koliko je stanje u medijima nepromišljeno, koliko je ova situacija podložna trenutačnim hirovima moći. Primera radi, jedna od najsnažnijih političkih stranaka je od početka stalno tvrdila da će doći do privatizacije manjinskih medija, onda odjednom, kao grom iz vedrog neba, sada dolazi do nas jedna druga poruka. Verovatno u kontekstu izbora. Sve to pokazuje da koncepta nema, nego smo neprestano suočeni sa talasanjem moći. Opet se pozivam na Jovana Komšića, on je potpuno u pravu - država u pogledu nalaženja optimalnih stvari mora da eksperimentiše u tranziciji. Naravno, ali, ovo nije država koja bi se upustila u neku vrstu eksperimenta, jer, da bi neko eksperimentisao mora da bude dovoljno jak, dovoljno odvažan ..., a pred nama je, pre svega, jedna slaba država koja je neprestano izložena ovakvim ili onakvim oligarhijskim, ekonomskim, poslovnim interesima pritiscima iz različitih poslovnih imperija. Možda će se pojaviti neko iz redova oligarhije ko je dobronameran pa će usmeriti državu u povoljnom smeru, možda će negde da kaže nešto u stilu, ... "e, mi smo za evropske vrednosti, za evropske kodove", i tako dalje. Taj novostvoreni, prazan jezik već ionako postoji, mnogi ga koriste ritualno, ne promišljajući šta znači. No ne može se ozbiljna politika zasnivati na tome. I naročito se ne može zasnivati na tome dugoročna politika.

Znači – govorimo o nacionalnim savetima i štampi. Šta je tu problem?

Nije problem samo u tome da su nacionalni saveti samo instrumenti jedne jedine političke orijentacije, ja bih rekao da je to više posledica, odnosno, da to nije uzrok. Uzrok je nešto drugo! Naime, nacionalni saveti koji su instalirani u ovakvom sistemu produkuju krajnje problematične rezultate. Naravno da će i novinari, pritešnjeni strahovima da se ponašaju konformistički, ne preduzimajući nikakve rizike, a bez kojih nema pravog novinarstva ... Jer, novinar nikad neće biti čak ni minimalno hrabar ako nema osnovnu meru socijalne i pravne sigurnosti, to je jednostavno nemoguće. Ako vam stalno visi Damoklov mač iznad glave, ako mislite da će vas sutra neki manjinski ili većinski politički prvak otpustiti sa posla, naravno, uvek s obrazloženjem neke ekonomske efikasnosti. Danas postoji jedan mit, mantra, kaže se da nema para, treba racionalizovati poslovanje, valja uvesti ekonomsku efikasnost, a to je leglo velikih manipulacija. Sa tim sada sve možete otkloniti što vam se ne sviđa, a bez toga da se bude direktno nasilan. Jer, sada je nasilje mnogo sumblimisanije nego što je bilo pre nekoliko godina. No, ovde počinju pitanja koja često ostaju bez odgovora... Etničke partije se uvek mogu

pozivati na snagu totalizirajućeg principa, recimo, na „interese date manjine“, što se veoma teško može problematizovati u osiromašenoj javnoj sferi manjina.

Znači, šta je naše pitanje? Problem je i u tome što su nacionalni saveti u ovoj konstelaciji, samo jedna vrsta paravana, oni nemaju nikakvu vrstu ingerencije, kompetencije, a, *de jure* donose neke odluke, što znači da bilo koja politička opcija, bilo koji politički hir, bilo koja politička grupa koja u tom trenutku preovlađuje, može da donese odluku, legitimnu odluku pozivajući se na nacionalne savete. Eto, to je problem! Za mene nije osnovni problem, to što Duško (Radosavljević) kaže, naime, da neki doktori, profesori, dokoni intelektualci, ljudi iz akademske sfere itd. ne žele da se profanišu pa da uzimaju učešće u svakodnevnoj politici. Problem je u deficitu institucionalnog poretka.

Inače, zaista ima tu i drugih nedomišljenih stvari. Jednu dimenziju je pomenuo Pavel (Domonji) kada je govorio o problematici manjinskih medija. Dodajmo tome šta je Dubravka (Valić-Nedeljković) rekla, "zašto gledati manjinske medije, recipirati ih na bilo koji način kada ionako samo prevode što je (objavljeno) u Beti i Tanjugu". To je stvarno besmisleno. Naravno, na nama je da promislimo tako značajnu stvar, recimo, šta znači pisati jedan kritički tekst u manjinskim medijima. Jer, kažemo, za verovati je da će i novinari u manjinskim medijima ići linijom manjeg otpora, i oni će biti komformisti! Zašto ne bi bili takvi, ako je to neka elementarna racionalnost u određenoj situaciji kakva je naša.

Da završim, a imao bih još što-šta da kažem, no, šta se može uraditi, kako uopšte možemo uticati na državnu volju?

Ja tu uvek vidim – biću sad školski raspoložen – dva nivoa: jedan nivo, to je nivo *multikulturalizma*, drugi nivo to je nivo *interkulturalizma*. Multikulturalizam je nivo institucija, institucionalnih odnosa, institucionalne infrastrukture, i taj deo društvenog sveta ne zasniva se, ne instalira se na osnovu dobre volje ili raspoloženja nego se zasniva na prinudnim pravilima. Znači, tu država mora, reklo bi se, konzistentno i kategorično jasno da se ponaša. Naravno, naša država to ne radi. Druga stvar, to je ta interkulturalnost i tu stoji ono što je Aleksandra (Vujić) maločas iznela, jer, zaista u celom svetu se beleži narasla indiferentnost između različitih etničkih grupa. Naravno, ova činjenica zahteva objašnjenje, no, za to nemamo vremena. Recimo, čak i za toliko puta izvikanu Švajcarsku, sve je više karakteristična po indiferentnosti između različitih konstitutivnih nacija, kao što to merodavne studije pokazuju. U ovakvim situacijama država može samo indirektno da deluje, jer, država ne može da stvori interkulturalno raspoloženje. Da li ću ja, ili bilo koji drugi manjinski akter, ako smem tako da kažem, biti zainteresovan za ono što se dešava u srpskoj kulturi, ili obratno, to država ne može u meni izazvati. No, država može i treba da stvori uslove za što širu međukulturalnu komunikaciju. Uzimajući u obzir slabe institucionalne učinke

države u Srbiji, kao i slabosti mehanizma koordinacije problema kompleksnog društva, izloženost države kontingentnim uticajima moći, negativne elemente u sistemu političke reprezentacije manjina, pravnu neizvesnost regulacije manjinskih pitanja, neće biti teško da zaključim da je problem u tome što je naša država nekonzistentna, neinventivna u stvaranju interkulturalnih uslova.

Nedim SEJDINović **NEMA STRATEGIJE**

Na današnjem okruglom stolu o nacionalnim savetima i njihovim unutrašnjim problemima razgovarali smo na način kao da se pretpostavlja da je prenošenje osnivačkih prava štampanih medija na jezicima nacionalnih manjina na savete – konačno i dobro rešenje. To je, međutim, jedna vrsta provizorija i ta odluka zapravo govori o nedostatku bilo kakve strategije. Dakle, u pitanju je nedostatak rešenja, pokušaj da se na neki način zaobiđe suština zakona i da se kupi vreme do onog trenutka kada država bude imala dovoljno kapaciteta da brine o medijima na jezicima nacionalnih manjina, da zaštiti medije od eventualnih loših posledica privatizacije.

Smatram da je više nego jasno da je prebacivanje osnivačkih prava prelazno rešenje i da je neminovnost da ti mediji, štampani mediji na jezicima nacionalnih manjina, budu privatizovani. Naravno, mnogo toga zavisi od kapaciteta države da ih na neki način zaštiti od gašenja, da ih ne prepusti surovom tržišnoj utakmici u kojoj su oni u startu marginalizovani. Znači, o tome treba govoriti!

Ono o čemu nije bilo baš preterano mnogo reči jeste ukazivanje na to šta bi trebalo da se radi sa medijima na jezicima nacionalnih manjina, pošto, kako smo rekli, ni država, a očigledno ni pokrajina, nema neku strategiju osim odlaganja tog konačnog ishoda. Mislim da bi oba istraživanja koja su predstavljena mogla da budu dobar osnov da nevladine organizacije na neki način predlože strategiju za rešavanje tog problema.

Na okruglom stolu koji je NDNV organizovao početkom 2007. godine, bilo je reči i o tim nekim mogućim rešenjima. Suzana Jovanić iz Fonda za otvoreno društvo je vrlo argumentovano govorila o potrebi da država osnuje određeni fond iz koga bi se finansirao medijski sadržaj na jezicima manjina, da bi putem konkursa mogli u tome da učestvuju svi mediji, znači i oni mediji koji ne izlaze jedino na jezicima nacionalnih manjina, nego i na tim jezicima. Što se tiče elektronskih medija koji imaju program na jezicima nacionalnih manjina, ona je (Suzana Jovanić) iznela ideju, i rekla da to apsolutno nije u suprotnosti sa medijskom legislativom, da deo od pretplate RTS takođe može da se usmeri ne

samo na javni servis na jezicima nacionalnih manjina, nego i lokalne i regionalne stanice, radijske i televizijske koje emituju program na jezicima nacionalnih manjina. Mislim da je to interesantno i da se time treba baviti.

Želeo bih da kažem da, sumorni rezultati istraživanja koje su nam prezentovali uvodničari i koji mogu da se svedu na nekoliko pojmova – nedostatak kapaciteta, sirmaštvo i td. – u mnogim slučajevima mogu da se odnose i na mnoge većinske medije koji spadaju u taj manji korpus, kako ih mi nazivamo, ozbiljnijih medija. Na toj konferenciji koju sam spomenuo bila je isto tako jedna interesantna stvar, da su se gotovo svi predstavnici medija na jezicima manjina oštro protivili privatizaciji. Međutim, to nije samo bilo protivljenje privatizaciji zbog, koliko sam ja to mogao da razumem, ugrožavanja samih tih medija, nego je na neki način i to posledica nedostatka kapaciteta, neke vrste komformizma, svojevrsne letargije, očuvanja nekih pozicija nasleđenih iz vremena „procvata socijalističkog samoupravljanja“.

Za kraj, da završim jednom gotovo anegdotom: koleginica koja radi u jednim uglednim novinama koje izlaze na jezicima manjina, nije potrebno da je imenujem, zatražila je intervju od predsednika države Borisa Tadića povodom godišnjice njihovog izlaženja. On je pristao na intervju, naravno, tražio je pitanja unapred, i jedno od pitanja je bilo i ono koje se odnosilo na, recimo, suočavanje sa prošlošću.

Portparolka Borisa Tadića je oštro protestovala zbog tog pitanja sa argumentacijom – “otkud vas kao manjinski medij da interesuje to pitanje, odakle vama pravo da uopšte postavite to pitanje”, što, na neki način, apsolutno govori o tome na koji način ona doživljava manjine i uopšte ono što bi mediji na jezicima nacionalnih manjina trebalo da izveštavaju. Kada smo govorili o tome da li je reč o strahu, da li je reč o nekoj borbi za neki položaj, ili je reč o inerciji prevođenja agencijskih vesti u uređivanju manjinskih medija, treba imati u vidu i to da se manjinski mediji, kao i manjine uopšte, obično ponašaju u skladu sa očekivanjima većine.

Vladimir VALEŃIK **PRIMENJIVOST NAŠEG MODELA**

Meni je, pre svega, drago što su neka mišljenja u vezi sa ovom temom, posle uvodnih izlaganja, evidentno postala saznajna. Dakle, mnogi moji utisci – posmatrajući sa strane i ne vršeći istraživanja u ovoj sferi – se u velikoj meri poklapaju, ili su čak identični sa nekim saznanjima do kojih smo došli putem istraživanja – dakle, metodološki podržano. Ja bih se zadržao na nekoliko teza,

koje su bile aktuelizovane u ovoj raspravi, pre svega, kada je reč o multietničkom identitetu Vojvodine i njegovom odnosu sa medijima ili informacijama. Moramo verovatno krenuti od teze, da bi mogli govoriti o multietničkom identitetu Vojvodine, da je neophodno obezbediti cirkulaciju informacija. Međutim, mi se – što potvrđuju istraživanja – susrećemo sa situacijom, da je naročito manjinsko informisanje zatvoreno. Osim navedenih razloga za zatvorenost manjinskog informisanja, na primer obrazovnu strukturu novinara koji rade u tim medijima, treba imati u vidu i mehanizam, koji se aktivira u celoj toj situaciji. Manjinski novinari – u elektronskim, ili u pisanim medijima – a naročito ako se radi o manjim manjinskim zajednicama, moglo bi se reći – ako malo karikiramo – da poznaju sve svoje čitaoce, gledaoce ili slušaoce. U toj situaciji, osim obrazovanja, bitnu ulogu ima i ljudska priroda, u kojoj postoji sklonost ka komociji, ili, kao što ste vi to nazvali, komformizmu i letargiji. Dakle, iz te situacije i iz prirodne sklonosti prema komociji, ti novinari, bez obzira na stepen obrazovanja i znanja, zanemaruju svoj posao, počinju da se ponašaju komotno i zadovoljni su sa postignutim. Pre svega bitna je egzistencijalna obezbeđenost. Upravo iz ovog razloga, između ostalog, lokalni mediji ili manjinski mediji su bili protiv privatizacije medija. U toj situaciji srećemo se sa pojavom, koja je možda neshvatljiva u „normalnom“ informisanju, da urednici određenih medija nisu dovoljno informisani o tome, o čemu informišu! Ništa pogubnije za informisanje! Iz takve situacije proističe razgrađivanje informisanja. To je, uglavnom, logičan sled cele navedene situacije i povezanosti pojava. Za ozbiljnu analizu cele te strukture trebalo bi uzeti u obzir i ostale nivoe, ali ja sam u ovoj diskusiji izvukao jednu kompaktnu nit uzroka i posledica.

Više puta na današnjem okruglom stolu bila je pomenuta privatizacija lokalnih medija. Konkretno, što se tiče slovačke manjinske zajednice, aktualna je privatizacija lokalnih medija i radio stanica sa velikom tradicijom. Lokalno stanovništvo u tim regionima je naviklo na te medije. U slučaju ukidanja, imam utisak, da bi ti mediji stanovništvu više nedostajali nego da se ukine, recimo, u okviru javnog servisa Radio Vojvodine informisanje na slovačkom jeziku. Mislim da je taj odnos vezanosti za lokalne medije – opet, kažem, radi se o utiscima – naročito, ako je reč o radiju – jači nego prema javnom servisu.

Sa normativne strane – kad je došlo do pokušaja zaustavljanja privatizacije manjinskih lokalnih medija – bilo je govora i o stečenim pravima. Ove radio stanice funkcionišu oko 40 godina: od Radio Petrovca, Radio Kisača, koji je verovatno najstarija lokalna radio stanica u Vojvodini, preko Radio Kovačice, koja ima program na srpskom, slovačkom, rumunskom i mađarskom jeziku, preko ove situacije sa Radio Stara Pazova, gde je slovački program emitovan, 4 – 6 časova,

zavisno od perioda godine, na drugom programu Radio Stare Pazove. Što se tiče te privatizacije, situacija je nerešena.

Upravo juče (11. 12. 2007) je Skupština opštine Bački Petrovac raspravljala o ovim pitanjima. Sticajem okolnosti, tokom četiri godine najavljivane privatizacije lokalnih medija, ništa nije bilo preduzeto. Dvadeset dana pre isteka roka za privatizaciju, odlučili su da transformišu javnu ustanovu u javno preduzeće, da bi stvorili uslove za privatizaciju u toku naredne dve nedelje.

S druge strane – govoreći o privatizaciji – javljaju se razne opasnosti, o čemu je ovde i bilo govora. Između ostalog, otvara se mogućnost političke manipulacije tim medijima – ne direktne, nego prikrivene, posredovane. Takođe se javlja opasnost, da radio stanice, koje su kao privatne i osnovane, u pokušaju da dobiju regionalnu frekvenciju, zatraže podršku nacionalnih saveta, jer su vlasnici, osnivači tih radio stanica imali ambiciju, da emituju program i na manjinskim jezicima. Takva pismena podrška se uglavnom dobija, ali se ispostavlja da vlasnika ne obavezuje. Uglavnom, posle dobijanja frekvencije, vlasnik emituje program i na manjinskim jezicima mesec ili dva, a zatim ga ukida zbog ekonomske neopravdanosti.

Da zaključim. Reći ću nekoliko reči o štampanim manjinskim medijima. Neću govoriti o *Hlas ľjudu*, nad kojim je Nacionalni savet Slovaka preuzeo osnivačka prava.

Slovaci u Vojvodini su imali tradicionalno odvojenu izdavačku delatnost od informativne – od nedeljnika *Hlas ľjudu*. Sticajem okolnosti, izdavačka delatnost, koja izdaje većinu periodične štampe na slovačkom jeziku u Vojvodini, dospela je pre nepune dve godine u privatne ruke. Dakle, taj izdavač je privatizovan. Sticajem okolnosti, ta izdavačka delatnost na slovačkom jeziku nije bila njegova primarna delatnost i to sve je loše funkcionisalo. Tu bih, ustvari, hteo da pomenem model, koji smo uspostavili i koji mislim da je primenjiv i na ostale manjinske nacionalne zajednice u Vojvodini. Nacionalni savet ima mogućnost da osnuje fondove za izvesne delatnosti. S druge strane, kao legalni i legitimni predstavnik te nacionalne manjine, može da napravi protokol sa državnim organima, u ovom slučaju sa Izvršnim većem Skupštine Vojvodine. Na osnovu tog protokola, može da obezbedi izvesna namenska sredstva. Opet, s druge strane, ako u okviru te nacionalne zajednice postoji subjekat, koji vrši tu delatnost, da bi obezbedio svoje funkcionisanje, može da napravi protokol sa fondom nacionalnog saveta, jer njegova primarna delatnost – izdavaštvo, na manjinskom jeziku na komercijalnom principu ne može da funkcionise. Znači, ovo je jedan od modela koji je primenjiv. Mi smo u Nacionalnom savetu Slovaka ovakav fond osnovali. On funkcionise od 1. septembra 2007. i tiče se izdavačke delatnosti i informisanja, ali onog specijalizovanog. Jedini časopis za decu na slovačkom

jeziku se finansira na taj način. Takođe i jedini časopis za književnost i kulturu na slovačkom jeziku *Novi život*, kao i najstarija periodična štampa Slovaka u Vojvodini, godišnjak *Narodni kalendar*, koji izlazi od 1919. godine, se takođe finansira na taj način.

Ovaj model, koji smo mi primenili na štampane medije, možda je primenjiv i na lokalne radio stanice. Znači, nacionalni saveti manjinskih zajednica bi mogli da osnuju fondove za informisanje i preko tih fondova bi mogli da finansiraju emitovanje programa na manjinskim jezicima. Suosnivači tih fondova bi mogli biti i lokalne samouprave, koje bi izdvajale namenska sredstva iz svojih budžeta u tu svrhu. Tako bi se obezbedilo funkcionisanje lokalnog informisanja i na jezicima manjina u privatnim medijima.

VOJVODINA I POLITIKA MULTIKULTURALNOSTI Iskustva i perspektive

Pavel DOMONJI
UVODNE NAPOMENE

Nedavni izbori suočili su nas sa činjenicom da je srbijansko društvo duboko podeljeno na dva, gotovo identična dela. Ideološke portrete ove dve Srbije svakodnevno kolportiraju mediji i stranački propagandisti. Prva Srbija se uobičajeno etiketira kao izolacionistička i nacionalistička, druga kao proevropska i demokratska. Granice između ove dve Srbije nisu tako čvrste i neporozne kako se, na prvi pogled čini, jer i unutar ove druge, (samoimenovane kao) građanske i liberalne, postoji, naročito u vezi sa Kosovom, snažna nacionalistička retorika. Možda je ta retorika taktički ustupak, malo lukavstvo ideološkog uma, kako bi se oslabio i amortizovao nasrtaj one prve Srbije, ali to je u ovom trenutku manje važno. Ono što nam se čini važnijim jeste odgovor na pitanje: Koja od ove dve Srbije ima više razumevanja za zahteve iz Vojvodine?

Kada smo određivali predmet rasprave, namerno smo u nazivu okruglog stola upotrebili plural, a temu definisali kao politike multikulturalizma. Nismo to učinili zato što je Srbija podeljena, nego zato što multikulturalizam nije homogen i jednoznačan koncept. Pitanje glasi: kakve politike multikulturalizma odgovaraju Vojvodini? Koji tip multikulturalizma joj više pogoduje - interaktivni, segregativni ili liberalni?

Nedovršene države, države koje se suočavaju sa gubitkom jednog dela teritorije i društva lišena bazičnog konsenzusa nisu pogodno tle za prakticanje multikulturalizma. Kao, uostalom, ni društva suočena sa krizom identiteta većinske nacije. Tamo gde su državne granice upitne, a kriza identiteta dugo traje, kao što je to slučaj sa Srbijom, nacionalistički koncepti u multikulturalizmu vide prepreku društvenom razvoju i opasnost po nacionalni identitet.

Ideološki alarm i usplahirene ideološke naracije o ugroženom nacionalnom identitetu neretko nas suočavaju sa slikom identiteta kao izolovane i zatvorene

monade. Servis tog identiteta, očuvanje njegove „autentičnosti i izvorne čistoće“, uobičajeno se smatra delom posla posebnog socijalnog sloja - nacionalne inteligencije. Kada i govori o multikulturalnosti, utisak je da dobar deo inteligencije to čini veoma neiskreno i ne zato da bi unapredio odnosne politike.

Jedan od problema jeste i u tome što se reč kultura u pojmovnoj konstrukciji – multikulturalizam - uzima u svom jakom etničkom smislu. Kome, na primer, pripada Miroslav Krleža? Čijoj kulturi - srpskoj ili hrvatskoj? Da li je Krleža novelu o barunici Lembah, pisao na srpskom ili na hrvatskom jeziku? Jesu li ovde u pitanju dva različita jezika ili je reč o različitim nazivima za jedan te isti jezik? Ili, na primer Nikola Tesla? Umro je u Sjedinjenim Državama, ali se rodio gde – u Austro-Ugarskoj ili u Hrvatskoj? Pripada li više Gospiću ili Njujorku? Pripada li više Srbima, Hrvatima ili Amerikancima?

Ako Krleža pripada i Srbima i Hrvatima, ne čini li to apsurdnom ideju o čistom nacionalnom ili kulturnom identitetu?! Ako je Krleža sastavni deo srpske kulture, onda je to i Paljo Buhuž, i Martin Jonaš, i Laslo Vegel, na primer. Ako je Miroslav Krleža, Hrvat, Martin Jonaš, Slovak, a Laslo Vegel, Mađar, onda se srpska kultura ne može svesti na svoj etnički temelj. Kulture su, dakle, otvorene, inkluzivne, hibridne, ali su granice koje ih dele političke. Nisam ovime rekao ništa novo, ali držim da, s vremena na vreme, treba podsećati i na ovakve „trivijalne“ stvari.

Za jedno pluralno i složeno društvo, kakvim se naziva vojvođansko, vrlo je nepovoljna situacija u kojoj dolazi do poklapanja političkih i etničkih granica. Šanse multikulturalizma rastu ako se politički i etnokulturalni identiteti razdvajaju. Zašto? Zato što to, s jedne strane, vodi umnožavanju identiteta, a s druge, slabi etniziranje politike. Kada se socijalni i ekonomski dispariteti, na primer, etnizuju, nastaje vrlo zapaljiva, eksplozivna smesa koja lako dovodi u pitanje etnički mir. Na pokrajinskim izborima SRS je doživela debakl. Neuspeh je doživela i Mađarska koalicija, osvojila je upola manje mandata nego što je priželjkivala? Imaju li ove činjenice i neki dublji značaj? Znače li one, na primer, da slabi privlačnost etnokulturalnih diferencijacija? Koji politički akteri i stranačke afilijacije, kakve politike, pa i politike multikulturalizma, mogu iz toga vući benefite?

Ne postoje samo granice koje dele etnicitete, nego i granice unutar etniciteta. Ne postoje samo granice između, nego i granice unutar kultura. Manjinske zajednice su složene strukture, jednako kao i većinska zajednica. Pojedinci usvajaju i inkliniraju različitim kulturnim modelima, demonstriraju različite sisteme vrednosti, ispoljavaju različite afinitete u odnosu na pol, verovanje, muziku, odeću, hranu i niz drugih stvari.

Namerno pominjem pol. Feministkinje uče da smo sa polom na području biologije, a sa rodom na području kulture. Kakav je odnos feminizma i multikulturalizma? Da li je multikulturalizam, sa stanovišta feminizma, loša politika? Kakav je odnos prema multikulturalizmu ako je manjinska kultura, za čije se očuvanje zalaže, pretvorena u utočište varvarske prakse?

Problemi postoje i kada su neke druge grupe u pitanju. Sa pripadnicima etničke većine najveći broj izbeglica, recimo, deli isti etnicitet, jezik, veru... Pre nekoliko godina, izbeglice smeštene na Paliću, zahtevale su od države da im prizna status nacionalne manjine. Izbeglice, dakako, jesu manjina, ali nisu etnička. Ovaj bizaran zahtev govori o tri stvari: prvo, govori o želji da se očajna situacija u kojoj su se izbeglice nalazile, preko statusa nacionalne manjine značajno popravi. Drugo stvar je odgovor na pitanje: zašto preko statusa nacionalne manjine? Zato što se želelo, ne samo izazvati pozornost međunarodne zajednice i njezinih agencija, nego i njeno zauzimanje kod vlade da se problemi reše. I, napokon, treća stvar: ovaj zahtev je značajan zato što govori o manjku etničke solidarnosti. Ne samo da nema solidarnosti, nego su se izbeglice smatrale teretom i izvorom problema. Recimo, tamo gde su se izbeglice naselile u većem broju i gde su nikla nova mala naselja, nema uličnih kanala, a ulice su veoma uske. To u situaciji dugotrajnih kiša stvara određene probleme. Starosedeoici postaju mrzovoljni, a pridošlice se nalaze u čudu, jer u mestima iz kojih su došli nisu postojali, niti su bili potrebni ulični kanali. Hoću reći da izbeglice nisu sa sobom donele samo, kako se to često zna reći, kese, nego i kulturni kontekst u kome su se socijalizovale i pomoću kojega organizuju svoj život, a što, u novoj sredini dovodi do problema i rađa snažnu averziju prema njima.

Visokoetnizovana politika je slepa na ovakve unutrašnje razlike, na razlike koje postoje unutar jedne te iste nacionalne zajednice. Budući da su uskogrude i netolerantne, one u velikoj meri utiču i na formulisanje zahteva drugih etničkih zajednica. Kada se, na primer, govori o zahtevu nekih mađarskih stranaka za teritorijalnom autonomijom, treba imati u vidu da je to i reaktivan zahtev na visokoetnizovan kontekst u kome se manjinski zahtevi ignorišu i nipodaštavaju.

Ako multikulturalizam nije samo ideal, nego i konkretna politika, onda se njegov sadržaj nalazi u različitim podsistemima društva – političkom, kulturnom, medijskom, obrazovnom... Kakva obrazovna politika, na primer, pogoduje multikulturalizmu? Da li obrazovna politika u nas podstiče mlade ljude da akceptiraju neke od kulturnih sadržaja svojih suseda ili im, na više ili manje posredan način, sugerišu distancu i zatvaranje u identitet vlastite etnicke grupe? Alen Finkelkraut je, da podsetim, u jednom svom eseju zapisao da varvarstvo počinje zatvaranjem pojedinca u kulturni identitet svoje grupe. Na kraju, osnovna ambicija ovog, četvrtog po redu panela je da doprinese, u meri u kojoj je to

moguće, da se preko odgovarajućih politika, ovaj prostor demokratski konsoliduje i apliciraju rešenja koja zadovoljavaju ključne interese i potrebe građana.

Tamaš KORHEC **DRŽAVA, JAVNA VLAST I POLITIKA MULTIKULTURALNOSTI**

Uvod

Ovaj rad koji je posvećen problematici politike multikulturalnosti u Vojvodini je podeljen u tri manja poglavlja.

U prvom delu, na dosta okviran i opšti način bi bila data definicija multikulturalnosti, te bi se ukazalo na mogući odnos javne vlasti prema fenomenu koji definišemo kao multikulturalnost.

U drugom delu rada sažeto bi bila sumirana politika Skupštine i Izvršnog veća Autonomne pokrajine Vojvodine prema multikulturalnosti u proteklih sedam godina. U ovom deli bi se ukazalo na neke smernice, osobine i rezultate te vojvođanske politike.

U trećem delu rada pokušali bismo definisati neke obrise i principe buduće uspešne politike multikulturalnosti na prostoru Vojvodine .

Multikulturalnost i javna vlast

Kada govorimo o multikulturalnosti, naravno, kao i svaki drugi društveni fenomen, može se definisati na razne načine, može se joj pristupiti sa različitih stanovišta i, naravno, nikada se nećemo postići potpunu saglasnost oko toga kako da definišemo pojam multikulturalnosti. Ovde bi bila ponudjena definicija koja je dosta široko prihvaćena. Pod multikulturalnošću se, prema toj definiciji, podrazumeva stanje prema kome na jednom definisanom prostoru, na teritoriji jedne države, ili neke uže regije u sklopu te države, bitiše, egzistira više različitih kulturnih identiteta. Ovde, pre svega, mislimo na različitost u smislu etničke i nacionalnu kulturu, iako se multikulturalnost može posmatrati i na nivou subkultura. Prema tome, multikulturalnost postoji, ako građani koji naseljavaju određeni definisani prostor imaju različite kulturne identitete, čiji je važan deo jezički identitet, ali takođe i identitet u pogledu folkloru, narodnih običaja, identitet vezan za religiju i versku pripadnost, za neke specifične sisteme kulturnih vrednosti koji su sastavni deo svakodnevnog života. Naravno, kada govorimo o kulturnim obrascima i kulturnom identitetu moramo reći da ne

postoje neke strogo definisane granice između tih kultura. Kulturni identiteti, njihove granice nisu zakovane i fiksirane, one se dinamički razvijaju i menjaju. No, bez obzira na ovu relativnost kada govorimo o multikulturalnosti, govorimo o, manje ili više, definisanim, posebnim kulturama koje egzistiraju na istom prostoru.

Prema tako određenoj multikulturalnosti ni Srbija, ni Vojvodina, nisu posve jedinstvene, jer gotovo da nema države u kojoj multikulturalnost nije u manjoj ili većoj meri deo svakodnevice, odnosno, nije deo života ljudi, barem u nekim delovima ili regionima tih država. Naravno, imamo manje ili više multikulturalne države u ovom pogledu i, naravno, da je multikulturalnost povezana sa multietnicitetom i multinacionalnošću. Različiti identiteti, nacionalni, etnički, verski, kulturni, pa čak i jezički se često poklapaju, ali to poklapanje nikada nije potpuno, neko može da pripada, u etničkom ili jezičkom smislu jednoj grupi, a da njegovo ili njeno kulturno stvaralaštvo bude sastavni deo druge kulture, odnosno da bude deo i druge kulture.

Država i javna vlast u svakoj od ovih multikulturalnih država vodi različitu politiku, mogu imati različit odnos prema ovom fenomenu. Na ovom mestu, država se spominje, ne kao centralna vlast, nego kao javna vlast u celini, dakle, pod državom podrazumevamo i lokalnu samoupravu kao i razne oblike regionalne autonomije ili regionalne države. Svaki od tih nivoa vlasti može imati jedinstveni ili delimično različit odnos prema multikulturalnosti na svojoj teritoriji. Pojednostavljeno, prema politici u oblasti multikulturalnosti države se mogu svrstati u tri kategorije.

U prvu kategoriju spadaju države koje vode politiku koja bi se mogla definisati kao "nacionalistička" ili politika etničke ili kulturne homogenizacije. Ovakva politika podrazumeva, u manjoj ili većoj meri, sistematske aktivnosti države koje imaju za cilj - umesto zatečene multikulturalnosti, dakle, postojanja više kulturnih identiteta - stvaranje jednog dominantnog kulturnog identiteta u okviru države, te uz manje ili više grubih metoda potiskivanje iz društvenog života drugih kulturnih identiteta. Naravno, ovakva "nacionalistička" politika može da ima veoma različite oblike, veoma različite metode, ali, ciljevi te politike su jasno prepoznatljivi i cilj je da se izvrši homogenizacija kulturnog prostora, da se izvrši homogenizacija stanovništva u pogledu jezika, vere, tradicije i vrednosnog sistema koji karakteriše svaku pojedinačnu kulturu.

Drugi oblik politike koji država može da vodi u odnosu na zatečenu multikulturalnost, nazvao bih politikom multikulturalnosti. Ova politika posmatra multikulturalnost u državi kao vrednost koju treba očuvati. Dakle, ova politika posmatra multikulturalnost ne samo kao realnost, nego i kao nešto što je u interesu same države. Očuvanje i razvijanje kulturnog pluralizma ove države

posmatraju kao važan cilj državne politike. I u okviru ove politike, naravno, postoje različite varijante. U nekoj od varijanata naglašen je element konzervacije kulturne različitosti i zaokruživanja pojedinačnih kulturnih identiteta, a u nekoj drugoj varijanti naglašen je neki drugi element, element interkulturalnosti, kada država, osim što stvara uslove za očuvanje posebnih kulturnih identiteta, podržava i međusobno upoznavanje i prožimanje različitih kultura.

Treći oblik ili treća politika koju država može da vodi u odnosu na multikulturalnost je takozvana "kulturno neutralna politika". Tu politiku neki nazivaju i liberalnom politikom, mada je upitno koliko je takva politika liberalna. U ovom slučaju javna vlast smatra da, u odnosu na kulturu, jezik, tradiciju i kulturne identitete, država ne treba da ima aktivan odnos, ne treba da se meša i ne treba da vodi nikakvu politiku, ni ovakvu, ni onakvu. Ono što je karakteristično za ovu politiku jeste da polazi od pretpostavke da država može biti neutralna u oblasti kulture. Međutim, da nijedna državna politika nije neutralna kada je reč o kulturi, je na veoma agrumentovan način dokazao Vil Kimlika u svojim radovima. Ova treća vrsta politike, liberalna politika podržava, najčešće na prikriven način, proces kulturne homogenizacije i postepenog gubitka multikulturalnog karaktera određene države.

Politika multikulturalnosti u organima AP Vojvodine

Nakon ovog uvodnog dela, ukratko bismo se osvrnuli na analizu politike Izvršnog veća Autonomne pokrajine Vojvodine u odnosu na vojvođanski multikulturalizam u proteklih sedam godina. Vojvodina nije jedinstvena po tome što je multikulturalna, ali po nekim atributima i stepenu multikulturalnosti, u pogledu jezika, kulturnog stvaralaštva, medija i jezika na kojima se mediji emituju, Vojvodina predstavlja jedinstven prostor u Evropi. Zbog svega ovoga, značaj politike multikulturalnosti u Vojvodini je, možda, veći nego u nekim drugim državama, odnosno, regijama u Evropi. U periodu od 2001. do 2005. godine, ovu politiku karakteriše veoma snažno razvijanje institucionalnog i pravnog okvira koji treba da služi očuvanju nacionalnih kultura, naročito manjinskih zajednica u Vojvodini. U ovom periodu vojvođanska administracija je politiku multikulturalnosti stavila među prioritete političkog delovanja. Na ovom mestu kao primer vredi spomenuti da se izdvajanja iz pokrajinskog budžeta, namenjena očuvanju i razvijanju kultura nacionalnih zajednica, u ovom periodu povećana, u realnoj vrednosti, za više od deset puta. U ovom periodu formirane su razne institucije koje služe očuvanju ili razvijanju nacionalnog i kulturnog identiteta, osnovano je više novih srednjih škola na mađarskom jeziku, osnovan je fakultet na mađarskom jeziku, osnovan je Institut za kulturu vojvođanskih

Mađara i još četiri, nacionalnih zajednica, osnovan je nedeljnik na romskom jeziku *Them*, pokrenuto je obrazovanje na hrvatskom jeziku u osnovnim i srednjim školama, osnovana je Novinsko izdavačka kuća *Hrvatska riječ*, počelo je budžetsko finansiranje bunjevačkih novina, zatim i lista na ukrajinskom jeziku, osnovana su profesionalna pozorišta na slovačkom, rumunskom i rusinskom jeziku, itd. Ovdje se najčešće ne radi o obnovi nekih starih ustanova, nego o potpuno novim institucijama bez primera u ranijoj istoriji. Ne moram posebno ni naglašavati da je sve to zahtevalo i velika budžetska izdvajanja.

Od 2005. godine u politici Izvršnog veća se javlja i jedan novi element, a to je politika interkulturalnosti. Od strane organa Autonomne pokrajine Vojvodine lansirano je više projekata, a najveći od njih je projekat Izvršnog veća APV *Afirmacija multikulturalnosti i tolerancije u Vojvodini*. Ovaj projekat je jedinstven u evropskim razmerama, kako po budžetu i broju učesnika, tako i po karakteru koji mu je dala javna vlast. U realizaciju ovog projekta do sada je uključeno više od 200.000, uglavnom mladih ljudi u Vojvodini, a sastoji se od raznih programskih aktivnosti koje imaju istovetan cilj. Počev od kviza tolerancije, do kupa tolerancije i etno dana u školama – cilj je da se kod mladih ljudi, s jedne strane, jača svest o multikulturalnosti kao vrednosti i kao brendu Vojvodine a s druge strane, da se preko novih saznanja mladi ljudi upoznaju sa kulturom drugih zajednica na prostoru Vojvodine. Cilj projekta jeste da, uz svoju, upoznamo i druge kulture i kulturne različitosti, da mlade ljude orijentišemo prema kulturnom bogatstvu i nasleđu Vojvodine. Ono što karakteriše ovaj projekat, a njegova realizacija je počela u jesen 2005. godine, jeste, pre svega, masovnost i stalno širenje programa. Broj programa, broj učesnika u programima se, počev od 2005. godine kontinuirano povećava, kao i iznos budžetskih sredstava koja se izdvajaju za te namene. Druga karakteristika projekta je veoma aktivna participacija škola u Vojvodini i to je ono što je bitno i po čemu se ovaj projekat izdvaja i razlikuje od svih ostalih, jer se realizuje u tesnoj saradnji sa ustanovama u oblasti obrazovanja, a delimično i ustanovama iz oblasti kulture i javnog informisanja. Dakle, to nije projekat koji zaobilazi institucije, nego projekat koji u sve većoj meri uključuje, kako javni servis RTV Vojvodina, tako i sve obrazovne institucije širom Vojvodine. Ovaj projekat nije zamišljen kao kampanja, kao projekat Izvršnog veća, nego je zamišljen da postane deo stalnog napora institucija i ustanova širom Vojvodine. Posebno je dragoceno iskustvo da je podrška ovom projektu od strane mladih ljudi mnogo veća nego što se to očekivalo na početku. Mnogi su osuđivali ovaj projekat na propast zbog otpora institucija, ustanova i mladih ljudi. Na sreću, ispostavilo se da su mladi ljudi rado prihvatili učešće u projektu i jedini razlog za sumnjičavost je bio taj što ranije ovakvih projekata nije bilo i što ovakvih sadržaja nije bilo u školskim programima. Nažalost, u školske programe i van-nastavne

aktivnosti mnogi od ovih projekata još nisu uključeni, jer nije bilo razumevanja u onim telima koja izrađuju ove programe ali to nije negativno uticalo na uspeh projekta.

Obrisi kvalitetne politike multikulturalnosti

Na kraju ovog rada definisaće se neki elementi politike multikulturalnosti koja se zasnivaju na dosadašnjoj praksi Izvršnog veća. Posebno je važno da se politika multikulturalnosti (osim razvijanja i očuvanja institucionalnog i pravnog okvira) definiše i deklarise u najvišim pravnim aktima kao vrednost od posebnog značaja za Vojvodinu. Takva definicija multikulturalnosti kao posebne vrednosti u najvišim aktima samo bi pojačala značaj ovakve politike. Ono što je, takođe, veoma važno jeste da se primenjuje i politika strateškog planiranja. Da bi se jedna ovakva vrednost mogla ostvariti u svakodnevnom životu, mora se definisati jasna strategija, sa jasnim nosiocima aktivnosti, oročenim obavezama, finansijskim izvorima i merama koje bi dovele do uspešne realizacije ovakve politike. Nažalost, takva strategija još nije napravljena i to je, možda, jedan od propusta organa Pokrajine u proteklom periodu. Takođe je važno da multikulturalnost bude što vidljiva, transparentnija na svakom koraku – odlika takve politike je javna, a ne privatna multikulturalnost.

Jezik je ključni elemenat svake politike multikulturalnosti i njega ne smemo zanemariti kada je reč o Vojvodini. Svaka relativizacija značaja jezika i pisma u Vojvodini jeste pogrešna i, na neki način predstavlja skrivenu politiku asimilacije. Ako ne postoji višejezičnost u Vojvodini, ne postoji ni multikulturalnost i zbog toga politika koju država vodi u oblasti jezika mora biti drugačija od sadašnje. Nije reč samo o službenoj upotrebi jezika, iako i to ima ogroman značaj kada govorimo o multikulturalnosti, nego se, pre svega, mora generalno više afirmisati višejezičnost na prostoru Vojvodine. Ono što je bilo široko prisutno na prostoru današnje Vojvodine u XIX veku mora da dobije svoj podstrek i afirmaciju i danas. U devedesetim godinama XX veka je bilo snažnih nasrtaja na to da se višejezičnost u Vojvodini izbrise i smanji. U izrazito multikulturalnim sredinama bilo bi veoma dobro kada bi se većina građana služila onim jezicima koji su karakteristični za te sredine. Dobar primer za to predstavlja Istra u Hrvatskoj. Možda primer nije najadekvatniji ali može biti važan. U Istri 90 odsto ukupnog stanovništva je višejezično (govori kako hrvatski tako i italijanski jezik), iako Italijani čine tek negde oko 10 posto populacije u Istri.

Osim nastavka dosadašnje politike, kao i strateškog planiranja u oblasti multikulturalnosti u Vojvodini, značajno mesto treba da zauzme institucionalno razvijanje višejezičnosti. Pre svega preko obrazovnog sistema, ali i preko medija,

potrebno je uticati na to da što veći procenat stanovništva Vojvodine postane višejezično. Osim što je potrebno obezbediti i omogućiti da pripadnici nacionalnih manjina što više savladaju srpski jezik, ništa manje nije važno da u naseljima i oblastima sa izrazito velikim procentom mađarskog, slovačkog, rumunskog stanovništva sve veći broj Srba postane višejezičan.

Dragan PROLE LOKALNA BAŠTINA – OSOLONAC POLITIKE MULTIKULTURALNOSTI

Neminovnost politike diskontinuiteta

Nasuprot optimističkim prognozama koje su pompezno najavljivale sasvim novu sliku Srbije nakon 5. oktobra 2000, danas je gotovo opšte zastupljeno uverenje da se nasleđe devedesetih godina u Srbiji još uvek žilavo održava. Sa reformama, čarobnom reči u koju su se optimisti uzdali, nije se dovoljno odmaklo, uprkos mnogim nesumnjivim pomacima koji su načinjeni. Ne ulazeći ovde u dijagnozu stanja na terenu državnog aparata i svih službi koje ga prate, možemo konstatovati da se nedovoljni reformski iskoraci mogu ustanoviti i kada je reč, kako o recepciji manjinskih zajednica od strane većinskog naroda, tako i u pogledu stepena ostvarivanja manjinskih prava, odnosno psihološke sigurnosti kao njihovom životnom ekvivalentu i istinskom pokazatelju kvaliteta među-etničkih odnosa.

Nasleđe devedesetih nije nimalo benigno: ksenofobija, označavanje manjinskih zajednica kao ugrožavajućeg faktora koji remeti duhovni i ugrožava teritorijalni integritet Srbije, tretiranje manjina kao bezbednosnog pitanja ... Gotovo svakodnevno prisustvo ovih modela odnosa prema manjinama kreiralo je novu političku realnost. Iz javnog spektra još uvek nisu iščezli glasovi koji u etničkoj, religijskoj i kulturalnoj pluralnosti sagledavaju faktore čiji je prevashodni cilj usmeren ka destrukciji vitalnih interesa Republike Srbije, uključujući i secesiju. U tome je posebno opasno identifikovanje koje u interesu manjinske zajednice neminovno prepoznaje antisrpski interes. S obzirom na intenzitet i javni uticaj takvih glasova situacija, nažalost, nije olakšana time što je protekao značajan period od završetka ratova na prostorima bivše Jugoslavije. Štaviše, generacije koje su stasavale u atmosferi u kojoj je destruiran pozitivan sadržaj predstave o mogućnosti "bratstva" između različitih naroda, a promovisan stav da "brata" valja prepoznati samo u pripadniku istog naroda – iskazale su i nasilni potencijali u odnosu prema onima koji nisu braća. Jednostavno rečeno, „brat“ o kojem je bilo

reči u bivšoj Jugoslaviji i onaj o kojem je reč danas – nisu isti „brat“, pošto je bratstvo poprimilo naglašene nacionalne okvire iz kojih se vrlo retko i teško može izaći.

Utoliko pre etnički motivisane tuče između mladih ljudi, zabeležene u mnogim vojvođanskim sredinama, zaslužuju mnogo više opreznosti od one koju izazivaju pojave sporadičnih incidenata, pre svega zbog toga, što u brutalizovanoj i ogoljenoj formi iskazuju stanje stvari koje je karakteristično za nasleđe međukulturalnih odnosa na početku novog milenijuma. Osim toga, proglašenje nezavisnosti Kosova dodatno je zakomplikovalo situaciju, pošto potencijalno osnažuje argumente koji idu u pravcu identifikacije manjinskog i secesionističkog, unapred obesmišljavajući svaki napor ka unapređivanju međukulturalnih odnosa, kao koraka usmerenog protiv interesa očuvanja teritorijalne celovitosti Republike Srbije. Rečju, kreiranje atmosfere u kojoj će značajno oslabiti motivi koji rezultiraju u konfliktima naočigled samoproglašene nezavisnosti Kosova, postalo je još teži zadatak.

„Doslednost“ u odnosu vlasti prema manjinskim zajednicama

Nezavisno do burnih događanja na političkoj sceni i različitih aktera koji su se na njoj smenjivali, osam godina nakon petog oktobra za odnos političke elite prema manjinama, može se reći, da je više nego dosledan. Problem je samo u tome, da ono što ga čini konsekvantnim nije nikakav radikalni rez u odnosu na prethodno stanje, nego odbijanje da se na nivou republičke vlasti, u kojem je skoncentrisano središte moći, konstituiše posebno ministarstvo za manjinske zajednice. Takvo ministarstvo nije imalo ni najmanje šanse, čak ni u prestrukturisanju prošlog saziva Vlade Srbije koje je podrazumevalo maksimalizovanje ministarskih fotelja. Time je samo dokazano ono što se i ranije slutilo. Otuda su stroži kritičari skloni stavu da je ministarstvo na nivou Savezne Republike Jugoslavije imalo prevashodno simulativni karakter, pošto sa nestankom te zajednice nije došlo do institucionalizovanja ekvivalentnog resora na republičkom nivou. Uprkos Zakonu koji je donet, te osnivanja nacionalnih saveta kao posrednika između države i manjinskih zajednica, može se zaključiti da se na planu svakidašnjih iskustava malo toga promenilo.

Ukoliko posvetimo pažnju okolnostima u regionu neće nam poći za rukom da s lakoćom markiramo recepte koji bi bili primenjivi i u Vojvodini. Stiče se utisak da mehanizmi političke moći, ne samo u Srbiji nego i u većini zemalja u tranziciji na području Srednje i Jugoistočne Evrope, funkcionišu na pretpostavci homogenizovanja kulture. Stanje jedne kulture je prema njoj uvek posledica nekih ranijih stanja iste te kulture. To za posledicu ima dalekosežno marginalizovanje

elemenata uzajamnih uticaja, tj. konstitutivne uloge koju su međukulturalne veze imale u formiranju vlastite kulture. U meri u kojoj je lišena uticaja i merila političke elite, autonomna snaga kulture kreće se upravo u suprotnom pravcu. Njena namera nije da homogenizuje kulturalne „specifičnosti“ pojedinih nacija, te da ih predstavlja u naglašeno „pročišćenim“ formama, nego da uspostavi diferenciranje kulturalne stvarnosti u kojoj uvek ima mesta i za prisustvo „stranog“ (manjinskog, susedskog) u vlastitom.

Jedna od temeljnih kulturalnih pretpostavki za provođenje istinskih reformi u Srbiji sastoji se u afirmisanju ovakvog modela „kulturalnog prevođenja“ identiteta. Njegove mogućnosti su izuzetno primenjive prevashodno na planu obrazovanja, za šta lepo svedočanstvo pružaju monografije o tzv. „kulturalnim vezama“ koje su se u poslednjih nekoliko godina pojavile u Srbiji. Međutim, one se ne iscrpljuju samo na planu prevodilačkih aktivnosti i publikacija sa ciljem da se osvetli istorijska bliskost i međusobna prožetost pojedinih kultura, već imaju daleko veći politički spektar primene.

Izvan svake sumnje je da su svi naponi republičkih i pokrajinskih vlasti da u nimalo naklonjenom kontekstu doprinesu generisanju drugačijih međukulturalnih odnosa suočeni sa izuzetno delikatnom i složenom situacijom. Međutim, čini se da je potrebno ispoljiti rezervu u pogledu dometa reklamnih panoa sa sadržajima poput *“Neka komšijina krava bude živa i zdrava!”*

Nemoć propagande u multikulturalnoj politici

Imamo li u vidu opservacije koje su u propagandi⁴⁷ prepoznavale mehanizam koji je sposoban da svakidašnji jezik izobličiti u instrument putem kojeg svako kome se ona obraća preobražava u sredstvo, a ne u svrhu, onda ćemo mnogo opreznije odmeriti opravdanost takvog pristupa. Otuda nije slučajno da su reči poput *tolerancija* i *bogatstvo različitosti*, koje su najčešće prisutne u kampanjama pokrajinskih vlasti, odavno izgubile svoj sadržaj. Upoređene sa složenošću životnih fenomena one naprosto nemaju mnogo šanse, čak i sa stanovišta onih koji su još uvek skloni da u njima prepoznaju afirmativne izraze društvenosti.

⁴⁷ Ovde mislimo pre svega na oštru kritiku neizbežnih manipulativnih karakteristika propagande koja je začeta sa Adornom i Horkhajmerom: „Propaganda za promenu sveta, kakva besmilita! Od jezika propaganda stvara instrument, polugu, mašinu. Propaganda fiksira ustrojstvo čoveka, onakvo kakvo je nastalo pod društvenom nepravdom, utoliko što pokreće tu nepravdu ... U dubini svako zna da je ona putem sredstva i sama postala sredstvo, kao u fabrici“. *Dialektik der Aufklärung*, Frankfurt am Main 1969, str. 273.

Nesporno je da situacija na polju kulture nije imuna na sferu morala, a ona opet često asocira na finansijsku logiku, prema kojoj u situacijama kada dominira blagostanje dominira diskrecija, koja prerasta u komešanje javnosti tek kada sredstva manjkaju⁴⁸. Utoliko i česti pomeni fraziranih sadržaja koji se tiču međukulturalnih odnosa signaliziraju postojanje svesti o javnoj potrebi za “normalizacijom” i poboljšanjem, ali ujedno ukazuju i na to da nam nedostaju drugi mehanizmi uz čiju pomoć ćemo prebroditi postojeće stanje.

Blagonakloni komentar bi mogao da doda da se i Evropska unija obilato koristi metafizičkim konstrukcijama koje su preobražene u fraze tipa “jedinstvo u različitosti”, ali se njemu može odvratiti da vitalni stubovi društvenosti ipak ne mogu biti reklamirani paralelno sa proizvodima široke potrošnje. Uz to, svako ko je prerastao doba detinjstva oseća ili zna da se u reklamama neizbežno krije i elemenat zavodjenja.

S druge strane, teško breme nasleđa i raspad vrednosti u koje se uzdala socijalistička zajednica ipak neminovno prinuđuju na kreiranje novih oblika zajedništva. Legitimacija tih oblika mora biti oslonjena na društvenu stvarnost, a ne na simulativne kvalitete propagande. Pri tom se masovno pouzdanje u budućnost, u stabilizaciju i poboljšanje ekonomskih prilika i benefite od evropskih integracija ipak ne sme prepustiti samo sebi.

Načelno uzev, Vojvodina ipak nije svodiva na prostor čiji se sadržaj iscrpljuje u međuetničkim trvenjima. Njena istorija je itekako ispunjena primerima međukulturalnog života koji su po mnogo čemu uzorni i u evropskim okvirima. Otuda se preporučuje oslonac na fenomene svakidašnjeg života koji je načelno čitljiv svima i oslobođen svakog manipulativnog upliva.

U tom svetlu se inicijative pokrajinskih vlasti da stanje u pogledu odnosa prema multikulturalnosti kod školske dece izmene uz pomoć kvizova „upoznavanja“ – ne čine kao posebno srećno rešenje! Ne samo zbog toga što podsećaju na forsirano usvajanje sadržaja koji se odnosio na slavnu prošlost progresivnih predstavnika, tj. komunističkih potomaka naših naroda i narodnosti. Oni koji su, pripremajući se za nekadašnje kvizove, učili iz publikacija tipa *Sedam sekretara SKOJ-a* najbolje znaju koliko malo im je od njih ostalo. Umesto dosadašnje samouverenosti, čini se, da bi nadležni Pokrajinski sekretarijat funkcionisao mnogo bolje, ukoliko bi, bar ponekad održavao sastanke konsultativnog tipa sa predstavnicima onih institucija i nevladinih organizacija

⁴⁸ Ovu temu je pokrenuo Otfried Hefe, svojim duhovitim zapažanjem: „Zanimljivo je da se sa predmetom etike, moralom, ponaša kao s novcem. Tamo gde ga ima dovoljno, u bankama, zahteva se diskrecija, i kod moralnog delanja se zahteva skromnost; u vrtlog javnog sučeljavanja stvar dospeva tek sa pomanjkanjem“. *Moral als Preis der Moderne. Ein Versuch über Wissenschaft, Technik und Umwelt*, Frankfurt a/M 1993, str. 291.

koje su se posvetile poboljšavanju stanja na terenu multikulturalnosti. Nelogično je da pokrajnske vlasti i nevladin sektor funkcionišu kao institucije koje se bave istim stvarima, ali na dve različite planete.

Za razliku od kvizova koji donose formalizovano upoznavanje kultura sa kojima zajedno živimo, ispunjenog podacima, istorijskim događajima i istaknutim pojedincima – čija manjkavost leži u činjenici da saznanja takve vrste ne moraju dovesti do izmene vrednosnih sudova – susret sa konkretnim sugrađanima, njihovim životom, snovima i emocijama u značajnoj meri može relativizovati diskreditujuće predrasude. Zbog toga nam sadržaji koji nas upoznavaju sa lokalnom baštinom mogu delovati mnogo uverljivije i produktivnije na uobličavanje međuljudskih odnosa, nego podaci koji se odnose na celokupnu istoriju nekog naroda. Životni sadržaji se iskazuju kao presudni činoci u politici multikulturalnosti utoliko, što čitavu temu oslobađaju od elemenata tribunala, atmosfere u kojoj jedni druge optužujemo i jedni drugima presuđujemo.

Oslonac takve politike bi iziskivao diskretnije delovanje političke sfere koje podrazumeva pre svega diskvalifikovanje svake emanacije nasilja, kako u verbalnom, tako i u brutalnom, fizičkom obliku. Jedno je sigurno: ukoliko reči, poput tolerancije i multikulturalnosti iščeznu iz javnog prostora, to neće biti pouzdan znak da su definitivno rešeni svi problemi koji se uz njihovu pomoć nastoje rešiti, ali će svakako ukazati na postojanje nekih novih momenata koji će u horizontu svakidašnjih iskustava njihovo prisustvo učiniti nepotrebnim.

Niku ČOBANU

VOJVODINA I POLITIKA MULTIKULTURALNOSTI

Iskustva i perspektive

Rasprava o multikulturalnosti Vojvodine je, zapravo, rasprava o njenoj suštini, Vojvodina i jeste autentičan sklop multikulturalnosti. To je njen svojevrsan genetski kod. Upravo zbog toga treba, s vremena na vreme, preispitati stepen ostvarivanja prava različitih etničkih kolektiviteta kao pokazatelja suživota u Vojvodini, odnosno jedinstva u različitostima. Nažalost, period od poslednjih 20 godina i jeste vreme kada je upravo multikulturalnost Vojvodine doživljavana kao politički i ekonomski balast, što je dovelo do toga da se mnoga stečena prava nacionalnih zajednica krše, ukidaju.

Multikulturalnost Vojvodine, po kojoj je ona bila prepoznatljiva, narušavala se i narušava u kontinuitetu do te mere da razlike između različitih etničkih zajednica, prema stepenu ostvarivanja njihovih prava, postaju sve uočljivije, a sve to uz podršku struktura vlasti. Stvara se nova realnost, nameću se novi

kriterijumi, različiti, nejednaki, a težnje ka uspostavljanju viših standarda predstavljaju svojevrsan hod po mukama. Očigledno, svim političkim strukturama, i nakon 5. oktobra, odgovara takvo stanje, tim pre što je nasleđeno iz devedesetih godina, te ne osećaju primarnu odgovornost, ali imaju odgovornost što teško pristaju na promenu takvog stanja.

Mehanizam koji se pokazao delotvornim ka normalizaciji iskrivljene, narušene multikulturalnosti, ne treba tražiti u političkoj volji vlasti – koja će, uzgred, kad god je u prilici, pripisati svojim zaslugama – ali ni u rezultatu realnih potreba ka onome što bi dovelo do sklada i poštovanja osnovnih principa civilizovanog društva i poštovanja ljudskih prava, već u pritisku međunarodne zajednice i nametnutoj potrebi prihvatanja evropskih vrednosti.

Multikulturalnost Vojvodine korišćena je i kao sredstvo manipulacije. Sredstvo kojim su političke elite koristile multikulturalnost kao svojevrsni ventil na putu ka ostvarivanju političkih ciljeva, neretko i kao masku za prikrivanje privida, u prikupljanju političkih poena i naklonosti koliko prema unutra – biračkom telu – toliko i prema spolja.

Imajući sve to u vidu, nije lako postavljati i negovati istinski neutralne standarde. To može voditi i ka nastajanju ključnih problema – pomirenje legitimnih zahteva za jedinstvo i različitost; postizanje političkog konsekvusa bez kulturne uniformisanosti; suživot, ali ne i asimilacija; negovanje jedinstva vojvođanskog kulturnog prostora, uz istovremeno poštovanje legitimnih kulturnih različitosti; poštovanje svih kulturnih identiteta, bez slabljenja identiteta zajedničke pripadnosti vojvođanskoj multikulturalnosti. Multikulturalnosti Vojvodine treba pristupiti kao realnosti, kao bitnoj komponenti njenog bivstvovanja, manje kao patetičnom izrazu njenog bogatstva, iza kojeg se kriju zamke ispolitiziranog društva. Ne kao folklornom izrazu i ideološkom recidivu prošlosti, mada upravo u toj prošlosti ima primera kada se ona pokazala snažnijom, sadržajnijom.

Sam pojam kultura i njeno ispoljavanje ima ključnu ulogu u razumevanju vojvođanskog multikulturalizma, različita shvatanja kulture vode različitom razumevanju multikulturalne prakse. Ne radi se samo o različitim značenjima pojma kultura, već o različitim aspektima koji obuhvataju sadržaj pojma kulture. Danas se vojvođanska kultura sve više poima kao otvoren, evolutivni proces, nikada kao proces međusobnih prožimanja međukulturalnih uticaja. Svakako da su stepen razvoja i kompatibilnost kulturnog identiteta različitih etničkih zajednica, a pre svega njihovo prožimanje, bitne komponente u vojvođanskoj realnosti ka postizanju zdravog multikulturalnog društva. Afirmativna akcija na delu, kao značajan faktor multikulturalne prakse, i politička volja, bitni su činioци kako bi se uspostavila i olakšala komunikacija između različitih kulturnih modela.

Danas, participacija nacionalnih zajednica u vojvođanskoj vlasti jeste na periferiji njihovih potreba, ali ne i realnih mogućnosti. Ona je samo deo političkog diskursa, ali ne i primenjivih namera da se nešto ozbiljnije uradi na tom planu. To nas udaljava od autentičnog vojvođanskog multikulturalnog prostora. Na primeru Vojvodine mogu se uočiti različiti odnosi među postojećim, tradicionalnim, etničkim zajednicama, ali novije vreme upućuje nas na potrebu shvatanja drugačije multikulturalne realnosti, drugačije od one koja je bila amblematična za prostor Vojvodine unazad 30 godina. Uz tradicionalne kulturne modele Vojvodine, suočeni smo i sa novijim modelima nakon zbivanja/ratova iz devedesetih godina prošlog veka, sa činjenicom da postoji komunikacija, ali i tenzije između starosedelaca i doseljenika kao predstavnika novog kulturnog modela, o čemu je na početku i g. Domonji govorio. Stepem uklapanja tog stanovništva je, zapravo, preduslov za dobro funkcionisanje društva u celini, te multikulturalnim odnosima treba zato posvetiti posebnu pažnju kao bitnom elementu zdravog društva. Upravo ta komunikacija, tačnije, od uspešnosti te komunikacije zavisi i perspektiva vojvođanske multikulturalnosti. Narušavati multikulturalnog prostora Vojvodine znači zadirati u njenu bit. U tom procesu svakako da mediji, ali i strukture vlasti, kao i relevantne nevladine organizacije, nose ogromnu odgovornost u definisanju nivoa postojećih multikulturalnih odnosa, što podrazumeva i prepoznavanje novih kulturnih modela u cilju izbegavanja potencijalnih opasnosti sukoba i preventivnog delovanja u tom pravcu. Ukoliko odnos između različitih kulturnih modela prihvatimo kao odnos različitih nacionalnih kultura i to prepustimo poligonu političkih diskursa, nećemo postići željeni efekat jedinstva u različitostima. Obično, politički diskursi vode ka obmani i ka jačanju modela kulture nacije. Vojvodini nije potrebno jačanje, već artikulacija nacionalnih kulturnih identiteta, međusobno prožimanje različitih kulturnih modela i stvaranja novih, kvalitativnih sadržaja.

Vojvodini je karakterističan kooperativni multikulturalizam, koji egzistira na suživotu različitih kultura. Takav model obično prihvata koegzistenciju različitih kultura, ali se protivi njihovom mešanju. Multikulturalizam koji ne vodi integraciji, neminovan je činilac koji vodi separatizmu, te politika prenaplašenog identiteta i borba za prava – ne u okviru pripadnika većinskog naroda, već između pripadnika nacionalnih zajednica, koja prelazi u borbu za poseban tretman, status, benefite i privilegije – može postati destabilizirajući faktor u Vojvodini. Tu dolazi do izražaja i radikalni multikulturalizam, koji često brani kolektivna prava za jednu kulturnu manjinu u skladu sa njenim zahtevima za autonomijom, bilo da se radi o jezičkoj, kulturnoj ili o teritorijalnoj autonomiji. Ostvarivanju takvog multikulturalizma treba pristupiti sa puno odgovornosti i kompetentnosti. Stoga, multikulturalizam sa političkog aspekta mora težiti ukidanju mehanizma isključivanja različitosti, odnosno povećanju mogućnosti integracije jedinstva u

različitostima. Umesto naglašavanja kulturnih razlika, treba prihvatiti model kulturnih i nacionalnih prožimanja, mešanja i recipročnih uticaja. Nasuprot ovom modelu, svaki drugi u sebi može nositi opasnost etničkog separatizma.

Perspektiva Vojvodine je u njenoj multikulturalnosti i stoga se mora negovati kao realna potreba, kao svojevrsan, dragocen kapital stvaran vekovima, a ne kao politička šminka strukture vlasti, po modelu nametanja afirmacije multikulturalnosti, prema socrealističkim mehanizmima – što je Sekretarijat za nacionalne manjine, upravu i propise imalo u vidu kroz veliki broj projekata koje je inicirao, podržao i realizovao.

Svenka SAVIĆ

DOPRINOS ŽENA MULTIKULTURALNOJ VOJVODINI

Danas se Vojvodina navodi kao pozitivan primer regiona gde živi mnogo različitih nacionalnih grupa u dužem vremenskom periodu i bez velikih turbulencija. Otuda i nada da ovaj region može biti poželjan primer za ono što Evropska unija ima u svom programu jedinstva različitosti. U Vojvodini je dostignut zavidan stepen multikulturalnog života, mada se tokom prološg stoleća broj 'drugih' u dobroj meri smanjio u korist većinskog stanovništva.

Do sada nije postavljeno pitanje da li je razvoj multikulturalnosti u Vojvodini bio i rodno obeležen. Na koji način (ni)su žene doprinosile razvoju suživota u Pokrajini? Da li žene iz drugih nacionalnih zajednica na drugačiji način doprinose razvoju multikulturalnosti od žena iz većinskog naroda (treba voditi računa da se tokom poslednja dva veka menjala suština termina većinski narod: krajem XVIII veka dominantnije je nesrpsko stanovništvo za razliku od današnje situacije u Vojvodini)?

Naše društvene nauke više se pitanjem multikulturalnosti bave na globalnom nivou, manje na individualnom, a gotovo nimalo sa stanovišta rodne problematike (muške i ženske populacije). Zato, eto, i imamo dosta poteškoća da celoj ovoj problematici pridemo i na drugi način.

U jednom istraživanju sa studentkinjama (Savić, 2001), postavile smo pitanje da li danas mlade žene iz većinskog naroda u Vojvodini (Srpkinje) na isti način shvataju žene iz drugih nacionalnih zajednica sa kojima žive ili među njima prave razlike. Da li, na primer, vide žene iz neke druge nacionalne zajednice kao 'više' različite, pa, onda, prema njima imaju i veću socijalnu distancu ili, pak, imaju isti odnos prema svim ženama iz drugih nacionalnih zajednica.

Ovde ću navesti samo nekoliko osnovnih podataka iz tog istraživanja.

Kad je reč o odnosu prema ženama iz drugih nacionalnih zajednica sa kojima žive zajedno na prostoru Vojvodine (Albanke, Hrvatice, Jevrejke, Mađarice, Nemice, Romkinje, Rumunke, Rusinke, Slovakinke) mlade Srpkinje imaju odnos 'drugosti' i ispoljavaju ga preko različitih predrasuda i socijalne distance. Srpkinje imaju pozitivniji stav prema Hrvatima, Slovačkama, Rusinkama, Jevrejkama, Nemicama, a izrazito negativan stav prema Albancima, Romkama i Rumunkama. Na primer: Romkinje su prljave, neobrazovane, sa puno dece... Albanke su podložne mužu, sa puno dece...

Ovakvim stereotipima Srpkinje potvrđuju elemente patrijarhalnog ili hijerarhijskog odnosa prema 'drugim' ženama, ali i veliku dozu neznanja i nepoznavanja žena iz drugih kultura.

Dok su Hrvatice, Mađarice, Slovačke, Jevrejke deo porodice, rodbine, komšiluka ili dugogodišnjeg prijateljstva, Romkinje i Albanke gotovo da nemaju pozitivne osobine, niti su u blizini (sem na ulici kad se pored njih prolazi dok prose)⁴⁹.

Osim što imaju odbojan stav prema ženama iz nekih nacionalnih zajednica, mlade Srpkinje sebe vide kao patrijarhalne žene, one koje su pod dominacijom svojih muškaraca i koje svoj život uglavnom podređuju potrebama uže i šire zajednice (Kosovka devojka, pravoslavljica..). One nisu zadovoljne sopstvenom pozicijom u društvu, a deo svog podložnog položaju preslikavaju i na žene iz drugih nacionalnih zajednica sa kojima žive na ovom prostoru.

Podacima dobijenim na osnovu ankete dodali smo i podatke iz intervjua (*oral history*) sa (ne)poznatim (starijim) ženama iz različitih nacionalnih zajednica u Vojvodini. U tim podacima nalazimo obilje primera na koje su sve načine žene iz različitih nacionalnih zajednica međusobno saradivale, kako su se pomagale, kako su jedna od druge učile, jedna drugoj bile od pomoći i prijateljice od poverenja. Tu su, takođe, i podaci kako su se opšti događaji (racija, kolonizacija, izbeglička situacija nakon devedestih), odražavale na njihov život. Rezultati kombinacije dvaju metoda u prikupljanja podataka daju nam mogućnost da

⁴⁹ U vreme kada je istraživanje obavljeno naša se država zvala Srbija i Crna Gora. U međuvremenu su se dve države razdvojile, što je bio dobar razlog za dodatno anketiranje sa pitanjem: - Šta vam je prva asocijacija kad vam kažem Crnogorka?

Osnovni podaci pokazuju da mlade Srpkinje imaju pozitivan odnos prema Crnogorkama, pre svega odnos poštovanja, ali i njih vide kao one koje trpe zbog patrijarhalnih normi u društvu: *žena koja stoji iza Crnogorka; žena koja je rob kuće i porodice; pod velikim uticajem svoja muža; osoba koja je svesna svoga položaja u kući i ne bori se previše za svoje "ja"; žena koja je u potčinjenom položaju u odnosu na muškarca; žena koja je potčinjena mužu; žena koja tačno živi u strogim patrijarhalnim uslovima; žena sa patrijarhalnim vaspitanjem; slepo sluša muža, oca; majku; patrijarha.*

dovedemo u sumnju verovanje da je multikulturalni model života sam po sebi, nešto pozitivno. Pre bi se reklo da i ovaj pristup daje osnov za očuvanje patrijarhalnog modela života, barem kad su u pitanju žene, jer tradicionalne kulture počivaju na hijerarhijski ustrojenom poretku, poretku u kome se moć muškarca nalazi na vrhu piramide. Otuda za teorijska razmatranja o multikulturalnosti uopšte, ali za Vojvodinu posebno, treba imati u vidu da višeznačnost ovog termina zamagljuje realnu sliku. Interkulturalnost i multikulturalnost kriju u sebi opasnost da preslikavaju patrijarhalne odnose dominacije i u društvu, i u obrazovanju. Tako su neki 'različiti' različiti, pa otuda i nepoželjniji u tom multikulturalnom društvu kojim se svi hvalimo. Kad je reč o ženama, onda su Romkinje, Albanke i Rumunke 'nepoželjnije', barem prema našoj anketi, od žena iz drugih nacionalnih zajednica. Nadalje, ovaj termin skriva i činjenicu da u mnogo slučajeva nije u pitanju SUŽIVOT, nego život NAPOREDO, bez saradnje, upoznavanja i međusobnog uvažavanja.

Mi nemamo dovoljno podataka o međusobnim odnosima žena iz različitih nacionalnih zajednica (odnosima Mađarica i Slovačkinja ili Srпкиnja i Rumunki, na primer itd.). Stoga je neophodno nastaviti i daljim istraživanjima utvrditi značajne i mnogobrojne doprinose, kako znamenitih, tako i onih manje poznatih žena iz različitih nacionalnih zajednica multikulturalnosti Vojvodine (kojom se danas hvalimo i pred samim sobom, i pred drugima).

Pošto multikulturalnost zahteva poštovanje (kulturnih) običaja date zajednice, želela bih, da u vidu predloga za diskusiju, podsetim i na neke činjenice. U gotovo svim zajednicama postoje običaji kojima se, na različite načine, potvrđuje podređen položaj žena. Da navedemo samo one izrazite primere koji su u direktnoj suprotnosti sa pravima žena i ljudskim pravima, a deo su tradicionalne kulture u raznim delovima sveta, pa i kod nas. Na primer, i danas u romskoj zajednici (a u srpskoj u prošlom veku) postoji ugovaran brak kojim se nepunoletna devojka udaje za odabranog joj muža. Nadalje, još uvek je na snazi običajno pravo kada je reč o nasleđivanju - ženska deca nasleđuju manje od muške, mada je zakon u tom pogledu kod nas veoma moderan. Postoje običaji u drugim (nama udaljenim) kulturama da se žena spaljuje kad joj umre muž, da se žena kamenuje zbog preljube, da joj se uskraćuje pravo da bira i da bude birana, da se odbacuju nerotkinje, da im se obrezuju genitalije, da poligamiju i ne pominjem...

U ovom trenutku u našoj zemlji postoji zalaganje da se za maloletničke brakove snose zakonske konsekvence ali, istovremeno, imamo primer da verski velikodostojnici imaju više od jedne žene i da neke od njih nisu punoletne. Vidimo da je neuhvatljivo značenje multikulturalnosti kada se proširi sa perspektivom rodne ravnopravnosti. Kada u tu perspektivu uvedemo i varijablu

društvene moći, vidimo da oni koji imaju moć imaju i pravo da ženu drže u patrijarhalnoj podređenosti i to pod vidmo kulturnih običaja.

Ana Bogdanić u tom pogledu dekonstruiše sam pojam, ali i teorijski okvir multikulturalnosti, analizirajući primer jednog novinskog teksta u Hrvatskoj: jedan odrasli Rom silovao je maloletnu Romkinju, svoju dalju rodjaku (izbeglicu sa Kosova, u okolini Rijeke). Sud je doneo izrazito blagu kaznu (6 meseci uslovno), uz obrazloženje da je deo tradicionalne kulture u romskoj zajednici da mlade Romkinje rano stupaju u seksualne odnose. Sud je time potvrdio nepoznavanje osnovnih ljudskih prava na život bez nasilja, potvrdio je patrijarhalno stanovište o ženama, a to je da čin silovanja ima manju vrednost od tradicionalnog običaja. Sud je, "u Dekadi Roma (2005-2015)", želeo da pokaže "fleksibilnost" u razumevanju romskog pitanja i međukulturnog poznavanja

Problem je dakle: kako poštovati kulturne običaje koji su utočište varvarizma i brutalnog gaženja ženskih ljudskih prava u odnosu prema opštim ljudskim pravima, a posebno kulturnim pravima? Time ponovo otvaramo diskusiju o ljudskim pravima – da li su ona univerzalna ili su, pak, kulturno uslovljena i partikularna? Ako se iza pojma multikulturalnost skrivaju postojeći patrijarhalni odnosi i podređenost žene potrebama cele zajednice i pojedinačnih muškaraca (mužu), onda doista imamo velikih problema. Istraživanja u rodnim studijama – istraživanja koja se bave dekonstrukcijom kulture u funkciji prepoznavanja opresije nad ženama – snažno su naglasile da se razgovarima o mutlikulizmu treba voditi računa i o rodnoj perspektivi.

Mirko ĐORĐEVIĆ

VOJVOĐANSKI IDENTITET – NEKOLIKO MARGINALIJA

Umesto prologa

Po sebi se razume – barem u ovoj prilici – da nema razloga za osvrt na istoriju Vojvodine, jer to nije nepoznato, a osim toga u brojnim prilikama sam o tome pisao i govorio. No, upravo se važne rasprave o vojvođanskom identitetu vode danas upravo u Evropi i to među najozbiljnijim naučnicima koji primer „vojvođanskog modela“ uzimaju kao opomenu Evropi. Neke od tih studija postavljaju ovaj problem na najširu osnovu – čega kod nas još dovoljno nema.⁵⁰ U

⁵⁰ Jean Beranger: *L'Austrische-Hongrie 1815 – 1918*. Paris, ed. Armand Colin, 1994.

jednoj drugoj prilici – nešto ranije – isti autor stvari sasvim precizno objašnjava.⁵¹ Akademik Beranže polazi od činjenice da se na prostoru postkomunističkog Istoka – na istorijskom prostoru davno nestale imperije – oseća nostalgija za državom koje više nema i da to nikako nije slučajno. Odatle sledi zaključak na kojem i mi insistiramo: državno-pravni oblici ili „ramovi“ država su mnogo efemerniji nego što se nama čini, a kulturni obrasci uglavnom nadživljavaju te oblike. Naravno, ako se značenje sintagme kulturni i identitetski obrazac shvati kao način kako to shvata Slobodan Jovanović u jednom od najboljih kraćih eseja na tu temu koje uopšte imamo u novijoj istoriji naše političke publicistike. Da je ovo tačno uveravamo se nakon najnovijeg sloma etatističkih koncepata „velike“ Srbije iz vremena Miloševićeve balkanske ratne avanture, ali tih je koncepata bilo i ranije u obliku „velike“ Bugarske, Rumunije i tako dalje. Odatle slede još neki važni zaključci. Ideja nacionalnog jedinstva kao kulturna ideja na jezičkoj osnovi i tradiciji ima smisla i održiva je, ali suprotno – etatističko poimanje jedinstva – je pogubno i rizično. Da sve Srbe ili sve Mađare povezuje jezik i kulturna tradicija to nije sporno, ali kada se počne sa ostvarivanjem države dolazi se u kolizije čiji „scenario“ znamo: moderna država se može organizovati na principima najpotpunije različitosti, ali je nemoguća čista etnička ili verska ili konfesionalna država. Bez ovih činjenica gotovo je nemoguć ozbiljan razgovor o vojvođanskom identitetu. Neki primeri su iz konteksta dnevne politike i mnogo govore – jer Evropa se gradi na ovom drugom principu.

Istorijski fantazmi kao zamena za realnost

Ovih dana je famozni „vojvoda srpski“ iz Haga poručio da je ubica premijera Zorana Đinđića drugi Gavrilo Princip. Nije on jedini – dobar deo nacionalne elite tako misli. Da je pokojh ni Zoran Đinđić neki nadvojvoda Ferdinand nema smisla govoriti, ali nas je ovo pominjanje Gavrila Principa podsetilo da je nužna još jedna marginalija vezana za temu o kojoj danas raspravljamo. Poznati francuski istoričar – sa čijim imenom svi muče muku, jer je mađarskog porekla i poznaje dobro prilike u Vojvodini – Francois Fejto iznosi nekoliko teza koje zaslužuju komentar. O tim se tezama, u nekoj prilici, možemo sporiti, ali njegove napomene o Gavrilu Principu su bitne u ovom delu koje u naslovu sadrži još jednu tezu – *Rekvijem za pokojnu monarhiju* i o tome bi valjalo razmišljati kada se govori o vojvođanskom modelu u kojem se sa pravom danas

⁵¹ Jean Beranger: *Lexique historique de l' Europe danubienne – XVI – XIX siecles*, Paris ed. Armand Colin, 1976.

vidi istorijska paradigma.⁵² Ovde ćemo staviti na stranu pitanje, da li se Monarhija raspala ili su je ubili sa Zapada zbog toga što je bila katolička, što se sviđalo navodno masonima i Klemansou, te pariskim intelektualcima koji su sledili jakobinsku ideologiju o nacijama-državama koju su kasnije prihvatili svi etnonacionalisti. Balkansku „priču“ barem svi znamo iz poslednje decenije. Sa hicima na Miljacki – to je bitno ovde – „Srbija je uvela terorizam kao novi oblik političke borbe“. Taj zaključak je važan jer i najnovija zbivanja pokazuju da na Balkanu to i dalje važi – i ne samo kod Srba – ili da se iz iskustva poslednje decenije ne izvlače pouke.

Vojvođanski pečat na mnogo jezika

Naravno, to je amblematično i ne navodi se samo kao neka bizarnost već i kao važan znak. Jedva da je nužno posebno raspravljati o tome da li je vojvođanski „model“ savršen – naravno da nije i trebalo bi sve učiniti da se dogradi na principima ostvarene ravnoteže. U stihiji dnevne politike to nije lako, ali principi koje smo pomenuli nešto znače. Za sve narode, etnose, religije i konfesije u regiji. To je i politička filozofija na kojoj se gradi EU.

Gordana PERUNOVIĆ FIJAT

TERRA INCOGNITA: PUT NE VODI OVUDA

S namerom da se iz Kraljeva, gde sam nedavno bila u gostima, vratim u Kikindu, gde, inače, živim, vozila sam se taksijem u pravcu kraljevačke autobuske stanice. „Odakle ste?“, pitao je razgovorljivi taksista. „A, iz Kikinde? Znam gde je to, vozio sam jednom za Budimpeštu, Kikinda je tu negde“, rekao je zadovoljno. Uzgred, Kikinda nije „tu negde“ kod Budimpešte, nego se od Kikinde do Budimpešte putuje pet, šest sati, pod uslovom da se kao prevozno sredstvo koristi automobil, a ne voz ili autobus, i da na graničnom prelazu Horgoš – Reske nije prevelika gužva. I, drugo, kako god da se okrene auto karta, put Kraljevo – Budimpešta ne vodi preko Kikinde, u stvari – ni blizu. Bez obzira da li vozač zapuca prema Budimpešti preko Beograda i Zrenjanina, ili preko Novog Sada i Subotice, kroz Kikindu ne mora da prolazi, osim ako je baš zapeo da skrene s puta, i produži putovanje.

⁵² Francois Fejto: *Requiem pour un Empire defunt*, Paris, 1988.

Tako mi je, iz razgovora kraćeg od šezdeset sekundi, bilo jasno ono što mi je i inače jasno: da je Vojvodina za ljude koji žive u Srbiji južno od Zemun, a naročito južno od Beograda, jedna veoma nepoznata i egzotična zemlja.

Inače, „živa muzika“ na splavu–restoranu na Ibru (proslava 18. rođendana mlade Kraljevčanke) svirala je mnogo pesama koje su nastale i decenijama pevane u Vojvodini. Nisu to bile samo pesme Đorđa Balaševića, nego i hitovi od pre, možda, vek ili više. Bez sumnje niko od svirača kao ni od gostiju nije znao da su te pesme iz Vojvodine – naročito zato što su svirane na instrumentima koji se u Vojvodini ne koriste, i u nekom čudnom ritmu, koji uopšte ne liči na vojvođanski, i zato što su učesnici zabave uz ove pesme plesali ublaženu varijantu čoččke igre. Pesme su, dakle, u redu: pominjanje autonomije - nije. A, još kad na „dnevni red“ dođu razgovori o multikulturalnosti, ljudi izgovaraju samo i jedino uobičajene fraze da „nije važno ko je koje nacije, nego kakav je čovek“, i tome slično. Uostalom, čemu priča o multikulturalnosti u mestima gde živi samo jedan narod (Srbi) uz izvestan postotak, recimo, Roma, i gde čak ni izbeglice iz Bosne (Srbi po nacionalnosti) nisu uspeli da se dosele u većem broju? Kakva multikulturalnost je moguća u sredini gde je jedini obrazac srpski i pravoslavni, i gde drugih obrazaca jednostavno nema? U Kraljevu, jedino u SOS dečjem selu za decu bez roditelja ima nekoliko dece Slovaka (dvoje) i Mađara (jedna devojčica) – i taj podatak se s ponosom ističe, kao dokaz prave multikulturalnosti, jer osoblje obezbeđuje deci da proslave – na primer – Uskrs prema pravilima svoje vere. Ali, drugo je SOS dečje selo: ono je formirano u okviru austrijske fondacije koja osniva ovakva sela po celom svetu, i u svakom garantuje deci poštovanje njihovog nacionalnog i verskog identiteta - nego šta je sa okruženjem? Ko je ono rekao „mi volimo manjine, ali kad su baš male“? To jest, establišment „voli“ druge nacije (i to ističe u svakoj prilici) samo i jedino onda kad su tako malobrojne, da mogu da posluže u kozmetičke svrhe, kao „kvisko“ koga vlast poteže kad hoće da se predstavi kao „skroz“ dobronamerna i evropejska, naročito tamo gde manjina uopšte nema. Nego, povratak u Kikindu raspršio mi je dobar deo nade da bi moglo da bude drugačije. Poslednji krug izbora jeste obezbedio da Savo Dobranić (DS) postane pokrajinski poslanik umesto protivkandidata dr Branislava Blažića (SRS), ali, ni na koji način nije pružio osnova za verovanje da će se tretman drugih nacija u Kikindi „a i šire“ menjati u skorije vreme. Jer, kod nas su pobedili radikali, i sa 17 svojih mandata, uz 3 mandata SPS i 2 DSS formirali vlast. U kojoj je koordinator za nacionalne manjine i dalje Jasmina Dudaš, kojoj je jedina kvalifikacija za taj posao – podatak da je udata za Mađara, zbog čega izjavljuje (ne samo privatno, nego i za medije!) da su „međunacionalni odnosi u Kikindi odlični“. Grafit „Sačuvaj nas Bože kuge i Hrvata“ (gde li je pisac samo pročitao ovu rečenicu?) na jednoj od zgrada u Kikindi, kao i grafiti mržnje prema Jevrejima i Mađarima na kući starije sugrađanke,

Mađarice, izazvali su reakciju državnih institucija, čija je delegacija brzo brzom stigla u Kikindu da ispita stvar; međutim, lokalna vlast (SRS) odgovorila je da „nikakvih problema nema“, barem ona ne vidi da ih ima, pa, čim ih ona ne vidi, znači, verovatno, da ih i nema. Za nacije koje nisu osobito brojne u vojvođanskom/kikindskom miljeu ostaje samo jedan izbor: ili da što glasnije pozivaju na zaštitu svojih prava, ili da učute zauvek (što je sasvim očekivan kraj, s obzirom da njihovi pripadnici stvarno izumiru). Na seminarima Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, koje je organizovala Kancelarija u Novom Sadu, ne jednom sam čula rečenicu da ćemo jednog dana imati divne mehanizme za multikulturalnost, samo neće biti onih naroda za koje bi ti mehanizmi bili korisni.

Svojevremeno je u Kikindi osnovan ogranak Zajednice Rumuna (predsednik ogranka Kornel Boronka), kojih u opštini Kikinda ima oko 200. Većina se zove srpskim imenima i prezimenima, ne zna svoj jezik baš dobro, ili ga ne zna uopšte, iako je Rumunija udaljena osam kilometara od Kikinde. „Zašto oni osnivaju udruženje kad ih je TAKO MALO?“, komentariše jedan pripadnik većinskog naroda, ali, ujedno se ograđuje i da „nema ništa protiv, neka se ljudi okupljaju, lepo je to što čuvaju svoju kulturu“. U vokabularu, a i u mozgu velike većine stanovništva, „čuvanje svoje kulture“ kad je reč o manje brojnim narodima podrazumeva isključivo folklorne manifestacije uz izložbe narodnih vezova i kuvanje tradicionalnih jela. Zastupljenost nacionalne raznolikosti u političkom životu i dalje se ne ostvaruje ni na koji način, osim što predsednik opštine (SRS) dolazi – ne uvek - na manifestacije koje organizuju kulturno – umetnička društva za negovanje kulture Mađara i Roma, a pojavio se svaki put i na Danima jevrejske kulture. Svojevrsan apsurd predstavlja podatak da su u Kikindi na nekoliko ključnih mesta u vladajućoj SRS – Mađari, što ni u kom slučaju ne može da se kaže ni za DS, ni za LSV, ni za LDP. Mađarska koalicija osvojila je na lokalnim izborima dva mesta u Skupštini opštine Kikinda – ali, manje brojne manjine (pleonazam?), kojih u gradu i selima ima tek nekoliko porodica (Jevreji, Nemci) jednostavno se ne vide, pa ni u politici. Ne vide se ni Romi, iako su brojniji. Izuzetak su jedino oni Romi koji su u SRS, i oni koji su krenuli putem NVO organizovanja.

Još jedna zanimljivost može da se uoči u političkom i svakidašnjem životu Kikinde, a to su razlike između Srba i Srba. Srbi starosedeooci – potomci graničara iz vremena Marije Terezije – i Srbi kolonisti i dan danas izražavaju neku vrstu anegdotske međusobne netrpeljivosti, koja dolaskom izbeglica devedesetih nije nestala. „Šta misliš, kako je meni, koja sam iz mešovitog braka?“, pita me poznanica, i ne malo me iznenadila, jer znam da su joj oba roditelja – Srbi. „Otac mi je Ličanin, majka Bosanka, a oboje su rođeni u Vojvodini. Kako ja da se osećam – kao Ličanka ili kao Bosanka? Kako da se izjasnim?“, nastavlja ona ganuto. Priznajem da ne znam, i predlažem joj, uz izvesnu dozu ironije, da sama reši taj užasni

lični problem. Koji će, moguće, postati mnogo češći i drastičniji, naročito posle proglašenja samostalnosti najpre Crne Gore, a potom evo i Kosova, i naročito s obzirom na to da je nacionalna i zavičajna osećanja veoma teško objasniti, a još teže o njima diskutovati, jer su svi na tako kratkom fitilju, da se lakše posvađaju nego što su u stanju da se dogovore. Ko će, i kako će, u takvoj društvenoj klimi, pojačanoj siromaštvom, nesigurnošću i besperspektivnošću stanovništva, sprovesti politiku multikulturalnosti, neće pokazati vreme, kako se obično kaže, jer smo u ovoj oblasti već videli svoje „dobro jutro“. Uostalom, da vlast i njene institucije imaju ikakvu volju osim deklarativne da odista isplaniraju i sprovedu politiku multikulturalnosti, već bi našle i način da je sprovedu, s obzirom da za to imaju i novca, i ljudi. Nego će sprovođenje politike multikulturalnosti – opet! – ostati još jedna od stvari na koje nas, prema mišljenju većine i njenih institucija „svet tera“. Pa mi, onda, moramo da izvršimo to na šta nas svet tera, iako na svaki način nastojimo da se provučemo kroz голу formu, a do suštine da i ne dođemo, jer to ne prija onoj većini koja glasa na izborima.

I da parafraziram mr Pavela Domonjija: politika multikulturalnosti je nešto kao predigra. Neki su čuli za tu reč, ali, ne razumeju šta znači; drugi su čuli, ali, prave se da nisu čuli; i treći su čuli, ali, slute da je reč nepristojna, pa je ne koriste. Pritom, ni jedni ni drugi ni treći ne znaju kako se reč sprovodi u delo, pa je zato ni ne sprovode, a ni u ludilu ne bi pitali onog ko zna. Poznata izreka „a reč postade delo“ – ovde ne prolazi. Osim kod onih najmalobrojnijih, koji znaju i hteli bi da sprovedu, samo ih vladajući ne pitaju i ne uzimaju za ozbiljno, tako da se neminovno, pre ili kasnije, svedu na male grupe posvećenih, koje raspravljaju o dobrim temama sa mnogo energije i malo uticaja, dok stvarnost ostaje kakva je i bila.

Ako Vojvodina ne potegne pitanja politike multikulturalnosti, svi su izgledi da Srbija neće. Za neke od nacija koje su nekad predstavljale deo „šarolikosti Vojvodine“ već je dobrano kasno.

„Ali, i kasno je bolje nego nikad“ – Tolkin.

Boris VARGA

VOJVODINA: MULTIKULTURALNOST I GRAĐANSKOST⁵³

U Vojvodini pojam multikulturalnosti u praksi često isključuje vrednosti građanskog društva, ili građanskost, koji su viši cilj savremenih demokratskih društava i Evropske unije. Razlog za to je nepostojanje u Srbiji građanskih

⁵³ „Građanskost“, kao termin za univerzalni, nadnacionalni sistem vrednosti, baziran na vladavini prava i političkom i društvenom pluralizmu

vrednosti, slabost pravne osnove multikulturalnosti i zloupotreba etničkog pitanja u dnevno-političke svrhe.

Izbori i ustav

Predizborna kampanja za predsedničke i parlamentarne izborima u Srbiji 2008. godine, pokazala je da ima malo stranaka koje su spremne da u Srbiji, a samim tim i Vojvodini, propagiraju građanske vrednosti. U poslednje dve godine, nekoliko faktora dodatno je u Srbiji ugrozilo građanske vrednosti: donošenje novog Ustava, proglašenje nezavisnosti Kosova i “skretanje u desno”, za vreme poslednjih parlamentarnih izbora, vodećih partija bivše koalicije DOS: DS, a pogotovo DSS i NS.

Novi srpski Ustav u Vojvodini de fakto nije potvrđen, o čemu svedoči nedovoljan odziv birača. Novi srpski Ustav nije ispunio obećanja proevropskih snaga da će vratiti status autonomije Vojvodine iz 1974. godine. Takođe Ustav sadrži podelu državljana pri samom definisanju da je “Republika Srbija država srpskog naroda i svih građana koji u njoj žive”. Shvatanje nacije kao delatne realne kategorije, u kojoj se pripadnost stiče “na-rodavanjem”, ima velike probleme u pogledu integracije društva, tj. država, što potvrđuju procesi “raspadanja”, od bivše do sadašnje Jugoslavije i dalje (Pešić V, *Nacionalna država (ili o Srbiji i Građaniji)*).

Multikulturalnost i demokratija

Gotovo dve decenije od uvođenja višestranačja, u Srbiji ne postoji osmišljena koncepcija multikulturalnosti. U Vojvodini je najizraženiji kontinuitet modela multikulturalizma stvorenog za vreme komunizma koji u suštini predstavlja očuvanje lokalnih etničkih zajednica po kulturno-umetničkim društvima, koji je aktivno počeo da se menja tek nakon 5. oktobra 2000. godine. Takav “KUD-ovski” model multikulturalnosti često je otuđenog karaktera, jer zatvara zajednicu, razvija lokalni etnonacionalizam i otežava integraciju nacionalnih manjina u savremeno srpsko društvo.

Pravni oblik multikulturalnosti u Srbiji zakonski je nedorečen i politički podložan manipulaciji. Nakon smene režima S. Miloševića napravljeni su značajni koraci u stvaranju novog modela multikulturalnosti u Srbiji, ali je proces ostao nedovršen. Iako su formirani prvi sazivi nacionalnih saveta etničkih zajednica, ne postoji zakon o nacionalnim savetima, koji je bio najavljivani pre više od pola decenije. Takođe, država nema osmišljenu i jedinstvenu politiku kada je reč o nacionalnim zajednicama. Tako su na državnom nivou napravljena dva gotovo

identična tela, jedno na pokrajinskom i drugo na republičkom nivou, koja su bila predviđena za koordinaciju nacionalnih saveta. Nijedna od pomenutih nacionalnih koordinacija nacionalnih saveta u praksi nije zaživela i uglavnom je služila u dnevno-političke svrhe.

Vrednosti

Postojeći vrednosni sistem multikulturalnosti u Vojvodini često ne korespondira sa sistemom opštih građanskih vrednosti. Interkulturalnost i multikulturalnost kriju u sebi opasnost da preslikava patrijarhalne odnose dominacije i u društvu i u obrazovanju. Temelj gotovo svakog lokalnog etnonacionalizma u Vojvodini jeste upravo patrijarhalno društvo.

Odsustvo građanskosti stvara segregaciju u savremenom srpskom društvu. Zbog nedostatka univerzalnih vrednosti, a u atmosferi nacionalne euforije (poput one nakon proglašenja nezavisnosti Kosova), lokalne etničke zajednice u Vojvodini projektuju strah od ugroženosti, hermetizuju se i iznutra često postaju nacionalno radikalizovane. Stoga se može pretpostaviti da će, ukoliko se srpsko društvo integriše u Evropsku uniju i razvije građanske vrednosti, jedan od težih procesa biti "otvaranje" tih lokalnih etničkih zajednica, koje su teško podložne promenama (prisetimo se nalsedstva KUD-ova).

Egzistencijalne autonomije

Zahtevi za teritorijalnim autonomijama u Srbiji i Vojvodini direktna su posledica odsustva građanskih vrednosti. Mađarska nacionalna zajednica u Vojvodini zadovoljna je stvaranjem uslova za personalnu autonomiju, ali, zbog političkog uticaja na nacionalnu zajednicu i nestabilnosti u srpskoj politici, predstavnici mađarske etničke zajednice traže i teritorijalnu autonomiju na severu Vojvodine (Galambos L, intervju za *Inter*). Razvoj nadnacionalnih građanskih i evropskih vrednosti otklonilo bi u Vojvodini potrebu za teritorijalnom autonomijom na etničkoj osnovi.

Retorika zvaničnog Beograda o izgubljenju teritoriji, imajući u vidu Kosovo, a bez uvažavanja oko dva miliona građana albanske nacionalnosti, realno može da stvori posledičnu reakciju i kod Albanaca u Preševskoj dolini da zahtevaju etničku autonomiju, što bi se najblaže moglo protumačiti kao njihov egzistencijalni protekcionizam.

Zaključak

U Srbiji i Vojvodini ne postoji jedinstveno tumačenje multikulturalizma. Proces stvaranja pravnog okvira za razvoj multikulturalizma je nedovršen, čime je prostor za manipulacije etničkim pitanjima otvoren za potrebe dnevne politike. S obzirom da država Srbija ne razvija u društvu građanske vrednosti, "velikosrpski nacionalizam" direktno utiče na stvaranje takozvanih "manjinskih nacionalizama". Ukoliko se u Srbiji, pa samim tim i u Vojvodini, ne razvije sistem građanskih vrednosti, država bi mogla da uđe u dugoročnu političku, društvenu i teritorijalnu destabilizaciju. Razvoj multikulturalizma, kao sastavnog dela građanskosti u Srbiji i Vojvodini, nesumnjivo može olakšati i proces integracije države u Evropsku uniju.

Gojko MIŠKOVIĆ
„TITANIK“ I „KARPATIJA“

Uprizorenje brodoloma državotvorstva

Osećam veliko lično zadovoljstvo što slušam gospodina Mirka Đorđevića i njegov argumentima bogat i pre svega duboko iskren pristup u razotkrivanju laži kojima je okovan većinski etnikum na prostorima Vojvodine i Srbije. Ja sam verovatno jedan od retkih apostata koji poseduje i čita prokazane knjige, da bih shvatio sa koliko se dramatičnih neistina suočavaju nesrećni građani ove upropašćene zemlje. Kažem to još jednom, veoma sam zahvalan g. Đorđeviću što mi je dao tako nadahnut šlagvort.

Dolazeći iz Sombora i vozeći se putevima Vojvodine, ja bih ovo što želim reći uobličio u nekoliko fragmenata, odnosno tema. Stižem iz grada koji *de facto* to više nije. Već veoma dugo, gotovo 90 godina traju pokušaji da se ospori supranacionalna ideja koju je Vojvodina, od svih delova bivše austrijske imperije, odnosno Austro-Ugarske, najuspešnije prihvatila kao model za budućnost. Ako u gradu, koji nije slučajno odabran da bude ognjište urbanog duha, imate tako necivilizacijske fenomene kao što je podela besplatnog hleba i to tamo gde hleba nikad nije nedostajalo, onda je to nešto što je duboko alarmantno. Ipak, zahvaljujući pojedinačnim otporima koji su se na kraju sabrali u jednu građansku akciju odbrane prava manjine, u kojoj je učestvovao i deo nas ovde prisutnih, možemo reći da ima nade. Ali, nade kopne kada vidite da čak i ova pobednička politička pseudoelita koja se, navodno, izgovara evropeizmom, nije u stanju da

prepozna društvene tokove i nema volje i ne želi da prestane da nas zamajava svojim malim političkim vajdicama.

Želim reći da ja ovo sa čime se mi svakodnevno susrećemo doživljam kao neku vrstu okupacije i *porobljavanja duha i identiteta*, kao pokušaj da se Srbi u Vojvodini po svaku cenu podvedu pod jedan himerički i etnofiletistički pristup koji natura jerarhija Srpske pravoslavne crkve. Putujući na ovaj skup, stigoh i do Srbobrana ili *Sentomaša*, kako su ga nekada nazivali i Srbi iz Vojvodine. Moram reći da ništa ne bi falilo da i taj naziv *Szenttamás* ponovo uđe u paralelnu upotrebu, ali kada se na putu sretnete sa slikama haških pitomaca, uz to garniranih plakatima „Obraza“, pa plakatima radikalnih kandidata, onda je potpuno jasno zašto je na izlazu iz Srbobrana, naziv *Szenttamás* prefarban crnim autolakom.

Sinoć sam gledao jednu, rekao bih tragičnu epizodu duhovnog propadanja vojvođanske RTV. Naime, televizija je prikazala veoma neobičnu rusku seriju u kojoj jarosno-besni ruski *popovi crnorisci* osporavaju i prekrajaju prošlost, odnosno istoriju Vizantije; u tome prepoznajem pokušaj da se *kreira pravoslavna država božija u Rusiji i Srbiji* koja, osim u carstvu ideja, nikada nije postojala. Tu emisiju sam gledao sa sinom i verujte mi da je tinejdžer od 14 godina veoma lako prepoznao gluposti kojima su nas rafalno zasipali sa ekrana. Ovo što sam noćas video je zaista dno malignog intelektualizma koje nam se veoma često natura kao jedina dozvoljena interpretacija prošlosti, ali i budućnosti.

Završiću svoje glasno razmišljanje crnohumornom simbolikom koja bi uskoro mogla da postane deo „manifesta“ o našoj budućnosti, a koja glasi - *Zemun je naš!* Rezultati drugog kruga izbora u Vojvodini vrlo jasno pokazuju da su građani pametniji od bulumente političara i analitičara koji se bave sami sobom. Pribojavam se da ćemo, uz ovu logičnu parolu, imati i situaciju „Titanika“ i „Karpacije“, te da „Karpacija/Vojvodina“, kao spasilac preživelih građana sa *Titanika zvanog Srbija*, neće biti u stanju da ponovi ono što je učinio parobrod „Karpacija“ u slučaju svog slavnog i tragičnog brodolomačkog prethodnika. Takođe mi se čini i da politička volja grupe ljudi koji su se krajem 1918. godine, kao Velika narodna skupština Srba i Bunjevaca slavodobitno i u svečanom raspoloženju okupili u nekadašnjem hotelu „Majer“ u Novom Sadu, neće izdržati probu blisko-budućeg vremena.

Nama će u danima koji dolaze biti potrebno daleko više razuma, realizma i koncilijantnosti nego što ga današnja društvena pseudoelita i u Vojvodini i u Srbiji iskazuje. Mislim da oni i njihovi prethodnici nisu svesni da su tokom celog XX veka posejali jako mnogo vetra, a da oluja tek treba da se desi.

Alpar LOŠONC MULTIKULTURALNOST I POLITIČKA ALHEMIJA

Slušajući uvodno slovo g. Pavela Domonjija, pomislio sam da sam pogrešio dekadu, pomislio sam zapravo da živim dve decenije unazad i to što sad kažem nije nikakva primedba na njegov račun, nego je više dijagnoza postojeće situacije. Naime, ovo što je on iznosio, liči na ponavljanje svega onoga što je razgovarano tokom devedesetih godina. Čovek se, naprosto, mora začuditi kako je moguće da smo posle svih tih silnih i različitih diskursa, uveravanja i pokušaja prosvetavanja, ako hoćete, još uvek na nultoj tački. Jer, recimo, činjenica da je identitet dijaloškog karaktera, da se identitet ne može razumevati po obrascu neke nepatvorene suštine, da identitet uvek nastaje interferencijom, to su, čini mi se, ne samo za mene, nego i za ljude koji sede za ovim stolom, a koji su učestvovali u mnogim bitnim praktičnim radnjama u Srbiji, polazišne tačke. Razgovarati o nama znanim stvarima, ponavljati evidencije je čak nepristojno, to je čak i naše sopstveno potcenjivanje. No u svemu tome, kako sam maločas rekao, ima neke sumorne dijagnoze postojeće situacije. Drugačije rečeno, u repetiranju evidencija se krije naša nemoć. I, vrlo dobro znam da ovo nije sesija posvećena izborima, ali se ne mogu oteti utisku da povodom ovih izbora postoji jedan simbolički momenat koji baca svetlo na naše opšte stanje. Jer, bilo kako da se završi mešetarenje u sklopu postizborne alhemije, jasno je da će jedan od ključnih aktera srpske političke scene biti onaj agens koji je, u devedesetim godinama, zadao mnogo udaraca multikulturalnosti u Vojvodini. Naše političke elite, delovi državnog aparata su u međuvremenu naučili evropski oficijelni jezik multikulturalizma, oni znaju da ponavljaju neke slogane kao papagaji. Na kraju će svi, makar iz pragmatskih razloga, i evropski skrojenog realizma, barem zvanično postati veliki ljubitelji multikulturalnosti. Nemam ništa protiv. Problem je jedino u tome da je multikulturalnosti u Vojvodini nepovratno smanjen demografski supstrat. Različite radnje, da ih sada ne kvalifikujem, u devedesetim itekako su promenile etničku mapu, i na kraju ćemo bezbrižno uživati u evropskoj multikulturalnosti, u strujanju različitih etničkih sadržaja, kuvaćemo receptima različitih etniciteta, samo će akteri nedostajati. To sada ne posmatram kao neku vrstu usputnog elementa, nego kao problem kontinuiteta sa devedesetim godinama. Dragan Prole je, ako se ne varam, u svom izlaganju naznačio da postoji suviše snažan kontinuitet, da nedostaju elementi da tako kažem neophodnog diskontinuiteta između devedesetih godina i dekade koju sada živimo. Ma šta mi govorili o ovom periodu, o konstelaciji posle 2000. godine, postoji jaka tendencija u srpskoj političkoj eliti da se normalizuje, evropeizuje nacionalizam i sve ovo što će se sada dešavati, na simboličkom, ali i na svim drugim nivoima, nekako će, čini mi se,

voditi do tihe rehabilitacije devedesetih godina koje će nam izgledati posle svega ovoga kao nekakav usputni udes. Nevolja je u tome da bi se sećanje nekih ljudi moralo poništiti radi toga. To se može uostalom nazivati i nacionalnim pomirenjem, različitim sintezama i unifikacijama, može se to teleološki stavljati u kontekst evropske integracije, možemo naći različite eufemističke nazive, može se reći da je to povezivanje nacionalizma sa zdravim, evropski intoniranim kapitalizmom u Srbiji, no to ne menja stanje stvari. Pitanje je, dakle, koji deo istine smo spremni žrtvovati radi naših pragmatičkih zamisli. Kako sada stvari stoje, ovaj deo istine je prevelik. I, naravno, stoji ono što je Pavel dobro rekao da su ove naše dvojnosti, kao demokratski i nedemokratski front, demokrate i radikali, nacionalni i nenacionalni, mondijalistički i parohijalni, itd. sve su to krute podele koje *de facto* ne vrede mnogo. One su veštačke granice koje služe tome da se nešto opravdava, ili nekima služi da umiru lošu savest. Veoma su porodne te razlike, a to se, možda, može izgovoriti i na jedan stroži način. U izmirenju sa viškom pragmatičnih tendencija povodom srpske izborne aritmetike, to jest, u kreiranju figure socijalista sa novopečenim nacionalno-evropskim likom, vojvođanska multikulturalnost je prva žrtva. Multikulturalnost je naime iznova podložna udaru sveopšte relativizacije koja će neminovno biti osnažena u Srbiji posle sklapanja novih političkih saveza. Ili, drugačije, multikulturalnost postaje bleđa uspomena na nešto što je nekada valjda postojalo, ili na nešto bi možda moglo da bude.

I vraćam se našim evidencijama. Jer, šta predstavlja izvor multikulturalnosti u Vojvodini? To nije nebitno, no, čudno je da i posle mnogobrojnih naznaka s tim u vezi treba to iznova tematizovati. A izvor multikulturalnosti nije ekonomska migracija koja nam priziva stanje u Zapadnoj Evropi ili u SAD, kako bi to neki hteli. To nije opstajanje nekih domorodaca i posle kolonijalizacije, kao u Kanadi. Radi se o toku istorije, i potpuno razumem zašto je Mirko Đorđević istorijska razmatranja maločas stavio u prvi plan. Istorija jeste izvor multikulturalnosti u Vojvodine, tačnije krivudava putanja istorije koja je dovela ovdašnje etnicitete u kompleks i konflikata i kooperacije. Negirati ovaj izvor, znači ne videti ono što je suštinsko. A kada se govori o istoriji ne misli se ovde na nešto što je antikvarno, naprotiv, istorija je naznaka tendencija povodom koje neprestano moramo iskazivati napor razumevanja. Istorija vojvođanske multikulturalnosti nije nešto efemerno, ona je krucijalni element u krojenju današnje multikulturalnosti.

U pogledu ocene politike multikulturalnosti, ili politike prema multikulturalnosti u Srbiji, stoji, po mojoj oceni, sledeće: u Srbiji je počelo omalovažavanje multikulturalnosti i pre nego što su se Srbija, njene političke ali i intelektualne elite u striktnom smislu te reči, upoznale sa multikulturalizmom.

Ovde je započela simulacija bavljenja sa multikulturalizmima - ne bih mogao doći do kraja sa citiranjem kritike multikulturalnosti u Srbiji, ali se lako mogu izbrojiti studije koje su se iole ozbiljno bavile tim problemom. Dakle, imamo kritiku multikulturalizma u Srbiji i pre nego što smo se, uopšte, susreli sa tim problemom! I to je jedan od razloga zbog čega smo, evo, 2008. godine, još uvek na nultoj tački i moramo razgovarati o elementarnim stvarima. I stoga, teško mogu u sebi nadvladati crv sumnje da su pomenute elite tek u kontekstu zova evropske integracije, i u nadi kvantitativnog povećavanje evropskih resursa koji se mogu deliti, postale iskreni pobornici ominozone multikulturalnosti.

Za mene je inače multikulturalnost pokušaj, barem ukratko rečeno, da se različite etničke grupe učine vidljivim, štaviše da se učine vidljivim pomoću nehijerarhijskog obrasca u javnosti. Multikulturalnost je uvek povezana sa nekom politikom, ona je određena veza između politike i kulture. Ne mogu zamisliti multikulturalnost bez nekih političkih elemenata. Govoriti da to ne treba politizirati, da to treba odvojiti od nekog navodno prljavog politiziranja, kako to svođenje multikulturalnosti na priprosta etnička ispoljavanja sugeriše, to je naivno i ružičasto. Jer, iskustvo pokazuje da bez određene moći dotične etničke zajednice teško se može doći do određenih kulturalnih resursa. Najzad, multikulturalnost je priča koja postoji samo u demokratskom režimu, a u demokratiji postoji moć, konflikti, trka za resursima. Propovedati o tome na plačljiv način o tome ništa ne pomaže. E, sad, reč je i o interkulturalnosti, a ona ionako predstavlja izvor mnogih nesporazuma. Za mene je interkulturalnost svežanj obrazaca ponašanja na nivou svakodnevnog života, to je habitualizacije istih obrazaca, prožimanje istih, zainteresovanost za drugu kulturu, spremnost da se prihvate sadržaji druge kulture i slično. Zaista, to pitanje – koliko se prožimaju različiti obrasci ponašanja, različite kulture na nivou svakodnevnog života – je više stvar sociologije, nego političke organizacije stvarnosti. I ova distinkcija je po meni bitna i to zbog sledećeg razloga: prepoznamo takve situacije i u svetu – odmah ću reći jedan primer – koje dokazuju da u datoj situaciji postoji konsekvantno izvedeni obrazac multikulturalnosti, a da, istovremeno, postoje slabi obrasci interkulturalnosti. Recimo, Švajcarska je dobar primer za to. Mnogi o Švajcarskoj govore kao o zgotovljenoj utopiji u pogledu multikulturalnosti a, istovremeno, mnoge antropološke i kulturološke studije pokazuju slabe kodove u pogledu interkulturalnosti. Jednostavno, postoji snažna indiferentnost spram drugih kultura po ovim istraživanjima. Značaj ove distinkcije je u tome da dobijemo uvid u zadatke koje država ima u ovom pogledu. Očigledno je da ona na mnogo implicitniji način može promovirati multikulturalne sadržaje no interkulturalne, naime, u odnosu na zadnjepomenuto može tek na posredan način nastupati. Znači, multikulturalnost i interkulturalnost mogu da budu u različitim

kombinacijama i o tim bi kombinacijama, čini mi se, i mi ovde, u Vojvodini, morali da razmišljamo.

Da kažem koju reč o iskustvenim tendencijama u Vojvodini. Pomenuću da sam pod uticajem sam jednog istraživanja o kome sam nedavno čitao i očekivao priliku da to komentarišem. Istraživanje je izvedeno, a radi se o učenicima srednjih i osnovnih škola, pod kišobranom Sekretarijata za upravu, propise i nacionalne manjine i Pedagoškog zavoda Vojvodine i u njemu nailazimo na jako interesantne podatke. Ono što je dobro jeste da smo sada suočeni sa protivrečnim tendencijama, za razliku od, recimo, istraživanja sa početka ovog milenijuma kada smo nailazili na izrazito regresivne tendencije. Znači, imamo pozitivne tendencije koje, jednostavno, pokazuju određenu vrstu napretka i – da tako kažem - realizacije nekih rezultata pominjanih multikulturalnih politika na nivou Vojvodine. Recimo, elementi violentnosti su se očigledno smanjili, što bismo trebali pozdraviti, etnička distanca je manja, mladi se posećuju itd.

Međutim, sa druge strane, imate nešto što izuzetno zabrinjava i što bih želeo višestruko da potenciram. Postoje latentni konflikti između učenika, latentni konflikti koji se veoma često aktuelizuju. I ako samo stigao do ove tačke, tada bih želeo da poentiram na još jednoj stvari – mislim da mi mnogo grešimo kada problematiku međunacionalnih odnosa i multikulturalnosti posmatramo nezavisno od drugih tokova u društvu, a te stvari, jednostavno, nisu nezavisne, iako mi pokazujemo sklonost da te stvari razdvajamo. No, da se sada vratim pomenutom primeru i demonstriram na šta mislim. Naime, najveći broj nasilnih konflikata nije interetničkog, nego intraetničkog karaktera. Dakle, najviše tuča i nasilja ima u okviru iste etničke zajednice. Šta to dokazuje? To dokazuje da u ovom društvu postoje kodovi nasilja koji su veoma često latentni, veoma često su skriveni, ali koji u određenim trenucima itekako isplivavaju na površinu. Problem je u tome da ni multikulturalnost nije imuna na takve uticaje.

Na samom kraju, da kažem još jednu stvar. Oduvek sam mislio da u Srbiji, pa samim tim i u Vojvodini, pošto je Vojvodina porozna u pogledu uticaja iz Srbije, istovremeno egzistira nekoliko različitih obrazaca, da u Srbiji i Vojvodini, zapravo, postoji hibridna stvarnost. Ne bih se sada upuštao u razjašnjenje tih obrazaca što ponekad činim, ali više kada pišem, jer se radi o komplikovanim stvarima. Još uvek u mnogim situacijama možemo videti žig onoga što se naziva komunističkim integracionalizmom, dakle, ideološkim razumevanjem multikulturalnosti. Možemo, zatim, videti etnoanarhističke tendencije devedesetih godina, ali i kodove evropeiziranog nacionalizma koji postoje od 2000. na ovamo, koji će se, kako mi se čini, i dalje razvijati sa ovom postizbornom matematikom. I, naravno, stidljivo i neubedljivo, postoje i elementi onoga što nazivamo multikulturalizmom, dakle, onoga što ljudi oko ovog stola ocenjuju na

normativan način. Ko želi da se upozna sa Vojvodinom, mora imati snage da razlikuje ove tendencije.

Snežana ILIĆ

KA EFIKASNIJOJ MANJINSKOJ POLITICI

Profesor Lošonc mi je, kao svaki dobar profesor, dao čak tri šlagvorta, za ono što ću sada reći. Dakle, ja ću, prvo, uzmaći od pristupa multikulturalnosti kao koncepta, kao političkoj teoriji, čemu je najveći deo današnjeg prepodneva bio posvećen, na ovaj ili onaj način. To znači da ću probati, u skladu sa onim čemu sam posvećena, da dam neku vrstu ocene politike multikulturalnosti u Srbiji, odnosno u Vojvodini.

Uvek se može meriti konsekvantnost u formulisanju neke politike, može se meriti, takođe, efikasnost i transparentnost u sprovođenju politika i na to ću se, u kraćim crtama, usredsrediti. To je taj drugi šlagvort, koji mi je profesor Lošonc ponudio, naime, davanje ocena neke politike, misleći pri tome na nešto drugo, ali ja ću to svesti na jednu praktičnu ravan. Na to se nadovezuje i treći šlagvort, krhkost Vojvodine, poroznost granica Vojvodine spram šireg državnog okvira, spram Srbije kao celine. U vezi sa tim može se odmah reći da se većina problema, odnosno manjkavosti, koji karakterišu provođenje manjinske politike, politika multikulturalnosti, generiše sa centralnog nivoa i izvozi u Vojvodinu.

Što se same Vojvodine tiče, po ko zna koji put treba naglasiti da postoji veliki disparitet u zaokruženosti i efikasnosti sprovođenja manjinske politike između Vojvodine i ostatka Srbije. Taj je disparitet uočljiv u svakom pogledu. Sebi za dušu, jer sam germanistica po obrazovanju, a vama, nadam se, to neće biti dosadno, citiraću i na ovu temu inspirativnog Getea, koji pre više od dve stotine godina beleži: "Tolerancija kao takva može biti samo prolazno nastrojenje, ono mora prerasti u priznavanje, jer trpljenje je, ustvari, vredanje!"... I kaže na kraju Gete: „Prava liberalnost je u priznavanju!“ Dakle, u osnovi svake ozbiljnije politike multikulturalnosti, mora počivati priznavanje, poštovanje identiteta, u ovom slučaju kolektivnog identiteta i iz njega proizilazećih prava, specifičnih manjinskih prava.

Ja ću ovo polje multikulturalnosti, da tako kažem, obdelavati sa čisto praktične strane, a to znači, pristupiću politici multikulturalnosti tako što ću pokušati da prikažem njeno sprovođenje na četiri ravni: na političkoj, zakonodavnoj, krivično-pravnoj i na institucionalnoj ravni. Mereći efekte na svim ovim ravnima i stepen ozbiljnosti na svim ovim ravnima, ustvari, može se dati jedna opšta ocenu o tome koliko je sama država, država koja formuliše i sprovodi

manjinsku politiku, iskreno zaniteresovani, benevolentni menadžer tih kulturnih razlika.

Kako to izgleda posmatrano na ove četiri ravni?

Politička ravan manjinske politike bila bi, ono što smo više puta pomenuli, stvaranje ambijenta, gde su manjine partneri državi, a ne nekakav teret. Dobra ilustracija toga može biti, u više navrata izrečen, komentar direktora Zavoda za izdavanje udžbenika, koji kaže: „Mi silne pare gubimo na štampanje manjinskih udžbenika!“ Kao da je profitabilnost vrhovni kriterijum u obrazovanju na manjinskim jezicima! U javnosti, znači, imamo i prečesto prisutno tretiranje manjina kao posebnog troška i opterećenja za državu. Onda, kad već govorim o manjinama kao partnerima države, pogledajmo u kojoj meri predstavnici manjina saodlučuju u donošenju odluka. Vi nemate predstavnike manjina u mnogim telima – Radiodifuzna agencija, Nacionalni prosvetni savet... Odluke, bitne za manjinsku populaciju, donose se bez njihovog učešća, bez mogućnosti uticaja svakog trećeg stanovnika Vojvodine, odnosno svakog petog stanovnika Srbije. A što se tiče kampanja za afirmaciju tolerancije, međunacionalne tolerancije, o čemu je govorio i dr Korhec, ne sme se smetnuti s uma da su javnomnjenjske kampanje, ipak, kratkog daha i efekta. To se pitanje dugoročnije rešava tako što se određeni sadržaji sistematski uključuju u obrazovni, informativni, kulturni podsistem, tamo pronalaze svoje opravdano mesto i opstajavaju kroz generacije.

Neću se mnogo zadržavati na onome što svi znamo – na zakonodavnoj ravni imamo potpuno nedovršenu priču, nedovršen zakonski okvir, odnosno nepotpun zakonski osnov za manjinsku politiku. I u poslednjem, najsvežijem izveštaju Saveta Evrope iz februara ove godine, opet se na prvo mesto stavlja nepostojanje zakona o nacionalnim savetima. Dakle, stoji već godinama unazad ono što je profesor Lošonc lepo rekao „... kao da je devedeset i neka...“, pa kada govorimo o zakonodavnoj ravni manjinske politike, to isto smo već govorili i 2005, i 2006, 2007, pa evo, i sada, 2008. I tako dolazimo u situaciju da se čudimo u aprilu ove godine, uoči izbora, precizno govoreći 8. aprila, kada je Ustavni sud presudio da manjinske liste za izlazak na izbore moraju prikupiti jednak broj potpisa koliko i liste većinskih stranaka, a pri tome se zaboravlja da je godinama unazad propušteno da se izmeni Zakon o izboru narodnih poslanika. Dakle, ne rešavajući zakonski ovo pitanje, država, odnosno njeno najviše zakonodavno telo, poslala je jasan signal da problemu političkog predstavljanja manjina pristupa pre svega vođena stranačkim kalkulacijama, a ne zakonski zaokruženo i dugoročno.

Pogledajmo sada krivično-pravnu ravan sprovođenje manjinske politike. Pođimo od najjednostavnijeg: statistika primene člana 317. po sadašnjem krivičnom zakoniku, odnosno člana, koji sankcioniše širenje rasne, verske i međunacionalne mržnje. Ta vrsta statistike mogla bi biti fini pokazatelj koliko

ozbiljno država pristupa prevenciji i kažnjavanju etnički motivisanog nasilja. Kao prvo, državni organi nemaju jedinstvenu, zaokruženu evidenciju incidenata usmerenih protiv etničkih manjina, a isto važi i za verske manjine. Država kaže: bilo je 60 napada na pripadnike i imovinu verskih manjina.... Po našoj evidenciji bilo je između 150 i 200 napada na imovinu i na ljude iz manjih verskih zajednica. Na to se nadovezuje blago sankcionisanje takvih krivičnih dela. Na primer, baci se „molotovljev koktel“ na adventistički molitveni dom u Somboru, noću, u spavaću sobu sveštenika i njegove porodice i to bude kvalifikovano kao „oštećenje tuđe stvari“. Dakle, poseže se, nedopustivo i neoprostivo, za najblažom kvalifikacijom u krivičnom zakonodavstvu. Naravno, rezultat toga jeste i osećanje tih ljudi da su građani drugog reda, građani bez zaštite države i kao takvi izloženi nevoljama i nasilju, koje se ne kažnjava. Takođe, sistem propušta da potpuno i na vreme informiše javnost o etnički ili verski motivisanim incidentima i njihovom sankcionisanju i na taj način ne šalje jednoznačne, ohrabrujuće signale prema bilo kome, ko je ugrožen.

I na kraju, sprovođenje manjinske politike posmatrano na institucionalnoj ravni pruža jednu poprilično sumornu sliku, rekla bih. U više navrata već i od strane Saveta Evrope i od svih organizacija i ljudi, koji se na bilo koji način bave manjinskom problematikom je rečeno da je ključna institucija, kakva je služba za ljudska i manjinska prava, nedopustivo politički i institucionalno slaba. Savet Evrope to u svom poslednjem dokumentu, koji se tiče Srbije, opet naglašava. Ova vladina agencija ne radi gotovo ništa, što spada u njenu nadležnost. Ona bi trebala da inicira promene zakona. Ona ih ne inicira. Ona bi trebala da na različite načine reaguje kada su ugrožena ljudska i manjinska prava. Ona ne reaguje. Služba bi trebalo da radi na osnaživanju tela manjinskih samouprava, odnosno, nacionalnih saveta, ali i državnih tela nadležnih za ljudska i manjinska prava. Ona to ne radi. Njihov rad je obavijen velom tajne, nema sajta, nema oglašavanja u javnosti povodom različitih stvari, recimo, ovo je bio dobar povod u aprilu mesecu, kada je Ustavni sud doneo takvo rešenje! Ništa! Petar Lađević je vidljiv u javnosti samo kada s pojavljuje na specifično romskim hepeninzima, da tako kažem, u Dekadi Roma. Pokrajinska administracija je zaista više senzibilisana za ozbiljniji pristup sprovođenju multikulturalnih politika, postoje zdrave inicijative, postoje kontinuirani naponi u skladu sa visokim standardima. Ipak, i u Vojvodini se neke stvari ne rade baš krajnje promišljeno, odnosno rade se u nekoj političkoj kombinatorici kratkog daha. Setimo se, pre godinu dana, u maju 2007, bilo je reči da će se uvesti garantovana mesta za manjine u pokrajinskom parlamentu, da će se uvesti dvodomni parlament, da će Skupština APV u junu 2007. menjati izborne propise u Vojvodini i i tako dalje – to je bilo aktuelno kao priča nekoliko sedmica, zatim je sve zamrlo.... Zatim, pre dve godine je oformljeno jedno novo telo koje se

zove Pokrajinski savet za nacionalne manjine. Taj Savet je zamišljen kao pandan republičkom Savetu za nacionalne manjine, činili bi ga, kao i republički, predsednik vlade, ministri odnosno sekretari određenih resornih sekretarijata i predstavnici svih manjinskih saveta, a trebalo bi da radi na koordinaciji svih vođanskih nacionalnih saveta i pokrajinskih organa. I šta je rezultat toga? Pa, nekog većeg i vidljivijeg rezultata nema! Tačnije, održana je konstitutivna sednica, i koliko znam, još jedna sednica, s tim što je u odluci o osnivanju zacrtano da se Savet sastaje tromesečno.

Dakle, na papiru postoje mnoge stvari, a u zbilji imamo od strane stručne javnosti nedovoljno ozbiljnu, neveliku recepciju multikulturalne teorije i od strane države nedovoljno iskreno i nedovoljno promišljeno formulisanje i sprovođenje multikulturalne politike. Mada, ako ćemo govoriti iskreno, posmatrano u širem kontekstu, nije samo u priči o manjinama država nedosledna, i neefikasna, i inertna. To važi i za mnoge druge stvari. Ako pogledate, na primer, kako se rešava pitanje nadležnosti lokalnih samouprava, pa, ni tu ništa nije sjajno i tu godinama vlada neko nedefinisano stanje.

U suštini, ono što je bila namera ovakvog pristupa današnjoj temi jeste da ukažem da postoje relativno jasni i precizni parametri za merenje efikasnosti u sprovođenju multikulturalne politike. To znači da se nedostaci i propusti mogu jasno definisati, a zatim i otklanjati i nadoknaditi. Ali ne ovim ritmom i brzinom, kako je to do sada rađeno! Zašto sada uvodim i faktor vremena? Zato što nas demografi upozoravaju da je na delu odumiranje manjina. I to uverljivo dokumentuju demografskim trendovima manjinske populacije između dva poslednja popisa stanovništva. Dakle, sada je već, praktično, trka sa vremenom. Ako nastavimo ovim tempom, kroz nekoliko decenija ćemo, verovatno, imati divnu, efikasnu manjinsku politiku, ali „konzumenata“, dakle, onih koji će uživati benefite takvih politika, biće sve manje i manje. Odnosno, biće ih jako malo! Step en ozbiljnosti manjinske politike biće obrnuto srazmeran demografskim performansama njenih konzumenata.

Biće to male manjine, ali jako zadovoljne.

Duško RADOSAVLJEVIĆ **NEDOSTATAK POLITIČKE VOLJE**

Ovde je neko pominjao da stalno pričamo o multikulturalizmu, a pre toga nismo pričali o postojanju elementarne, kulture na ovim prostorima, odnosno, političke kulture. A, zašto to kažem? Mi svake godine i svake nove izbore dočekamo sa velikom nadom, a posle toga ispadne da smo debelo povučeni za

uši, nakon toga se čudimo i stalno smo zadovoljni, kao, nekom linijom malih, sitnih koraka koje smo postigli na izborima. Onda nam kao, nešto bude krivo, a zašto nam je krivo kad smo unapred znali da će nam biti krivo!? Znači, ove godine se nosi žuto, ofarbali smo se u žuto, dali smo jednoj političkoj opciji vrlo, vrlo veliko poverenje, koje ona, naravno, neće – više puta je to pokazala – opravdati. Šta sad to znači? Kako možemo da pričamo o multikulturalizmu u Vojvodini, kada vodeća politička opcija u Vojvodini i šire, nikad nije rekla da je multikulturalizam njeno opredeljenje, to nije potvrdila kao nosilac političkih mandata u skupštini i izvršnoj vlasti, niti je to pokušala da ostvari. Pitanje za razmišljanje - kako neko može biti građanska stranka i imati partijsku slavu jedne verske zajednice. Ta priča – svi smo mi pomalo demokrate, samo što mi imamo slavu „svetog Đorđa“, ne pije mi vodu; možda bi kao "socijaldemokratska partija" i članovi Socijalističke internacionale bili ubedljiviji da su uzeli slavu Svetog Josipa radnika, pa da im verujem, pa da obeležavaju 1. maj, pa i nekako da kažemo, OK.

Šta je ovde problem? Šta je stvarno ovde problem? Da se mi više ne igramo, *mainstream* srpske političke scene, a ja uvek zlobno kažem kakav *stream* takav i *main*, uopšte ne veruje u multikulturalizam. A, multikulturalizam bih ja preveo u lepo, fino, odgovorno ponašanje. Znaju oni, ako hoće da naprave državu, lepu, finu i odgovornu, da sve to moraju staviti, jer ta fina, odgovorna država jeste i red ljudskih prava, i red demokratskih institucija, i red tržišnih institucija, i sve živo. Ko će napraviti veliki politički profit, ko će napraviti veliki ekonomski profit, ko će napraviti bilo koju vrstu profita, ako će se odgovorno ponašati. Zamislite da napravimo vrlo odgovornu državu i da nam bude dosadno k'o Šveđanima! Pa, vi znate da se generacije vraćaju sa Zapada i kažu: tamo je dosadno! Zamisli, tamo voz dolazi na vreme, „okrugli astali“ počinju na vreme, pozorište počinje, ..., ma, sve počinje na vreme. Bio sam sad u Češkoj, iznenadio se, idu tramvaji na kompjuter, nešto, ... nema te vrste neizvesnosti! Nema našeg tipičnog objašnjenja, zakasnio sam 15 minuta, čekao autobus, prevoz, ... Nama javne ličnosti, profesori dođu i kažu nema u Evropi kreativnosti, nema tamo "životnih sokova", stvaranja nekog života, znaš nema borbe sa svakonevnim nekim problemima, tih izazova, ono, da l' će biti danas benzina, ulja, šećera u prahu, ono čime mi "oštrimo duh", misleći da se život sastoji u savladavanju tih, u osnovi trivijalnih stvari ...

To je ta priča, mi stalno imamo utisak da će se nešto promeniti samo od sebe, a onda dođemo do toga da nosioci političkih mandata, onih najviših, i opet oni kojima mi s pravom dajemo svake godine neko svoje poverenje, bivaju izabrani sa obrazloženjem: pa, bolje ovaj nego ovaj! Bez pozitivnog program! Pa, znate, i meni se čini da je Boris lepši od Tome, ne moram danas da obrazlažem svoje poimanje estetike, ali ja postavljam pitanje - šta mi imamo 4 godine od toga,

da li je predsednik Republike multikulturalizam sprovodio na delu!? Nije! Šta se dešava? Kako je Demokratska stranka rešila problem, političkog angažovanja nacionalnih zajednica u Vojvodini? Tako što je uzela po jednog „manjinca“ i rekla: Ti ćeš biti moj kandidat za poslanika! I onda „manjinci“, nisu oni ljudi politički nepismeni, kažu: "Bolje da glasam za A.T. ili ne znam koga, nego da glasam za listu bez ijednog moga“, jer bolje je A.T. nego N.N. i onda mi glasamo. Onda ga pitamo: "Šta si ti uradio za 4 godine? Šta si ti uradio za te godine što tamo radiš?" Ništa!!! Šta si ti uradio brate pravoslavni, ili ne znam ni ja, koje vere, boje i nacije, tamo u Skupštini? Ništa! Osim mesečnog pražnjenja one blagajne u Skupštini, i osim što si možda dobio neke sedeće bolesti tamo, od onih tvrdih klupa i tako dalje. I onda mi pričamo jednu priču o tome da politička situacija, ne da se usložnjava, nego opet će doći neki izbori, opet će neko reći da je žuto lepše nego plavo, što i po meni, iako nije lepše, ali je korisnije glasati, opet ćemo doći u situaciju da kažemo: nisu ovo izbori na kojima se glasa o karakteru Vojvodine nego o karakteru Srbije - pa, koliko godina glasamo o karakteru Srbije? Da li bi srpska politička scena trebalo već jednom da pokrene neku drugu priču, barem da od sutra budemo normalni ljudi!? Videli ste kako kažu u Beogradu – ta vaša sklonost za autonomiju, nije ona bila izražena na ovim izborima! Pa naravno da nije, kada vodeće političke partije u Srbiji nikako da se odreknu Miloševićeve postavke Srbije, kao autarhične i ksenofobične zemlje, koja bi stidljivo da se približi Evropi, ali da ne preuzme njene vrednosti. A, tu već spada decentralizacija, autonomija Vojvodine, multikulturalizam, ... Sad je red da se odgovori na pitanje - da li je bilo Vojvodine na izborima? Ako su se partije proevropskog bloka istinski zalagale za Evropu, onda jeste, ako su samo fingirale, imamo problem. Ali, to stalno i pričam, istinsko rešavanje svih ovih problema počinje kredibilno utvrđenom politikom stvarnih činilaca na političkoj sceni - prvenstveno partija pro-evropskog bloka.

Srpska politička oligarhija je pretvorila državu u dvopartijski sistem: ovi su ružni, mi smo dobri! I nema tu preliva. A, kako će ti dobri već jednom da ostvare taj multikulturalizam, to nije pitanje! I stvarno – i ja se hvatam na tu logiku, i meni je lepše glasti za ovog – iako nisam baš tako glasao, ja sam za neke druge glasao, ali opet se hvataš na tu logiku! Hajde da ne glasamo za Čedu, upropastićemo glasove, to je bilo zanimljivo! Ajde nemoj glasati za SVM - ja sam dobio direktno pitanje, pošto sam radio nešto oko kampanje Ištvana Pastora, od visokog funkcionera Demokratske stranke: "Jesi li to radio za pare?" Odgovorio sam negativno, sa stavom da sam to radio zato što je Pastor najjači politički kandidat. On se, čovek, prekrstio i otišao! Kaže: "Pa, on je Mađar!" Pa, hoćeš ti da kažeš da je tvoj kandidat politički jači? Nije mi rekao da jeste – pa da se mi malo svađamo, nego je on rekao: „A, kako to da glasaš za ... " Pa, i sam predsednik Republike se

čudio, otkud to da mađarska koalicija ima kandidata za predsednika države! U Srbiji, državi koja je nekad tepala sebi da je građanska. E, sad, sa druge strane, zašto sam ovo toliko pričao? Mene je porazila činjenica da predsednik Republike, u svojstvu lidera stranke pobednika izbora, kaže, „idemo u istorijsko pomirenje“! E, sad ja moram da pitam - s kime se to mirimo? I sad multikulturalci dolaze na neku moju, eto, temu, zbog čega se došlo ovde. S kim da se mirimo? Sa partijom koja ni dan danas ne može da kaže, da osudi zločin učinjen baš prema ... iz, da tako kažem, šovinističkih razloga. Partija koja nijednog trenutka nije dala nekakav smisleni odgovor tipa: gde se nađe 485 leševa, 15 kilometara od centra Beograda? Da li je to bio doprinos multikulturalizmu? Da li je to doprinos partije koja je bombardovala Vukovar, recimo, iz mog rodnog Šida? Valjda će jednog dana doći i novinari da napišu nešto o tome kako je nestalo, odjednom, 5 od 7 hiljada Hrvata iz okoline Šida. E, sad, dođe nama lider „sviju Srbalja“ demokratskih i kaže: „idemo u istorijsko pomirenje“. S kim? S čim? Sa Ivicom „plemenitim“ Dačićem?! Zamislite velikog ktitora srpskog multikulturalizma Dragana Markovića Palmu, koji svojim habitusom to potvrđuje... I, mogli bi ovako dugo i naširoko... Elem, evropske Srbije, kao što već rekoh, nema bez decentralizacije, multikulturalizma, zaštite ljudskih i manjinskih prava, bez standarda... Da li to znači da Srbija nema šanse za to? Ne, samo mora već jednom, a tu je uloga određenih partija nezaobilazna, to da prelomi i počne da živi "kao sav ostali svet!" Prvenstveno onaj iz Evrope, mislim.

Antal BOZOKI

VOJVOĐANSKI IDENTITET KAO POLITIČKO PITANJE

Želeo bih da iznesem nekoliko svojih refleksija o onome o čemu danas za ovim okruglim stolom raspravljamo.

Pošto je pomenut vojvođanski identitet, želeo bih da kažem da ova vrsta identiteta nije samo „akademska tema“ i da se ne pominje samo u „učenicima knjigama“, kako je ovde rečeno, nego da se o njemu govori i u najvišim političkim telima Evropske unije i Saveta Evrope. To znači, dakle, da pitanje vojvođanskog identiteta, a sa njim u vezi i pitanje Vojvodine i njene autonomije, nije samo akademsko pitanje, nego je i političko pitanje, o kojem se razgovara i u Evropi, a čini mi se da mi to često zaboravljamo - i što ima i međunarodnopravne implikacije.

Želeo bih, stoga, da vas podsetim na, recimo, tri-četiri dokumenta u vezi sa ovom temom:

Prvi je dokument Evropskog parlamenta, od 16. septembra 2004 godine, u vezi sa uznemiravanjem nacionalnih manjina u Vojvodini [P6_TA(2000)0016], koji

je objavljen u službenom listu Evropske unije (C 140E/163). U ovom dokumentu Evropski parlament „izražava ozbiljnu zabrinutost za ponovljeno kršenje ljudskih prava u pokrajini Vojvodini“ i „naglašava potrebu preduzimanja hitnih i efikasnih mera, kako slični događaji ne bi ostali bez posledica, odnosno radi njihovog sprečavanja u buduće“.

Drugi je dokument Saveta Evrope od 29. septembra 2005. godine (dokument HLC140.E), koji sadrži stavove o očuvanju višenacionalnog karaktera Vojvodine, odnosno o temi o kojoj mi danas razgovaramo. Ovaj dokument, u tački 6, poziva organe tadašnje Državne zajednice Republike Srbije i Crne Gore „da Vojvodini vrate autonomiju – koju je uživala do 1990. godine“ –, zatim, „da uspostave stvarne nadležnosti regionalnog parlamenta u Vojvodini, omogućavajući na taj način regionalnom parlamentu izradu odgovarajuće politike u ovoj višenacionalnoj regiji“.

Treći dokument usvojen je u Evropskom parlamentu 25. oktobra 2007. godine i sadrži preporuke Evropskom savetu, a tiče se odnosa Srbije i Evropske unije. Ovaj dokument je malo opširniji i sadrži 49 tačaka, u kojima je sažeto sve ono što Evropa očekuje od Srbije u procesu približavanja evropskim integracijama. U tački 32. organi Srbije pozivaju se da „preduzmu dalje mere u pravcu unapređenja razvoja nacionalnih manjina u višenacionalnoj Vojvodini i njihovog mirnog zajedničkog života, kako i da obezbede da policija, javna tužilaštva, sudovi i drugi organi vlasti sa etničkog stanovišta postupaju neutralno“. Osim toga, poziva organe vlasti Srbije da, „radi izgradivanja odgovarajućeg poverenja stanovništva prema ovim institucijama, obezbede da se etnički sastav na odgovarajući način odražava u strukturi zaposlenih u ovim organima“.

Tome treba dodati četvrti dokument, a to je izveštaj radnog tela Saveta Evrope za borbu protiv rasizma (ECRI), od 14. decembra 2007. godine, koji je objavljen 29. aprila 2008. godine, da je „u Srbiji još prisutna pojava stvaranja klime protiv nacionalnih manjina, koju – između ostalih – podstiču i političari i pojedini mediji“. Izveštaj podstiče rukovodstvo Srbije da „ukaže veću pažnju delima na rasističkim osnovama i da pokrene takvu informativnu kampanju, koja će doprineti boljem međusobnom upoznavanju i razumevanju različitih grupa“.

Pitam vas, a možemo se i svi zajedno upitati da li se, uopšte, radi na oživotvorenju ovih stavova evropskih institucija i šta se, zapravo, radi u Srbiji, osim što se razgovara o nestabilnoj političkoj situaciji. Pri tome, treba imati u vidu da evropske institucije verovatno nisu donele ova dokumenta samo zbog toga da se objave u službenom glasniku. Svakako nisu, jer u Evropi postoje i ljudi i institucije koje se brinu o tome kako se dokumenti i politički stavovi ostvaruju.

Imam utisak da se temi o kojoj danas razgovaramo još uvek najčešće pristupa sa teorijskih pozicija, a ne i sa stanovišta prakse - kako se multikulturalnost ostvaruje u praksi. Moram priznati da nisam video nijedno konkretno istraživanje na ovu temu. O ovoj temi se, naravno, može i treba razgovarati i teorijski, ali ja sam više za to da razgovaramo o tome kako se ovo pitanje ostvaruje u praksi. Dakle, naši okrugli stolovi trebalo bi da imaju dva dela, osim teorijskog i praktički deo, kako bismo videli kako se neke stvari ostavaruju u neposrednoj praksi.

To je potrebno i zbog toga, što u glavama nekih ljudi još uvek neke stvari nisu u potpunosti razjašnjene. Neki pod multikulturalnošću razumeju nešto opasno, nešto što je upereno protiv nacionalnih manjina, dok, s druge strane, ima i onih koji zagovaraju okretanje sebi i svojoj naciji, što bi vodilo getoizaciji nacionalnih manjina. S tim u vezi, treba jasno reći da u Vojvodini i dalje postoji i nepoverenje između nacionalnih zajednica, koje potiče iz devedesetih godina XX veka. Mislim da mi takve stvari ne bismo smeli da prećutimo. Biće potrebno dosta vremena da se to nepoverenje prevaziđe, neki kažu da će trebati duplo više vremena od onog koje je bilo potrebno za stvaranje nepoverenja.

Naši političari se često hvale – posebno pred gostima iz inostranstva – time kako u Vojvodini živi veliki broj nacionalnih manjina, neki kažu, pripadnika 26, a neki 29 nacija. Uprkos tome, mi u Vojvodini nemamo ni jednu zvaničnu instituciju koja bi se bavila tim interkulturalnim, multikulturalnim, odnosno međuetničkim odnosima. Nema, čak, nijedne zvanične institucije koja bi se na stručnim i naučnim osnovama bavila proučavanjem razvoja međunacionalnih odnosa, problema koji u tim odnosima nastaju, implementacijom međunarodnih ugovora u ovoj oblasti, itd.

Dakle, kada govorimo o multikulturalnosti situacija nije idilična, kao što smo danas ovde imali priliku da čujemo od političara, ili smo mogli zaključiti na osnovu nekih uvodnih izlaganja. Lično smatram da se na ovom planu moglo učiniti mnogo više i da se nije učinilo sve što se moglo.

Po mom mišljenju, svaki ozbiljan razgovor o multikulturalnosti, ili o bilo kojoj drugoj temi, mora uključivati razne perspektive, pa i one koje se tiču analogije i komparacije. Svako upoređivanje stanja i podataka je dragoceno, jer doprinosi potpunijem uvidu. Nije dovoljno reći, na primer, da imamo, ne znam koje i koliko novih institucija, nego treba reći, da li su takve institucije postojale ranije ili nisu. Primera radi, svakako je značajno otvaranje dve srednje škole na mađarskom jeziku u Vojvodini, koje su ovde spomenute, ali treba reći da li je to više u odnosu na ono što smo imali ranije, ili nije. Ja ne znam odgovor na ovo pitanje. Mislim da nemamo mnogo razloga da se posebno hvalimo time da imamo dve nove škole! To je, po mom sudu, sasvim normalna stvar i to nije zasluga

nekog organa vlasti. Pripadnici nacionalnih manjina imaju, kao što znate, pravo na školovanje na svom maternjem jeziku.

Kada sam već spomenuo škole, mislim da treba zaista ozbiljno da razgovaramo o tome koliko škola i školski udžbenici doprinose višenacionalnosti, multikulturalnosti i razvoju međunacionalnih odnosa. Da li je i na ovom planu učinjeno sve što je moglo biti učinjeno? Ja mislim da nije i da je potrebno napraviti ozbiljnu analizu sadržaja naših udžbenika. Znam da ima dosta primedbi, posebno na udžbenike istorije. Napominjem da nisam stručnjak u ovoj oblasti, ali, čujem da se u udžbenicima ne vodi dovoljno računa o specifičnostima Vojvodine. Ako je to tačno, zašto se, onda, čudimo što deca ne znaju dovoljno o istoriji drugih nacija čiji su pripadnici njihovi vršnjaci, školski drugovi. Osim toga, u Vojvodini je, ukidanjem učenja jezika društvene sredine, napravljena kardinalna greška. Potrebno je ponovno i hitno uvođenje učenja ovog jezika, jer bez znanja jezika, kao *condito sine qua non* za međusobnu komunikaciju, izlišno je govoriti o svakoj multikulturalnosti.

Ponoviću još jednom, kada govorimo o multikulturalnosti udžbenici su od prvorazrednog značaja, kao i učenje jezika. To je od ključne važnosti za međusobno upoznavanje mladih ljudi. Snežana Ilić je govorila o tome, šta organi Srbije nisu učinili, a trebali su da učine na ovom planu.

Na kraju, predlažem da se u Helsinškom odboru o svemu tome napravi analiza, jer organi vlasti, ili nisu u stanju, ili ne žele iz nekih razloga da se time bave. Ovaj dokument bi trebao da sadrži i analizu primene dokumenta Saveta Evrope Evropskog parlamenta, kako bi smo videli, ne samo gde smo, nego i da bismo naterali organe vlasti da efikasnije deluju.

Naime, ako organi vlasti ne ispunjavaju svoje obaveze to ozbiljno dovodi u pitanje kredibilitet države. Pri tome, ne treba ništa izmišljati, jer postoje zahtevi Evrope i međunarodne zajednice. Naša je obaveza, nas koji delujemo u sferi civilnog društva i prisutni smo u javnosti, da podsetimo zvanične organe da rade ono što im je posao. Bez uključivanja u analizu i ovih aspekata, nemoguće je ozbiljno razgovarati o multikulturalnosti.

Danica STEFANOVIĆ **O MULTIKULTURALNOSTI**

Kada se o ovom, tako životnom pitanju za prostor Vojvodine govori, najčešće se govori sa visoko teorijskog i naučnog ugla posmatranja. Tada se o pojmu multikulturalizma stiče utisak kao o nečemu što je u knjigama te da je iz

tog razloga važno o tome razgovarati, a ne zbog toga što je to život na ulicama, u kućama, školi, trgovima... kao o nečemu što je tako direktno vezano za život.

Nikako ne želim kazati kako ovaj naučni ugao posmatranja multikulturalnosti nije bitan. Naprotiv, izuzetno je važan, ali je isto toliko važan i životni pristup. Jer, multikulturalizam je stanje življenja u zajednicama čiji je sastav etno, kulturološki i jezički različit.

Ja zato o ovom pitanju govorim iz života i iz onog ugla koji je meni blizak.

A to je moj odnos prema komšijama, kolegama, prijateljima i svima onima nepoznatima koji su drugačiji od mene ili sam ja drugačija od njih. I iz tog razloga postavljam i sebi i vama pitanje šta je zapravo multikulturalizam? Da li ova reč, koja sasvim lepo zvuči, znači suživot? Da li znači živeti zajedno ili nešto treće? A ako to znači, a znači sigurno, onda odmah postavljam pitanje kako živeti zajedno?

I upravo tome želim da dam mali prilog koji je bez pretenzija i predstavlja samo pogled na ovo pitanje iz mog ugla.

Zapravo o ovom pitanju (nikako ne želim reći problemu) ponovo po ko zna koji put raspravljamo i po ko zna koji put uspostavljamo "dobre" međunacionalne odnose. To samo znači, da je praksa u proteklih petnaestak godina (ili, da li samo petnaestak godina jer šta bi sa pričom o bratsvu i jedinstvu) ostavila ozbiljni trag i da svi ponovo moramo sa mnogo dobre volje, mnogo truda i strpljenja, mnogo tolerancije dosta ulagati da bi ispravljali ono što je režim devedesetih godina nazivao "dobrim ili stabilnim" međunacionalnim odnosima.

A multikulturalnost i dobri odnosi sa komšijama ne mogu se veštački uspostavljati. Ne mogu biti jednosmerni. Sistem zakonskih mera koje uspostavlja država su osnova iz koje se stvara mogućnost izgradnje jednog normalnog stanja i potvrde nacionalne različitosti.

Potrebe da se konačno izgradi društvo u kome će se poštovati osnovna ljudska prava i time dati dobra osnova i za trasiranje dobrih međunacionalnih odnosa. Da ne bismo počeli da umesto o multikulturalizmu govorimo o multinacionalizmu.

Mislim da u ovom izuzetno složenom pitanju treba krenuti od toga kako građanin u našoj zemlji ili regiji koja se zove Vojvodina o tome razmišlja. Koji je stav građanina, koje su njegove potrebe i pomalo ići u susret tome. Istražiti mogućnosti građanina Srbina, građanina Mađara, građanina Slovaka i svih drugih građana i njihovu spremnost za integracione procese. Ili kako građanin doživljava taj fenomen koji se zove "živeti zajedno".

U projektu *Multiplikacija – Živeti tolerantno* istražujemo upravo taj deo razmišljanja građana u osam gradova Vojvodine i učimo se razmišljanju da je vrednost i simbol vojvođanskog podneblja civilizovanost i tolerancija. To daje dobar osnov za kvalitetan novi početak.

Ako prihvatamo da je civilizovanost i tolerancija vrednost i simbol našeg, vojvođanskog područja moguće je da se krene u pokušaj uspostavljanja novog oblika dijaloga među ljudima koji pripadaju različitim entitetima. Uspostavljanjem novog dijaloga zapravo se uspostavlja komunikacija između ljudi različitih kulturnih, lingvističkih ili konfesionalnih grupa. Uspostavljanjem komunikacije između različitosti stvara se mogućnost ozbiljnog osvešćivanja onoga što zovemo građansko nasleđe i nasleđe različitosti. Ali različitosti kao prednosti, a ne kao kočnice ili razdvajanja.

Ono što nas možda razlikuje od drugih u ovom projektu je to što pitanju multikulturalnosti prilazimo sa pozicija građana, a ne pripadnosti većinskoj ili manjinskoj grupi. I to sa pozicije građanina koji svoju različitost nosi kao prednost i vrednost, kao svoje bogatstvo a ne kao teret. I mislim da je tu ključ naše uspešnosti ali i upornosti u realizaciji ovog projekta. Naravno da je ovakav pristup, alternativni pristup, isto toliko koliko je i nevladin sektor, kome ja pripadam, alternativni pogled na svet. Ali možda baš zato što u toj vrsti pristupa nismo opterećeni različitim vrstama predrasuda mi možemo oko sebe da okupimo različite individualnosti, grupe - vrlo stručne, kvalitetne, kreativne ljude iz svih nacionalnih grupa i da vrlo profesionalno ostvarujemo svoj alternativni pristup.

Zašto je to tako lako kod nas u nevladinom sektoru? Možda samo zato što ljudi nisu opterećeni svojim nacionom i što bez te vrste opterećenja mogu da pokažu svoju vrednost kao ljudi, kao stručnjaci, umetnici, muzičari, profesori... Dakle, u identifikaciji pojedinca odgovor na pitanje ko sam nije ono naučeno/stečeno - Srbin, Mađar ili neko treći, već slikar, profesor, Novosadjanin i sl.

U tome mi se čini da i dalje ostaje pitanje komunikacije među ljudima kao osnovna kopča našeg rada. A, kako uspostaviti komunikaciju. Da se vratim na početak - na pitanje šta znači pojam multikulturalnosti koji sadrži i faktor komunikacije. Ako to znači suživot građana različitih etničkih, kulturoloških ili lingvističkih karakteristika, onda bi morao nositi i poruku prožimanja. A mi danas kao stvarnost imamo male, tople vojvođanske gradove kao Bečej, Temerin, Suboticu... gde se taj suživot odvija na istom geografskom prostoru ali bez ili sa malo komunikacije.

I odmah se pitamo gde je problem.

Za rešavanje toga možda treba poći od početka. Ako je jezik kao jedno od osnovnih ljudskih prava kopča kvalitetnijeg življenja, razumevanja, poverenja - onda hajde da učimo jezik svojih komšija. I time učinimo korak ka boljem životu.

A to je već prožimanje različitosti, to je već tema interkulturalnosti. I za nju se mi u svojim programima zalažemo. I ne treba se plašiti. Ne treba se plašiti

interkulturalnosti, to je naša poruka, jer i građani na tu vrstu multikulturalnosti sve više odgovaraju pozitivno.

I za kraj. Sve ono što smo mi u nekoj vrsti paralelnog, nevladinog sektora uradili jednim alternativnim pristupom i stvorili neku široku osnovu za medjusobnu toleranciju možda vladinim institucijama može da posluži kao model. I, eto, mi nudimo modele. Treba imati samo malo inicijative u vladinim institucijama i uzeti ove modele kao moguć obrazac rada ili samo kao temu za razmišljanje. I to bi bio dobar početak uspostavljanja komunikacije. A teme za razmišljanje mogu biti:

- kako se može interesno i programski ostvarivati decentralizacija i afirmisati lokalna inicijativa,

- kako se alternativnim pristupom u kreativnom izražavanju doprinosi negovanju različitosti.

A možda i u modelima pristupa kulturnom i obrazovnom stvaralaštvu.

Sve je sa predznakom "možda" koje će moguće, ili možda jednog dana biti i stvarnost. Ko to zna?

Marija GAJICKI

MULTIKULTURALNOST "ZAROBLJENA" U KULISAMA POTEMKINOVOG SELA

Razgovore o multikulturalnost u Vojvodini i Srbiji danas vidim kao kulise Potemkinovog sela. Zašto? Zato što u poslednjih dvadeset godina u Srbiji, od trenutka kada počinje raspad nekadašnje Jugoslavije, živimo u kulisama pojmova i značenja koji su postavljeni posle Drugog svetskog rata, i koji više ne mogu na realan način da objasne stanje stvari u XXI veku, u Srbiji. Razgovor o multikulturalnosti danas je jedino važan za Vojvodinu, dok za ostatak Srbije uopšte ne postoji. Kada se govori o multikulturalnosti ona se svodi na različite manifestacije folklornog stvaralaštva, promocije nacionalnih kuhinja i pića, čime se povremeno "šminka" idlično stanje dobrosusedskih odnosa između nacionalnih grupa koje u najvećem broju žive u Vojvodini. U poslednjih desetak godina multikulturalnost se promovise samo kroz pesmu, hranu, igru, pri čemu se ne spominje ni obrazovanje, ni literatura, nema ničega što pripada domenu visoke umetnosti i kulture koju, takođe, stvaraju pripadnici drugih nacionalnih grupa u Vojvodini. Postoji, dakle, samo jedan nivo i to je ta kulisa Potemkinovog sela, koja nam je ostavljena u nasleđe. S druge strane, u Evropskoj uniji i Savetu Evrope razmatra se ono što imamo u Vojvodini iz aspekta dobrog primera, i na koji način

se može uspostaviti i održati dobra klima međunacionalnog suživota, i kako se iz toga može učiniti korak više.

U budućim raspravama o multikulturalnosti mora se obratiti pažnja na to u kom bi pravcu dostignuti nivo multikulturalnosti u Vojvodini trebalo da se razvija i, još važnije, kako preći tu stepenicu od multikulturalnosti ka interkulturalnosti. Ono što moramo imati u vidu jeste i činjenica da se, kao posledica ratova na prostoru bivše Jugoslavije, izmenila nacionalna struktura stanovništva Vojvodine i osim tradicionalnih nacionalnih grupa koje su do sada činile stanovništvo Vojvodine, postoje i nove grupe koje, takođe, postaju deo tog multinacionalnog i multikulturalnog korpusa. Dakle, moramo povesti računa i o tome, jer bez toga nijedan razgovor o sadržaju i obliku multikulturalnosti u Vojvodini neće moći da bude ozbiljan.

Postoji još jedna stvar koja je svima dobro poznata a koja, možda, u poslednje 2-3 godine nije toliko vidljiva, ali je bila u periodu između 2000. i 2005. godine a odnosi se na zatvaranje i getoziranje nacionalnih zajednica. Jednostavno, komunikacija između manjinskih nacionalnih zajednica počela je da se tanji i slabi, intenzivirana je samo komunikacija između manjinskih zajednica prema većinskom narodu, tu je dolazilo do nekakve razmene sa, više ili manje izraženom tendencijom da se manjinske zajednice asimiluju u okviru većinske zajednice u Vojvodini.

Situacija se, po mom mišljenju, neće izmeniti na bolje do onog trenutka kada političke elite u Vojvodini, i u Srbiji, ne zauzmu jasan stav o tome u kom pravcu treba da se stvari kreću, kako da se dalje razvija multikulturalnost u Vojvodini i, naročito, u kom pravcu taj razvoj treba da ide. Dok se to ne desi, mi ćemo stalno biti na paralelnom koloseku, dobijaćemo jedne informacije i ocene iz Evropske unije, a druge od lokalnih ili institucija na pokrajinskom i republičkom nivou i stalno ćemo biti suočeni sa određenim šumovima u komunikaciji. Stalno ćemo, svaki put kada nam iz Saveta Evrope, na primer, stigne izveštaj i ocena koja upozorava na narušene međunacionalne odnose, to predstavljati kao netačan izveštaj i neutemeljenu ocenu, kao nešto što podgreva sukobe, jer su na tom izveštaju ili oceni radili razni manjinski lobiji, itd. Dakle, smišljaćemo razna opravdanja i nikada se nećemo ozbiljno baviti pitanjem kojim bi trebalo da se bavimo.

Naglašavam da moramo imati u vidu da je veliki broj ljudi svoje mesto našao ili nalazi u Vojvodini, da je nacionalna struktura pokrajine promenjena. Jeste, većina tih ljudi govori srpski jezik, ali su oni sa sobom doneli i neke kulturne navike koje su upražnjavali u mestima u kojima su ranije živeli. Stoga, mislim da je veoma važno uključiti i tu populaciju u buduću razgovor o multikulturalnosti u Vojvodini i u Srbiji. Ukoliko to ne učinimo sve veći broj onih

koji se zbog određenih kulturnih razlika osećaju kao manjina neće ovo društvo osećati kao prostor u kojem je kulturna razlika kvalitet koji spaja, već kao nešto što razdvaja i stvara podele između manjinske i većinske populacije i u Vojvodini, i u Srbiji.

Mirko ĐORĐEVIĆ

CRKVA U MILJEU MULTIKULTURALNOSTI

Ovaj problem – nikada do kraja elaboriran – ima tri nivoa na kojima se mora posmatrati. Najpre bi se moralo imati na umu da hrišćanska crkva postoji od samog svog početka u “postojećim” sistemima – od robovlasničkog, preko feudalnog do modernog kapitalizma. Postoji i ni sa jednim sistemom se ne poistovećuje. To je barem doktrinarno jasno, jer je stvarana iznad sistema i oblika vladavine, uglavnom kao poseban nadnacionalni organizam. Drugim rečima, po doktrini crkva je poseban sistem vrednosti i to je rešeno – ako se tako može reći – na samom početku. Malo ili gotovo nimalo bismo znali o Kološanima kao narodu da im se apostol Pavle nije obratio poznatom poslanicom. U njoj, u 3. 11, čitamo tu doktrinu nadnacionalne suštine i vrednosnog internacionalizma crkve: “Gdje nema Grka ni Jevrejina, obrezanja ni neobrezanja, divljaka ni Skita, ni roba ni slobodnjaka, nego sve i u svemu je Hristos”. Ove napomene su nužne samo iz jednog razloga: po doktrini, stvari tako stoje i danas, ali u stvarnosti to nikako nije tako. Hrišćanska crkva jednako iskače iz sistema tog sigurno univerzalnog kulturološkog obrasca i izneverava ga, jer se određuje etnički-nacionalno i politički prepoznatljivo. Po zakonu istorijske konjunktura. i tu započinju sasvim konkretni problemi – crkva je u istoriji utisnula manji pečat, nego što je svet utisnuo njoj.

Učenje crkve ostaje oficijelno, ali odnos prema kulturnom obrascu je poseban krug. Upravo na primeru Vojvodine, imamo stanje koje nije nimalo jednostavno tretirati.

Ponašanje crkava u Vojvodini je u tom pogledu karakteristično i o njemu govori, ne doktrina – ona sporna nije – već držanje crkava i verskih zajednica. Dovoljan je letimičan uvid u to stanje, bez neke čak podrobnije sociološke analize da bi se to videlo. Stoga ćemo pobrojati neke probleme. Svi Srbi koje po jurisdikciji obuhvata SPC su pravoslavni, svi su Rusini grko-katolici ili popularnije “unijati”, svi su Mađari uglavnom katolici – iako svi to nisu – i tako dalje. Da ima, recimo, i Srba koji nisu pravoslavni to SPC i ne zanima, kao što je ne zanima ni “okvir” kulturnog obrasca u kome se iskazuje sistem vrednosti koji bi trebalo da bude pluralan, a ne usko nacionalan. Ako se baci pogled na broj incidenata na verskoj

osnovi – kojih je sve više – zapaža se lako: crkve više dele nego što spajaju, poruke grafita su nešto što se lako čita, jer je svedeno na nacionalni ili politički ključ u kojem se čitaju. Odjednom su Srbi adventisti neprijatelji ili obrnuto – svi koji se ne opredeljuju nacionalno su neprijatelji kojima se šalje zla poruka. Tako se postupa kod drugih prema Srbima. Tu nastaju problemi u samom kulturnom obrascu. Mnogima u SPC smeta srpski pravoslavni barok i nastoje da se uništi, i da se u Vojvodini grade crkve u raško-moravskom stilu. Taj primer je zaista karakterističan i govori o stavu koji je doktrinarno sporan i kulturološki neodrživ. Monistički kulturni obrazac, međutim, jednostavno nije prihvatljiv. i više od toga – on je izvor napetosti i sukoba koji ugrožavaju multikulturalnost i kao stanje i kao vrednosnu kategoriju. Kada se problemi svedu na multikonfesionalnu ravan stvar postaje još komplikovanija. Primera zaista ima mnogo. Vojvođansko pravoslavlje ima karakteristike koje se ne uklapaju – a trebalo bi da tako bude – u nacionalno-konfesionalnu shemu važeću u SPC. Događa se nešto što je samo prividni paradoks: umesto da multikulturalnost i multikonfesionalnost budu bogatstvo pravoslavlja i hrišćanstva uopšte, situacija je obrnuta. Konkretna sociološka analiza bi potvrdila sve ovo i ne može se reći da takvih analiza nema. Sve upućuje na zaključak koji zvanično i nije sporan, ali se u praksi ne događa tako. Crkvama i verskim zajednicama, dakle, predstoji neka vrsta “vraćanja nazad”, prema univezalnom koje stoji na početku.

U principu, multikulturalnost više odgovara crkvenom učenju, ali u slučaju Vojvodine – kako se čini – lekcija nije naučena.

Stanje stvari je takvo da se nameće ponavljanje već naglašenog zaključka. Po vrednosnoj skali crkve i verske zajednice bi trebalo da idu napred, ali se događa obrnuto. Ako se to prenese u još precizniji kontekst, zaključak postaje jasniji: forsirana klerikalizacija sledi iz političkih motiva pa se uviđa da ona ne donosi ništa dobrog crkvi kao takvoj, ali se u crkvi samoj ne uviđa da klerikalizacija ni njoj ne obećava ništa. Otvoreno demokratsko društvo je pogodniji “okvir” za crkvu i pruža joj više prostora za njenu misiju. Ne samo u SPC već i u drugim crkvama i verskim zajednicama se tako nešto doživljava ne samo kao paradoks, već i kao skandal. To govori dosta samo po sebi. Ako se tome doda da je odavno i u Vojvodini i u Srbiji narušena granica koja deli konfesionalno od sekularnog lako ćemo se složiti da se ova tema sve šire otvara. Jasno je kako je vojvođanski model multikulturalnosti uspeo u istorijskom smislu, ali je jasno još nešto – kako može da bude trajno ugrožen i negiran.

Politički razlozi, dakle, stoje i na početku i na kraju problema vojvođanske multikulturalnosti kao sistema vrednosti.

Nedim SEJDINOVIC MEDIJI I MULTIKULTURALNOST

Uloga medija u promociji i artikulaciji multikulturalnog, interkulturalnog života i vrednosti građanskog društva jeste neprocenjiva. Međutim, vojvođanski mediji nisu odgovorili ovom zadatku, vojvođanski mediji ne prepoznaju multikulturalnost kao vrednost ili kao nešto što predstavlja specifikum Vojvodine. Jedan od razloga za takvo stanje svakako je potpuna dominacija centralnih beogradskih medija na vojvođanskom tržištu, koji ne samo da dominiraju tiražom i gledanošću već i uspešno nameću svoje teme, ideje i vrednosti pasivnim pokrajinskim medijskim projektima. A iskustvo je pokazalo da beogradski mediji ili imaju loše namere, ili nisu dovoljno, ili uopšte senzibilisani za vrednosti Vojvodine, odnosno za vrednosti multikulturalnog života.

Većinski kulturni model koji se reprodukuje u medijskoj sferi nažalost nije sposoban da komunicira sa drugim kulturama, jer je ubeđen u svoju superiornost. Interkulturalnost se međutim zasniva na “susretu kroz jednakost” i isključuje odnos superiornost-inferiornost. Ono što je već više puta naglašavano među vojvođanskim intelektualcima, da se manjine u našim medijima prezentuju samo kroz folklorne sadržaje, upravo je posledica osećanja superiornosti većinske kulture, koja svemu što je drugačije pokušava da oduzme “ljudsko lice”. “Manjine koje samo igraju i pevaju” na našim televizijama zapravo su raščovečeni *dance-roboti*.

Na nesreću, Radiotelevizija Vojvodine, koja se finansira novcem svih građana, prednjači u promociji takvog medijskog i kulturnog modela. Kako je pokazalo istraživanje Novosadske novinarske škole, javni servis Vojvodine podstiče pojednostavljeno, senzacionalističko i netolerantno pisanje o manjinama (prate se isključivo ekscenčne situacije); selektivno se iznose činjenice o uzročno-posledičnim vezama u sagledavanju pojava vezanih za manjine, njihova prava, položaj u društvu često su vezane za sitni kriminal (Romi). Javni servis podstiče širenje stereotipa i predrasuda; promovišu diskriminatornu upotrebu politički nekorektnog jezika; ignorišu manjinsku problematiku!?

Promene koje su se desile na medijskoj sceni Vojvodine u poslednje vreme, kao posledica procesa tzv. regulacije medija, privatizacije i dodele radio i tv frekvencija, nažalost, nisu doprinele poboljšanju medijskog sadržaja. Primećene su čak i brojne retrogradne pojave, koje se odnose na izveštavanje o različitosti, multikulturalnosti i interkulturalnosti, odnosno na izveštavanje o *drugom* i *drugačijem*. Te retrogradne promene se ukazuju i na nivou informisanja o neposrednoj prošlosti, a tema ratnih zločina je proterana i iz onih retkih medija koji su joj doskora posvećivali kakvu-takvu pažnju. Privatizacija lokalnih

štampanih medija koju je sproveo konzorcijum "Vojvodina.info" imala je verovatno za cilj da dezavuiše vojvođanske lokalne listove, kao jedne od retkih ovdašnjih uspešnih medijskih projekata. Poznati su slučajevi da su pojedine novine nakon promene vlasnika ostajale preko noći gotovo bez čitavih redakcija. Urednici i novinari su napuštali listove, jer su odbijali da neprofesionalno obavljaju svoje poslove, da "smeštaju afere" određenim političkim opcijama. Na meti napada novih vlasnika, osobito su one političke opcije koje se zalažu za viši stepen vojvođanske autonomije.

U multikulturalnim sredinama kakva je Vojvodina, uloga medija je izuzetno važna jer oni mogu doprineti razvoju tolerancije i harmonizaciji zajednica, te poželjnoj akulturaciji (afirmativnoj i preko potrebnoj interakciji između grupa sa različitom kulturom). Nasuprot tome, oni, kao što to sada čine, mogu podsticati i stereotipizaciju manjinskih kultura i produbljivati jaz između kultura i kulturnih grupa. Takav društveni model može imati po građane Vojvodine veoma loše posledice pogotovo u kriznim periodima, kada mogu da postanu usijani rezervoar sukoba i nerazumevanja.

Mediji moraju da ukazuju da je interkulturalnost vrednost savremenog društva koja svakodnevni život čini bogatijim i koja, osim kulturnog i političkog, u sebi poseduje i snažan potencijal za puni razvoj cele zajednice. Mediji bi morali da podstiču interkulturalnu razmenu, koja značajno utiče na relaksaciju međunacionalnih i međukulturalnih odnosa. Uloga medija i medijskih poslenika je i da prepoznaju i "stave u karantin" stereotipe i predrasude koji postoje u društvu; da doprinesu upoznavanju, pozitivnom, ali i kritičkom vrednovanju drugih zajednica; da podstaknu stavove, ponašanje i društvene promene koje idu ka ukidanju svake vrste diskriminacije.

Tomislav ŽIGMANOV

MULTIKULTURALNOST vs. INTERKULTURALNOST

Slučaj Vojvodine

Kada se govori o multikulturalnosti, odnosno interkulturalnosti, moramo znati da je riječ o složenim fenomenima, koji se vezuju uz probleme funkcioniranja liberalnih demokracija. I premda su vrlo sličnog naziva, radi se o posve različitim konceptima. Iznjedrila ih je postmoderna, otkrivši jednostavnu činjenicu da suvremene demokratske države uveliko samodovoljne i u etnokulturalnom smislu nisu pravedne. Štoviše, pojavljuju se kao izvor ili generator nepravdi, čiji subjekti su najčešće oni u brojčanoj manjini. Prostor tih nepravdi ne dolazi iz klasičnih ekonomskih, ili u užem smislu političkih okvira,

već je situiran u sferi kulture. Naime, nejednakost pojedinih aspekata kulture u javnosti, recimo jezika, ima negativne posledice po onoga tko tim jezikom govori, koje ne ostaju, i to je važno, samo u ravni kulture, nego se prenose i na druge prostore življenja, recimo utječe na socijalni status pripadnika određene društvene grupe. Naime, pripadnost određenoj kulturi, smatra jedan od najznačajnijih teoretičara multikulturalnosti danas Will Kymlicka, jest kontekst u kojem biramo naše ciljeve i uviđamo njihovu vrijednost. Ako pak naša kultura nije priznata kao jednakovrijedna, onda osjećaj da su naši ciljevi vrijedni ostvarenja ne može biti preduvjet samopoštovanja. A samopoštovanje je, prema glasovitom suvremenom filozofu politike Johnu Rawlsu, najvažnije primarno dobro i ono se postiže upravo kroz uspješnost ostvarivanja vlastitih ciljeva. U tom smislu, multikulturalnost predstavlja normativni ideal koji putem različitih politika ima za cilj da doprinese ostvarivanju jednakosti među kulturama, a time i povećanju pravednosti u društvu. Temeljna pretpostavka takvih politika okuplja se u stvaranju jednakih uvjeta za nesmetanu uspostavu i razvoj više kolektivnih identiteta, u okviru relativno zasebnih prostora koji međusobno koegzistiraju. Intencija interkulturalnosti, pak, smjera na nešto posve drugo – hoće ostvariti kulturnu komunikaciju, razmjenu i zajedničko sudjelovanje u stvaranju novih vrijednosti. Dakako i ovi ciljevi ne smiju biti tek stavovi ili projekcija želja pojedinaca već moraju biti pretočeni u konkretnu politiku od strane vlasti. Pod politikom, pak, razumijem, one programe, institucionalne mehanizme i aktivnosti javnih vlasti, političkih aktera i civilnih organizacija koji uspostavljaju i razvijaju systemske odgovore na probleme, potrebe i izazove s kojima se susreću građani.

U tom smislu, ukoliko bi me netko pitao za koji se od ta dva koncepta opredeljujem i zašto, rekao bih, za oba, jer se oni međusobom nadopunjuju. Naime, njihov odnos nije odnos isključivanja, ili/ili, već pretpostavljanja: ako hoćete ostvariti interkulturalnost, morate osigurati multikulturalnost! Jer, ovdje se radi o mnogovrsnom dijalogiziranju s *različitim*, a da bi do toga došlo moraju oba biti jednako za to osposobljena. To je primjećeno u diskursima postkolonijalnog svijeta – u njima se došlo do uvida da dijalog sa Zapadom vrlo teško može postojati jer je on u mnogo čemu superioran. Slično je i na planu međukulturalne komunikacije i u suvremenim nacionalnim državama. O čemu jedan sveučilišni profesor o izazovima pred kojima se nalazi današnji čovjek može razgovarati s osobom koja vodi folklor u nekoj manjinskoj zajednici, na što se najčešće svodi kulturna praksa kod pripadnika manjina? Vjerojatno o vrlo malo toga, i usto na dalekosežnu štetu folkloriste.

No, kakva je glade toga naša zbilja u Vojvodini? To prije svega ovisi o kojem segmentu kulture govorite. Ukoliko uzmete najširu, antropološku odredbu, prema kojoj ona uključuje u kodificirano svakodnevno ponašanje i sustav

vrijednosti, onda se mora priznati da smo izričito monokulturalni grad koji uz to ima nisku razinu kulture! Pogledajte odnos građana prema okolišu – nikada Vojvodina nije u svojoj povijesti bila prljavija – divlje deponije su nam postale gotovo suvenirom. Ili, uzmite odnos vlasti prema graditeljskom naslijeđu – to je odnos gotovo bez elemenata kulture, budući da ga određuje logika profita otuđenih centara moći! Ukoliko pak, kulturu razumijete u užem smislu, kao relativno samostalni prostor ljudskog stvaralaštva koji je unutar sebe heterogen i ima i etničku obilježnost, dolazite do zaključka da nema razvijene multikulturalnosti već, eventualno, bikulturalnost, budući da sve nacionalne skupine nemaju jednake uvjete za svoju kulturnu praksu, pri čemu se malo toga poduzima da se situacija promijeni. Negativne posljedice toga osjećaju se i u oblasti interkulturalnosti – budući da znade izostati ravnopravnost, imate odnos supremacije, a gdje kad čak i hegemonije. Naravno, tu treba djelomice amnestirati Vojvodinu, budući da presudni deo politike koja ima posljedice u ovoj oblasti, donose centralne vlasti.

Također treba istaknuti da je odnos prema multikulturalnosti danas više poza, istina relativno stabilno naslonjena na pristojnu tradiciju, ili simulacija zbog nekakve pomodnosti, nego li je rezultat ozbiljnih i svjesnih nastojanja. Kao takvi, često znaju završavati u apsurdnostima. Rekao sam na početku ovi su koncepti dio tradicija liberalnih demokracija, a budući da smo mi s tim tek u povojima... Recimo, ta tradicija podrazumijeva visoko uključivanje javnosti, osobito stručne, u rad organa upravljanja, a mi smo često svjedoci toga da nas vlast i nadalje uračunava kao podanike. Također, tamo se računa na dugotrajno osmišljavanje određenih koraka a ne na mahnitu brzopletost, što se u nas možda najbolje vidi po dizanju crkava – niču bez ikakvog reda kao pečurke poslije kiše.

Još nešto je važno napomenuti - u strahu da ne budu asimilovane, manjinske zajednice se dobrovoljno zatvaraju u vlastite okvire. No, važan je i sljedeći uvid - geto nikada u povijesti nije bio izbor, to jest stvar dobrovoljnosti! On je posljedica ekskluzivne politike, dakle onih postupaka vlasti koje isključuju određene kategorije stanovništva iz pojedinih segmenata društva. I toga vjerovatno ima i danas, ali nije od primarnog značaja. Presudnija je demonstracija samodovoljnosti i samodopadnosti ovdašnjih kulturnih krugova, kao i nespremnost za kreativna susretanja. Ono je, pak, posljedica više nesigurnosti i nekompetencija kulturtregera, što je inače karakteristika provincije, nego li planskih nastojanja istih. Stanoviti otkloni se događaju na rubu, to jest, kod onih koji nisu u posjedu moći.

OČUVANJE MULTIETNIČKOG IDENTITETA VOJVODINE UČESNICI DEBATA

Bojan Kostreš, predsjednik Skupštine Autonomne Pokrajine Vojvodine
Sonja Biserko, predsjednica Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji
Prof. dr Jovan Komšić, Odeljenje za evropsku ekonomiju i biznis, Novi Sad,
Ekonomski fakultet, Subotica
Prof. dr Milenko Perović, Univerzitet u Novom Sadu
Dimitrije Boarov, publicista
Slavko Almažan, predsjednik Centra za otvoreni dijalog „ARGOS“
Nedim Sejdinović, novinar
Antal Bozoki, direktor ARGUS
Aleksandar Popov, direktor Centra za regionalizam
Prof. dr Janko Ramač, Univerzitet u Novom Sadu
Aleksandra Vujić, direktorka Vojvođanskog centra za prava manjina
Doc. dr Dubravka Valić Nedeljković, komunikološkinja
Marija Gajicki, izvršna direktorka VIVISECTFEST, festival ljudskih prava
Dragan Prole, koordinator Centra za multikulturalnost
Snežana Ilić, programska koordinatorka Centra za razvoj civilnog društva
Tamaš Korhec, pokrajinski sekretar za zakonodavstvo, administraciju i
nacionalne manjine
Prof. dr Josip Ivanović, Univerzitet u Novom Sadu
Tomislav Žigmanov, publicista
Prof. dr Alpar Lošonc, direktor Centra za multikulturalnost
Vladimir Valenčík, direktor Slovačkog izdavačkog centra
Miroslav Samardžić, politikolog
Gordana Perunović Fijat, publicistkinja
Gojko Mišković, Otvoreni licej
Mirko Đorđević, publicista
Prof. dr Duško Radosavljević, Fakultet za pravne i biznis studije u Novom Sadu
Slaven Bačić, advokat
Boris Varga, novinar i publicista
Jelena Mirkov, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji
Pavel Domonji, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji

Prof. dr Marijana Pajvačnić, profesorka Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom
Sadu
Niku Čobanu, književnik
Prof. dr Svenka Savić, profesorka Univerziteta u Novom Sadu
Danica Stefanović, direktorka Fonda „Panonija“

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

323.15/.17(497.113)(082)
316.347(497.113)(082)
316.72(497.113)(082)

MULTIETNIČKI identitet Vojvodine :
Izazovi u 2007-08. / [priredio Pavel
Domonji]. – Beograd : Helsinški odbor za
ljudska prava u Srbiji, 2008 (Beograd :
Zagorac). – 232 str. ; 21 cm. - (Biblioteka
Helsinške sveske ; Br. 27)

Tiraž 1.000. – Napomene i bibliografske
reference uz tekst.

ISBN 978–86–7208–150–3

а) Национални идентитет – Војводина –
Зборници б) Етнички односи – Војводина –
Зборници с) Мултикултурализам – Војводина –
Зборници
COBISS.SR-ID 151565836